زنجیرەی هزری هاوچەرخی ئیسلامی
19

خەلیفەکانی ڕاشیدین

لە نێوان جێنشینبوون و شەهیدبووندا

دکتۆر صلاح عبدالفتاح الخالدي

وەرگێڕانی

فاتح محمد سەنگاوی

چاپی سێیەم

دیاری دەزگای ڕۆشنبیری نوری حیکمە

خەلیفەكانی ڕاشیدین

لەنێوان جێنشین بون و شەهید بوندا

مەبەست لە زنجیرەی هزری هاوچەرخی ئیسلامی

❁ دەوڵەمەندکردنی کتێبخانەی کوردییە بە گرنگترین و کاریگەرترین دەقی ئەو کتێبانەی کە مەشخەڵی سەرڕێی هزری هاوچەرخی ئیسلامین.

❁ ئاشناکردنی خوێنەرو لاوی موسڵمانی کوردە بە دەقی ئەو کتێبانەی کە سەرچاوەن بۆ ڕۆشنبیری ئیسلامی و سازێنەری ڕابوونی ئیسلامین.

❁ شارەزاکردنی ڕاستەوخۆی لاوی کورد بەم سەرچاوانە، ئازادکردنیان لە گشت کۆت و بەند و بۆچوونی تەسکی حزبایەتی و تاکڕەوی و ڕەوتگەرایی.

❁ بناغەیەک بێ بۆ بنیادنانی کەسایەتییەکی ئیسلامی بەهێز بۆ هەرتاکێکی موسڵمانی کورد، تا توانای ئەنجامدانی ئەو گۆڕانکاریانەی هەبێ، کە خوای پەروەردگار پێی سپاردوە.

دەگەڵ ڕێزو تەقدیرمان بۆ بیروڕای نووسەرانی ئەم زنجیرەیە، مەرجیش نیە ئێمە پابەندی هەموو بیروبۆچوونەکانیان بین.

بادەستووریشمان لە وەرگرتن فەرمایشتەکەی خوای پەروەردگار بێت،

ٱلَّذِينَ يَسۡتَمِعُونَ ٱلۡقَوۡلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحۡسَنَهُۥٓۚ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ
هَدَىٰهُمُ ٱللَّهُۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمۡ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿١٨﴾ سورة الزمر

التفسير

چەند تروسکێکی مێژوویی

(قبسات تأريخيه)

(١)

خەلیفەکانی ڕاشیدین

لەنێوان جێنشین بون و شەهیدبوندا

چەند دیمەن و چنینەوەیەك لە ڕاستترین ڕیوایەتەکان

چەند پەند و ئامۆژگاریەك

وەرگرتن و داڕشتنەوەی

دکتۆر صلاح عبدالفتاح الخالدی

وەرگێڕانی: فاتح محمد سەنگاوی

پێداچونەوەی

نەوا محمد سعید

چاپی سێیەم

٢٠١١-١٤٣٢

دیاری دەزگای ڕۆشنبیری نوری حیکمە

مافی لەچاپدانەوەی پارێزراوە بۆ

نوسینگەی تەفسیر

ناوی کتێب بە عەرەبی:	الخلفاء الراشدون بين الاستخلاف والاستشهاد
ناوی نوسەر:	صلاح عبدالفتاح الخالدی
نۆرە و ساڵی چاپ:	دووەم ١٤٢٠-١٩٩٠
ناوی کتێب بەکوردی:	خەلیفەکانی ڕاشدین لەنێوان جێنشین بون و شەهیدبوندا
ناوی وەرگێڕ:	فاتح محمد سەنگاوی
پێداچونەوەی وەرگێڕان:	نەوا محمد سەعید
چاپ و بڵاوکردنەوەی:	نوسینگەی تەفسیربۆ بڵاو کردنەوەو ڕاگەیاندن/ هەولێر
کۆمپیوتەر:	جمعه صديق کاکە
نۆرە و ساڵی چاپ:	سێیەم١٤٣٢-٢٠١١
تیراژ:	٤٠٠٠ دانە

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی ڕۆشنبیری و هونەر-هەولێر

ژمارەی سپاردن (٧١) ساڵی ٢٠٠٢ پێدراوە

تفسير

بۆ بڵاوکردنەوە و ڕاگەیاندن

هەولێر- شەقامی دادگا - ژێر ئوتێلی شیرین پالاس

ت : ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٢٠٩٠٨- ٢٥١٨١٢٨

مۆبایل : ٠٧٥٠ ٤٦٠ ٥١ ٢٢ - ٠٧٧٠ ١٣٨ ٧٢ ٩١

tafseeroffice@yahoo.com

tafseeroffice@maktoob.com

altafseer@hotmall.com

پێشەکی

إن الحمد لله، نحمده ونستعينه... ونتوب إليه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور انفسنا، وسيئات اعمالنا، من يهد الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له، واشهد ان لا اله الاّ الله، وحده لا شريك له، واشهد ان محمداً عبده ورسوله، صلوات الله وسلامه عليه وعلى آله وصحبه اجمعين.

له پاشاندا:

لە ڕاستیدا توێژینەوەی مێژوو، خوێندنەوەی بەسەرهات و ڕووداوەکانی، بەسوود و کاریگەرە، ئەوەشی پێی هەڵدەستێ چەندان سوود و وانەی پێشکەش دەکا.

خوای گەورە فەرمانمان پێدەکا بە ڕوانین و وردبونەوە لە بەسەرهاتی پێشینان و توێژینەوە و پەند لێ وەرگرتنی و وەرگرتنی چەندان بەڵگە و وانەی بەسوود لە مێژوودا.

توێژینەوەی مێژووی ئیسلامی، کە تا ئێستا چواردە سەدەی لەخۆگرتوە، ئەو بەڵگە و وانە و سوود و پەندانە بەرجەستە دەکات.

ئەو مێژووە دوورودرێژە بەهەر چواردە سەدەکەیەوە، مێژووی موسڵمانانە، بەو پێیەی تاك تاك و گەلن، وەکو چەند گەلێکیش ژیانی خۆیان بە هەموو ئیجابیات و سلبیات و باش و خراپەکانیانەوە گوزەر کردوە.

ئەوە مێژووی موسڵمانانە، نەك مێژووی ئیسلامی، پێشمان خۆشە جەخت لەسەر ئەو راستیە بکەین کە دەکرێ هەندێ لە قین لەدڵەکان یان خەڵەتاوان تیایدا بەهەڵەدا بچن.

هەموو مێژووی موسڵمانان مێژووی ئیسلام نیە، ناگونجێ مێژووی موسڵمانان ببێتە داوەر بەسەر ئیسلامدا!

جیاوازی لەنێوان مێژووی ئیسلام و مێژووی موسڵماناندا هەیە..

مێژووی موسڵمانان ئەو ژیانەیە کە موسڵمانان گوزەریان کردووە، ئەو

ڕوداوانەیە کە سازاندوویانە، جا چ تاك تاك بووبێت یا کۆمەڵ کۆمەڵ، دەوڵەت دەوڵەت بووبێت یا حکومەت حکومەت، فەرمانڕەوا بووبێت یا فەرمانبەسەرداکراو.

چۆن موسڵمانان ژیانیان گوزەراندووە لەو ماوەیەی مێژوویاندا، ژیانی رامیاری یا ئابووری یا زانستی یا کۆمەڵایەتییان.

فەرمانڕەوا و ژێردەستەکانیان، لەو ماوەیەدا چۆن بون، ئەی هەڵسوکەوتیان لەگەڵ نەتەوەکانی تر چۆن بووە، بەهێزی و لاوازی و یەکێتی و جیاوازی، گوێڕایەڵی و بێفەرمانیان و، نزیکیان لەخوا و دووریان لێی و پابەندبونیان بە ئیسلام و خوقوتارکردنیان لێی چۆن بووە؟!!

ئەمەش وادەگەیەنێ کە مێژووی موسڵمانان بەدرێژایی هەر چواردە سەدەکەیەوە خەیر و شەڕ و هەڵە و راستی تێدایە و چەندین لاپەڕەی رەشی تاریك و چەندین لاپەڕەی سپی و رۆشنی رووناکیدەری تێدایە، لاپەڕەی وای تێدایە کاتێ موسڵمان پێی دەزانێ و بەئاگا دەبێ لێی شەرم دەیگرێ و ئازاری دەدات و خەفەت دایدەگرێ، تێشیدایە سەربڵند و سەرفرازی دەکا و دیاردەی سەربڵندی و هێز و رێز و سەقامگیریی موسڵمانانی تیادایە، هەروەك دیاردەی زەبونی و لاوازی و ترس و سوکیشی تێدایە.

دیارترین وێنەی لایەنی رەشی تاریك لە مێژووی موسڵماناندا، مێژووی رەسمی موسڵمانانە لەم چەرخەدا.!!

سەیر و نامۆ نیە کاتێ سەرجەم ئەو دژبون و بەرامبەربونانە لەمێژووی موسڵمانان بەدی دەکەین، ئەوان مرۆڤن، هەڵە و راست و بێفەرمانی و گوێڕایەڵی دەکەن، لاواز و بەهێز دەبن، بەرز و نزم دەبنەوە، ڕووەو ئەم یان ئەو لە ژیان و قۆناغ و بزاوتنیاندا کەمەندکێش دەبن.

لەراستیدا خوای دانا پابەندبونی موسڵمانانی بە ئیسلامەوە کردووەتە پێوەرێك و مێژوویانی پێ دەپێورێ، مێژووی پرشنگدار و رۆشنیشیان پەیوەستە بە بەهێزی پەیوەستبونیان بە ئیسلامەوە، چ تاك تاك بن یا

کۆمەڵ کۆمەڵ، گەل بن یان حکومەت، هەرکاتێ پەیوەستیان بە ئیسلامەوە لاواز بوو، لە لوتکەی هەرەبەرز و پلەی هەرە باڵاوە دادەبەزن و دەشکێنە نێو زەبونی ترس و سوکییەوە، جارێکیتر ناگەڕێنەوە بۆ پلەو پایە بڵندەکەیان مەگەر کاتێ پەیوەندی و پابەندییان بە ئیسلامەوە توندوتۆڵ بکەن.

ڕەحمەتی خوا لە عومەری کوڕی خەتتاب بێ کاتێ ئەو پێوەرەمان پێ دەبەخشێ بەو وتەیەی دەڵێ: ((ئێمە قەومێك بووین خوا بە ئیسلامەوە سەربەرزی کردین، هەرکاتێ بمانەوێ بە جگە لەئیسلامەوە سەربەرز بین خوا ڕیسوامان دەکات)).!!

ئا ئەمەیە مێژووی موسڵمانان بەوەی هەیانبووە یان لەسەریان کەوتووە، چەندە هەڵەیە ئەو کەسەی سەرجەم ئەو تێکەڵ و پێکەڵیە دەکاتە مێژوویەك بۆ ئیسلام، چەندە ئیسلام لەمەدا ستەمی لێ دەکرێ.

لە ڕاستیدا ئیسلام دان نانێ بە گشت مێژووی موسڵمانان، پەسەندی ئەو لاپەڕە ڕەشانە ناکا -کە زۆریشن- و موسڵمانان لە مێژوویاندا تۆماریان کردووە، بەڵکو پەسەندی ناکا و دژی دەوەستێ و خۆی لێ بەری دەکا.

مێژووی ئیسلام بریتیە لەو لاپەڕە سپیە پرشنگدارو ڕوونانەی کە موسڵمانان تۆماریان کردووەو دیاردەی هێز و سەربەرزی و سەقامگیرییان بووە لە کاتێکدا کە بەڕاستی پابەند بون بە ئیسلامەوە، لەراستیدا ئیسلام دان نانێ تەنها بەو ژیانە ڕێزدارە نەبێ کە موسڵمانان بەسەریان بردووە، لەکاتێکدا کە پابەندبون بە ئیسلامەوە، ئیسلام تەنها ئەو ڕووداوانەی پێ قبووڵە کە خۆی بۆیانی دروست کردووەو ئەو سەربەرزییەی کە خۆی بنیاتی ناوەو ئەو ڕێگەی کە خۆی بۆی کێشاون و ئەو سەربڵندییەی کە پێشکەشی کردووە!

بەڵام کاتێ کە بەخشش و بنیات و ڕێگە و سەرفرازییەکەی لەدەست دەدەن و شوێنی سەراب و سەرلێشێوان و سەرگەردانی دەکەون، ئەوا دان نانێ بەمەیاندا و قەبوڵیشی نیە ئەمە بدرێتە پاڵی.

ئەمەش پەلکێشمان دەکات بۆ ڕاستیەکی تر، کە بریتیە لەوەی سەرجەم مێژووی موسڵمانان پیرۆز نیە و، هەموو ڕووداو و بەسەرهاتەکانیشی جێی وەرگرتن و ڕازیبون نیە، لێرەوەش بە دەرمارگیری و پیرۆزیەوە لەگەڵ ڕووداوەکانی مێژووماندا هەڵسوکەوت ناکەین و شپرزە نابین بۆ پاکانەی سەرجەم کردارەکانی پێشینانمان و تەبەنی کردنی سەرجەم ئەوەی پێی هەستاون.

ئەوەی پەسەندە لامان ئەو هەڵسوکەوتە ڕاست و دروست و باشانەیە کە پێشینانمان پێی هەستاون، بەڵام هەڵسوکەوتە چەوت و هەڵەکان ئەوە لەلامان ڕەتکراوەیەو دانیش دەنێین بەوەی ئاوەها ڕەفتارێکیان لێ وەشاوەتەوە، پاشان ئینکاری دەکەین و توڕی دەدەین و خۆمانی لێ بەری دەکەین!

پێویستە موسڵمانان ئاشنای مێژووی پێشینانیان بن، بە سەرجەم ئەوەی تێیدایە، شارەزای لاپەڕە سپی و ڕەشەکانی بن، لە هەموو ئەوانە سوودمەند بن و پەندی لێ وەرگرن.

بۆ گەیشتن بەم مەبەستە و پێشکەشکردنی ئەم خزمەتەش ئەم (چەند تروسکە مێژووییە وەردەگرین لە مێژوومان و پێشکەشی خوێنەرە بەڕێزەکانی دەکەین).

ئێمە لەگەڵ مێژووماندا چەند هەڵوێستەیەك دەکەین، چەند سات و کاتێك لەگەڵی دەڕۆین و چەند لاپەڕەیەکی لێ هەڵدەدەینەوەو چەند بەرهەم و بەشێکی لێ دەچنین و ئەم چەند تروسکەی لێ وەردەگرین.

لەم تروسکە مێژووییانەدا، چەندان لاپەڕەی سپیی پرشنگدار هەن و چەندان خاڵی ڕەشی تاریکستانی تێدایە، تیایدایە شاد و دڵخۆشت دەکات و هەشە ئازار و خەمبارت دەکا، تیاشیدایە لەڕووی گەورەیی و شانازییەوە سەری موسڵمانانی پێ بەرز دەبێتەوە، تیاشیدایە لە شەرم و شەرمەزاریدا سەری پێ شۆڕ دەبێ.

ئازار و هیواکان و ئیجابی و سلبیەکان پێکەوە دێن، بەڵام لە هەموو ئەمانەدا پەند و ئامۆژگارییەکان بەدی دێن!!

خوێنەرانیش تەنها مەرجێکیان لەسەرمان هەیە، ئەوەش بریتیە لەوەی سوور بین لەسەر وەرگرتنی ئەو نمونانەی کە چەندەها دیمەن و چنینەوەی تێدایە، لە ڕاستترین فەرموودەو گوفتار و گێڕانەوەکاندا.

جا (دەفتەرەکانی) مێژوومان هەڵدەدەینەوە و ئاشنای لاپەڕەکانی دەبین و دێرەکانی هەڵدەکۆڵین و پاشانیش ئەم هەڵکۆڵینە مێژووییانەتان پێشکەش دەکەین.

لە ڕاستیشدا ئەم هەڵکۆڵین و تروسکانەمان بۆ کات بەسەربردن و دڵدانەوەو بەجێگەیاندنی چێژێکی چیرۆك ئامێز نیە، ناشمانەوێ لای خوێنەر بگۆڕێ بۆ چیرۆك و حیکایەت و کاتەکانی پێ بەرنە سەر.

بەڵکو دەمانەوێ لە ئاستیا بوەستین توێژەری وردبین بین، پشکنەری وردبین بین، ئامۆژگاری و پەند وەرگر بین.

ویستی خوا وابوو حەڵقەی یەکەمی ئەم چەند تروسکە مێژووییە دەربارەی باشترین موسڵمانان بێ لە دوای پێغەمبەری خوا کە هەرچوار خەلیفەی ڕاشیدینە، ڕەزای خوایان لێبێ.

تیایدا دیمەنەکانی جێنشین بون و شەهیدبونی هەریەکەیانمان بۆ خوێنەرانی بەڕێز پێشکەش کردووە، چۆن موسڵمانان هەڵیان بژاردووە بە جێنشین، چۆن تاوانکاران لە تیرۆرکردنیدا سەرکەوتووبون و پاشان بە شەهیدی گەیشتووە بە پەروەردگاری.

ناشزانین حەڵقەی دووەمی ئەم چەند تروسکە کەی دەبێ و بابەتەکەی چی دەبێ، چونکە ئەم تروسکانەمان زۆر و زەبەندەن.

هەر خواشە ئەوەی ویستی بێ ئەندازەگیری دەکا.

وصلى الله على سيدنا محمد وعلىٰ آله وصحبه وسلم.

الدكتور: صلاح عبدالفتاح الخالدي

صویلح

پێنجشەممە

١٤١٥/١/٢٨ - ١٩٩٤/٧/٧

ستایشكردنی هاوەڵان و خەلیفەكان

خەلیفەكانی ڕاشدین
لەنێوان جێنشینبون و شەهیدبوندا

لە راستیدا سەردەمی خەلیفەكانی راشدین، باشترین سەردەمەكانی مێژووی ئیسلامین و ماوەی فەرمانڕەواییشیان بەفەڕترین ماوەیكە و ئەو نەوەیەی ئەوانیش نەوەی سەرمەشقن بۆ موسڵمانانی دوای خۆیان، چۆن وا نیە لەكاتێكدا ئەوان هاوەڵی پێغەمبەری خوا بون، ئەوانەی خوا لە ستایشیاندا دەفەرموێ:

﴿وَالسَّابِقُونَ الأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ: ئەوانەی پێشەنگ و یەكەمین بون لە كۆچكەران و پشتیوانان و ئەوانەی بە رێك و پێكی شوێنیان كەوتوون، خوای میهرەبان لەهەموویان رازیەو ئەوانیش لەو رازین.﴾التوبة/١٠٠.

خوای گەورەش فەرمانمان پێ دەكات بەوەی خۆشیانمان بوێ و ستایشیان بكەین و بۆیان بپاڕێینەوەو دڵمان پاك كەینەوە لە هەر كینەو ناحەزی و رقێك بەرامبەریان، بەو فەرمودەیەی كە دەفەرموێ:

﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالإِيمَانِ: ئەوانەی بە شوێن كۆچكەران و پشتیوانەكاندا دێن (تا كۆتایی دونیا ئەمە دوعا و نزایانە و بەردەوام) دەڵێن: پەروەردگارا! لە ئێمە و لەو برایانەشمان خۆشبە كە پێش ئێمە رێبازی ئیمانیان گرتەبەر.﴾الحشر/١٠.

هەروەها پێغەمبەری خواش ستایشیان دەكات بەو فەرموودەیەی دەفەرموێ: ((خیر القرون قرني، ثم الذین یلونهم، ثم الذین یلونهم: باشترین سەدەكان سەدەی منە، پاشان ئەوانەی دوای ئەوان، پاشان ئەوانەی دواتر.)).

خەلیفایەتی سی ساڵە

ماوەی خەلیفەكانی راشدین سی ساڵی تەواو بەردەوام بوو، پاشان ماوەی فەرمانڕەوایی بەنی ئومەییە هات، بەمەش ئەو فەرموودەیەی

پێغەمبەری خوا هاتەدی کە تیایدا دەفەرموێ: ((الخلافة بعدي ثلاثون سنة، ثم تكون ملكاً: خەلیفایەتی پاش من سی ساڵە، پاشان دەبێتە پاشایەتی.))

ماوەی خەلیفەکانی ڕاشدین لە مانگی (ربيع الاول)ی ساڵی یانزەی کۆچی دەستی پێکرد، لەکاتێکدا بەیعەتی خەلیفایەتی درا بە ئەبوبەکری صدیقﷺ، لە مانگی (ربيع الاول)ی ساڵی چل ویەکی کۆچیش کۆتایی هات. ئەمەش لەکاتێکدا کە حەسەنی کوڕی عەلی لەساڵی کۆمەڵ(عام الجماعة)دا وازی لە خەلیفایەتی هێنا بۆ معاویەی کوڕی ئەبوسوفیانﷺ، پاش پەرتەوازەییەك کە چەندان ساڵ بەردەوام بوو، موسڵمانان لەسەر موعاویە کۆك بون.

هەر لەبەر ئەممبوو هاوەڵی بەڕێز موعاویەﷺ دەیوت: (من دواهەمینی خەلیفەکان و یەکەمینی پاشایانم).

ماوەی خەلیفایەتی ڕاشدین (شەپۆڵێکی ئیسلامی) بەهێز و بزاڤێکی ئیسلامی جیهادی بەفەڕی بەخۆوە بینی، بەشێوەیەك تێکۆشەرە موسڵمانەکان بە وڵاتاندا بڵاوبونەوەو جیهادی دوژمنانی خوایان کرد و وڵاتی کافرانیان لابرد و گەلانی ناوچەیان هێنایە ناو ئیسلامەوە.

پیلانی رقاوی دژ بە خەلیفەکان و ئوممەت

ئەم سەرکەوتنە ئیسلامیانە رق و کینەی دوژمنانی دوابڕاوی زیاتر کرد، دژ بە ئیسلام و موسڵمانان، لە جولەکە و گاور و ئاگرپەرستەکان، هەر بۆیە کەوتنە نەخشە و پلان دانان و دژایەتی کردنی ئیسلام و موسڵمانان.

ئەم قین لەدڵانە سوربون لەسەر تێك و پێك دانی ژیانی موسڵمانان و جێ‌پێ‌کردنەوەی پەرتەوازەیی و جیاوازی لە نێوانیاندا و پچڕ کردنی یەکپارچەیی و لاوازکردنی یەکریزییان.

پیلانەکانیان دژ بە خەلیفەکانی ڕاشدین ئاراستەکرد، خۆ ئەگەر ئەبوبەکری صدیقﷺ دوای جێنشینایەتیەکی کورت بە مردنێکی ئاسایی مرد، ئەوا دوژمنان توانیان خەلیفەکانی تر (عومەر و عوسمان و عەلی) تیرۆر بکەن تا بە شەهیدی بە دیداری پەروەردگاریان گەیشتن (إن شاءالله).

ماوەی خەلیفەکان پڕ بوو لە ڕووداوەکان

ماوەی خەلیفەکانی ڕاشدین پڕ بوو لە ڕووداو و گۆڕانکارییەکان، ماوەیەکی بزاڤی کرداری جیهادی بوو، لە هەمان کاتدا لە بەپێزترین ماوەکانی مێژووی ئیسلامییە و لە هەموشیان دەوڵەمەندترە بە کەرەستە و هەواڵ و وتەو زانیارییەکان.

هەواڵخوانان ڕووداو و گۆڕانکارییەکان و کارەساتە کتوپڕەکانی ئەو ماوەیەیان نەقڵ کردووەو گەیاندوویانە بە پاش خۆیان و مێژوونووسانیش لە کتێب و دانراوەکانیاندا کۆ و تۆماریان کردووە.

لەگەڵ ئەوەی کۆمەڵ و دەستە و مەزهەبەکان پاش سەردەمی خەلیفەکانی ڕاشدین دروست بون، هەر لە شیعە و خەواریج و مورجیئە و موعتەزیلەوە، بەڵام هەر یەکەیان بۆ سەرخستنی کۆمەڵەکەی خۆی و بەڵگەهێنانەوە بۆ بۆچونەکەی ڕووی لە ماوەی خەلیفەکانی ڕاشدین دەکرد، تا پەیڕەوکەرانی بۆ ڕەواو ڕاستی بانگەشە بکات.

هەواڵخوانانی جێمتمانە و هەواڵخوانانی درۆزن

بەڵام کاتێ هەندێ لەو ئارەزوو ویستانە ئەوەی دەیانویست لەژیانی هاوەڵاندا دەستیان نەکەوت، هەستان بە دانانی ریوایەتەکان و هەڵبەستنی هەواڵەکان و بەدرۆودەلەسە و بوهتانەوە دەیاندایە پاڵ هاوەڵان.

لەکاتێکدا هەواڵخوانانێکی ڕاستگۆ و جێمتمانە دەبینراو و هەواڵی هاوەڵانیان بە ڕاستگۆیی و ئەمانەت و بابەتیبونەوە بۆ دەگێڕاینەوەو مێژوونوسە موسڵمانەکانیش تۆماریان دەکرد و پشتیان پێ دەبەستن و وەریان دەگرت.

ئا لەو کاتەدا هەواڵخوانانێکی دەم هەڵبەستی بێویژدان هەرهەبون هەڵدەستان بە دروستکردن و دانانی درۆو بوختان و بڵاوکردنەوەی، پاشان دەیاندایە پاڵ هاوەڵان و لەناو خەڵکیشدا بڵاویان دەکردەوە، دیارە مێژوونوسە موسڵمانەکانیش ئەم درۆ و بوختانانەیان دەبیست و پێیان دەگەیشت.

مێژوونوسەکان هەموو شتێکیان تۆمار کردوە

لێرەوە مێژوونوسە موسڵمانە یەکەمینەکانی وەك (ئیمامی طبری) هەستان بە تۆمار و کۆکردنەوەی هەموو ئەو ریوایەت و هەواڵانەی کە

لەسەر ماوەی خەلیفەکانی ڕاشدین پێیان دەگەیشت، ئیتر ئەگەر ئەو ریوایەتانە ڕاست و دروست بوبێت و لە هەواڵخوانی ڕاستگۆ و جێ‌متمانە دەرچووبێت یاخود ریوایەتی درۆ و هەڵبەستراو بێ و لەهەواڵخوانە دەم هەڵبەست و تیابەرەکانەوە بوبێت.

هەموو ئەو تێکەڵ و پێکەڵە زۆرەیان لە دانراوەکانیاندا کۆدەکردەوەو ڕاست و دروست و پوچ و درۆیان پێکەوە تێکەڵ دەکرد و ڕاستەکانیان جیا نەدەکردەوە لە ناڕاستەکان و دەریان نەدەهێنان، یاخود حوکمیان بەسەردا نەدەدان، بەڵام ڕچە(سند)ی ئەو ریوایەتانەیان دەهێنا، پیاوی هەر ڕچەیەکیان باس دەکرد، هەر بۆیە لە یەك ڕووداودا چەندان ریوایەتی دووبارە یاخود دژ و ناکۆکیان دەهێنا.

وەك ئەمانەتێکی زانستی

هێنانی ئەو هەموو تێکەڵ و پێکەڵییەی ریوات و هەواڵەکان، پشت پێ‌بەستن و متمانەبون و وەرگرتنی ناوەڕۆکەکانیان نەبوو، بەڵکو هێنانیان تەنها لەڕووی ئەمانەتی زانستیەوە بوو کە پاڵی پێوە ناون بۆ تۆمار و کۆکردنەوەی هەر شتێ پێیان گەیشتووە، ئیتر چ ڕاست بووبێ یا درۆ، ڕەوا بووبێ یا ناڕەوا، یاخود گێڕەوەکانی دادگەر و ڕاستگۆ بووبێتن یاخود بریندار و دەم هەڵبەست و درۆزن.

بانگەشەی جوان هەڵبژاردن و دەرهێنانیان دەکرد

(هەڵبژاردنیشیان) دەدرایە خوێنەر کە پاش خۆیان پێی هەستێ، تا پشت بە ریوایەتە دروست و ڕاستەکان ببەستێ و ریوایەتە درۆکان توڕ و فڕێ بدات.

لەگەڵ ئەوەشدا بانگەشەی ئەوەیان دەکرد کە سەرجەم ئەوەی ئەوان تۆمار و کۆیان کردووەتەوە وەری نەگرن و پشت نەبەستن بە سەرجەم ئەوەی باسیان کردووە، بەڵکو بە ئاشکرا ئاگاداری ئەوەیان داوە کە لەنێو کتێبەکانیاندا ریوایەتی درۆ و پڕوپوچ هەیە! هەر بۆیە لەسەر خوێنەرە جوان وردبێتەوەو توێژینەوە بکات، تۆمارەکانیان بخاتە ژێر تیشکی پێوەرێکی ورد و تەرازویەکی ڕاست پێکاو، کە ئەوەش بریتیە لە ڕێسای (زانستی جەرح و تەعدیل) کە زانایانی فەرموودە دایاننــاوە، ئەوانەی

فـەرموودەکانی پێغەمبـەریان پاراسـت و بـەجوانی توانیـان ڕاسـت و دروستەکانی لە لاواز و هەڵبەستراوەکانی جیا بکەنەوە!

زۆربـەی خوێنـەرانی کتێبـە یەکەمـەکانی مێـژووی ئیسـلامی –وەك مێـژووی طـبری– ئامۆژگـاری ئـەو مێژوونوسـە ناودارانـەیان لـەبیر کـرد و رویـان کـردە ئـەو هـەموو تێکـەڵ و پێکەڵیـەی لـە دانراوەکانیانـدا هـەبوو، بەشێوەیەك وەریـان گـرت و قبوڵیـان کـرد و پشتیان پێبەست وەك ئـەوەی هـیچ گێڕانەوەیـەکی درۆ و هەڵبەسـتراوی هەواڵخوانـە ئەم هەڵبەسـتەکان بونی نەبێ!!

لەپاش ئەوان ڕەوا و ناڕەوا وەرگیرا

لەگـەڵ ئەوەشـدا ئـەم درۆ هەڵبەسـتنەیان ئەدایـە پـاڵ هـاوەڵانی پێغەمبـەری خـودا و بـە سەرچاوەیەکی مێـژوویی جێگیر و زانیارییـەکی مێژوویی ئەمین و پارێزراو و وەرگێڕانێکی مێژوویی ماوەی خەلیفەکانی ڕاشدینیان دادەنا...

هـەر بۆیـە بـە چەند ئەنجامێکی هەڵە گەیشتن و چەندەها ڕیسوایی و تاوانکاری و گوناهی گەورە و کاری ناشایستەیان ئەدایـە پاڵ هـاوەڵانی ڕێزدار.

پاشان کەسانی کینە و قین لەدڵ هاتن یان ئەو موسڵمانە گێل و بێئاگا و فریودراوانـەی پێیـان کاریگـەر بون لـەم سـەردەمەدا و، دەستیان کرد بە وەرگرتنی هەموو ئەو باسانەی لەو کتێبە مێژووییە یەکەمینانەدا هاتووەو سـاز و گونجـاوە لەگـەڵ ئارەزووەکانیانـدا و ناشایسـتەیی ئەداتـە پـاڵ سەردەمی خەلیفە ڕاشدیەکان و ئەو درۆ و ئەلەسانەشیان لە چەندان کتێب و دانراویانـدا پیشـان داوە و بانگەشـەی زانسـتی و مەنهـەجی بـون و توێژینـەوەو پشکنین و بابـەتی بونی بۆ ئەکـەن و خوێنـەران هـان ئەدەن تاوەکو وەری گرن و پشتی پێ ببەستن.

کین لە دڵان چەندان هەڵەی مێژوویی بڵاودەکەنەوە

ئـەو کتێبانـەش لـەنێو موسـڵمانانی ئـەم سـەردەمەدا بڵاوبویـەوەو ڕۆشـنبیرییەکی مێـژوویی پـێ پێـك هـات و کردوویاننـە سەرچـاوە بـۆ زانیارییەکی مێژوویی ڕاستگۆی سەردەمی هاوەڵان.

پرسیارکاران بەدوای راستیدا دەگەڕێن

هەندێ لەو برا بەڕێزانەی ئاگاداری کتێبی ئەو نوسەرە هاوچەرخانەن، یا ئەو ریوایەتە درۆیینانەیان لە کتێبی پێشاندا بینیوە، هەر بە سروشت و فیترەتی خۆیان پەسەندیان نەکردوون و بە فیراسەتی خۆیان گومانیان لێیان هەبووە، پاشان هەستاون بە پرسیارکردن لە حەقیقەتی مەسەلەکە.

زۆرجار لەو برا دڵسۆزانەوە چەندان پرسیاری دڵسۆزانەمان دەربارەی هەندێ رووداوی سەردەمی هاوەڵانی بەڕێز ئاراستە کراوە، ئێمەش هەستاوین بە پێشکەشکردنی وەڵامە راست و دروستەکان.

پێویستیەکی زۆر بە مێژووی سەردەمی خەلیفەکان

هەر لەم روانگەیەوە، زۆر بە پێویستمان زانی پوختەیەکی مێژوویی دەربارەی هەندێ لەو رووداوە ورووژێنەرانە بخەینە روو کە لە سەردەمی خەلیفەکانی راشدیندا روویان داوە، بەتایبەت ئەو روداوانەی هاودەم بون لەگەڵ توندوتیژی و پیلانە فێڵاویەکانی دوژمناندا. پاشانیش درۆ و بوختانیشیان بە دەورا کراوەو، شیکردنەوەشیان چەندان بیروبۆچونی جیاجیای لەخۆگرتووەو بڕیاری جیاوازیان لەبارەوە دراوە.

چەند تروسکێك لەمەڕ جێنشینبون و شەهیدبونیان

بابەتی (بونی خەلیفەکانی راشدین و شەهیدبون)یانمان هەڵبژارد، بۆ ئەوەی وێنەیەکی پوخت و چەند چنینەوە و دیمەنێکی خێرای پێشکەش بکەین، لەمەشدا پشتمان بەستووە بەو گێڕانەوە راست و دروستە وەرگیراوەکان و خۆمان بواردوە لە گێڕانەوە درۆ و رەتکراوەکان.

ئامانجی ئێمە لەم (تروسکە مێژووییانە) لەسەر خەلیفەکانی راشدین لە روانگەی جێنشین بون و شەهیدبونیانەوە، رەخنەگرتن نیە لە ریوایەتە درۆکان بە دەرخستنی درۆی راوییە دەمهەڵبەستەکانیان، نە مشت و مڕی ناوەڕۆکی ئەو درۆیانەیە بە مشت ومڕێکی زانستی و مەنهەجی و دەرخستنی هیچ و پوچی ئەوەی تێدایە.

پێشکەشکردنی زانست نەك رەخنە

نەمانویستووە (مشت ومڕی مێژوویی) بنوسین، لەگەڵ ئەوەی ئەو بابەتە بۆ باس و نوسین و پشکنین و وردکردنەوە گونجاوە، بەڵکو خوای گەورە هاوکاری یەکێك لەتوێژەروان بکات بۆ نوسین و مشت و مڕ کردن کردن لەو بابەتەدا.

ئێمە ویستومانە وێنەیەکی کورت و پوخت پێشکەشی خوێنەرانی بەڕێز بکەین، بە هەڵگۆستن لە پوختەی ڕیوایەتە دروستەکان، بۆ ئەوەی ببێتە توێشویەکی زانستی و توێشووی لێوەرگرن و ببێتە ژەمێکی ڕۆشنبیری و ڕووی تێبکەن و (کەرەستە)یەکی مێژوویی و بنیاتی زانیاری مێژووییانی پێ بکەن.

نوسینی بنیاتنەرانە و ڕەخنەگرانە لە زانستە ئیسلامیەکاندا

وا دەبینین پێویستە لە سەرجەم بابەتە ئیسلامیەکاندا لە: عەقیدە، تەفسیر، فەرمودە، مێژوو، فیقه، زمان، بە دوو ئاراستە بنووسرێ.

ئاراستەیەکی ئیجابی (بنیاتنەرانە)، ئەوەش بە پێشکەشکردنی پوختەیەکی زانستی و بابەتی (بنیاتنەرانەی ئیجابی) بۆ ئەوەی ببێتە زانست و مەعریفە و قەناعەت و تێشویەك بۆ خوێنەری موسڵمان.

ئاڕاستەیەکی زانستی ڕەخنەیی ڕۆشنبیری، ئەوەش بە خستنەڕووی دید و بۆچوونە ڕەتکراوەکانی بابەتی توێژینەوەو ڕەخنە لێگرتن و هەڵوەشان و ڕەت و پوچکردنەوەی و ڕونکردنەوەی ساختەیی و پوچەڵی، بۆ ئەوەی خوێنەری موسڵمان بەئاگا بێ لێی و پێی نەخەڵەتێ.

ئەوەی جێی داخە لە (کەلەپوری ڕۆشنبیری ئیسلامی)ماندا ئەوەیە زۆرینەی دانراوەکانی زانا پایەبەرزەکانمان –لە زانینە ئیسلامیە جیاجیاکاندا– بە ئاراستەی دوەمی ڕەخنەییدا دەڕوا، ئەمە داواکراوەو پێویستە و گەرەکە ببێ، بەڵام ئەمە هەمو شتێك نیە.

نوسراوە ئیجابیە (بنیاتیەکان) لە هەر بابەتێکدا بێ، کەمن ئەگەر نەڵێین دەگمەنن!!

ئەمە تێبینیەکە و تۆماری دەکەین بۆ ئەوەی دان بەوەدا بنێین کە ئێمە لەم تروسکە مێژوویەدا لەسەر جێنشین بون و شەهیدبونی خەلیفەکانی ڕاشدین لەسەر ئاراستەی زانستی یەکەم دەڕۆین و ئامانجمان پێشکەشکردنی ئەو توێشووە بنیاتیە مێژووییەیە!!

تێکەڵ و پێکەڵیەکی مێژوویی گەورە ڕەواو ناڕەوای تێدایە

بە گەڕانەوەمان بۆ کتێبە مێژوییە سەرەتاکان، تێکەڵ و پێکەڵیەکی گەورەی ڕیوایەتە مێژووییەکان دەبینین، کە دژیەکن، هی وایان هەیە

دوبارەیە و هی واشیان هەیە کۆمەڵێك شت و گوفتار و ڕەفتاری وا دەداتە پاڵ هاوەڵە بەڕێزەکان کە شیاو و گونجاو نیە لەگەڵ ئیمان و تەقوا و برایەتیان، تیایاندایە کەسانێکی درۆزن و دەمهەڵبەستی تیابەر ڕیوایەتی کردووە.

لەو ڕیوایەتانەشدا هەیە ڕاست و دروستن، کەسانی ڕاستگۆ و جێ‌متمانە ڕیوایەتیان کردووەو ئادگاری بێلایەنی و ئینساف و بابەتی و زانستی و مەنهەجی بونی پێوە دیارە.

هەموو ئەمانەمان لەپێش چاوە، سورین لەسەر (باش) پاکژکردن و هەڵبژاردن و وەرگرتنی ڕاست و دروستەکان، لەوانەی جێ‌متمانەکان ڕیوایەتیان کردووە و شیاویشە لەگەڵ ئیمان و تەقوای هاوەڵان.

پشت بەستن بە ڕاستە پەسەند کراوەکان

لەمەشدا پشت ئەستورین بەوەی زانایانی بەویژدانی مێژووی ئیسلامی بڕیاریان داوە و زانایان فەرموودەناسی شارەزاش پشتیان پێی بەستوە، ئەوەی ئەوان پشتیان پێی بەستووە ئێمەش پشت ئەستورین پێی و ئەوەشی وەریان گرتووە وەری دەگرین و ئەوەشی پەسەندی ناکەن پەسەندی ناکەین، هەر بۆیە ئێمە لەم بوارەدا لە هەڵبژاردنەکانماندا شوێن پێی خاوەن زانست و پسپۆڕان هەڵدەگرین.

وەرگرتن لە مێژووی گبری

سەرچاوەی یەکەم و گرنگیشمان بریتیە لە (تاريخ الأمم والملوك)ی پێشەوای مێژوونوسان و موفەسیران (أبو جعفر بن محمد بن جرير الطبري) ڕەحمەتی خوای لێبێ، لەم کتێبەشدا پشتمان بەو چاپە بەستووە کە (محمد ابو الفضل ابراهيم) دەری‌کردووە.

(طبری) لە مێژووەکەیدا زۆر و زەوەندی کۆکردۆتەوەو تۆماری هەواڵە صەحیح و ڕیوایەتە هەڵبەستراوو پڕوپوچەکانیشی کردووەو بانگهێشی دەکات بۆ چاك هەڵبژاردنی زانستی و مەنهەجی.

لەو ڕیوایەت و هەواڵانەی لە (طبری)دا هەیە صەحیح و ڕاسترینەکەیمان هەڵبژاردووەو هەر بۆ ئەمەش پشتمان بە زانایانی تەحقیقکار بەستووە.

پشت بەستن به مێژووی ئیبن کثیر

گرنگترین دانراوێکیش کە لێیەوە ڕوانیومانە بۆ مێژووی (طبری) بریتیە لە (البدایة والنهایة)ی پێشەوای مێژوونوس و فەرمودەناس (ئیبن کثیر)و(الکامل في التأریخ)ی پێشەوای مێژوونوس (ئیبن الأثیر).

زۆرینەی ئەوەی (ئیبن کثیر) وەری گرتووەو پەسەندی کردووە ئێمەش وەرمان گرتووەو پەسەندمان کردووەو زۆرینەی قسەکانی ئەومان گوتووە، چونکە مێژوونوسێکی بە ئینساف و فەرمودەناسێکی بەئاگایە، لە مێژووشدا بۆ ژیانی هاوەڵان پشتی بە ڕیوایەتە صەحیحەکانی پێشەوا (ئیبن جریر الطبری) بەستووە.

پشت بەستن به تۆژینەوەکانی (العواصم من القواصم)

بۆ قسەکردنیش لەسەر هەردوو خەلیفە عوسمان و عەلیﷺ، سودمان لە دوو کتێبی پڕ لە ویژدان وەرگرتووە، ئەوانیش (العواصم من القواصم في تحقیق مواقف الصحابة بعد الرسول اللهﷺ)ی پێشەوا و قازی ابوبکر محمد بن عبدالله، ئیبن العربی المالکی، کە پێشەوا محب الدین الخطیب ڕەحمەتی خوای لێبێت دەری کردوەو تەعلیقی لەسەرداوەو چەندان پەراوێزی زانستی و بابەتی بۆ داناوە کە هەموو خوێنەرێکی بە ویژدان پێویستی پێیەتی.

وە کتێبی (الخلیفة المفتري علیه: عثمان بن عفان)ی زانای مێژوونوس (محمد صادق عرجوف) ڕەحمەتی خوای لێبێت، کە تیایدا لە زۆربەی ئەو ئیشکالیەتانەی لەسەر عوسمانﷺ، وروژێنراوە، خاڵی لەسەر پیت داناوە.

ڕێزبەندی و ڕێکخستنی ڕوداوەکان

ڕیوایەتە صەحیحەکانم لە مێژووی (طبری) وەرگرتووە بە پشت بەستن بە تەرازو و پێوەر و دیدی (ئیبن کثیر)و ڕۆڵی خۆشم هێنانی زنجیرەی ڕوداوەکانە بەڕیزبەندیەکی مێژوویی و پاشان ڕێکخستنی نێوانیان و داڕشتنەوەیان بە داڕشتنەوەیەکی نوسراوەیی ئەدەبیانەی هاوچەرخ.

دەستکاری لە داڕشتنەوە

واتە من هەندێ جار دەستکاری داڕشتنەوە دەکەم، ئەوەش بە زیادکردنی هەندێ وشە و ڕستەی وا بۆ ڕونکردنەوەی ئەو هەواڵەی دەیهێنم، یا ئەو دیمەنەی تۆماری دەکەم، تا وێنەکە لای خوێنەر ڕونتر بێ، ئەم وشە زیادکراوانە زانیاری تازەی (ئاخنراو)مان بۆ ناخاتە سەر ئەوەی

پێشینان وتویانە، بەڵکو جەخت کردنەوەو ڕونکردنەوەیە، ئێمە دەزانین زانایانی فەرمودە بە دروستی دەبینن فەرمودەی پێغەمبەری خوا بە مانا بگێڕدرێتەوە بە مەرجێ فیکر و زانیاری تازەی بۆ زیاد نەکرێ، جا ئەگەر ئەمە لە فەرمودەی پێغەمبەری خوا دروست بێ، ئەوا لەو گێڕانەوە مێژووییانەی دەربارەی هاوەڵە بەڕێزەکانەوە زیاتر دروست و گونجاوە!!!

پێنج تروسک

ئەو تروسکە مێژووییانەی لە مێژووی (طبری)و(ئیبن کثیر) وەرم گرتوون پێنجن، کە ئەمانەن:

یەکەم: نەخۆشی و مردنی پێغەمبەر

تروسکی یەکەم: نەخۆشی و سەرەمەرگی پێغەمبەری خوایە، پاشان درێژەی پێنج ڕۆژی دوایی ژیانی پێغەمبەر، درود و سڵاوی خوای لێبێت و، وەستان لەبەردەم ساتە کۆتاییەکانی تەمەنی و کاریگەری مردنی لەسەر هاوەڵان و پاشان شۆرین و کفن کردن و نوێژکردن لەسەری و سپاردنی.

لەمەشدا پشتم بەستووە بەو گێڕانەوە صەحیحانەی پێشەوا (ئیبن کثیر) هێناویەتی و لە ڕاسترین فەرموودەوە وەریگرتووە.

ئامانج لەمەشدا پێشکەش کردنی وێنەیەکی دروستە لەسەر نەخۆشکەوتن و مردنی پێغەمبەری خوا، بەو پێیەی ڕێخۆشکردنێ بێ بۆ پاش خۆی، کاتێك کە ئەبوبەکری صدیق‌ؓ پاش مردنی پێغەمبەری خوا دەبێتە خەلیفە.

دووەم: جێنشین بونی ئەبوبەکر و پاشان مردنی

تروسکی دووەم: (ئەبوبەکری صدیق، لەنێوان جێنشین بون و مردندا) لەکاتێکدا دیمەنی کۆبونەوەی ناودارانی هاوەڵانم هێناوە لە کەپری بەنی ساعیدە کە ئەنجامەکەی بریتی بو لە هەڵبژاردنی ئەبوبەکری صدیق‌ؓ بە خەلیفە و بەیعەت دانی هاوەڵان پێی، کە لە پێشیانەوە عەلی کوڕی ئەبوطالب بوو کە دووجار بەیعەتی پێداوە، ئەو چارەسەرە ڕێڕونیەم باسکردوە کە خوای گەورە یارمەتی خەلیفەی ڕاشدی ئەبوبەکری صدیقی داؓ بۆ گەورەترین ئەو گرفتانەی کە ڕوبەڕووی بویەوە" گرفتی سوپای ئوسامە و گرفتی هەڵگەڕاوەو زەکات نەدەرەکان.

ئەبوبەکر شەهید نەبوو

پاشان دیمەنی نەخۆشکەوتن و سەرەمەگ و مردن و پاش ئەوە نوێژ لەسەر کردن و ئەسپەردەکردنیم باس کردوە.

پشتیشم بەو وتەی هەندێ لە مێژوونوسان نەبەستووە کە دەڵێن ئەبوبەکرﷺ بە ژەهر مردوە، لەکاتێکدا دوژمنانی ئیسلام ژەهریان کردبێتە خواردنەکەیەوە، بەمەش بە شەهیدی دادەنێن، هەمان ئەو قسەیەم کردووە کە زۆربەی مێژوونوسان دەیڵێن کە وەفاتی ئەو مردنێکی ئاسایی بووە بە کۆتا هاتنی ئەجەلی.

لەگەڵ ئەوەی ئەبوبەکر شەهید نەبووە، بەڵام ناونیشانی کتێبەکە (خەلیفەکانی راشدین لە نێوان جێنشین بون و شەهیدبوندا) بەپێی زۆرینە و زاڵیە، هەروەك زانایانی زمان دەیڵێن، چونکە سێ لەچوار خەلیفەکان شەهیدبون!!

سێیەم: جێنشینی و شەهیدبونی عومەر

تروسکی سێیەم: (عومەری کوڕی خەتتاب، لەنێوان جێنشینی و شەهیدبوندا). درێژەی بەیعەت پێدانەکەی و گرنگترین کارەکانیم لە سەردەمی خەلافەتەکەیدا باس کردووە، پاشان هەڵوێستەیەکی دوورودرێژم کردووە لە بەرامبەر پیلانی تیرۆرکردنی، کە خۆشی هەستی پێکردبوو. دەشیزانی پاش کوژرانی ئوممەتەکەی تووشی فیتنە دەبن. پاشان بەردەوام بووم لە پیشاندانی درێژەی پیلانەکە، کە سێکوچکەی قین لەدڵی (یەهودی -نەصرانی- مەجوسی) چنیبووی و چەند وێنە و دیمەنێکی جێبەجێکردنی پیلانەکەم لەسەر دەستی (ئەبو لؤلؤەی مەجوسی) پیشانداوە.

دوای ئەوە خستنەڕووی دیمەنی عومەرﷺ، لەسەرەمەرگ و پاش ئەوە شەهیدبونی و ئەو وەسێتانەی پێش مردنی کردوویەتی..

چوارەم: جێنشینی و شەهیدبونی عوسمان

تروسکی چوارەم: (عوسمانی کوڕی عەففان، لەنێوان جێنشین بون و شەهیدبوندا) درێژەی دیمەنی راوێژکردنەکەی (عبدالرحمن بن عوف)مﷺ باسکردووە کە بوە مایەی بەیعەتدان بە عوسمان.

لەسەرخۆیی پیشاندانی زنجیرەی فیتنە و ڕۆڵی سەبەئیەکان

سوور بووم لەسەر هێواشی و لەسەرەخۆیی پیشاندانی ڕووداوەکانی فیتنەکە، کە پاش شەش ساڵی خەلافەتی عوسمان دەستی پێکرد، هەر لە یەکەمەوە و دیمەن دیمەن، دەستم کردووە بە پیشاندانی زنجیرەی ڕوداوەکان، سەرەتا لەکاتی سەرهەڵدانیەوە لە کوفە و بەصرە، پاشان سوود لێوەرگرتنی لەلایەن جولەکە قین لەدڵەکان و برەوپێدانی لەلایەن شەیتانی جولەکە (عبداللە کوڕی سبأ)ەوە، کە تاوانکار و دز و دەسەڵات ویستە موسڵمانەکانی ختەکەڕ و توانی بەخراپ سود لە موسڵمانە دەشتەکیە سادە و نەفامەکان وەرگرێ، پشتی بەهەموو ئەمانە بەست بۆ تێکدان و هەژاندنی کاروباری موسڵمانان و کوشتنی خەلیفەکەیان.

شوێن هەنگاوەکانی (ڕێکخستنی سەبەئی)ولق و پۆپە کاراکانی لە میسر و کوفە و بەصرە و، گرنگترین شوێنکەوتوان و هاوکارانیان لەو شوێنانە کەوتووم، کە (عبداللە بن سبأ) دایمەزراند.

هەروەك نەخشەی ئەو (سەبەئی)یانەم لە بڵاوکردنەوەی پڕوپاگەندە دژ بە عوسمان و والیەکانی و خزان بەرەو مەدینەی منەوەرەو پاشان داگیرکردنی بۆ ماوەی چل ڕۆژ خستوەتە ڕوو.

بە درێژایی ڕوداوەکانی مەدینەم لە ڕۆژانی دوایین گەمارۆدا خستوەتە ڕوو و سوور بووم لەسەر باسکردنی درێژەی وردەکاریەکانی دروست و صەحیحی ڕۆژانی دوایی تەمەنی عوسمانﷺ و پەلەکردنی سەبەئیەکان بۆ هێرش و هەڵکوتانە سەر ماڵەکەی و پاشان هەستان بە تاوانی تیرۆر و کوشتنی، پاشان دیمەنی نوێژ و سپاردنیم تۆمار کردووە.

پێنجەم: جێنشین بون و شەهیدبونی عەلی

ترووسکی پێنجەم: (عەلی کوڕی ئەبوطالب، لەنێوان جێنشین بون و شەهیدبوندا)

هەر لەکاتی شەهیدبونی عوسمانەوە لایەکی دەزووەکەم چنیوەتەوەو دیمەنی هەڵبژاردنی (عەلی کوڕی ئەبوطالب)م خستوەتە ڕوو، لەگەڵ گرنگترین ئەو ئەمسەر و ئەوسەر و ڕاوێژەی کە (سەبەئیەکان) پێی هەستان لەگەڵ هاوەڵە دیارەکان، پاشان هانا و هاواربردنی هاوەڵان بۆ عەلی بۆ

ئەوەی ڕازی بێت بە خەلیفەیەتی و ئوممەت ڕزگار بكا و هەستانی عەلی بەم بەرپرسیارێتییە و بە لەخۆبوردەیی و فیداكارییەوە، لەگەڵ ئەوەی زانیاری هەبوو بە سەرەنجام و بەرەنجامەكانی.

جیاوازیی هاوەڵان لە هەڵوێست وەرگرتن بەرامبەر عەلی

چەندەها دیمەنم پێشكەش كردوە لە دەرچوونی هەندێ لە هاوەڵانی وەك (طەڵحە)و(زوبەیر)و(عائیشە)وگوێڕایەڵ نەبونی هەندێ هاوەڵی تر بۆی وەك (معاویە)و(عەمری كوڕی عاص)ودوورەپەرێزی هەندێ لە هاوەڵان لە فیتنە وەك (سەعیدی كوڕی زەید)و(سەعدی كوڕی ئەبو وەقاص)وبانگەشەكردنی هەندێ لە هاوەڵان بۆ شەڕنەكردن وەك (ئەبو موسای ئەشعەری)و(عیمرانی كوڕی حەصین)وسەرسوڕمانی هەندێ لە هاوەڵان وەك (قەعقاعی كوڕی عەمری تەمیمی)وئازایەتی نواندنی هەندێ لە هاوەڵان لە پشتگیریكردنی عەلی وەك (عەماری كوڕی یاسر)و(عبداللەی كوڕی عەباس) خوا لە هەموویان ڕازی بێت.

سەبەئیەكان لە سەردەمی عەلی دا

زۆر سوور بوم لەسەر بەدواداچون و پێشچاوخستنی هەنگاو و هەوڵی سەبەئیەكانی نێو سوپاكەی عەلی لە بڵاوكردنەوەی پەرتەوازەیی و فیتنە لەنێوان موسڵماناندا و لەباربردنی هەوڵەكانی صوڵحدا، هەروەك لە پێش جەنگی (الجمل)دا پێی هەستان، هەر لێرەدا ڕۆڵی ئەو سەبەئیانەم تۆمار كردوە لە چەندانەكردنی گرفتەكانی عەلی و لاوازكردنی هەڵوێستی ئەو لە بەرامبەر ئەوانی ترەوە لەبەر بونیان لەنێو سوپاكەیدا، لەو بارەیشەوە دیدو بۆچونم خستوەتە ڕوو.

كۆی ڕووداو و جەنگەكانی سەردەمی عەلی

بەدواداچوونی هەنگاوەكانی تیاچوونی ئەم (ڕێكخستنە سەبەئی)یەم كردوە لە بەصرە پێش و پاش جەنگی جەمەل، پاشان لەناوبردنی ئەم ڕێكخستنە دوژمنكارە لە جەنگی (صفین)، وەك كوشتنی (الاشتر النخعی) لە ڕێگەیدا بۆ میسر و كوشتنی (حرقوص كوڕی زهیر) لەگەڵ خەواریجدا.!!

كورتەو پوختەی ڕووداوەكانی بەصرەو جەنگی (جمل)وشەهیدبونی (طەڵحەی كوڕی عبیداللە)و(زوبەیری كوڕی عەوام)یشم خستوەتە ڕوو.

پوختەی ڕووداوەكانی جەنگی (صفین)وئەو ئەنجامەی لێی كەوتەوە لە

بانگەشەکردن بۆ داوەری(تحکیم)م پێشکەش کردووەو بەدوای کۆبونەوەو ڕێکەوتنەکانی هەردوو ناوبژیکار (ئەبو موسا)و(ئیبن عاص) کەوتوم لە (أذرُح)دا کە پاشانیش ئوممەت جێبەجێی نەکردن.

کێروگرفتی عەلی لەگەڵ خەواریج

لەگەڵ عەلی داﷺ، لە دوایین و ترسناکترین گرفتی لەگەڵ خەواریجدا هەڵوەستەم کردووە، بە کورتی لەسەر پەرەسەندنی خێرای گرفتەکانیان دواوم هەر لەکاتی دەرچوونیان لەژێر رکێفی عەلی لەماوەی جەنگی (صفین)دا، پاشان بەکافر دانانی لەپێش چونە کوفەی لەبەر پەسەندکردنی داوەرییەکە و پاش ئەوە جیابونەوەیان لێی و سەرەنجام کوشتنی زۆربەیان لە جەنگی (نهروان)دا.

لە دواییدا دیمەنی ئەو پیلانە دەرەکییەم خستوەتە روو کە (عبدالرحمن کوڕی مولجم) ئامادەی کرد و سەرەنجام سەرکەوتوو بوو لە لێدانی گورزێکی کوشندە لە عەلی بە شمشێر.

لەگەڵ دواساتەکانی (عەلی)شدا ژیاوم، کە بەشەهیدبونی کۆتایی هات. پاشان وێنەی نوێژ لەسەر کردن و سپاردنیم خستوەتە روو.

جێنشین بونی حەسەن و دابەزینی بۆ موعاویە لە ساڵی الجماعەدا

پێشم خۆشبوو کۆتایی ئەم تروسکە بە باسکردنی پوختەیەکی کورتی خەلافەتی (حسن)ی کوڕیﷺ، بهێنم و ئەو هۆکارانەش باس بکەم کە وای لێکرد صوڵح لەگەڵ (معاویە)دا بکا و لە خەلافەت دابەزێ و، باسێکی پێشبینیەکەی پێغەمبەریشﷺ لەو مەسەلەیەدا بکەم.

دوا وێنە و بڕگەیەکیش لەو دیمەن و وێنە و بڕگانە بەیعەت پێدانی معاویەی کوڕی ئەبوسوفیانەﷺ، تا ماوەی خەلافەتی راشدین بەو کۆتایی پێ بێ و سەرەتای ماوەی پاشایەتی دەست پێ بکا، ئەوەش لە ساڵی کۆمەڵ (الجماعة)دا بوو!!

سوپاس بۆ خوای جیهانیان لەسەر فەزڵ و پشتیوانی و یارمەتیدانی...

تروسکی یەکەم

نەخۆشی و کۆچی دوایی پێغەمبەر

پاش حەجی ماڵئاوایی

پێغەمبەری خوا تەنها حەجێکی کردووە، ئەوەش (حەجی ماڵئاوایی)یە کە لە ساڵی دەی کۆچیدا بوو.

پێغەمبەر لەکۆتایی مانگی (ذي الحجة)ی ساڵی دەی کۆچیدا گەڕایەوە مەدینەو پاشماوەی (ذي الحجة)ومحرم و صفری ساڵی یانزەی کۆچی لە مەدینەدا بەسەر برد.

پێغەمبەر سوپای ئوسامە پێك دەهێنێ و گومان لەسەر ئەمیرایەتیەکەی لادەبات

لە مانگی صەفەری ساڵی یانزەی کۆچی پێغەمبەر سوپایەکی لە موسڵمانە تێکۆشەرەکان نارد و (ئوسامەی کوڕی زید)ی کردە ئەمیریان.

فەرمانی دا بە ئوسامە کە ڕوەو شام بڕوا و لەگەڵ ڕۆم و هاوکارەکانی لە عەرەبە غەساسینیەکانی (البلقاء) بجەنگێ و، تۆڵەی باوکیشی (زەیدی کوڕی حاریثە) ، بکاتەوە، کە لە جەنگی موئتەدا شەهید بووبوو.

لە سوپای ئوسامەدا کۆمەڵێك لەگەورەپیاوانی کۆچەران و پشتیوانان(المهاجرين والانصار)ی تێدابوو، لەوانە (عومەری کوڕی خەتتاب).

وەك ئەوەی هەندێکیان لە ئەمیرایەتی (ئوسامەی کوڕی زەید) ، قسەیان کردبێ، کە ئەو لاوێکی مناڵی کەم تەمەنە، پێغەمبەر فەرمووی: ئەگەر تانە لە ئەمیرایەتیەکەی بدەن، ئەوا پێشتریش تانەتان لە ئەمیرایەتیەکەی باوکیشی داوە، سوێند بێ بەخوا ئەو شیاو و گونجاو بوو بۆ ئەمیرایەتی و، لە خۆشەویستترینی خەڵك بوو لای من، بەڕاستی ئوسامەی کوڕیشی لە خۆشەویستترین کەسە لای من.[١]

سوپا بەهۆی نەخۆشی کتوپڕی پێغەمبەرەوە چاوەڕێ دەکا

سوپای ئوسامە دوا نێرراوێك بوو کە پەیامبەری خوا بەڕێی خستبوو، بەهۆی نەخۆشکەوتنی پێغەمبەری خوا لەناوچەی (الجُرف)ی نزیك مەدینە مۆڵی دابوو، چاوەڕێی چارەنوسی پێغەمبەری خوا بون، لە بارو گونجاو

١ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٢٣-٢٢٤.

نەبوو پێغەمبەر نەخۆش بێ و سوپا مەدینە بەجێ بهێڵێ.[1]

نەخۆشیەکەی پێغەمبەری خوا لە ڕۆژانی دوایی مانگی (صفر)ی ساڵی یانزەی کۆچیدا دەستی پێکرد.

پێش دوو هەفتە لە وەفاتی، پێغەمبەر سەردانی بەقیع دەکات

لە یەکی مانگی (ربیع الاول)، پێش نزیکەی دوو هەفتە لە وەفاتی پەیامبەری خوا هەستا بە سەردانی گۆڕستانی (بقیع الغرقد) کە تیایدا هاوەڵان خوایان لێ رازی بێت، نێژرابون، داوای لێخۆشبونی بۆ هاوەڵانی مردوو کرد و بۆیان پاڕایەوە.

سەردانەکەی بۆ (بقیع) لە نیوەی شەودا بوو، کاتێك کە ڕۆژ بوویەوە سەرەتای نەخۆشیەکەی دەستی پێکرد.[2]

زوهری لە (عبداللەی کوڕی عوقبەی کوڕی مەسعود)ەوە دەگێڕێتەوە لە عائیشەوە خوای لێی رازی بێت، کە گوتویەتی:

پەیامبەری خوا لە بقیع گەڕایەوە بینیمی من ژانەسەرم هەیە، دەمووت: ئای سەرم، فەرمووی: بەخوا عائیشە بەڵکە من سەرم دێشێ، پاشان پێی وتم: عائیشە! چ زیانێك دەکەی گەر لەپێش مندا بمری، کاروبارت بەڕێوەبەرم و بێمە سەرت، کفنت کەم و نوێژت لەسەرکەم و بتشارمەوە!!

وتم: بەخوا ئەزانم ئەگەر وابوایە دەگەڕایتەوە بۆ خانوەکەم و بوکێنی هەندێ لە خێزانەکانت دەکرد..

پەیامبەری خواش پێکەنی.

پەیامبەر لەکاتی نەخۆشیەکەیدا لەماڵی عائیشە مایەوە

پاشان نەخۆشیەکە لەسەر پێغەمبەری خوا توند بوو، ئەو هەر بەسەر خێزانەکانیدا دەگەڕا، لەکاتێکدا لەماڵی (میمونە)دا بوو، خوای لێ‌ڕازی بێت، کە نەخۆشیەکەی زۆر زیادی کرد.[3]

پێغەمبەری خوا لەو نەخۆشیەی تیایدا مرد دەیپرسی و دەیوت: من سبەی لە کوێم؟ من سبەی لە کوێم، مەبەستی ئەوەبوو لە ماڵی چ

---

١ ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٢٣-٢٢٤.

٢ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٢٣-٢٢٤.

٣ ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٢٣-٢٢٤.

خێزانێکیدایە، چونکە هەر خێزانێکی بەشە شەوی خۆی هەبوو.

عائیشە، خوای لێ‌ڕازی بێت، وتویەتی: پەیامبەری خوا داوای مۆڵەتی لەخێزانەکانی کرد تا لەماڵی مندا بە نەخۆشی بمێنێتەوە، ئەوانیش مۆڵەتیان دا.

پەیامبەری خوا لە ماڵی (میمونە)وە بە نەخۆشی چوو بۆ ماڵی عائیشەو بەسەر بەستراوی لەنێوان دوو پیاودا بوو، یەکێکیان عەباسی مامی بوو، ئەویتریان عەلی کوڕی ئەبوطالب بوو، بەهۆی نەخۆشیەکەیەوە پێیەکانی لە زەوی دەخشان!!

لەماڵی عائیشەدا مایەوە تا کۆچی دوایی کرد.[1]

(عروەی کوڕی زوبەیر) لە عائیشەی پوریەوە(خوشکی دایکی) دەگێڕێتەوە کە گوتویەتی: پێغەمبەری خوا کاتێ شوێنێکی بئێشایە (قل اعوذ)ەکانی دەخوێند و فووی بەخۆیدا دەکرد و دەستی بە لاشەیدا دەهێنا.

بەڵام کاتێ ئەو ئێش و ئازارەی کە تیایدا وەفاتی کرد، من لەگەڵ (قل اعوذ)ەکاندا فووم پێدا دەکرد و دەستی خۆیم بە گیانیدا دەهێنا.

پێغەمبەر سکاڵای ئەو ژەهرەی کرد کە لە خەیبەردا لەخواردن بۆی دانرابوو

هەروەها عەروە لە عائیشە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا لە نەخۆشی مەرگیدا دەیفەرموو: عائیشە! ئێستاش هەست بە ئازاری ئەو خواردنە دەکەم کە لە خەیبەردا خواردم، ئەمە کاتی بڕینی دەماری ملمە لەو ژەهرە.

پێغەمبەر ئاماژەی دەکرد بەو ژنە جولەکەیەی لە ڕۆژی خەیبەردا گۆشتی دەستێکی حەیوانی ژەهراوی خستە بەردەم پێغەمبەری خوا، ئەویش کاتێ تیکەیەکی لێ هەڵگرت و جوی، پاشان تفانی و فڕێی دا، فەرمووی: ئەم دەستە هەواڵم پێ‌دەدا کە ژەهراویە.. کاتێك (بەشیر کوڕی براء) لەو دەستە ژەهراویەی خوارد بەهۆیەوە گیانی لەدەست دا.

پێغەمبەری خواش پرسیاری لە ژنە یەهودیەکە کرد: چی وای لێکری ئەم کارە بکەی؟ وتی: ئەگەر تۆ پێغەمبەر بی، زیانت پێ ناگەیەنێت،

١ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٢٣-٢٢٥.

چونکە خوا هەواڵی ژەهراوی بونیت پێ دەدا، خۆ ئەگەر درۆزنیش بی بە ژەهرەکە دەمری و لە دەستت رزگارمان دەبێ!

جا کاریگەری ئەو ژەهرە لەسەر پێغەمبەر دووبارە دەبویەوە.

ئیبن مەسعود ڕای وابوو کە پێغەمبەر شەهید بووە

عبداللّەی کوڕی مەسعودیش وای دەبینێ کە پێغەمبەری خوا لەژێر کاریگەری ئەو دەستە ژەهراوییەی ژنە جولەکەکەدا مردووە، لەبەر ئەوە شەهیدە.

ئیبن مەسعود وتویەتی: (ئەگەر نۆ جار سوێند بخۆم پێغەمبەری خوا بە کوشتن کوژراوە، پێم خۆشترە لەوەی یەك جار سوێند بخۆم کە نەکوژراوە، ئەمەش لەبەر ئەوەی خوای گەورە کردویەتیبە پێغەمبەر و بە شەهید!!)[1]

هۆی گریانی فاتیمە و پاشان پێکەنینی بە قسەی پێغەمبەری خوا

(مسروق) لە (عائیشە)وە دەگێڕێتەوە کە گوتویەتی: (کاتێ کە پێغەمبەری خوا لە ماڵەکەمدا نەخۆش کەوت، هەموو خێزانەکانی لێی کۆبونەوە، هیچ یەکێکیان دوا نەکەوت.

کاتێ کە ئەوان کۆ ببونەوە فاتیمەی کچی، خوای لێ‌ڕازی بێت، بە رۆیشتن هات، رۆشتنەکەی وەك رۆشتنەکەی باوکی بوو.

پێغەمبەر پێی فەرموو: بەخێرهاتی کچم، جا لەلای راستیەوە داینا، پاشان شتێکی بەنهێنی پێوت گریا، پاشان بەنهێنی شتێکی تری پێوت پێکەنی!!

کاتێ فاتیمە لەلای باوکی هەستا، عائیشە، خوای لێ‌ڕازیبێ، دەربارەی ئەوەی پێغەمبەری خوا پێی فەرمووە و جارێك گریانی و جارێك بەپێکەنینی هێنا، لێی پرسی! ئەویش وا وەڵامی داوەتەوە کە من نهێنی پێغەمبەری خوا ئاشکرا ناکەم!!

جا کاتێ پێغەمبەری خوا وەفاتی کرد، عائیشە بە فاتیمەی وت، خوا لێیان ڕازی بێت: داوات لێ دەکەم بەو مافەی کە من هەمە لەسەرت، هەواڵم بدەیتێ بەوەی کەپێغەمبەری خوا بە نهێنی چی پێ وتیت؟

فاتیمە گوتی: ئێستاکە بەڵێ دەیڵێم!!

---

١ ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٢٥-٢٢٧.

چپاندنی یەکەم پێی وتم: لەڕاستیدا جبریل هەموو ساڵێك یەك جار قورئانی بەسەردا دەخوێندەوە، بەڵام ئەمساڵ دووجار، واش دەبینم، ئەمە نیشانەی نزیکبونەوەی ئەجەلم بێت، دەی تەقوای خوات هەبێت و خۆڕاگر بە، چونکە من باشترین پێشینێك بووم بۆت.. منیش گریام!!

لە چپاندنی دووەم پێی وتم: ڕازی نابی ببیە سەروەری هەموو ئافرەتانی جیهان و ببی بە یەکەم کەس لە خاووخێزانم کە پێم دەگەی! منیش پێکەنیم!

فاتیمە خوای لێ ڕازی بێت، پاش شەش مانگ لە وەفاتی باوکی کۆچی دوایی کرد و بەم شێوەیە بەکردەوە یەکەم کەسی خانەوادەی پەیامبەر بوو لە پێگەیشتنیدا و ڕاستی فەرموودەکەی پێغەمبەری خواش بەدەر کەوت.[1]

ڕووداوەکانی پێنج ڕۆژی دوایی ژیانی پێغەمبەر

پێغەمبەری خوا ویستی نوسراوێك بنوسێ بۆ موسڵمانان تاوەکو ناکۆك نەبن، ئەوەش بە پێنج ڕۆژ پێش وەفاتی بوو، لە بەیانی پێنجشەممەی هەشتی (ربیع الاول)ی ساڵی یانزەی کۆچی.

بەیانی پێنجشەممەی هەشتی ربیع الاول

هەروەك زانراویشە پێغەمبەری خوا لە ڕۆژی دووشەممەی دوانزەی (ربیع الاول)دا کۆچی دوایی کردووە.

(زوهری) لە (عبیدالله‌ی کوڕی عبدالله‌ی کوڕی عوتبەی کوڕی مەسعود)ەوە لە (عبدالله‌ی کوڕی مەسعود)ەوە، کە گوتویەتی: (کۆمەڵێك پیاو لە ماڵەکەی پێغەمبەری خوا ئامادەبون، پەیامبەر پێی فەرموون: کۆببنەوەو بێن نوسراوێکتان بۆ بنوسم، تا لەدوای خۆم بە هیچ کلۆجێ سەرلێشێواو نەبن..

پەیامبەری خوا دەیویست نوسراوێك لەسەر پێ‌سپاردن بە ئەبوبەکر بۆ موسڵمانان بنوسێ

هەندێکیان وتیان: لە ڕاستیدا پێغەمبەری خوا، ئازار زۆری بۆ هێناوەو، قورئانیش هەیە، کیتابی خوامان بەسە.

هەندێکیان وتیان: وەرن تا نوسراوێکتان بۆ بنوسێ.

لەلای پێغەمبەری خوادا جیاوازی و ناکۆکی و دەمەقاڵەیان لەنێواندا دروست بوو.

١ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٢٦

پێغەمبەری خوا فەرمووی: هەستن و بڵاوەکەن، لەلای مندا ناکۆکی و دوبەرەکی دروست نیە!!

(ئیبن عەباس‌ﷺ) ، دەیوت: بەداخەوە زۆر بەداخەوە، ئەوە بووە رێگر لەوەی پێغەمبەری خوا ئەو نوسراوەیان بۆ بنووسێ!!)

ئەو نوسراوەی کە دەیوست بینوسێ سپاردنی خەلافەت بوو بە ئەبوبەکرﷺ، بۆ ئەوەی موسڵمانان لەدوای وەفاتی خۆی جیاواز نەبن.

چونکە (عەباسی کوڕی عبدالمطلب)ی مامیﷺ، دەیویست کاروباری جێنشینی لە بەنی هاشمدا بێ!!

عەباس ئاماژە بە عەلی دەکا تا داوای خەلافەت لەپێغەمبەر بکا، بەلام عەلی رەفزی دەکا

(عبدالله کوڕی کەعبی کوڕی مالیك) لە (عبداللەی کوڕی عەباسﷺ)ەوە، دەگێڕێتەوە کە گوتویەتی: (عەلی کوڕی ئەبوطالب لە خزمەتی پێغەمبەری خوا، لەو نەخۆشی و ئێش و ئازارەی پێیەوە وەفاتی کرد، هاتە دەرەوە، خەڵکی پێیان وت: باوکی حەسەن! پێغەمبەری خوا چۆنە؟

عەلی وتی: سوپاس بۆ خوا، باش بووە.

(عەباسی کوڕی عبدالمطلب) دەستی (عەلی کوڕی ئەبوطالب)ی گرتﷺ، پێی وت: بەخوا پاش چەند ڕۆژێك تۆ شوێنکەوتە دەبی!! بەخوا من وادەبینم پێغەمبەری خوا بەهۆی ئەم ئازار و نەخۆشیەوە وەفات دەکا! چونکە من رەنگی مردن لە ڕوخساری کوڕانی (عبدالمطلب) دەناسم!!

با بڕۆین بۆ لای پێغەمبەری خوا و پرسیاری لێ بکەین، ئەم ئێش و کارە بۆ کێ دەبێ؟ ئەگەر بۆ ئێمەیە با بزانین، خۆ ئەگەر لەدەستی کەسانی تردا بێ، ئەوا دەزانین، بەڵکو ئامۆژگاریمان بکا!!

عەلی پێی وت: بەخوا ئەگەر پرسیاری لێ بکەین و کاروباری بەدەستەوە نەداین، ئەوا لەدوای خۆی خەڵکی ئەم کارەمان پێ ناسپێرێ، بەخوا من ئەمە لە پێغەمبەری خوا ناپرسم).[١]

بەڵگەش لەسەر ئەوەی پێغەمبەری خوا دەیویست دەربارەی بە خەلیفەبونی ئەبوبەکر بنوسێ ئەوەیە کە (قاسمی کوڕی محمد) لە

---

[١] ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٢٧-٢٢٨.

(عائیشه)وه دەگێڕێتەوە، کە وتویەتی: پێغەمبەری خوا فەرمووی: (وا هات بە دڵمدا بنێرم بەدوای ئەبوبەکردا و ڕای بسپێرم، بۆ ئەوەی قسەکەران هیچ نەڵێن و خوازیاران ئاواتی بۆ نەخوازن، گەر خوا و بڕواداران بەمە ڕازی بونایە).

پێغەمبەری خوا لە ڕۆژەکانی دوایی تەمەنیدا ئاماژەی بۆ ئەبوبەکر دەکرد، وەك ئەوەی بە موسڵمانان بڵێت ئەم ئەرکە لەدوای خۆی بۆ ئەبوبەکر دەبێ.

لە ئاشکراترین ئەوەی لەم بارەیەوە هاتبێ ئەوەیە کە (جوبەیری کوڕی موطعیم‌ﷺ) ، دەیگێڕێتەوە، دەڵێ: ((ئافرەتێك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا، فەرمانی پێکرد کە دواتر سەری لێ بداتەوە، ئافرەتەکە پێی وت: ئەدی ئەگەر هاتم و تۆم نەبینی؟ مەبەستی وەفاتی بوو، پێی فەرموو: ئەگەر منت نەبینی بچۆ بۆ لای ئەبوبەکر!))

لە ڕۆژی پێنجشەممەی هەشتی (ربیع الاول)دا، پێنج ڕۆژ پێش وەفاتی، پێغەمبەر لەماڵی عائیشەوە دەرچوو بەرەو مزگەوت و وتارێکی کاریگەری دا، کە دوا وتاری بوو بۆ مسوڵمانان.

ئەم وتارە لەجێ و جێگری ئەو نوسراوە بوو کە دەیویست بۆ موسڵمانانی بنوسێ و خەلافەتی تیا بە ئەبوبەکر بسپێرێ.

هەندێك لە هاوەڵان ئەم وتارەیان گێڕاوەتەوە، لەوانە (ئەبوسەعیدی خودری)و (عبداللەی کوڕی عەباس)و (ئوم سەلەمە)و (عائیشە).

(عبیداللەی کوڕی عبداللەی کوڕی عوتبەی کوڕی مەسعود)لە (عائیشە)، ڕەزای خوای لێ بێ، دەگێڕێتەوە کە گوتویەتی: پێغەمبەری خوا پێش کۆچی دوایی بە پێنج ڕۆژ فەرموی: لە حەوت کوندە، کە دەمەکانیان نەکرابێتەوە، ئاو بکەن بەسەرمدا، تا بچم بۆ لای خەڵکی و سپاردەی خۆمیان پێ بڵێم.. ئێمەش بەگورجی ئاومان لەو کوندانە دەکرد بەسەریا، تاوەکو بەدەستی ئاماژەی پێداین کە داواکاریەکەیمان جێبەجێ کرد!

(ئوم سەلەمە) ـ خوای لێ ڕازی بێت ـ ، دەڵێ: پێغەمبەری خوا بە

سەرپێچراوی دەرچوو، جا کاتێ چووە سەر دوانگەکە، خەڵکی چاویان بڕیە دوانگەکە و گوێیان لە وتارەکەی دەگرت.

هەندێك لەوانەی پێغەمبەر لەو وتارەدا فەرمووی

لەم وتارەیدا پێغەمبەری خوا فەزڵی ئەبوبەکری صدیقی بەسەر هاوەڵاندا ڕونکردەوە، کە ئەمەش ئاماژەیەك بوو بۆیان کە دوای پێغەمبەر لەسەر ئەو کاروبارە ناکۆك نەبن!!

(ئەبوسەعیدی خودری‌ﷺ) ، گوتویەتی: پێغەمبەری خوا لە وتارەکەیدا فەرمووی:

((بەڕاستی خوا بەندەیەکی سەرپشك کرد لەنێوان دنیا و ئەوەی لای خۆی هەیە، ئەو بەندەیەش ئەوەی لای خوای هەڵبژارد!!))

لەنێوان خەڵکیدا (ئەبوبەکر) تێگەیشت، بۆیە گریا و بە پەیامبەری وت: لەجێی باوك و دایکمی ئەی پێغەمبەری خوا، باوك و دایك و خۆمان و ماڵمان فیدات بێت!!

(ئەبوسەعیدی خودری‌ﷺ) ، دەڵێ: سەرمان سوڕما لە گریانی ئەبوبەکر، بەڵام پێغەمبەر سەرپشك کرابوو، ئەبوبەکریش لەئێمە شارەزاو زاناتر بوو پێی!!

ئاماژەی پێغەمبەر بۆ فەزڵی ئەبوبەکر

لەو شتانەی لەبارەی فەزڵی ئەبوبەکری صدیقەوە لەو وتارەدا فەرمووی: ئەمیندارترین کەسێك لای من لە هاوەڵی و سەروەت و سامانیدا ئەبوبەکرە، ئەگەر جگە لەخوا کەسێکی ترم بەزۆرخۆشەویست(خلیل) دابنایە، ئەوا ئەبوبەکرم دەکردە ئەو زۆرخۆشەویستە، بەڵام زۆرخۆشەویستی و مەوەددەت بۆ ئیسلامە.

پەروەردگارم منی کردووە بە زۆرخۆشەویست و خەلیلی خۆی، هەروەك ئیبراهیمیشی کردبوو بە خەلیلی خۆی.

پاشان فەرمووی: هەموو دەرگاکانی ناومزگەوت دادەخرێن، تەنها دەرگای ئەبوبەکر نەبێ.!!))

ئەمەش لەبەر ئەوەی هەندێ لە هاوەڵان دەرگایان خستبوە سەر مزگەوت و لێیەوە دەچونە ناو مزگەوتەوە، پێغەمبەری خوا فەرمانی کرد بە داخستن و گرتنی سەرجەم ئەو دەرگایانە، جگە لە دەرگای ئەبوبەکری

صدیق نەبێ كە فەرمانی كرد بە كراوەیی بهێڵرێتەوە.

زانایان ئەم جیاكردنەوەیەی ئەبوبەكرﷺ، بە ئاماژەیەكی پێغەمبەر بۆ موسڵمانان دادەنێن تا بیكەن بە خەلیفەی خۆیان، وەك ئەوەی خەلیفەیەتی ئەو دەرگایە بێ كە ئەبوبەكری صدیق لێوەی دەردەچێ بۆ ئەوەی نوێژ بە موسڵمانان بكات.

لەو شتانەی پێغەمبەری خوا لەو وتارەدا ئەنجامی دا: ئامۆژگاری كردنی موسڵمانان بوو بە چاكەكردن لەگەڵ پشتیوانان(الانصار)دا و داوای لێخۆشبونی بۆ شەهیدانی ئوحود كرد و، ڕێگری كرد لەوەی گۆڕ بكرێت بە مزگەوت، ئەوەش لە فەرمودەیەیدا كە دەفەرموێ: ((نەتەوەیەك لەوانەی پێش ئێوەدا بون، گۆڕی پێغەمبەران و پیاوچاكانیان دەكردە مزگەوت، جا ئێوە گۆڕەكان نەكەن بە مزگەوت، من قەدەغەی ئەوەتان لێ دەكەم))!

پاش ئەوەی پێغەمبەری خوا لە وتارەكەی بویەوە، گەڕاندیانەوە بۆ ماڵی عائیشە، ئنجا ئازار زۆری بۆ هێنا و نەخۆشیەكەی قورستر بوو.[١]

جا كاتێ لە پێنجشەممەی ناوبراودا ئازارەكەی پێغەمبەری خوا توندتر بوو، نەیتوانی نوێژ بە موسڵمانان بكات، بۆیە فەرمانی دا كە یەكێ نوێژیان پێ بكات.

پێغەمبەر لە ڕۆژی پێنجشەممەدا ناتوانێت بە ئیمامەت نوێژیان بۆ بكات

(عبیداللە‌ی كوڕی عبداللە‌ی كوڕی عوتبەی كوڕی مەسعود) لە (عبداللە‌ی كوڕی زومعەی كوڕی ئەسوەدﷺ) ، دەگێڕێتەوە كە گوتویەتی: (كاتێ نەخۆشیەكەی پێغەمبەری خوا توندتر بوو، من و چەند كەسێ لە موسڵمانان لە خزمەتیا بووین، بیلالی كوڕی ڕەباحﷺ، بانگی نوێژی دا، فەرمووی: بە یەكێ بڵێن نوێژ بە خەڵكی بكا! (ئیبن زومعە) دەڵێ: دەرچووم بینیم وا عومەر لەگەڵ خەڵكیدایەو ئەبوبەكر دیارنیە.

پێغەمبەر ئیمامەتی عومەر ڕەتدەكاتەوەو داوای ئەبوبەكر دەكات

داوای‌ئەبوبەكر دەكات

وتم: عومەر! هەستە نوێژ بە خەڵكی بكە..

جا كاتێ عومەر هەستا بۆ نوێژكردن، پێغەمبەری خوا گوێبیستی دەنگەكەی بوو، عومەر دەنگێكی گڕو گەورەی هەبووە، پێغەمبەر تورە بوو،

---

[١] ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٢٨-٢٣١.

فەرمووی: ئەبوبەکر لەکوێیە؟! خواو موسڵمانان ئەو کارەیان ناوێ، خواو موسڵمانان ئەو کارەیان ناوێ.

بۆیە ناردیان بەشوێن ئەبوبەکردا ﷺ، ئەویش هات و پێشنوێژی بۆ موسڵمانان کرد!

پاشان عومەر بە (ئیبن زومعە)ی وت: ماڵت خراپ نەبێ، ئەوە چیت کرد؟ بەخوا وا گومانم برد کاتێ کە فەرمانت پێکردم ئەوە بە فەرمانی پێغەمبەری خوا بووە، گەر ئەوە نەبوایە پێشنوێژیم نەدەکرد..

(عبدالله‌ی کوڕی زومعە)وتی: بەخوا پێغەمبەری خوا فەرمانی پێنەکردم، بەڵام کاتێ ئەبوبەکرم نەبینی، تۆم لە هەموو ئامادەبوان بەشیاوتر زانی!!

پێغەمبەر فەرمان دەکا بە ئیمامەتکردنی ئەبوبەکر و وەڵامی عائیشە دەداتەوە

پاشان پێغەمبەری خوا فەرمانی کرد ئەبوبەکر نوێژ بە خەڵکی بکا.

(عبیدالله‌ی کوڕی عبدالله‌ی کوڕی عوتبەی کوڕی مەسعود) لە (عائیشە)وە دەگێڕێتەوە کە گوتویەتی: (کاتێ پێغەمبەری خوا نەخۆشی مردنی تووش هات، فەرمووی: بچن بە ئەبوبەکر بڵێن نوێژ بە خەڵکی بکا!

وتم: ئەی پێغەمبەری خوا، بەراستی ئەبوبەکر پیاوێکی دڵناسکی حەزینە، کاتێ قورئان بخوێنێ خۆی پێناگیرێ و دەگرێ، جا گەر لەجێی تۆ نوێژ بکا ناتوانێ نوێژ بە خەڵکی بکا، ئەی پێغەمبەری خوا! ئەگەر فەرمان کەی بە کەسێکی تر تا نوێژ بە خەڵکی بکا!

عائیشە وتی: بەخوا ئەوەی وای لێکردم ئەوە بڵێم ئەوەبوو دەترسام خەڵکی ڕەشبین بن بەرامبەر بە ئەبوبەکر، چونکە دەمزانی هەرکەسێ شوێنی پێغەمبەری خوا بگرێ خەڵکی ڕەشبین دەبن بەرامبەری، پێم خۆش بوو پێغەمبەری خوا ئەبوبەکر بگۆڕێ بە یەکێکی دی!!

دەڵێ: دوو سێ جار دووبارەم کردەوە، بەڵکو تەکلیف لە غەیری ئەبوبەکر بکا، بەڵام فەرمووی: بە ئەبوبەکر بڵێن نوێژ بە خەڵکی بکا، بەراستی ئێوەش، وەك ئافرەتەکانی دەوری یوسفن).[1]

١ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٣١-٢٣٣.

عائیشە دەڵێ: لەو ڕۆژەوە ئەبوبەکر نوێژی بە خەڵکی دەکرد تا ئەو کاتەی پێغەمبەری خوا ﷺ دوای پێنج ڕۆژ گیانی سپارد.

دوانوێژێك پێغەمبەری خوا بە ئیمامەت نوێژی کرد پێنجشەممە بوو

دوا نوێژێکیش پێغەمبەری خوا ﷺ پێشنوێژی موسڵمانانی تیادا کرد، نوێژی نیوەڕۆ بوو، لەپێنجشەممەی هەشتی (ربیع الاول)دا.

(ئەسوەد) لە (عائیشە)وە دەگێڕێتەوە کاتێ کە پێغەمبەری خوا فەرمووی: بچن بە ئەبوبەکر بڵێن نوێژ بە خەڵکی بکات).

ئەبوبەکریش رضي الله عنه، دەرچوو نوێژیان پێ بکات، جا کاتێ قامەتی نوێژ کرا و ئەبوبەکر وەستا تا پێشنوێژیان بۆ بکات، پێغەمبەری خوا ﷺ هەستی بە لەش سوکیەك کرد، بۆیە بە پشت بەستن بە عەلی و عەباس رضي الله عنهما، و لەنێوانیان هاتە دەرەوە، جا کاتێ ئەبوبەکر بینی، ویستی دوابکەوێ بۆ ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ پێش بکەوێ و نوێژ بە خەڵکی بکا، پێغەمبەری خوا ﷺ ئاماژەی بۆ کرد کە لە شوێنی خۆت بمێنەوە.

پێغەمبەری خوایان ﷺ لە تەنیشت ئەبوبەکرەوە دانیشاند و ئەبوبەکر لە لای ڕاستی پێغەمبەری خواوە ﷺ وەستا!! پێشنوێژ پێغەمبەری خوابوو کە بە دانیشتنەوە نوێژی پێدەکردن، ئەبوبەکریش رضي الله عنه، بەپێوە بوو ئیقتدای بە پێغەمبەر ﷺ دەکرد و خەڵکیش بە نوێژەکەی ئەبوبەکر نوێژیان دەکرد!!).

پاشان پێغەمبەر ﷺ لە نیوەڕۆی ڕۆژی پێنجشەممەدا گەڕایەوە ماڵی عائیشە، لەوە بەدواوە لەبەر توندبونی نەخۆشیەکەی نوێژی بە خەڵك نەکرد.

پێغەمبەر سێ ڕۆژی تەواو لە خەڵکی دادەبڕێ

پێغەمبەر ﷺ سێ ڕۆژی تەواو لە خەڵکی دابڕا، هەینی و شەممە و یەك شەممە، لەبەر زۆرهێنان و توندبونی نەخۆشیەکەی نەیتوانی دەرچێ بۆ لایان، یا نوێژیان لەگەڵدا بکا.

لە بەیانی ڕۆژی دووشەممەی دوانزەی (ربیع الاول)، قامەتی نوێژی بەیانی کرا و ئەبوبەکر بۆ نوێژکردن بە خەڵکی پێش کەوت، لەو کاتەدا پێغەمبەر ﷺ پەردەی ژووره پیرۆزەکەی لادا و سەیری موسڵمانانی دەکرد و بزە دەیگرت...

(ئەنەسی کوڕی مالیك)، کە خزمەتی پێغەمبەری دەکرد، دەڵێ: پێغەمبەر بەهۆی ئازارەکەیەوە سێ ڕۆژ دەرنەچوو بۆ لامان، لەو ماوەیەدا ئەبوبەکر نوێژی پێدەکردین.

پێغەمبەر لە بەرەبەیانی دووشەممە تەماشاکردنی ماڵئاوایی لە موسڵمانان دەکات

کاتێ کە بەیانی ڕۆژی دووشەممە داهات، قامەتی نوێژ کرا و ئەبوبەکر پێش کەوت بۆ ئەوەی نوێژمان پێبکا، لەو کاتەدا لە ریزی نوێژ دابەستنا بووین، پێغەمبەر پەردەی ژوورەکەی لادا و سەیری ئێمەی دەکرد، کاتێ کە رووی پێغەمبەرمان بینی، هیچ دیمەنێکی وا جوانمان نەبینیی وەك رووی ئەو، دەموچاوی وەك پەڕەی قورئان بوو، بزەو پێکەنین گرتبووی...

نزیك بوو لەخۆشی بینینی پێغەمبەر بە فەتارەت بچین، ئەبوبەکر بەدوادا گەڕایەوە ریزەکە، وای گومان برد پێغەمبەر دێتە ناومان و نوێژمان پێ دەکات، بەڵام پێغەمبەری خوا ئاماژەی پێداین کە نوێژەکانتان تەواو بکەن!

پاشان پەردەکەی دادایەوەو موسڵمانان نوێژی بەیانیان کرد.

ئەمەش دواجارێك بوو موسڵمانان پێغەمبەری تیادا بە زیندوویی ببینن و، بۆ دواجار ئەویش بۆیان بڕوانێ.

ئا بەو شێوازە، پێغەمبەری خوا بەو روانینە سۆز بەخش و بزە خۆشەویستیەوە ماڵئاوایی لێکردن.

ئەبوبەکر وادەزانێ پێغەمبەر چاك بۆتەوەو دەچێت بۆ ناوچەی (سنح)

کاتێ ئەبوبەکر نوێژی بەیانی بە خەڵك کرد و ئەو روانین و بزەیەی پێغەمبەری خوای بینی، چوو بۆ لای عائیشە، خوای لێڕازیبێت، پێی وت:

عائیشە! وا دەبینم پێغەمبەری خوا ئازارەکەی نەما و نەخۆشیەکەی لاچووە، ئەمڕۆ ڕۆژی (کچی خارجە)یە و دەچم بۆ لای.

(کچی خارجە) یەکێکە لە خێزانەکانی ئەبوبەکری صدیق و لە ناوچەی (سنح) دادەنیشێت، کە ناوچەیەکی کشتوکاڵی بوو دەکەوتە ڕۆژهەڵاتی مەدینەو لە دەوروبەری مەدینەدا بوو.

لەپاش بەیانی ڕۆژی دووشەممەی دوانزەی (ربیع الاول)، ئەبوبەکر

ئیبن مەسعود ئازار و تای پێغەمبەرمان بۆ دەگێڕێتەوە

سواری ماینەکەی بوو ڕوی کردە ماڵی خێزانەکەی لە ناوچەی (سنح)!![1]

(عبداللەی کوڕی مەسعودﷺ)، چووە خزمەت پێغەمبەری خواﷺ، (لەو کاتەدا هەستی بە ئازارێکی زۆر دەکرد بەهۆی ئەو تایەی تووشی هاتبوو).

(عبداللەی کوڕی مەسعود)وتویەتی: (چوومە خزمەتی پێغەمبەرﷺ لە کاتێکدا ئازاری زۆری هەبوو، دەستم لێدا و وتم: ئەی پێغەمبەری خوا، تۆ تا و ئازارێکی یەکجار قورست هەیە!

فەرمووی: بەڵێ، من هێندەی دووکەس لەئێوە ئازار و تا دەگرم!

وتم: بەڕاستی تۆ دوو پاداشتت بۆ هەیە؟

فەرموی: بەڵێ! سوێند بەوەی نەفسی منی بەدەستە، هیچ موسڵمانێك لە زەویدا نیە کە توشی ئازارێك ببێ لە نەخۆشی یا شتێکی دی، مەگەر خوا تاوانەکانی لەسەر دەسرێتەوە، هەروەك چۆن گەڵا لە دار دەوەرێ!!)

عائیشە، خوای لێ ڕازی بێت، دەڵێ: هیچ کەسێکم نەبینیوە ئێش و ئازارەکەی ئەوەندەی ئازاری پێغەمبەری خواﷺ سەخت بووبێ..

ئوسامەی کوڕی زەید سەردانی پێغەمبەر دەکا

ئوسامەی کوڕی زەیدﷺ، لەناوچەی (جرف)دا سوپاکەی مۆڵ دابوو، کاتێ کە توندبونی نەخۆشیەکەی پێغەمبەری خوایﷺ بیست، لە بەیانی ڕۆژی دووشەممەدا هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا.

ئوسامە گوتی: (کاتێ پێغەمبەری خواﷺ باری گران بوو، دابەزیم بەرەو مەدینە و، خەڵکیش لەگەڵما دابەزین بۆ مەدینە، چومە خزمەتی پێغەمبەری خواﷺ، لەوکاتەدا کپ و بێدەنگ ببو بەهۆی توندی نەخۆشیەکەیەوە قسەی نەدەکرد، پێغەمبەری خوا دەستی کرد بە دەست بەرزکردنەوە بۆ ئاسمان، پاشان لە سەر دەم و چاوی دای دەنا، منیش زانیم ئەوە بۆ من دەپاڕێتەوە!)[2]

عائیشە دوا چرکەساتەکانی ژیانی پێغەمبەرمان بۆ دەگێڕێتەوە

عائیشە خوای لێ ڕازی بێت، دواچرکە ساتەکانی ژیانی پێغەمبەرمان بۆ دەگێڕێتەوە کە ئەویش چێشتەنگاوی ڕۆژی دووشەممەی، دوانزەی (ربیع

---

١ ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٣٣-٢٣٥.

٢ ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٣٧.

الاول) بوو.

عائیشە وتی: (کاتێ پێغەمبەری خواﷺ نەخۆش کەوت جلێکی چوارگۆشەی ڕەشی دەدایە بان ڕوویا، کاتێ کە بێتاقەت دەبوو لەبان ڕووی لایدەدا. ئا لەو حاڵەتەدا دەیفەرموو: نەفرینی خوا لە گاور و جولەکەکان بێ، گۆڕی پێغەمبەرەکانیان دەکرد بە مزگەوت).

پێغەمبەر دەموچاوی بەئاو تەڕدەکات

وتی: (پێغەمبەری خوامﷺ بینی لە سەرەمەرگا بوو، پەرداخێك ئاوی لەلا بوو، دەستی دەخستە نێو پەرداخەکەوە، پاشان دەموچاوی پێ تەڕ دەکرد، پاشان دەیفەرموو: (لا الە الاّ الله، بەڕاستی مردن ئێش و ئازاری زۆری هەیە.. پەروەردگارا! هاوکار و یارمەتیدەرم بە لە ئێش و ئازارەکانی مردندا!)).

پێغەمبەر دوارۆژ هەڵدەبژێرێت

عائیشە وتی: (ئێمە وامان پێ وترابوو کە پێغەمبەرﷺ نامرێ تا سەرپشك نەکرێ لەنێوان دونیا و دوارۆژدا، جا کاتێ پێغەمبەرﷺ لە نەخۆشی سەرەمەرگیدا بوو دەنگێکی گڕ بوو، گوێم لێبوو دەیفەرموو: ﴿مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا: لەگەڵ ئەوانەی خودا چاکەی دەگەڵ کردوون" لە ڕیزەی پێغەمبەران و خوداپەرستانی راستی و شەهیدان و پیاوچاکەکان، چ هاوڕێیانێکی چاکیشن ئەمانە!﴾، جا زانیمان وا سەرپشك دەکرێ!)

دوا وتەیەکی پێغەمبەر

هەروەها دەڵێ: پێغەمبەری خوامﷺ نا بە سینگمەوە، پێش ئەوەی بمرێ گوێم بۆ شل کردبوو، گوێبیستی بووم دەیفەرموو: ((خوایە لێم خۆشبە، بەزەییت پێمدا بێتەوە و بمگەیەنە لای خۆت-الرفیق الاعلی-))!

هەروەها وتویەتی: بەڕاستی لە بەخششەکانی خوا بەسەرمەوە ئەوەیە پێغەمبەری خواﷺ لە نۆرەڕۆژ و ماڵی منا و لەنێوان سینگ و قوڕگما وەفاتی کرد و، خوای گەورە لەسەرەمەرگا لیکمانی تێکەڵ کرد!

پێغەمبەر سیواك بەکار دەهێنێت

(عبدالرحمنی کوڕی ئەبوبەکر)ی برام هاتە ژوورەوە و سیواکێکی تەڕی پێبوو، منیش پێغەمبەری خوامﷺ پاڵ دابووە سنگمەوە! بینیم پێغەمبەری خواﷺ بۆ سیواکەکەی دەڕوانی، زانیم حەزی لە سیواکەو خوی پێوە

گرتووە.

پێم وت: بۆتی وەرگرم؟

بەسەر ئاماژەی كرد: بەڵێ.

منیش سیواكەكەم لە (عبدالرحمن) وەرگرت و نەرمم كردەوەو پاشان پێمدا.. جا بە دەمیدا هێنا و بەشێوەیەكی زۆر جوان سیواكی پێكرد، پاشان هەوڵی دا پێمی بدا، بەڵام نەیتوانی و لە دەستی كەوتە خوارەوە.. خوای گەورە لە دواڕۆژی دونیا و یەكەم ڕۆژی ئاخیرەتدا لیكمانی پێكەوە تێكەڵ كرد!!

دەرچوونی ڕۆحی پیرۆزی پێغەمبەر لە لاشەی پیرۆزی

وە گوتویەتی: لەبەر دەستی پێغەمبەری خواداﷺ مەشكۆڵەیەك هەبوو كە ئاوی تێدا بوو، دەستی دەكرد بە ئاوەكەدا و دەم وچاوی پێ دەسڕی، پاشان دەیفەرموو: لا الە الا الله، بەڕاستی مردن ئێش و ئازاری هەیە.. پاشان پەنجەی چەپی ڕاست دەكردەوەو دەیفەرموو: في الرفيق الاعلى، في الرفيق الاعلى.

پاشان پێغەمبەری خواﷺ ڕۆحی كێشرا و دەستی لەناو ئاوەكە لار بویەوە.

كاتێ كە ملی لار بویەوە، من بۆیم دەڕوانی، زانیم كە پێغەمبەر تەواو بووە.

بۆنی میسك لەماڵەكە دێت

كە نەفسی دەرچوو، هیچ كات بۆنی وا خۆشم نەكردووە.

(ئوم سەلەمە) خوای لێ‌ڕازی بێت، گوتویەتی: (ئەو ڕۆژەی پێغەمبەری خواﷺ وەفاتی كرد، دەستم خستە سەر سینگی، چەند جومعەیەك پاش ئەوە بەسەرمدا تێپەڕی، شتم دەخوارد و دەستنوێژم دەگرت، كەچی بۆنی میسكەكەم لەدەست نەدەڕۆیشت!!)[1]

كۆچی دوایی پێغەمبەر لە چێشتەنگاوی ڕۆژی دووشەممەی دوانزەی - ربیع الاول - دا بوو

كۆچی دوایی پێغەمبەری خواﷺ لە چێشتەنگاوی ڕۆژی دووشەممەی دوانزەی (ربيع الاول)ی ساڵی یانزەی كۆچیدا بوو!!

هەواڵی كۆچی دوایی پێغەمبەری خواﷺ لەنێو موسڵماناندا

---

١ ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٣٧-٢٤١.

بڵاوبوویەوە، تووشی صەدمە و سەرسامی هاتن، هەیانبوو بەڕاستی نەدەزانی.!

عومەر وتار دەدا و وەفاتی پێغەمبەر ڕەت دەکاتەوە

(ئەبوهورەیرە) دەڵێ: کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ وەفاتی کرد، عومەری کوڕی خەتتاب هەستا و وتی: لە ڕاستیدا چەند پیاوێك لە دووڕوان وا هەڵدەبەستن کە پێغەمبەری خوا وەفاتی کردووە، لە ڕاستیدا نەمردووە، بەڵکو چووە بۆ لای پەروەردگاری، هەروەك چۆن موسای کوڕی عیمران چوو، کاتێك چل ڕۆژ لە گەلەکەی پەنهان بوو، پاشان گەڕایەوە بۆ لایان دوای ئەوەی وترا مردووە، بەخوا پێغەمبەری خواش ﷺ دەگەڕێتەوە، هەروەك موسا گەڕایەوە، دەست و پێی ئەو پیاوانە دەبڕێتەوە کە دەیانوت پێغەمبەر ﷺ مردووە!

ئەبوبەکر لە(سنح) دەگەڕێتەوە

(سالم کوڕی عوبەید) دوای نوێژی بەیانی ڕۆیشت بۆ (سنح) بۆ لای ئەبوبەکر، هەواڵی وەفاتی پێغەمبەری خوای ﷺ پێگەیاند.

ئەویش بەسواری ماینەکەی هات، تا چووە ناو مزگەوتەوە، بینی وا موسڵمانان قسە لەسەر کۆچی دوایی پێغەمبەری خوا دەکەن، هەندێك باوەڕ دەکەن و، هەندێکیشیان باوەڕ ناکەن، قسەی لەگەڵ کەسیان نەکرد.

عائیشە، خوای لێ ڕازی بێت، دەڵێ: ئەبوبەکر بەسواری ماینێك لە ماڵەکەیەوە لە (سنح) هات و چووە مزگەوتەوە، قسەی لەگەڵ کەس نەکرد، تا چووە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، لە کاتێکدا ئەو بەسەرچەفێك داپۆشرابوو.

ئەو قسەیەی ئەبوبەکر بەرامبەر بە پێغەمبەری ڕت

ڕووی پێغەمبەری خوای ﷺ هەڵدایەوەو پاشان کەوت بەسەریدا، ماچی کرد، پاشان گریا.. پاشان وتی: لە جێی دایك و باوکم ئەی پێغەمبەری خوا، لە ژیان و مردندا پاك و پوختی، بەخوا هیچ کات خوا دوو مردنت لەسەر کۆ ناکاتەوە، ئەو مردنەی کەوا لەسەرت نوسرابوو، ئەوا جێبەجێ بوو!!

(ئیبن عەباس) ، دەڵێ: ئەبوبەکر هاتە دەرەوە، لەوکاتەدا عومەری کوڕی خەتتاب قسەی بۆ خەڵکی دەکرد.. ئەبوبەکر وتی: عومەر دانیشە..

عومەریش دانەنیشت!

پاشان وتی: عومەر دانیشە.. عومەر دانەنیشت!

پاشان وتی: عومەر دانیشە.. عومەر دانەنیشت!

کاتێ بینی بێدەنگ نابێ، سەرکەوتە سەر دوانگە و ڕووی کردە خەڵکی، کاتێ خەڵکی گوێبیستی قسەکانی بون، ڕوویان تێکرد و عومەریان بەجێ هێشت.

ئەبوبەکر سوپاس و ستایشی خوای کرد و پاشان وتی:

ئەبوبەکر کۆچی دوایی پێغەمبەر ڕادەگەیەنێ

خەڵکینە! هەرکەسێك موحەممەدی دەپەرست، بەڕاستی موحەممەد مرد، ئەوەشی خوای دەپەرست، ئەوا خوا زیندووەو نامرێ!

پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ: موحەممەد پێغەمبەرێکە و چیتر نیە" لەپێش ئەویش زۆر پێغەمبەر هاتوون و چوون، ئەگەر بمرێ یان بکوژرێ، لە ئیسلام پاشگەز دەبنەوە؟! هەرکەس پاشگەزبێتەوە چ زیانێك بە خودا ناگەیەنێ، خودا پاداشتی سوپاسگوزارانی دەداتەوە.﴾آل عمران/١٤٤.

تا ئەبوبەکر ئەو ئایەتەی نەخوێندەوە، سوێند بەخوا خەڵك وایان لێهاتبوو نەیاندەزانی خوا ئەم ئایەتەی دابەزاندوە، جا هەر هەموویان لێیان وەرگرت و دەیانخوێندەوەو بیریان دەکەوتەوە.

عومەر وتی: بەخوا کاتێ گوێبیستی ئەبوبەکر بووم ئایەتەکەی دەخوێندەوە، وەك ئەوە وابوم لەپێشدا هەر نەمبیستبێ، ئا لەو کاتەدا زانیم ئەو لەسەر هەقە و پێغەمبەری خواش ﷺ وەفاتی فەرمووە، بۆیە قاچەکانم هەڵیان نەدەگرتم و کەوتم بەسەر زەویدا.[1]

عائیشە لەسەر هەڵوێستی ئەبوبەکر و عومەر دەدوێ

سەبارەت بە مردنی پێغەمبەری خوا ﷺ، عائیشە، خوای لێ ڕازی بێت، لەسەر قسەی هەریەکە لە ئەبوبەکر و عومەر ﷺ، دەدوێ و دەڵێ: (هەر

١ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٤١-٢٤٣.

وتاریَ لە وتارەکانی ئەوان خودا سودمەندی کرد: عومەر خەڵکی ترساند، لەڕاستیشدا لەناو خەڵکدا دوڕوویی هەبوو، بەوە خوا گەڕاندیانیەوە، ئەبوبەکریش ڕێنمونی پیشانی خەڵکی دا و دەستنیشانی ئەو مافانەی کرد کە دەکەوێتە سەریان!!)

هەر لە هەمان ڕۆژدا و لە دوانزەی (ربیع الاول)دا لە کەپری بەنی ساعیدە بەیعەت درا ئەبوبەکری صدیق بکریَ بە خەلیفەی موسڵمانان.. جارێکی تریش ان شاء الله لە تروسکی دووەمدا دەگەڕێینەوە سەر ئەو بەیعەت دانە.

لێرەدا دێینە سەر باسی شۆردن و پاشان کفن و نوێژ لەسەرکردن و ئەسپەردەکردنی پێغەمبەری خواﷺ.

کۆچی دوایی پەیامبەر لە(٦٣) ساڵیدا بوو

عائیشە، خوای لیَ‌ڕازی بێت، باسی ئەو ڕۆژە دەکا کە پێغەمبەرﷺ تێیدا کۆچی دوایی کرد و ئەو تەمەنەی لەسەر رووی زەوی گوزەری کرد.

(عروەی کوڕی زوبەیر) لە عائیشەوە، خوای لیَ‌ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە کە وتویەتی: (پێغەمبەری خواﷺ لە ڕۆژی دووشەممە، پاش تێپەڕ بونی دوانزە شەو لە مانگی .ربیع الاول .کۆچی دوایی کرد، لەکاتێکدا ئەو تەمەنی شەست و سیَ ساڵ بوو).[1]

موسڵمانان لە ڕۆژی سێشەممەی سیانزەی (ربیع الاول)دا دەستیان کرد بە ئامادەکردنی پێغەمبەر بۆ بەخاك سپاردن، چونکە لە ڕۆژی دووشەممە هەستان بە هەڵبژاردن و بەیعەت دان بە ئەبوبەکر بۆ خەلیفایەتی.

چۆنێتی شۆردنی پێغەمبەر و کیَ شۆردی

(عکرمە) لە (ئیبن عەباسﷺ)ەوە، دەگێڕێتەوە کە وتویەتی: (کەس و کاری پێغەمبەر کۆبونەوە بۆ شۆردنی کە بریتی بون لە (عەباسی کوڕی عبدالمطلب)ی مامی و (عەلی کوڕی ئەبوطالب)و (فەضلی کوڕی عەباس)و (قوثەمی کوڕی عەباس)و (ئوسامەی کوڕی زەید).. خوا لە هەموویان ڕازی بێت.

(عبداللەی کوڕی زوبەیر) لە عائیشە، خوای لیَ ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە

١ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٥: ٢٥٤-٢٥٥.

کە گوتویەتی: کاتێ ویستیان پێغەمبەرﷺ بشۆن، وتیان: ئایا جلەکان لە پێغەمبەری خوا دامالێنین هەروەك لە مردووەکانمان دادەمالێنین، یا هەر بە جلەکانیەوە بیشۆین؟ کاتێ کە جیاوازبون، خوا خەواندنی و هیچ کەسێ نەما چەناگەی بە سینگیەوە نەبێ.. پاشان قسەکەرێك لەلایەکی کەعبەوە کە نەیاندەزانی کێیە، پێی وتن: پێغەمبەرﷺ بە جلەکانیەوە بشۆن!!

ئەوانیش هەستان و دەستیان کرد بە شۆرینی پێغەمبەری خواﷺ کە کراسەکەی لەبەردابوو، ئاوەکەیان دەکرد بە سەر کراسەکەیدا و بە کراسەکەیەوە دەستیان بە لەشیدا دەهێنا!![1]

چۆنێتی کفنکردنی پێغەمبەر

جا کە شۆردیان، کفنیان کرد.

(عروەی کوڕی زوبەیر) لە عائیشەوە، خوای لێ‌ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە کە گوتویەتی: پێغەمبەری خواﷺ لە سێ جلی سپی یەمەنی کە لە لۆکە دروست کرابوو کفن کرا، کە کراس و مێزەری لەگەڵ نەبوو..[2]

نوێژکردن لەسەر پێغەمبەر، بە تاك تاك نەك بە کۆمەڵ

پاش ئەوە نوێژیان لەسەر پێغەمبەر کرد، نوێژکردنەکەیان بە کۆمەڵ بوو بەڵام لەگەڵ ئیمامدا نەبوو، بەڵکو بە تاك تاك و پۆل پۆل نوێژیان لەسەری دەکرد.

کاتێك لە ماڵی عائیشەدا لەسەر تەختەبەندێك دانرابوو لەڕۆژی سێیەمەی یانزەی (ربیع الاول)، پیاوو و ژن و منداڵ و بەندە نوێژیان لەسەر دەکرد.

(عیکرمە) لە (ئیبن عەباس)ەوە دەگێڕێتەوە، گوتویەتی: (کاتێ پێغەمبەری خواﷺ کۆچی دوایی کرد، پاش ئەوەی پیاوان بەبێ ئیمام نوێژیان لەسەر کرد، دوای لێبونەوەیان ئافرەتانیش نوێژیان لەسەر کرد، پاشان منداڵان نوێژیان کرد و دوای ئەوانیش بەندەکان هاتن و نوێژیان لەسەر کرد.)

هۆی بەتاك نوێژکردنیان

نوێژەکانیان یەك یەك و بەدوای یەکدا بوو، لە نوێژکردنیان لەسەر

١ـ البداية والنهاية ٥: ٢٦٠.

٢ـ البداية والنهاية ٥: ٢٦٢-٢٦٣.

پێغەمبەرﷺ کەس ئیمامەتی بۆنەدەکردن.

هۆکاری بەکۆمەڵ نوێژنەکردنەکەیان نەبونی ئیمام نەبوو، چونکە بەیعەت دان بە ئەبوبەکری صدیق‌ﷺ بۆ خەلیفەیەتی لە ڕۆژی دووشەممەدا کۆتایی پێهاتبوو!!

لەوانەیە هۆی نوێژنەکردنیان بە کۆمەڵ لەسەر پێغەمبەر-وەك هەندێ لە زانایان دەڵێن-ئەوەبێ کە ڕاستەوخۆ هەریەکە لە خەڵکی نوێژی لەسەر بکا و بەبێ ئیمامیش، بۆ ئەوەی نوێژکردنەکە جارلەدوای جار دووبارە لەسەری بێتەوە، ئەوەبوو هەموو پیاو و ئافرەت و منداڵ و بەندە و ئافرەتێکی کۆیلەی موسڵمان لە مەدینە نوێژیان لەسەر کرد.

ئەمە شێوازێکی تایبەتە بە پێغەمبەری خواوەﷺ، بەڵام مردووی موسڵمانان نوێژی جەنازەیان بە کۆمەڵ لەسەر دەکرێ.

لە ڕۆژی سێشەممە و شەوی چوارشەممەدا نوێژکردن بەتاك تاك لەلایەن موسڵمانانەوە بەردەوام بوو.[1]

لە شەوی چوارشەممەی (ربیع الاول)دا موسڵمانان ویستیان پێغەمبەری خواﷺ بە خاك بسپێرن.

پێغەمبەر لەشوێنی گیانکێشانیدا لەشەوی چوارشەممەدا نێژرا

ئەیان دەزانی لەکوێدا ئەسپاردەی کەن، ئایا لەو شوێنەی گیانی کێشرابوو، کە ماڵی عائیشە بوو، یا لە قەبرستانی(بقیع) لەنێوان مردووی موسڵماناندا؟

(عروە) لە (عائیشە)وە، خوای لێ ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە کە وتویەتی: (ئەبوبەکری صدیق‌ﷺ وتی: گوێبیستی پێغەمبەری خواﷺ بووم دەیفەرموو: هەر پێغەمبەرێك لەکوێ گیانی کێشرابێت، لەو شوێنە نێژراوە).

خەوبینینی عائیشە سەبارەت بە سێ مانگەکە

ئەمەش مانای وایە پێغەمبەری خواﷺ لە ماڵی عائیشە، خوای لێ ڕازی بێت، بنێژرێ.

عائیشە، خوای لێ ڕازی بێت، خەوێکی بینیبوو لەلای باوکی

---

١ ـ البدایة والنهایة ٥: ٢٦٤-٢٦٥.

گێڕابویەوە، لەناو هاوەڵاندا ئەبوبەکرﷺ، لە هەموویان زیاتر خەونی لێك دەدایەوە، پێی وتبوو: سێ مانگم بینی کەوتنە ژوورەکەمەوە.

ئەویش پێی وتبوو: ئەگەر خەوەکەت ڕاست دەرچێ، لە ماڵەکەتدا سێ کەس لە باشترین خەڵکی سەر زەمین دەشاردرێنەوە!

کاتێ پێغەمبەری خواﷺ گیانی کێشرا ئەبوبەکر پێی وت: عائیشە! ئەمە یەکێکە لە چاکترینی ئەو مانگانەی کە لە خەوەکەدا بینیت.

هەروەك دەزانین هەر یەك لە پێغەمبەری خواﷺ و پاشان ئەبوبەکر و پاشان عومەر لە ماڵی عائیشەدا بەخاك سپێردراون.

ئەو تەختەبەندەی پێغەمبەری خواﷺ ڕۆحی لەسەری کێشرابوو، هاوەڵان خستیانە لاوە، پاشان گۆڕەکەیان لە جێی تەختەبەندەکەدا هەڵکەند..

(قاسمی کوڕی موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر) لە (عائیشە)، خوای لێ ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە کە وتویەتی: (پێغەمبەری خواﷺ لە ڕۆژی دووشەممەدا کۆچی دوایی کرد و لەشەوی چوارشەممەدا نێژرا).[1]

ئەوانەی چوونە ناو گۆڕی پێغەمبەرەوە

پاش ئەوەی گۆڕەکە هەڵکەندرا و تەواو بوو، هەر یەکە لە (عەباس)و(فەضلی کوڕی عەباس)و(عەلی کوڕی ئەبوطالب)ﷺ، چوونە گۆڕەکەوە..

ژوورەکەی عائیشە دەکەوتە ڕۆژهەڵاتی مزگەوتی پێغەمبەرەوە، گۆڕەکەی پێغەمبەری خواشﷺ دەکەوتە سوچی ڕۆژئاوای خوارووی ژوورەکە.

لەدواییدا گۆڕەکە کەوتە ناو مزگەوتەوە

ژوورەکەی عائیشە هەروا لە ڕۆژهەڵاتەوەو لە دەرەوەی مزگەوت مایەوە تا خەلافەتی (وەلیدی کوڕی عبدالملك). بەڵام کاتێ (وەلیدی کوڕی عبدالملك) بوویە خەلیفە، فەرمانی کرد بە والیەکەی لەسەر مەدینە (عومەری کوڕی عبدالعزیز) کە مزگەوتی مەدینە فراوان بکا.. (عومەری کوڕی عبدالعزیز)یش هەستا بە فراوانکردنی مزگەوتەکە لە رووی

١ـ البداية والنهاية ٥: ٢٦٦-٢٦٩.

ڕۆژهەلاتەوە، بەم شێوەیە ژوری پێغەمبەرﷺ کەوتە ناو مزگەوتەکەوە!

بەم شێوەیە گۆڕی پێغەمبەرﷺ و هەروەها دووهاوەڵەکەی ئەبوبەکر و عومەرﷺ کەوتنە ناو مزگەوتی پێغەمبەرەوەﷺ.[1]

کۆچی دوایی پێغەمبەری خواﷺ زۆر کاری لە هاوەڵان کرد و یەکجار زۆر بۆی خەمبار بون و بەکوڵ بۆی گریان.

گێڕانەوەی ئەنەس لەسەر کاریگەری و خەمی موسڵمانان

(ئەنەسی کوڕی مالیک)ﷺ گوتویەتی: ئەو ڕۆژەی پێغەمبەری خواﷺ هات بۆ مەدینە، هەموو شتێك روناك بۆوە، کاتێکیش ئەو ڕۆژە هات کە تیایدا مرد، هەموو شتێك تاریك بوو.. هێشتا دەستمان لە پێغەمبەری خواﷺ بەرنەدابوو دڵەکانمان گۆڕانی بەسەردا هات.

ئەوەی لەهەموو کەس زیاتر خەمبار بوو -کە خەم هەموو موسڵمانانی داگرتبوو- فاتیمەی کچی بوو،خوای ئێرازی بێت.

فاتیمە قسە لەگەڵ باوکی دەکات و پاش ناشتنیشی قسە دەکات

(ثابیت البنانی) لە (ئەنەسی کوڕی مالیك)ەوە دەگێڕێتەوە کە گوتویەتی: کاتێ پێغەمبەرﷺ لەشی قورس بوو، نەخۆشی و میحنەت دایپۆشی، (فاتیمە) وتی: ئەی هاوار بۆ باوکم، ئەویش پێی فەرموو: لەمڕۆ زیاتر هاوار بۆ باوکت نیە.

جا کاتێ پێغەمبەری خواﷺ کۆچی دوایی کرد، فاتیمە، خوای ئێرازی بێت، وتی: وای باوکە، خوا نزاکەتی وەرگرت، وای باوکە بەهەشتی فیردەوس جێگاتە، وای باوکە سەرەخۆشی لە جبریل دەکەین.

جا کە پێغەمبەرﷺ بەخاك سپاردرا، فاتیمە، خوای لێ ڕازی بێت، وتی: ئەنەس! چۆن دڵتان ڕێی دا خۆڵ بکەن بەسەر ڕووی پێغەمبەری خواداﷺ؟!!

ئوم ئەیمەن بەهۆی بڕانی وەحی دەگری و ئەوانەی دەوروپشتیشی دەگریێنێ

(حەمادی کوڕی زەید) گێڕەرەوەی ئەم فەرمودەیە لە (ثابیت البنانی)یەوە دەڵێ: هەرکاتێ (ثابیت) ئەم فەرمودەیەی فاتیمەی دەگێڕایەوە، دەگریا تا پەراسوەکانی لێك جیادەبویەوە.

(ئوم ئەیمەن) دایەنی پێغەمبەری خواﷺ بوو، زۆر خەفەتبار بوو بەهۆی پچڕانی وەحی لەدوای وەفاتی پێغەمبەری خواﷺ.

---

[1]ـ البداية والنهاية ٥: ٢٧٢-٢٧٣.

(ثابیت البنانی) لە (ئەنەسی کوڕی مالیک)ەوە دەگێڕێتەوە کە گوتویەتی: جارێك پێغەمبەری خواﷺ بە سەردانی چوو بۆ لای (ئوم ئەیمەن)، منیش لەگەڵی بووم، خواردنەوەیەکی دایە پێغەمبەری خوا، بەڵام نەیخوارد، جا چ لەبەر ئەوەی بەڕۆژوو بوو، یا لەبەر ئەوەی حەزی لێی نەبوو، (ئوم ئەیمەن) قسەی پێکەنیناوی بۆ پێغەمبەری خواﷺ دەکرد.

جا کاتێ پێغەمبەری خواﷺ کۆچی دوایی کرد، ئەبوبەکر بە عومەری گوت: با بچین سەردانێکی (ئوم ئەیمەن) بکەین!!

کاتێ ڕۆیشتن ئەو گریا، پێیان وت: بۆچی دەگری؟ ئەدی نازانی ئەوەی لای خوایە بۆ پێغەمبەرەکەیﷺ باشترە؟!

ئەویش پێی وتن: بەخوا بەڕاستی دەزانم ئەوەی لای خوا بۆ پێغەمبەرەکەیﷺ باشترە، لەبەر ئەوەش ناگریم، بەڵکو بۆ ئەوە دەگریم کە سروش(وەحی) لە ئاسمان پچڕاوە!!

ئەمەش دڵیانی پڕ لە قوڵپەی گریان کرد ودەستیان کرد بەگریان.[1]

حەسانی کوڕی ثابیت پێغەمبەر دەلاوێنێتەوە

(حەسانی کوڕی ثابیت) شاعیری پێغەمبەری خوا، یەکێك بوو لەوانەی زۆر خەفەتبار بوو بە کۆچی دوایی پێغەمبەری خواﷺ، ئەم خەفەتباریەش لە چەند قەسیدەیەکی شیعری بەرزدا تۆمارکردوە، پێغەمبەری خوایﷺ پێ دەلاوێنێتەوە:

لەوەی لەو لاواندنەوەیەدا هاتووە:

١ـ البداية والنهاية ٥: ٢٧٣-٢٧٥.

بطيبة رسم للرسول ومعهد ... منير قد تعفو الرسوم وتهمد
ولا تمتحي الآيات من دار حرمة ... بها منبر الهادي الذي كان يصعد
وواضح آثار وباقي معالم ... وربع له فيه مصلى ومسجد
بها حجرات كان ينزل وسطها ... من الله نور يستضاء ويوقد
معارف لم تطمس على العهد آيها ... أتاها البلا فالآي منها تجدد
فبوركت يا قبر الرسول وبوركت ... بلاد ثوى فيها الرشيد المسدد
وبورك لحد منك ضمن طيبا ... عليه بناء من صفيح منضد
تهيل عليه الترب أيد وأعين ... عليه، وقد غارت بذلك أسعد
لقد غيبوا حلما وعلما ورحمة ... عشية علّوه الثرى لا يوسد
وراحوا بحزن ليس فيهم نبيهم ... وقد وهنت منهم ظهور وأعضد
يبكون من تبكي السماوات يومه ... ومن قد بكته الأرض فالناس أكمد
وهل عدلت يوما رزية هالك ... رزية يوم مات فيه محمد؟
فبكي رسول الله بأعين عبرة ... ولا أعرفنك الدهر دمعك يجمد
ومالكِ لا تبكين ذا النعمة الذي ... على الناس منها سابغ يتغمد
فجودي عليه بالدموع وأعولي ... لفقد الذي لا مثله الدهر يوجد
وما فقد الماضون مثل محمد ... ولا مثله حتى القيامة يفقد

وصلى الله على سيدنا محمد النبي الأمي، وعلى آله وصحبه وسلم تسليماً كثيراً، عدد ما احاط به علمه، وخطّ به قلمه، واحصاه كتابه!![1]

١ـ البداية والنهاية ٥: ٢٨٠-٢٨١.

لە بابەتی نەخۆشی و سەرەمەرگ و وەفات و سپاردن و لاواندنەوەی پێغەمبەری خوداﷺ، پشتمان بە سەرچاوە مێژووییە دروستەکان بەستووە. زۆر پشت ئەستور بووین بە کتێبی (البداية والنهاية)**ی پێشەوای مێژوونووسی فەرمودەناس** (ابن كثير)**، سەیری** (البداية والنهاية ٥: ٢٢٣-٢٨٢) **بکە.**
هەروەها گەڕاوینەتەوە بۆ (السيرة النبوية)**ی ئیبن هیشام و** (تأريخ الطبري)**و**(تأريخ ابن أثير)**و**(دلائل النبوة)**ی بەیهەقی.**

تروسكی دووەم

ئەبوبەكری صدیق لەنێوان جێنشین بون و مردندا

هەڵبژاردنی خەلیفە پاش چەند سەعاتێك لە كۆچی دوایی پێغەمبەر

زانیمان پێغەمبەری خوا ﷺ لە چێشتەنگاوی دووشەممەی دوانزەی (ربیع الاول)ی ساڵی یانزەی كۆچی لە ماڵی (عائیشە)، خوای لێ ڕازی بێت، كۆچی دوایی كرد، پاش چەند سەعاتێك لە كۆچی دوایی بە خێرایی موسڵمانان بڕیان لە هەڵبژاردن و بەیعەتدان بە خەلیفەیەك كردەوە.

خۆری ڕۆژی دووشەممەی ناوبراو ئاوا نەبووبوو، موسڵمانان ئەبوبەكری صدیقیان هەڵبژارد بە خەلیفەی خۆیان، دوای ئەوە دەستیان كرد بە شۆرین و كفن و نوێژ لەسەركردن و ئەسپەردەكردنی پێغەمبەری خوا ﷺ.

ئەمە بەڵگەیە لەسەر گرنگی جێنشینێتی

ئەم هەنگاوە سەركەوتووە هەنگاوێكی گەورەو پێشەنگی هاوەڵان بوو، كەوا هەڵبژاردنی خەلیفەی فەرمانڕەوایان پێشخست بەسەر ئەسپەردەكردنی خۆشەویسترین كەس لە دڵیاندا كە (محمد ﷺ)ە، ئەمەش ئاماژەیە بۆ یاسای فەرمانڕەوایی لە ئیسلامدا و، گرنگی بوونی فەرمانڕەوایەكی پێشەوایە كە خەلیفەیە، كە كاروباری موسڵمانان بەڕێوە دەبا و حوكم بە فەرمانەكانی خوا دەكات.

دروستیش نیە پایەی ئیمامەت و خەلافەت لە خەلیفە چۆڵ بێ، هەرچەندە بۆ چەند سەعات یا چەند ڕۆژێكیش بێ، پێویستیشە هەڵبژاردن و بەیعەت دان بە خەلیفە پێش هەموو كاروبارێكی تر بكەوێ، هەروەك چۆن هاوەڵانی بەڕێز ﷺ جێبەجێیان كرد.

(عومەری كوڕی خەتتاب)و(عبدالرحمنی كوڕی عەوف) ﷺ، فەرموودەی (كەپری بەنی ساعدە)وچۆنیەتی هەڵبژاردنی ئەبوبەكری صدیق بۆ خەلیفەیەتی و بەیعەت پێدانی یەكەمیان بۆ دەگێڕێتەوە.

ئیبن عەوف وتەكەی عومەر بۆ ئیبن عەباس بۆدەگێڕێتەوە

(عبیداللەی كوڕی عبداللەی كوڕی عوتبەی كوڕی مەسعود) لە (عبداللەی كوڕی عەباس)ەوە دەگێڕێتەوە كە (ئیبن عەباس) لە حەج بوو، دوا حەجێك

کە عومەر لە خەلافەتەکەیدا بەجێی هێنابێ، (ئیبن عەباس) لەگەڵ (عبدالرحمنی کوڕی عەوف)دا لە وەرزی حەجدا لە (مینا) بون، قورئانی بە (عبدالرحمنی کوڕی عەوف) دەخوێندەوەو بۆی هەڵدەسەنگاند و گوێی لێ دەگرت.

جارێکیان (عبدالرحمنی کوڕی عەوف) گەڕایەوە بۆ لای جێگەکەی خۆی لە مینا، (ئیبن عەباس)یش چاوەڕێی دەکرد بۆ ئەوەی گوێبیستی قورئانەکەی بێت.

(عبدالرحمنی کوڕی عەوف) بە (ئیبن عەباس)ی وت: پیاوێك هات بۆ لای (عومەری کوڕی خەتتاب) ئەو کاتەی لە مینا بووە، پێی وتوە: ئەی ئەمیری بڕواداران، فلان کەس دەڵێ: ئەگەر عومەری کوڕی خەتتاب بمرێ، پاش ئەو بەیعەت بە فلان دەدەم بۆ خەلیفەیەتی!!

عومەریش تووڕە بوو، وتی: هەر ئەمشەو لە مینادا وتار بۆموسڵمانان دەدەم، ئاگاداریان دەکەمەوە لەو خەڵکانەی دەیانەوێ کاروبارەکەیان داگیر بکەن! بە دیاریکردنی ئەو کەسەی دەیانەوێ بیکەن بە خەلیفە، بەبێ ڕاوێژ و بەیعەتی موسڵمانان!!

ئیبن عەوف ئامۆژگاری عومەر دەکات کە لە مینا وتار نەدات

(عبدالرحمنی کوڕی عەوف) پێی وت: ئەمیری بڕواداران! ئەوە نەکەی، لەسەر ئەوەش ئەمشەو وتار بۆ خەڵکی نەدەی! چونکە وەرزی حەج هەموو ڕەشۆکی و هەرچی و پەرچیەکی تێدا کۆدەبێتەوە. جا کاتێ دەتەوێ وتار بدەی، ئەوانن لە پێشەوەی کۆڕەکەتدا ئامادە دەبن، دەترسم قسەیەك بکەی حاڵی نەبن و لێی تێ نەگەن و لە شوێنی دروستی خۆیدا داینەنێن، بەڵکو بە هەڵە لێی تێبگەن و لەنێو خەڵکیدا بڵاوەی پێ بکەن و بیدەنە پاڵ تۆش!!

بەڵام چاوەڕێ کە تا دەچیتەوە مەدینە، کە خانە و جێگەی کۆچ و سوننەتە، لەوێ لەگەڵ زانا و خانەدانی موسڵماناندا کۆدەبیتەوەو چیت دەوێ پێیان بڵێ، ئەوانیش لە وتەکانت حاڵی دەبن و لەشوێنی خۆیدا دایدەنێن و لە قسەکانت تێدەگەن!

(عومەر) پێی وت: إنشاءالله ئەگەر بە ساغ و سەلامەتی گەڕامەوە مەدینە، لە یەکەم جێگەدا کە لێی رادەوەستم و لە یەکەم وتارێکدا کە دەیدەم ئەوەیان پێ رادەگەیەنم.

ئیبن عەوف وتارەکەی عومەر لە مەدینە دەگێڕێتەوە

(عبدالرحمنی کوڕی عەوف) گوتی: کاتێ کە وەرزی حەج کۆتایی هات و چوینە مەدینە و یەکەم جومعەی پاش گەڕانەوەمان هات، هەر زوو چووم بۆ مزگەوت.

کاتێ کە چوومە مزگەوتی پێغەمبەرەوەﷺ، دیتم (سەعیدی کوڕی زەید) پێشم کەوتووەو لە سوچێکی لای ڕاستی دوانگەکەوە دانیشتووە. منیش لە تەنیشتیەوە لە نزیکیدا دانیشتم، بەشێوەیەك هەردوو ئەژنۆم بە ئەژنۆکانی نووسابوو.

کاتێ ئێمە دانیشتبوین، (عومەری کوڕی خەتتابﷺ) هاتە ژوورەوە، لەوکاتەدا بە (سەعیدی کوڕی زەید)م وت: هەر ئێستە (عومەر) لەسەر دوانگە و وتاری جومعەکەیدا قسەیەك دەکا کە پێشتر نەیوتوەو کەسیش جگە لەو نەیوتوە.

(سەعیدی کوڕی زەید) نکوڵی لە قسەکەم کرد و وتی: لەوانە نیە قسەیەك بکا کە پێشتر کەس نەیوتبێ.

پێم وت: دەیبینی..!

عومەر لە وتارەیدا چی وت

(عبدالرحمنی کوڕی عەوف) وتی: (عومەر) لەسەر دوانگەکە دانیشت، کاتێك کە بانگدەر لە بانگ بویەوە، هەستایە سەرپێ و سوپاس و ستایشێکی شایەن بە خوای کرد و پاشان وتی:

(خەڵکینە! ئێستە چەند وتەیەکتان پێ دەڵێم، قەدەری خوا وایە کە پێتان بڵێم، ناشزانم، لەوانەیە لە نزیکی مردندا بم، هەرکەسێ لە قسەکان حاڵی بێ و عەقڵی بیگرێ و تێی بگا، با تا بەکوێ دەگا و دەڕوا بیگەیەنێت و لەنێو خەڵکیدا بڵاوی بکاتەوە. هەر کەسەش لێی حاڵی نابێ و عەقڵی نایگرێ و تێی ناگا، با باسی نەکا.. رازی نیم و دروست نیە درۆم بەدەمەوە بکا!!

ئاماژە بە حوکمی ڕەجمی ژن و پیاوی زیناکار دەکات

خوای بەرز و بالاَ (موحەممەد)یﷺ بە هەق و ڕەواوە ناردووە، کتێبی دابەزاندووە، لەوەی کە دایبەزاندبوو ئایەتی ڕەجم بوو، خوێندومانەتەوەو لێشی حالَی بووین، پێغەمبەری خواﷺ ڕەجمی کردوە و پاش ئەو ئێمەش ئەنجامان دا، دەترسم ڕۆژگاری زۆر بەسەر خەلَکیدا تێپەڕێ، کەسی وا هەبێ بلَێ: ئایەتی ڕەجم کردن لە قورئاندا نابینین.

لێرەوە بەهۆی وازهێنان لە فەرزێك کە خوا دایبەزاندووە گومڕا ببن، ڕەجم کردن لە کتێبی خوادا بۆ هەرکەسێ خێزاندار بێ لە پیاو و ئافرەت هەق و ڕەوایە، ئەگەر بەلَگە یان سکپڕی یان دان پیانان هەبێ!

ئاگادار بن کەوا ئێمە دەمانخوێند: باووباپیرانتان پشتگوێ مەخەن، ئەگەر پشتگوێیان خەن ئەوا سپلَەییتان کردووە.

عومەر بەبێ ڕاوێژ و هەلَبژاردن ڕەفزی خەلافەت دەکات

ئاگاداربن، پێغەمبەری خواﷺ فەرموویەتی: ((پیاما هەلَمەدەن، هەروەك گاورەکان بە عیسای کوڕی مەریەمداعليه السلام، هەلَیان دەدا، چونکە من بەندەی خوام، بلَێن بەندە و پێغەمبەری خوایەﷺ!))

ئەوەشم پێگەیشتووە کە یەکێك لە ئێوە وتویەتی ئەگەر عومەر بمرێ، بەیعەت بە فلاَن دەدەم!

هیچ یەکێ لە ئێوە فریو نەخوا بەوەی بلَێ: لە ڕاستیدا بەیعەتی ئەبوبەکر لەناکاو و کتوپڕ بوو!

بەخەلیفەبونی صدیق پێوەر نیە

بەئاگابن ئەوە بەو شێوەیە بوو، بەلاَم خوا لە زیانەکانی پاراستینی، ئەمڕۆ لەنێو ئێوەدا هیچ کەسێ نیە بە وێنەی ئەبوبەکر، گوێڕایەلَی بکرێ و بۆی بڕوانرێت!

لەو دەنگ و باسانەی لەکاتی کۆچی دوایی پێغەمبەرﷺ هەمان بوو، (عەلی)و(زوبەیر)رضي الله عنه لەگەلَ ئەوانەی لەگەلَیان بون لە مالَی (فاتیمە)ی کچی پێغەمبەری خواﷺ بەجێمان، هەموو پشتیوانانیش لە کەپری بەنی ساعیدە بون و لەگەلَمان نەبون. کۆچەرانیش لە دەوری ئەبوبەکر کۆببونەوە، بە ئەبوبەکرم وت: ئەبوبەکر! با بچین بۆ لای برا

پشتیوانەکانمان!

عومەر لەگەڵ ئەبوبەکر دەچن بۆ کەپری بەنی ساعیدە

چوین بۆ لایان لە کەپری بەنی ساعیدە، لەڕێگادا بە دوو پیاوچاك گەیشتین کە (عوەیمی کوڕی ساعیدە)و (مەعەنی کوڕی عەدی) بون، پێیان وتین ئەی کۆمەڵی کۆچەرییان، دەتانەوێ بۆ کوێ بچن؟!

وتم: دەمانەوێ بچین بۆ لای برایانی پشتیوانمان.

پێیان وتین: هەقتان نەبێ و لێیان نزیك مەکەونەوە، کاری خۆتان جێبەجێ بکەن!

وتم: بەخوا هەر دەبی بچینە لایان!

پشتیوانان لە کەپرەکە بۆ هەڵبژاردنی خەلیفەیەك لەخۆیان کۆبونەتەوە

چووین بۆ لایان لە کەپری بەنی ساعیدە، بینیمان وا کۆبونەتەوەو لە نێوانیاندا پیاوێکی داپۆشراو هەیە خۆی بە جلەکانی داپۆشیوە.

وتم: ئەوە کێیە؟

وتیان: (سەعدی کوڕی عوبادە)یە.

وتم: چیەتی؟

وتیان: ئازاری هەیە و نەخۆشە.

ئێمەش لەگەڵیان دانیشتین.

وتەی وتاربێژی پشتیوانەکان

کاتێ دانیشتین وتاربێژەکەیان هەستا، سوپاس و ستایشێکی شایستەی خوای کرد، پاشان وتی:

((لەدوای سوپاس و ستایشی خوا، ئێمە پشتیوانی خوا و بەشە هەرەزۆری سوپای ئیسلامین، ئێوەش ئەی کۆچکەران دەستەو کۆمەڵێکن لە ئێمە، کۆمەڵێك لە ئێوە هاتون و دەیانەوێ لە ڕیشەمان لادەن و مافمان داگیرکەن و لەم کاروبارە(خەلافەت) دەرمان بکەن!!))

کاتێ بێدەنگ بوو، ویستم قسە بکەم، قسەم ڕازاندبویەوە و خۆم ئامادەکردبوو بۆ ئەوەی وەڵامی وتاربێژەکەیان بدەمەوەو لە بەردەمی ئەبوبەکریش ئەم قسانە بکەم.

من وا هەستم دەکرد هەندێ توندی تێدابێ، بەڵام ئەبوبەکر لەمن بە حیلم و بەویقارتر بوو، پێمی وت: لەسەرخۆبە! چونکە دەیوست خۆی قسە بکات،

منیش پێم ناخۆش بوو توڕەی بکەم، چونکە لەمن شارەزا و بەسام تر بوو.

ئینجا ئەبوبەکر دەستی بە قسەکرد، سوێند بەخوا، هیچ وتەیەکی بەجێ نەهێڵا، کە من پێم خۆش بێ، لەوەی خۆم بۆ ئامادە کردبوو و ڕازاندبومەوە، هەر هەمووی بە ئاسانی و لەسەرەخۆیی وت، باشتر لەوەی کە من دەمویست بیڵێم.

ئەبوبەکر لە وتارەکەیدا چی وت

لە وتارەکەیدا وتی: (پاش سوپاس و ستایشی خوا، ئەوەی کە باستان کرد، ئێوە شایستەی ئەوەن، بەڵام عەرەب بۆ ئەم کارە تەنها دان بەم هۆزەی قوڕەیش دادەنێ، چونکە لەرووی نەسەب و شوێنەوە لە ناوەندی عەرەبدان، من ڕازیم یەکێ لەم دوانە هەڵبژێرن، دەستی من و (ئەبو عوبەیدەی کوڕی جەڕاح)ی گرت.

لەناو قسەکانی ئەبوبەکردا تەنها ئەمەم پێ ناخۆش بوو، بەخوا ئەگەر لەگەردنم بدرایەو بە مەرجێ لە تاوان نزیکم نەکاتەوە، پێم خۆشترە لەوەی پێشەوای کۆمەڵێ بم ئەبوبەکری تێدابێ.

حەبابی کوڕی مونذر وەڵامی ئەبوبەکر دەداتەوە

کاتێ ئەبوبەکر ئەمەی وت، یەکێك لە پشتیوانان کە (حەبابی کوڕی مونذر) بوو وتی: (انا جذيلُها المحكك، وعذيقها المرجَّب) وەك ئەوەی بڵێ: من شارەزا و لێزانم و پێویستە ڕام وەربگیرێ و بەقسەم بکرێ.

وتی: ئەی قوڕەیشیەکان، با لە ئێمە ئەمیرێك و لەئێوەش ئەمیرێك هەبێت.

کاتێك (حەبابی کوڕی مونذر) ئەمەی وت، غەڵبەغەڵب زۆر بوو، دەنگەدەنگ بەرزبوویەوە تاوەکو ترسی ناکۆکیم لێ نیشت، بە ئەبوبەکرم وت: ئەبوبەکر! دەستت درێژ کە.. ئەبوبەکر دەستی هێنا ـ عومەریش بەیعەتی پێدا، پاشان کۆچکەران بەیعەتیان پێدا، پاشانیش پشتیوانان بەیعەتیان پێدا.

عومەر لە وتارەکەدا ئەوەش زیاد دەکا و دەڵێ: بەخوا لە هیچ کارێکدا ئامادە نەبون، لە بەیعەتدان بە ئەبوبەکر ﷺ بەهێزتر بووبێ.

لە ڕاستیدا ترساین ئەگەر لەوێدا پشتیوانان جیا ببنەوەو بەیعەتەکە

ئەنجام نەدەین، ئەوا لەدوای ئێمە بەیعەتێك بەدی بێنن و بیدەن بە كەسێك لە خۆیان، جا ئەو كاتە یا دەبێ شوێنیان بكەوین و بەیعەت بدەین بە بەیعەت پێدراوەكەیان، بەمەش كارێك بكەین كە پێی ڕازی نین و بەرژەوەندی موسڵمانانیشی تێدا نیە، یا ئەوەتانێ پێچەوانەو نەیاریان بین، لەمەشەوە خراپەكاری ڕوودەدا.

هەركەسێ بەبێ ڕاوێژی موسڵمانان بەیعەت بە ئەمیرێ بدا، ئەوا نە خۆی و نە ئەوەشی بەیعەتی پێداوە بەیعەتەكەیان پەسەند نیە.!![1]

ئەبوبەكر هۆكاری پەسەندكردنی بەیعەت پێدادەنەكەی ڕوون دەكاتەوە

پاشتر ئەبوبەكر هۆكاری پەسەندكردنی بەیعەت پێدانەكەی ڕوون دەكاتەوە، لەبارەی ڕووداوەكانی كەپری بەنی ساعیدە (رافعی طائی ﷺ) پرسیاری لە ئەبوبەكر كرد، جا لەو شتانەی بە (رافع)ی وت ئەوەبوو كە وتی: (بۆیە بەیعەتدانیانم لێ وەرگرتن، لەوە ترسام ئەگەر بەیعەتەكە ڕەت كەمەوە فیتنە هەڵگیرسێ، پاشانیش هەڵگەڕانەوە ڕووبدات).[2]

دوو بەیعەت بە ئەبوبەكر درا، یەكەمیان ڕۆژی دووشەممە لە كەپرەكە بوو

بەیعەت پێدانی ئەبوبەكر لەلایەن كۆچەران و پشتیوانان لە كەپری بەنی ساعیدە لە ڕۆژی دووشەممەی دوانزەی (ربیع الاول) ئەنجام درا.

(عەباس) یاخود (عەلی) یا (زوبەیری كوڕی عەوام) بەهۆی سەرقاڵییان بە كاروباری ناشتنی پێغەمبەرەوەﷺ ئامادەی ئەم بەیعەتی یەكەمە نەبون.

دوەمیانبەیعەتی تێكڕای خەڵكی بوو ڕۆژی سێشەممە لە مزگەوت

لە ڕۆژی دواتردا، سێشەممەی سیانزەی (ربیع الاول) لەلایەن كۆچەران و پشتیوانانەوەو لە مزگەوتی پێغەمبەری خوا بەیعەتی دووەمی گشتی بە ئەبوبەكر درا، ئەمەش پاش بەیعەتی یەكەمی تایبەت بوو كە لە كەپری بەنی ساعیدەدا ئەنجام درا.

لەكاتێكدا (عومەری كوڕی خەتتاب ﷺ) درێژەی بەیعەتی یەكەمی بۆمان گێڕایەوە، ئەوا (ئەنەسی كوڕی مالیك ﷺ) درێژەی بەیعەتی دووەممان بۆ دەگێڕێتەوە.

(ئەنەسی كوڕی مالیك) وتویەتی: كاتێ كە ڕۆژی سێشەممە هات،

١ـ البداية والنهاية ٥: ٢٤٥-٢٤٧.

٢ ـ البداية والنهاية ٥: ٢٤٧-٢٤٨.

(عومەری کوڕی خەتتاب)ﷺ لەسەر دوانگەکە دانیشت، ئەبوبەکریش لە تەنیشت دوانگەکەی بەبێ دەنگی دانیشتبوو.

عومەر لە مزگەوتدا وتار دەدا و داوای بەیعەتدان بە ئەبوبەکر دەکا

کاتێ خەڵکی لە مزگەوتدا کۆبونەوە، (عومەر) هەستایە سەرپێ و وتی: بەهیوابووم پێغەمبەری خواﷺ بمابایە و دوای هەموان و لەپاش هەموومان بمردایە، جا کە موحەممەدﷺ کۆچی کردووە، ئەوا خوای گەورە نورێکی ڕێنیشاندەری لەنێوتان جێهێشتووە، ڕێنمونی پێ وەردەگرن کە ئەویش ڕێنمونی پێغەمبەری خوایەﷺ، ئەبوبەکریش هاوەڵی پێغەمبەری خوایە و دوهەم کەسی ئەشکەوتەکەیە و، خوای گەورەش لەسەر ئەو کۆکی کردوون، بۆ هەڵسوڕانی کاروباریشتان لە هەموو موسڵمانێ لەپێشترە، دە هەستن بەیعەتی پێ بدەن!

پاشان عومەر بە ئەبوبەکری وتﷺ:

سەرکەوە سەر دوانگە، ئەبوبەکر چووە سەر دوانگەکە و لەلایەن هەموو کۆچکەران و پشتیوانانەوە بەیعەتی پێدرا.

دەقی وتارەکەی ئەبوبەکر لەکاتی بەیعەتدانی گشتیدا

پاشان ئەبوبەکری صدیقﷺ دەستی بە قسەکردن کرد، سەرەتا سوپاس و ستایشی خوای کرد، دوای ئەوە وتی: لەدوای سوپاس و ستایشی خوا، هۆ خەڵکینە! من کراومەتە کاربەدەستتان، بێئەوەی چاکترینتان بم، جا ئەگەر چاکەم کرد ئەوا یارمەتیم بدەن، ئەگەر خراپەشم کرد ڕاستم بکەنەوە. ڕاستگۆیی سپاردەیە، درۆش ناپاکیە. بێهێزتان بەلامەوە بەهێزە هەتا بەویستی خوا مافی خۆی بۆ بگێڕمەوە، بەهێزیشتان بەلامەوە بێهێزە هەتا بەویستی خوا مافی لێ وەردەگرمەوە.

هەر کۆمەڵێکیش دەستبەرداری جیهاد ببێ، ئەوا خوای گەورە زەلیلیان دەکات و، هەر کۆمەڵێکیش کردەوەی خراپەیان تێدا بڵاوبوویەوە، خوای گەورە بەڵایان بەسەردا دەبارێنێ. تا من گوێڕایەڵی خوا و پێغەمبەرەکەی دەبم گوێڕایەڵیم بۆ بکەن، خۆ ئەگەر لە خوا و پێغەمبەرەکەی یاخی بووم،

ئەوا گوێڕایەڵیم بەسەرتانەوە نامێنێ!!![1]

(ئەبوسەعیدی خودری) ﷺ بەیعەتدانەکەی (عەلی کوڕی ئەبوطالب)مان بۆ دەگێڕێتەوە کە بە (ئەبوبەکری صدیق)ی داوە ﷺ.

زوبەیر و عەلی لە هەمان ڕۆژدا بەیعەت بە ئەبوبەکر دەدەن

(ئەبوسەعیدی خودری) ﷺ گوتویەتی: کاتێ ئەبوبەکر سەرکەوتە سەر دوانگە، سەیری دەم و چاوی خەڵکەکەی کرد، (زوبەیری کوڕی عەوام)ی نەبینی، جا داوای (زوبەیر)ی کرد و ئەویش هات، ئەبوبەکر پێی وت: ئەی کوڕی پووری پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵی دڵسۆزی! ئەوە دەتەوێ هێزی موسڵمانان پەرتەوازە کەی؟

(زوبەیر) گوتی: ئەی خەلیفەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، هیچ گازاندەت لەسەر نیە..

بۆیە، زوبەیر هەستا و بەیعەتی بە ئەبوبەکر دا.

پاشان سەیرێکی تری خەڵکەکەی کرد، (عەلی کوڕی ئەبوطالب)ی نەبینی، جا داوای (عەلی)ی کرد و ئەویش هات.

ئەبوبەکر پێی وت: ئەی ئامۆزا و زاوای پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەوە دەتەوێ هێزی موسڵمانان پەرتەوازە کەی؟

(عەلی) وتی: ئەی خەلیفەی پێغەمبەری خوا ﷺ، گازاندەت لەسەر نیە. عەلی هەستا و بەیعەتی بە ئەبوبەکر دا!!!

ڕیوایەتە صەحیحەکەی (ئەبوسەعیدی خودری) بەڵگەیە لەسەر ئەوەی عەلی و زوبەیر لە ڕۆژی دووەمی وەفاتی پێغەمبەری خوادا ﷺ کە ڕۆژی سێشەم بوو بەیعەتیان بە ئەبوبەکر داوە.[2]

گرنگیدانی ئیمامی موسلیم بە فەرمودەی بەیعەتدانی عەلی بە ئەبوبەکر لەگەڵ خەڵکدا

ئەوەشی بەڵگەیە لەسەر گرنگی ئەم فەرمودە صەحیحەی (ئەبوسەعیدی خودری) ئەوەیە کە پێشەوا (موسلیم کوڕی حەجاج) خاوەنی (الجامع الصحیح) کە دروستترین کتێبی فەرمودەیە لەدوای (صحیح البخاري)- چوو بۆ لای مامۆستاکەی پێشەوا (موحەممەد کوڕی ئیسحاق کوڕی

١ـ البداية والنهاية ٥: ٢٤٨.

٢ـ البداية والنهاية ٥: ٢٤٩.

خوزەیمە) خاوەنی (صحیح ابن خزیمە)وپرسیاری ئەم فەرمودەیەی لێکرد، (ئیبن خزیمە)ش فەرمودەکەی بۆ نووسی و بۆی خوێندەوە.

جا موسلیم بە (ئیبن خزیمە)ی مامۆستای وت: ئەم فەرمودەیە وشترێك دەهێنێ!

(ئیبن خزیمە) وتی: نەك هەر تەنها وشترێك دەهێنێ، بەڵكو هەزار یان دوو هەزار زێڕ و زیو دەهێنێ.

حەبیبی کوڕی ئەبوپابیت پەلەکردنی عەلی لە بەیعەتدانمان بۆ دەگێڕێتەوە

لەوانەی کە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی (عەلی کوڕی ئەبوطالب) لە بەیعەتدانی دووەم و گشتی و لە ڕۆژی سێشەممەدا لەو کەسانە بووە بەیعەتی بە ئەبوبەکر داوە، ئەوەیە کە (حەبیبی کوڕی ئەبو ثابیت) دەیگێڕێتەوە کە دەڵێ:

(عەلی کوڕی ئەبوطالب) لە ماڵی خۆیدا بوو، پیاوێك هات بۆ لای، پێی وت: ئەبوبەکر بۆ بەیعەت پێدان دانیشتوە.

عەلی لەبەر پەلەیی بە کراسەکەیەوە بەرەو مزگەوت چوو، کراس و کەوای لەبەردا نەبوو، پێی ناخۆش بوو لە بەیعەت دوابکەوێ، پاشان بەیعەتی بە ئەبوبەکردا، ئەوجا دانیشت و ناردی بەدوای کەواکەیدا تا بۆیان هێناو لەبان کراسەکەیەوە لەبەری کرد.

(عەمری کوڕی حەریث) پرسیاری لە (سەعیدی کوڕی زەید) کرد و پێی وت: ئامادەی وەفاتی پێغەمبەری خواﷺ بووی؟

وتی: بەڵێ.

پێی وت: کەی بەیعەت بە ئەبوبەکر درا؟

سەعید وتی: ئەو ڕۆژەی پێغەمبەری خواﷺ کۆچی دوایی کرد، موسڵمانان پێیان ناخۆش بوو بەشێ لە ڕۆژێکیش بمێننەوە بەبێ ئەوەی لەناو کۆمەڵدا بژین!!

سەعیدی کوڕی زەید ڕادەگەیەنێ کە هیچ هاوەڵێك لە بەیعەت دوانەکەوتوە

وتی: ئایا هیچ کەسێ بێفەرمانی ئەبوبەکری کرد؟

سەعید وتی: نەء مەگەر کەسێك هەڵگەڕابێتەوە، یا کەسێك کە نزیك بوو هەڵبگەڕێتەوە، خوای گەورە پشتیوانانی ڕزگارکرد، هەموویان کۆك

بون لەسەری و بەیعەتیان پێدا!

وتی: ئایا هیچ کەس لە کۆچکەران دانیشت و بەیعەتی پێ نەدابێ؟

سەعید گوتی: نەخێر، کۆچکەران بەدوای یەکدا هەموو بەیعەتیان پێی دا!!

(عبدالرحمنی کوڕی عەوف)یش ﷺ وتارێکی تری (ئەبوبەکر)مان بۆ دەگێڕێتەوە، پاش ئەوەی بەیعەتی دووەمی گشتیان پێی دا..

(عبدالرحمنی کوڕی عەوف) گوتویەتی: ئەبوبەکر وتاری دا و گوتی: هیچ کاتێ نە ڕۆژێ نە شەوێ سوور نەبووم لەسەر ئەمیرایەتی نە لە نهێنی و نە لە ئاشکرادا داوام نەکردووە.

زوبەیر و عەلی دوای بەیعەتدانیان سەرزەنشتی خۆیان تۆمار دەکەن

عەلی و زوبەیر گوتیان: بەخوا توڕەبونمان تەنها لەبەر درەنگ ڕاوێژ پێکردنمان بوو!! ئێمە وادەبینین ئەبوبەکر شیاوترین کەسە بە خەلیفەیەتی، ئەو هاوەڵی ئەشکەوتە، ئێمە ڕێزی ئەو دەزانین، پێغەمبەری خواش لە کاتی ژیانیدا فەرمانی پێی کردووە نوێژ بە خەڵکی بکا.[1]

عەلی دوو جار بەیعەت بە ئەبوبەکر دەدا

عەلی کوڕی ئەبوطالب ﷺ دوو جار بەیعەتی بە ئەبوبەکر ﷺ داوە:

جاری یەکەم/ ڕۆژی سێشەممە، دووەم ڕۆژی کۆچی دوایی پێغەمبەری خوا ﷺ، کاتێك کە بە پەلە هات، تەنها کراسێکی لەبەردابوو، هەروەك (حەبیبی کوڕی ئەبو ثابت) ڕیوایەتی کردوە.

جاری دووەم/ لەدوای کۆچی دوایی فاتیمە، خوای لێ ڕازی بێت، کە پاش شەش مانگ لە کۆچی دوایی باوکی ئەمیش کۆچی دوایی کرد.[2]

عەلی لەو شەش مانگەدا هەردەم لەگەڵ ئەبوبەکر بووە ﷺ و لە هیچ کاتێکدا لێی جیانەبوە و لە کۆڕ و کۆبونەوەکانی دانەبڕاوە. لە ڕاوێژ و بەڕێوەبردنی کاروباری موسڵماندا بەشداری دەکرد.

هۆی توڕەبونی فاتیمە لە ئەبوبەکر، و ڕەوابونی ئەبوبەکر لەو کارەدا

ئەوەشی فاتیمەی لە ئەبوبەکر توڕە کردبوو، داواکردنی میراتی باوکی بوو لە ئەبوبەکر، ئەویش پێی ڕاگەیاندبوو کە پێغەمبەری خوا ﷺ هیچ میراتێکی بەجێ نەهێشتووە.

١ـ البداية والنهاية ٥: ٢٥٠.

٢ـ البداية والنهاية ٥: ٢٨٦.

ئەبوهورەیرە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە گوتویەتی: میراتی من لە دینار و درهەم بەش بەش ناکرێ، ئەوەی لەدوای نەفەقەی خێزانەکانم و هاوکاری کاربەدەستەکانم دەمێنێتەوە صەدەقەیە.

عائیشە، خوای لێ ڕازی بێت، گوتویەتی: کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ کۆچی دوایی کرد، خێزانەکانی کۆبونەوە، ویستیان عوسمان بنێرن بۆ لای ئەبوبەکر، بۆ ئەوەی داوای میراتی لێبکەن!

عائیشە پێی وتن: ئەدی پێغەمبەری خوا ﷺ نەیفەرمووە: ئێمە میراتیمان لێ ناگیرێ، ئەوەی جێی دەهێڵین بۆ خێر و صەدەقەیە؟

ئیتر لەسەر ئەوە ڕێککەوتن.

فاتیمە داوای میراتی پێغەمبەر دەکات لەگەڵ ئەوەیکە میراتی لێ ناگیرێ

(عروەی کوڕی زوبەیر) دەگێڕێتەوە کە: (فاتیمە)و (عەباس) چوون بۆلای ئەبوبەکر تکای بەشەمیراتی خۆیانیان دەکرد لە هی پێغەمبەر بەو مەبەستەی زەویەکەی (فەدەك)وپشك(سهم)ی خەیبەریان پێبدات..

ئەبوبەکریش پێی گوتن: من لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیستووە فەرمویەتی: ئێمە میراتمان لێ ناگیرێ، ئەوەی بەجێی دەهێڵین سەدەقەیە، کەس وکاری موحەممەدیش لەم ماڵە بەشیان دەدرێ! بەخوا من هیچ کارێك وازناهێنم گەر بینیبێتم پێغەمبەری خوا ﷺ ئەنجامی دابێ، منیش هەر ئەنجامی دەدەم.

(فاتیمە) تورە بوو، قسەی لەگەڵ (ئەبوبەکر)دا بڕی.[1]

پێش وەفاتی فاتیمە، ئەبوبەکر ڕازی دەکا

پێش ئەوەی (فاتیمە)، خوای لێ ڕازی بێت، کۆچی دوایی بکات، (ئەبوبەکر) چووە ماڵەکەی و ڕازی کرد!

(عامری شەعبی) وتویەتی: کاتێ (فاتیمە)، خوای لێ ڕازی بێت، نەخۆش کەوت، ئەبوبەکر چوو بۆ لای، داوای مۆڵەتی لێکرد..

عەلی بە (فاتیمە)ی وت: ئەوە ئەبوبەکرە و داوای مۆڵەتت لێ دەکا!

(فاتیمە) پێی وت: پێت خۆشە مۆڵەتی بدەم؟

گوتی: بەڵێ.

١ـ البداية والنهاية ٥: ٢٨٥.

(فاتیمە) مۆڵەتی ئەبوبەکری دا، ئەویش هاتە خزمەتی و داوای ڕازیبونی لێکرد و پێی وت: بەخوا خانو و ماڵ و کەس وکار و هۆزم تەنها لەپێناوی ڕازیبونی خوا و ڕازیبونی پێغەمبەری خوا و ئێوە ئەی ئەهلی بەیت بەجێ هێشتووە!

بەردەوام داوای ڕازیبونی لێدەکرد تا ڕازی بوو!![1]

عەلی لەدوای کۆچی فاتیمە جارێکیتر بەیعەت دەدا

کاتێك (فاتیمە)، خوای لێ ڕازی بێت، کۆچی دوایی کرد، عەلی چوو بۆ لای (ئەبوبەکر) لە مزگەوت، لەپێش موسڵماناندا قسەی لەگەڵ کرد، مافی (ئەبوبەکر)ی بە گەورە نیشان دا، فەزڵ و پێشینەی لە ئیسلامدا باس کرد، پاشان بەیعەتی پێدا ﷺ.

ئا ئەمە دووەم بەیعەتی عەلی بوو بۆ ئەبوبەکر لەدوای کۆچی دوایی (فاتیمە)، وەك تەئکیدکردنەوەی ڕێکەوتنەکە.[2] بەڵام بەیعەتی یەکەمی ڕۆژی سێشەممەی دووەم ڕۆژی کۆچی دوایی پێغەمبەری خوا ﷺ بە ئەنجام گەیشتبوو، هەروەك هاوەڵان دەیگێڕنەوە و ئیمامی (موسلیم)ی خاوەنی (جامع الصحیح)وماموٚستاکەی ئیمام (ئیبن خزیمە) تەرجیحی دەدەن!

وایان زانی بەیعەتی یەکەمە

بەڵام کاتێ بەیعەتی دووەمی عەلی درا بە ئەبوبەکر، هەندێ لە گێڕەرەوەکان گومانیان برد عەلی لە پێشدا بەیعەتی نەداوە. بەڵام دروست ئەوەیە کە فەرموودەناسان و گێڕەرەوە جێمتمانەکانی وەك ئیمامی موسلیم ڕەحمەتی خوایان لێبی فەرمویانە.[3]

١ـ البداية والنهاية ٥: ٢٨٩.

٢ مەبەست ڕێکەوتنی فاتیمە و ئەبوبەکرە.. (وەرگێڕ).

٣ البداية والنهاية ٥: ٢٨٦.

بۆ درێژەی ڕوداوی کەپری (بەنی ساعیدە)وبەیعەتی یەکەم و دووەمی ئەبوبەکر و بەیعەتی یەکەم و دووەمی عەلی بۆی، سەیری ئەم سەرچاوانە بکە:

١ـ (الروض الأنف)ی سوهەیلی، ڕاڤەی (سيرة ابن هشام). ٧: ٥٥١ـ٥٥٧.

٢ـ (مسند احمد بن حنبل) بە تحقیقی (شعيب الأرناؤوط) ١: ٤٤٩ـ٥٥٤.

٣ـ (تأريخ الطبري) ٣: ٢٠٣-٢١١.

یارمەتی خوایی بۆ موسڵمانان لە هەڵبژاردنی ئەبوبەکر بە خەلیفە

خوای گەورە خێری بۆ موسڵمانان ویست، کاتێ خستیە دڵیانەوە کە ئەبوبەکرﷺ بە خەلیفە بۆ خۆیان هەڵبژێرن.

لەراستیدا ئەبوبەکر واجبێکی قورس و ئەرکێکی گەورەی لەپێشدا بوو، بۆ چەسپاندنی پایەکانی دەوڵەتی خیلافەت و چارەسەری گرفتە تووشهاتو و ترسناکەکان، کە لە ئەنجامی کۆچی پێغەمبەری خواوەﷺ هاتەکایەوە.

خوای گەورە ئەبوبەکری سەرکەوتوو کرد بۆ ڕای پەسەند، لەو هەموو کاروبار و ڕووداو و گرفتانەی کە ڕووبەڕوی بونەوە.

ئەبوبەکر لەلایەن ڕاجیاواز و هەڵگەڕاوە و یاخیبوانەوە ڕووبەڕوی چەندەها سازشکاری و فریودان و پێشنیاری سەیر و سەمەرە هات، بۆ ئەوەی واز لە خۆی و موسڵمانان بهێنن، هەندێ لە هاوەڵانیش مەیلی بەلای ئەو پێشنیار و سازشانەدا چوو، تا ئەو کاتەی موسڵمانان بەهێزتر دەبن.

خوای گەورە ئەبوبەکری بۆ رای پەسەند سەرکەوتوو کرد

بەڵام خوای گەورە نای بە دڵی ئەبوبەکرەوەﷺ تا هەموو ئەو شتانەی خستیانە بەرچاوی و ئەو سازشانە پەسەند نەکا و تەنازول نەکات و، جێگیر و چەسپاو بێت لەسەر کیتاب و سوننە و ڕێژین(سیرە)ی پێغەمبەری خواﷺ.

ئەگەر ئەبوبەکر ئاماژەی هەندێ لە هاوەڵانی وەربگرتایە بەوەی لەگەڵ یاخی بوان هەڵی بکردایە و نەرم و نیان بوایە و لەگەڵ زەکات نەدەران و هەڵگەڕاوەکاندا ڕێك بکەوتایە، ئەوا هەر لە ڕۆژانی یەکەمیەوە دەوڵەتی ئیسلامی شەرعیەتی لە دەس دەدا و دەوڵەتی ئیسلامی لە پابەندی ورد و بەرچاو ڕۆشنانەی بە کیتاب و سوننەوە لایدەدا.

ڕەزای خوا لە ئەبوهورەیرە بێ کاتێ کە وتی: سوێند بەو خوایەی کە جگە لە خۆی پەرستراوێکی تر نیە کە شایەنی پەرستن بێ، ئەگەر ئەبوبەکر خەلیفە نەبوایە، خودا نەدەپەرسترا!

سەردەمی ئەبوبەکر پەهەژان و گرفت دەستی پێکرد

سەرەتای خەلافەتی ئەبوبەکر بە کۆمەڵێك هەژاندنی توندوتیژ و گرفتی

٤ (البداية والنهاية)ی ابن کثیر ٥: ٢٤٥-٢٥٤ و ٥: ٢٨٥-٢٩١. زۆربەی پشت پێبەستنەکانم لەسەر گێڕانەوەکانی (ابن کثیر)و تەرجیح و تەحقیقە بەنرخەکانی بوە.(رحمه الله)

توند دەستی پێکرد، بەڵام خوای گەورە هاوکاری کرد لە دامەزراندن و جێگیربون و جوان چارەسەرکردنێکی پابەندانە بە کیتاب و سوننەوە.

لەو گرفتە توندانەی ڕوبەڕوی ئەبوبەکر بویەوە:

ترسناکترینی ئەو چوار گرفتەی ڕوبەڕوی بویەوە..

١) گرفتی کۆچی دوایی پێغەمبەری خواﷺ. لەپێشدا هەڵوێست و چارەسەری ئەومان باس کرد لەو تروسکە مێژوییەی ڕابورد.

٢) گرفتی هەڵبژاردنی خەلیفە و کۆبونەوەی خەڵکی لەسەری و زاڵبون بەسەر تۆوی ناکۆکی و دوبەرەکی و دەستکەوتنی ڕازیبونی پشتیوانان و ڕازیبون و بەیعەتدانی (ئالی بەیت) وێنەی (عەباس)و(عەلی)ﷺ، لە پێشیشدا قسەمان لەسەر چۆنیەتی چارەسەرکردنی ئەم گرفتەمان کرد.

٣) گرفتی بەڕێکردنی سوپای ئوسامە.

٤) گرفتی سازشکار و پێشنیارەکانی زەکات نەدەران.

وەستانی سوپای ئوسامە بەهۆی نەخۆشی و کۆچی دوایی پێغەمبەرەوە

بەڵام بابەتی سوپای ئوسامە، هەروەك دەزانین پێغەمبەری خواﷺ ئاراستەی سوپای (ئوسامەی کوڕی زەید)ی کردبوو ڕووەو (بلقاء)ی وڵاتی شام بڕوا، بۆ ئەوەی لەوێ ڕوبەڕووی ڕۆم بێتەوەو تۆڵەی باوکی (زەیدی کوڕی حاریثە)ش بسێنێ کە لەوێ و لە جەنگی (مؤتة)دا شەهید ببوو.

سێ هەزار خەباتکاری موسڵمانی لەگەڵدا بوو، تیایاندا گەورە هاوەڵانی وێنەی (عومەری کوڕی خەتتاب) بووﷺ. کاتێ سوپا دەستی کرد بە ڕۆیشتن، پێغەمبەری خواﷺ نەخۆشی مردنی گرت، ئوسامەش سوپاکەی لە ناوچەی (الجرف)ی نزیك بە مەدینە مۆڵ دا، تا بزانێ حاڵ و باڵی پێغەمبەری خواﷺ چۆن دەبێ؟

کاتێ کە پێغەمبەری خواﷺ کۆچی دوایی کرد، سوپاکەی ئوسامەش لە ڕۆیشتن کەوت، بەڵام دوای کۆچی دوایی پێغەمبەری خواﷺ گرفتەکان لەسەر موسڵمانانی مەدینە زیاتر بوو. کاتێ کە دووڕوویی لە مەدینەدا بەدەرکەوت، هۆزە عەرەبەکانی دورگەی عەرەبی و دەوری مەدینە هەڵگەڕانەوە و چەندەها کەسی درۆزن بە دەرکەوتن کە بانگەشەی پێغەمبەرایەتیان دەکرد، هەندێ لە عەرەبەکان زەکاتیان نەدا، دوژمن و

هەڵگەڕاوە و زەکات نەدەران و یاخیبوان کۆمەڵیان کۆوە کرد بۆ هەڵکوتانە سەر خەلیفە و داگیرکردنی مەدینە و دەستگرتن بەسەر خەلافەت دا.

ئاماژەیان بۆ ئەبوبەکر کردکە سوپای ئوسامە هەڵوەشێنێتەوە

گەورە هاوەڵانی دەوری خەلیفە ئەبوبەکری صدیق ﷺ تێبینی ئەم مەترسیانەیان دەکرد، کە چاوی تێبڕیبون، وای بۆچوون سوپای ئوسامە بە هەرسێ هەزار موجاهیدەکەوە لەناو مەدینە بمێننەوە بۆ ڕووبەڕووبونەوەی دەستە داگیرکەرەکان.

هەر بۆیە ئاماژەیان دایە ئەبوبەکر کە سوپاکە بهێڵێتەوە و نەینێرێ بۆ شام، هەروەك کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کردبوو بەڕێ بکەوێ، وایان دەبینی حیکمەت لەوەدا نیە سوپاکە لە مەدینە بچێتە دەرەوە و لەم بارودۆخە ناسکەشدا مەدینە لە باشترین پیاوەکانی کە سێ هەزار کەسن چۆڵ بکرێ!!

سوربونی ئەبوبەکر لەسەر بەڕێکردنی سوپاکە

بەڵام ئەبوبەکر بە ئاماژەکردنەکەیان ڕازی نەبوو، هەرچەندە هاوبەش و هاوهەستی مەترسیەکان بوو، هەستی بە ترسناکی هەڵوێستەکە دەکرد. بەڵام چۆن لیوایەك هەڵوەشێنێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ گرێی دابێت؟! چۆن سەرەدەمی خۆی بە هەڵوەشاندنەوەی فەرمانێك دەست پێ بکا کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەری کردووە؟ ئەی چۆن سوپایەك بوەستێنێ کە پێغەمبەری خوا ﷺ پێکی هێنابێ؟

پێویستە سوپاکە بخرێتە ڕێ، هەروەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی دابوو، دوای ئەوە هەرچیەك دەبێ با ببێ، دیارە هەر چاکەش دەبێ، چونکە خوا ئومەتێك تێك نادا لە کاتێکدا فەرمانی پێغەمبەری خوا ﷺ جێبەجێ دەکا!!

عائیشە بەسەرهاتی سوپای ئوسامە دەگێڕێتەوە

(عروەی کوڕی زوبەیر) لە (عائیشە)وە، خوای لێ ڕازی بێت، دەگێڕێتەوە کە وتویەتی: کاتێ بەیعەت بە ئەبوبەکر درا و پشتیوانانیش لەسەر ئەوە کۆك بون، عەرەب سەرجەم هەڵگەڕانەوەو دووڕوویی بەدەرکەوت، جولەکە و گاورێتی سەریان بەرز کردەوە، موسڵمانانیش بەهۆی کۆچی دوایی پێغەمبەرەکەیان ﷺ و کەمی خۆیان و زۆری

دوژمنیان، وەك مەڕی بەر لێزمەبارانی شەوەزەنگیان لێهاتبوو.

ئەبوبەکر گوتی: با سوپای ئوسامە ئامادەبێ و، بەڕێ بخرێ.

ئەوانەی لە دەوری بون وتیان: لە ڕاستیدا سوپای ئوسامە زۆرینەی موسڵمانانی بەردەستی تۆیە، عەرەبیش هەڵگەڕاونەتەوە، ناکرێ کۆمەڵی موسڵمانان پەرتەوازە بکەی، پێویستە لەلای خۆت بمێننەوە!

ئەبوبەکر گوتی: بەخوا لیوایەك هەڵناوەشێنمەوە پێغەمبەری خوا گرێی دابێت، سوێند بەوەی نەفسی منی بەدەستە، ئەگەر بزانم درندەکان دەمرفێنن، سوپای ئوسامە دەخەمە رێ، هەروەك چۆن پێغەمبەری خواﷺ فەرمانی کردبوو، ئەگەر لە مەدینە تەنها خۆم مابێتمەوە ئەوا دەیخەمە ڕێ.

هەروەها ئەبوبەکر وتی: من سوپایەك بوەستێنم و گێڕدەم کە پێغەمبەری خواﷺ ناردویەتی، ئەگەر وا بکەم ئەوە جورئەتی کارێکی گەورەم کردوە!

سوێند بەوەی نەفسی منی بە دەستە، ئەگەر هەموو عەرەب بەسەرمدا دەن، پێم خۆشترە لەوەی سوپایەك گێڕدەم و بوەستێنم پێغەمبەری خواﷺ خستویەتیە ڕێ.

ئوسامە! بکەوە ڕێ بەرەو ئەو شوێنەی فەرمانت پێکراوە، لەو شوێنەوە بجەنگێ کە پێغەمبەری خواﷺ فەرمانی پێکردی، لەلای فەلەستینەوەو بۆ سەر خەڵکی (مؤتة)، بشزانە لەدوای تۆ خوا دەمان پارێزێ!!

سوپای ئوسامە ئامادەی ڕۆیشتن کرا، ئەبوبەکر چوو بۆ (جرف) بۆ بینین و ئامۆژگاری پێدانیان.

ئەبوبەکر بە پیادە سوپا دەخاتە ڕێ و دلوای مۆڵەتی مانەوەی عومەر لەلای خۆی دەکا

ئەبوبەکر بە پیادە دەڕۆیشت بۆ لایان، لەکاتێکدا سەرکردەی سوپا (ئوسامەی کوڕی زەید) –کە تەمەنی لە بیست خوارتر بوو– بە سواریی بوو.

ئوسامە ئەمەی بە گونجاو نەزانی، چۆن دەبێ ئەو بە سواریی بێ و خەلیفەی موسڵمانان ئەبوبەکر بەپێ بڕوا.

ئوسامە بە ئەبوبەکری وت: یا ئەوەتا سوار بە، یاخود منیش بە پیادە

دەڕۆم!!

ئەبوبەکر پێی وت: بەخوا نە سەرەکەوم و نە تۆش دادەبەزی، چیم لێ دێ گەر سەعاتێك لە پێناوی خوادا پێیەکانم تۆزاوی بن!!

لەبەر ئەوەی (عومەری کوڕی خەتتاب) سەربازێك بوو لە سوپای ئوسامەدا، ئەبوبەکریش پێویستی بە عومەر بوو بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری موسڵمانان، بۆیە ئەبوبەکر مۆڵەتی لە ئوسامە خواست تا عومەر لای خۆی بهێڵێتەوە، ئەبوبەکر پێی وت: ئەگەر پێت باش بێت عومەر لە مەدینە لای خۆم بمێنێتەوە!!! ئوسامەش ڕەزامەندی لەسەر ئەمە دەربڕی.

گەڕانەوەی سوپاکەی ئوسامە بە سەرکەوتویی پاش شەست ڕۆژ

ئوسامە بە سوپاکەیەوە ڕۆیشت تا گەیشتە سنوری (بلقاء)، خوارووی وڵاتی شام، لەوێ هەڵی کوتایە سەر عەرەبەکانی ئەوێ، ئەوانەی هاوکار و بەکرێگیراوی ڕۆمەکان بون، ئوسامە بەخۆی و سوپاکەیەوە شەست ڕۆژ ون بون، پاشان بە غەنیمەت و سەرکەوتوییەوە بۆ مەدینە گەڕانەوە.

حیکمەت لە دید و بۆچوونی (ئەبوبەکر) لە بەڕێکردنی سوپاکەی ئوسامە و هەڵنەوەشاندنەوەی لیوایەك کە پێغەمبەری خواﷺ گرێی دابوو هەبوو.

ئەم حیکمەتەش ئەبوهورەیرە ڕوونی دەکاتەوە کاتێ وتی: سوێند بەو خوایەی جگە لە خۆی پەرستراوێکی تر نیە، ئەگەر ئەبوبەکر هەڵنەبژێررایە بە خەلیفە، خودا نەدەپەرسترا! لەسەر ئەمە سێ جار سوێندی خوارد.

پێیان وت: ئەبوهورەیرە! بۆ؟

وتی: پێغەمبەری خواﷺ (ئوسامەی کوڕی زەید)ی ئاراستەی شام کرد، بەڵام کاتێ گەیشتنە (ذي خشب) پێغەمبەری خواﷺ ڕۆحی کێشرا، عەرەبەکانی دەوری مەدینە هەڵگەڕانەوە.

هاوەڵانی پێغەمبەری خواﷺ لە دەوری ئەبوبەکر کۆبونەوەو پێیان وت: ئەبوبەکر! سوپای ئوسامە بگێڕە دواوە! چۆن دەیاننێری بۆ بەردەمی ڕۆم لەکاتێکدا عەرەب هەڵگەڕاونەتەوە؟

ئەبوبەکر گوتی: سوێند بەو خوایەی جگە لەو پەرستراوێکی تر نیە،

گەر سەگ قاچی خێزانەکانی پێغەمبەری خواﷺ بەکێش کەن، سوپایەك ناگێڕمەوە پێغەمبەری خوا ئاراستەی کردبێ و لیوایەك هەڵناوەشێنم پێغەمبەری خواﷺ گرێی دابێ!!

کاتێ سوپای ئوسامە بەرەو شام ڕۆیشت، بەلای هەر هۆزێکی عەرەبدا دەڕۆیشتن، دەیان وت: ئەگەر بڕوادارەکان لە مەدینەدا بەهێز نەبونایە، ئەم سوپایەیان بەرێ نەدەخست.

ئەو هۆزانە ترسیان لێ نیشت و کۆڵیان دا لە ڕوبەڕوبونەوەی موسڵمانانی مەدینە.

ئەمەش فەزڵ و گەورەیی دامەزراویە لەسەر بەرنامەی پێغەمبەری خواﷺ، هەروەك (صدیقﷺ) ئەنجامی دا!!

گرفتی چوارەم زەکات نەدانی هەندێك و، خستنەپێش چاوی هەندێ پێشینار و سازش بوو بۆ (ئەبوبەکر)، هەڵوێستی ئەبوبەکریش، سەرەڕای ئەو بارودۆخە قورسەی کە تیایدا دەژیا، دامەزراوی لەسەر هەق و تەنازل نەکردن لە هیچ بەشێك و، سازش نەکردن یا موداهەنە نەکردن بوو!

گرفتی زەکات نەدەرەکان لەبەردەم ئەبوبەکردا

(موحەممەدی کوڕی ئیسحاق) وتویەتی: لەکاتی کۆچی دوایی پێغەمبەرداﷺ جگە لە خەڵکی مەککە و مەدینە، هەموو عەرەب پاشگەز بونەوە:

هۆزە عەرەبەکان یا هەڵگەڕاوە یا زەکات نەدەر بون

(اسد و غطفان) پاشگەزبونەوەو سەرکردەکەیان (طەلحەی کوڕی خوەیلدی ئەسەدی) بوو.

(کندە) پاشگەزبوویەوەو سەرکردەکەیان (ئەشعەثی کوڕی قەیسی کیندی) بوو.

(ربیعە) پاشگەزبونەوە و سەرکردەکەیان(مەعروری کوڕی نوعمان) بوو.

(حنیفە) پاشگەزبونەوەو سەرکردەکەیان (موسەیلەمەی کوڕی حەبیب)ی درۆزن بوو.

(سُلَیم) پاشگەزبونەوەو سەرکردەکەیان (الفَجاءة بن عبد یالیل) بوو.

(تمیم) پاشگەزبونەوەو سەرکردەکەیان (سوجاجی کچی حارث) بوو.

(قــاسمی کــوڕی موحەممـــەدی کـــوڕی ئەبوبـــەکر) وتویـــەتی: (اسد)و(غطفان)و(طيء) لەسەر (طولەیحەی کوڕی خوەیلیدی ئەسەدی) کۆبونــەوە و چــەند وەفــدێکیان نــارد بــۆ مەدینــە تــا لەگــەڵ ئەبوبــەکر و موسڵماناندا لەسەر نەدانی زەکات ڕێك بکەون.

چەند پێشنیارێك بۆ ئەبوبەکر تا نوێژیان بەبێ زەکات لێ پەسەند بکات

وتیان: بەڵام نوێژ، ئەوە جێبەجێی دەکەین و ئەنجامی دەدەین، بەڵام زەکـات نـادەین، چـونکە جزیەیـە، ئێمـە کـاتی خـۆی زەکاتمـان دەدا بـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ، بەڵام کە ئەو مـرد، ئەوا لـەپاش ئەو نایدەین بەهیچ کەس.

زەکـات نـەدەرەکانی هـۆزە عەرەبـەکات زۆر بـون، زەکـات نـەدەران ئـەم ئایەتەیان بە بەڵگە دەهێنایەوە بۆ زەکات نەدانەکانیان:

﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ: لـە داراییـەکی هەیانـە سـەدەقەیان لێ وەرگـرە، تـا بـەوە پـاك و خاوێنیـان بکەیتەوە. نزای باشیان دەرهەق بکە، نزای تۆ ئۆقرەیە بۆ وان.﴾التوبة:١٠٣.

وتیان: ئێمە تـەنها زەکات بە کەسێك دەدەین کە نزای ئۆقرەو ئارامی بێت بۆمان، کە ئەوەش پێغەمبەری خوایە ﷺ، جا کاتێ مردووە، پاش ئەو نایدەین بە هیچ کەس.

یەك لە شاعیرەکانیان بەشیعر دەیوت:

أطعنا رسول الله ما كان بيننا فيالعبـاد الله: مـا لأبـي بكـر؟
أيورثــنا بكراً إذا مـات بعده وتلـك لعمـر الله قاصـمة الظهـر!

گەورە هاوەڵان مەیلیان بەلای نەرم و نیانیدایە

هەندێ لە هاوەڵان نەرم و نیانیان لەگەڵ زەکات نەدەرەکانـدا پـێ باشـتر بـوو، کـە بەنوێـژکردن وازیـان لێبهێنـرێ و لەئاسـت زەکـات نـەدانیان بێدەنگی بنوێنرێ، چونکە کاتێ کە بڕوا لە دڵیانـدا بـەهێز دەبـێ زەکاتەکە دەدەن.

چەسپاوی ئەبوبەکر سوربونی لەسەر حەق

بـە ئەبوبـەکریان وت: وازیـان لێبێنـە لـەوەی کـە زەکـات نـادەن، تـەنها بەنوێژ پەسەندیان بکە و دڵیـان ڕاگرە، تـا ئیمـان لـە دڵیان دامەزراو دەبێ، پاش ئەوە زەکات دەدەن!!

ئەبوبەكرﷺ وەڵامێكی كەسێكی دانەوە كە لەسەر هەق دامەزراوە و لێی دلنابەزێ و سازشی لەسەر ناكا:

بەخوا ئەگەر بزنێك -یا ئەو پەتەی كە وشتری زەكاتی پێ دەبەسترێتەوە- پێم نەدەن كە پێشتر دەیاندا بە پێغەمبەری خواﷺ، ئەوا لەسەر نەدانی لەگەڵیان دەجەنگم، لەڕاستیدا زەكات مافی ماڵە، بەخوا دەجەنگم لەگەڵ كەسانێك جیاوازی دەخەنە نێوان نوێژ و زەكاتەوە.!

جا كاتێ ئەبوبەكر ویستی لەگەڵ زەكات نەدەران بجەنگێ، لەو بارەیەوە عومەر گفتوگۆی لەگەڵ كرد، پاشتر عومەر بە ڕایەكەی ئەبوبەكر ڕازی بوو. گفتوگۆی ئەبوبەكر لەگەڵ عومەر لەبارەی جەنگان لەگەڵ زەكات نەدەرەكان

(ئەبو هورەیرە)ﷺ گوتویەتی: عومەر بە ئەبوبەكری وت: لەسەر چی لەگەڵیان بجەنگین، لە كاتێكدا پێغەمبەری خواﷺ فەرموویەتی: (فەرمانم پێكراوە لەگەڵ خەڵكدا بجەنگم تا شاهێدی دەدەن كە هیچ پەرستراوێك نیە جگە لەخوا و، موحەممەدیش نێرراوی خوایە، ئەگەر ئەمەیان وت، خوێن و ماڵیان لێم حەرام دەبێ، مەگەر بە مافی خۆی نەبێ)؟!

ئەبوبەكر گوتی: بەخوا ئەگەر بزنێك -یا ئەو پەتەی كە وشتری زەكاتی پێ دەبەسترێتەوە- پێم نەدەن كە پێشتر دەیاندا بە پێغەمبەری خواﷺ، ئەوا لەسەر نەدانیان لەگەڵیان دەجەنگێم، لەڕاستیدا زەكات مافی ماڵە، بەخوا لەگەڵ كەسانێك دەجەنگم جیاوازی دەخەنە نێوان نوێژ و زەكاتەوە. پاشان كۆك بونی عومەر لەگەڵ ئەبوبەكر

عومەر وتی: هەر ئەوەندەبوو كە هەستم كرد خوای گەورە سینەی ئەبوبەكری بۆ جەنگان گوشاد كردووە، جا زانیم ئەو لەسەر حەقە!!

(عومەری كوڕی خەتتاب) ڕوكار(ظاهر)ی فەرمودەكەی وەرگرتبوو، بەو شێوەیەی هاتووە كە دان دەنێ بە پاراستنی خوێنی هەركەسێك كە كۆ بە شایەتمان دەكا.

سەرنجی ئەو تێبینیە گرنگەی نەدا كە ئەبوبەكر هەستی پێی كردبوو، لە پەیوەست كردنی نوێژ بە زەكاتەوە و جیاوازی نەخستن لە نێوانیاندا و چەسپان لەسەر هەق و دانەبەزین لە هیچ بەشێكی. لەجەنگی زەكات نەدەرەكاندا، ئەبوبەكر پێكابووی

لە ڕاستیدا ئەبوبەكر پێكابووی، هەر بۆیە خوای گەورە سینگی عومەر

و هاوەڵانی بۆ ئەو هەڵوێستە پێچەوانەی کە لەگەڵ ئەبوبەکر بوو گوشاد کرد، سەرەنجام هەموویان هاوڕەنگ بوون لەسەر جەنگی زەکات نەدەران، ئەگەر بە پاشگەزبوونەوە و هەڵگەڕاوەش دانەنرێن.

خوای گەورە فەرمویەتی: ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلاَةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ: ئەگەر تەوبەیان کرد و نوێژیان بەجێهێنا و زەکاتیان دا، ئەوا ڕێیان لێ مەگرن.﴾التوبة/٥.

(ئیبن عومەر) لە پێغەمبەری خواوەﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرمویەتی: ئیسلام لەسەر پێنج شت بنیات دەنرێ: شایەتیدان بەوەی کە هیچ پەرستراوێك نیە جگە لە خوا و موحەممەدیش پێغەمبەری خوایەﷺ، و بەجێهێنانی نوێژ و زەکات دان و حەجی ماڵی خوا و ڕۆژوی ڕەمەزان.

ئایەت و فەرمودەکە نوێژ و زەکاتی پێکەوە هێناوەو جیاوازی نەخستۆتە نێوانیان.

بەڵکو بەپێی گێڕانەوەیەکی تری ئەو فەرمودەیەی کە (عومەر) بە بەڵگە هێناویەتیەوە هاویەکی لەنێوان شایەتمان و نوێژ و زەکات کردوە.

(عبداللهی کوڕی عومەر)ﷺ لە پێغەمبەری خواوەﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: فەرمانم پێکراوە بە جەنگان لەگەڵ خەڵکیدا تا شایەتی دەدەن بەوەی کە هیچ پەرستراوێك نیە جگە لە خوا و موحەممەدیش نێرراوی خوایە، نوێژ جێبەجێ بکەن و زەکات بدەن، ئەگەر ئەمەیان ئەنجام دا ئەوا خوێن و ماڵیان پارێزراوە، مەگەر بە مافی ئیسلام و لێپرسینەوەشیان لەسەر خوایە!!

چی ڕوودەدا ئەگەر ئەبوبەکر لەگەڵیان نەرم بوایە؟!

هەرکاتێ بیر لە هەڵوێستەکەی (ئەبوبەکر)ﷺ دەکەینەوە لە گرفتی زەکات نەدان و دەمەزراو بونی لەسەر هەق، ئێمە پێی رازین، حاڵی موسڵمانان دەبوایە چۆن بوایە ئەگەر لەگەڵ زەکات نەدەراندا سازش و مەرایی بکردایە و لەسەر هەندێ هەق دابیەزیایە؟! کەواتە دامەزراوی لەسەر هەق بەم شێوەیە دەبێ.[1]

---

[1] لەسەر هەڵوێستی ئەبوبەکر بەرامبەر زەکات نەدەران سەیری ئەم سەرچاوانە بکە:

جێگیربونی کاروبار لەسەردەمی ئەبوبەکردا

لە سەردەمی ئەبوبەکری صدیقدا ﷺ کاروباری دەوڵەتی ئیسلامی جێگیر و ئارام بوو، لەگەڵ زەکات نەدەرەکان جەنگا و شەڕی هەڵگەڕاوەکانی کرد و بەسەر بانگەشەکارانی پێغەمبەرایەتی‌دا زاڵ بوو، (ئەسوەدی عەنسی) لە یەمەن و (موسەیلەمە)ی درۆزن لە یەمامە کوژران و (طولەیحەی کوڕی خوەیلیدی ئەسەدی)و(سوجاجی کچی حارثی تەمیمی) بۆ ئیسلام گەڕانەوە.

دوو بەرەی جیهادی لە سەردەمی ئەودا

لە خەلافەتی ئەبوبەکر ﷺ دەستکرا بە ڕزگارکردنە ئیسلامیەکان(الفتوحات الإسلامیة)، ئەبوبەکر مۆڵەتی دا دوو بەرەی جیهادکردن دژ بە کافران بکرێتەوە:

بەرەی عێراقی

بەرەی یەکەم/ بەرەی عێراقی بۆ جیهادی فارسەکان.

موجاهیدەکان بە سەرکردایەتی موجاهیدی ڕزگارکەر (موثەنای کوڕی حارثەی شەیبانی) چەندەها جەنگی توندی دژ بە فارسەکان ئەنجام دا و تیایدا خوای گەورە سەرکەوتن و سەرفرازی کردە بەشی موسڵمانان.

کاتێکیش (خالیدی کوڕی وەلید ﷺ) لە جەنگی هەڵگەڕاوە و زەکات نەدەرەکانی دورگەی عەرەبی لێبویەوەو زاڵ و سەرکەوتوو بوو بەسەر (موسەیلەمەی درۆزن)وسوپاکەیدا، ئەبوبەکر فەرمانی پێکرد ڕووەو بەرەی عێراق بکشێ بۆ ئەوەی سەرکردایەتی موسڵمانانی تێدا بگرێتە دەست و هەستێ بە جیهادی فارسەکان.

(موثەنای کوڕی حارثە)وسوپاکەی هاتنە پاڵ سوپاکەی خالید.. لێرەوە خالید و برا موجاهیدەکانی چەندەها جەنگی سەرکەوتوانەیان دژ بە فارسەکان ئەنجام دا.

بەرەی شام

بەرەی دووەم/ بەرەی شام بوو، کە لەوێ جیهاد دژ بە ڕۆمەکان بوو، کە بەهێزترین دەوڵەتی جیهانی ئەو سەردەمە بوو.

ئەبوبەکری صدیق ﷺ چوار سوپای بە سەرکردایەتی چوار هاوەڵی گەورە نارد کە (ئەبوعوبەیدەی کوڕی جەڕاح)و(عەمری کوڕی

البداية والنهاية لأبن كثير ٦: ٣١١-٣١٤، شرح النووي لصحيح مسلم ١: ٢٠٠-٢١٠.

عاص)و(یەزیدی کوڕی ئەبوسوفیان)و(شەرحەبیلی کوڕی حوسنە) بون.

لە بەرەی شامدا چەندەها جەنگ لەگەڵ ڕۆمەکاندا ڕوویان دا، پاشان جەنگی یەکلاکەرەوەی (یەرموك) ڕوویدا کە ئەبوبەکر لەو کاتەدا کۆچی دوایی کرد.

خەلافەتی ئەبوبەکر کورت بوو

سەردەمی ئەبوبەکرﷺ درێژ نەبوو، کۆچ کردنەکەی لە ڕۆژی سێشەممەی ٢٢ی (جمادي الآخرة)ی ١٣ی کۆچی بوو، واتە خەلافەتەکەی دوو ساڵ و سێ مانگ و دە ڕۆژ بوو.

لەکاتی وەفاتیدا تەمەنی شەست و سێ ساڵ بوو، کە هەر لەو تەمەنەدا پێغەمبەری خواش وەفاتی کرد.

ئەبوبەکرﷺ زۆر خەمبار بوو بە کۆچی دوایی پێغەمبەری خواﷺ.

هۆی مردنی ئەبوبەکر

(عبداللهی کوڕی عومەرﷺ) گوتویەتی: هۆی مردنی ئەبوبەکر، کۆچی دوایی پێغەمبەری خواﷺ بوو، چونکە زۆر خەمی لێ دەخوارد و بەردەوامیش لاشەی لاواز دەبوو تاوەکو مرد، لەپێش کۆچی دواییدا تووشی تایەك هات.

عائیشە، خوای لێ ڕازی بێت، وتویەتی: ئەبوبەکرﷺ لە ڕۆژێکی ساردا خۆی شۆرد، بەو هۆیەوە تووشی تا هات، پانزە ڕۆژ پێوەی نەخۆش کەوت، نەیدەتوانی بچێت بۆ نوێژ، لەو کاتەدا عومەری کوڕی خەتتاب پێشنوێژی خەڵکی دەکرد.

خەڵکی سەریان لێدەدا و زیارەتیان دەکرد و پێیان وت: ئەرێ پزیشکت بۆ بانگ نەکەین؟! گوتی: بینیومیەتی، وتیان: چی پێ وتی؟ گوتی: پێمی وت: (إني فعال لما أريد) بەراستی ئەوەی بمەوێ دەیکەم!!

ئەبوبەکر ماڵ دەگێڕێتەوە بۆ (بيت المال)

عائیشە گوتویەتی: کاتێ ئەبوبەکر نەخۆشی مردنی گرت، گوتی: سەیرکەن بزانن لەوەتەی بوومەتە سەرکردەی موسڵمانان چەندە ماڵم زیادی کردووە، پاش خۆم بینێرنەوە بۆ خەلیفە و، بیگەڕێننەوە بۆ (بيت المال)ی موسڵمانان.. من هیچم لەو ماڵە ناوێ.

کاتێ کە کۆچی دوایی کرد بینیمان بەندەیەکی (نوبی)ووشترێکی ئاوکێش و هەسانێك بۆ تیژکردنی شمشێر و پارچەقوماشێك کە پێنج

درهەم ناهێنێ بەجێی هێشتووە!!

ئێمەش ئەوانەمان بۆ لای (عومەری کوڕی خەتتاب) نارد تا لە (بیت المال)دا دایبنێ، کاتێ عومەر بینی دەستی کرد بە گریان و گوتی: ڕەحمەتی خوا لە ئەبوبەکر بێ، لەدوای خۆی، والیەکانی خۆی زۆر ماندوو دەکا!!

عائیشە، خوای لێڕازی بێت، گوتویەتی: کاتێ ئەبوبەکر لەسەرەمەرگا بوو، دانیشت و شایەتمانی هێنا و پاشان پێی وتم:

ئامۆژگاری ئەبوبەکر بۆ عائیشە و کەرامەتەکەی

کچەکەم! ئەوەی زۆر پێم خۆش بێ لەدوای خۆم دەوڵەمەند بێ تۆی، قورسترین کەسیش لام ناخۆش بێ هەژار بێ هەر تۆی، ئەگەر من بیست بار خورمام پێدابووی، لەو بەرەی کە لە دارخورماکەمی دەڕنن، بەڵام ئەوانی تر دوو برا و دوو خوشکەکەت لەگەڵ تۆدا لەدوای من میرات دەگرن.

عائیشە وتی: ئەوانە هەردوو براکەمن، ئەی خوشکەکەم کێیە؟

وتی: ئەوەی لە سکی (کچی خارجە)دایە، من وا گومان دەبەم کچ بێت!

کاتێ مرد، ژنەکەی (کچی خارجە) کچێکی بوو ناویان نا (ئوم کەلثوم)!

ئەمەش کەرامەتێکە لە کەرامەتەکانی ئەبوبەکر کە هەواڵی داوە بەوەی خێزانە زگپڕەکەی (حەبیبەی کچی خارجەی کچی زەید) کچی دەبێ، ئەوەبوو لەپاش مردنیشی کچی بوو.

مەبەستی لە وتەکەی بۆ عائیشە: دوو برا و دوو خوشکەکەت. دوو براکەی (عبدالرحمن و موحەممەد)ودوو خوشکەکەی (ئەسما و ئوم کەلثوم) بوو.

عائیشە، خوای لێڕازی بێت، گوتویەتی: لەو ڕۆژەی ئەبوبەکر کۆچی دوایی تێدا کرد، پرسیاری لێم کرد پێغەمبەری خوا ﷺ بە چەند جل کفن کرا؟ وتم: لە سێ جلدا.

کفن کردنی ئەبوبەکر لە کفنێکی کۆندا.

ئەبوبەکر بە عائیشەی وت: ئەم دوو جلەم بۆ بشۆن (ڕەنگ کرابون)و جلێکی تریشم بۆ بکڕن.

عائیشە وتی: باوکە! ئێمە حاڵمان باشە، ئەی بۆ سێ جلی نوێت بۆ

نەکرین!!

وتی: زیندوو لەمردوو شایستەترە بۆ شتی تازە، ئەمانە جلی کێم و زوخاون!!!

ئەبوبەکر لەدوای خۆی خەلیفەیەك دەپاڵێوێ

ئەبوبەکر خێری موسڵمانی لەوەدا دەبینی کە دەستنیشانی خەلیفەیەکیان بۆ بکا، ئەم جێنشینی کردنە بریتی نیە لە دیاریکردنی خەلیفەی پاش خۆی، بەڵکو پاڵاوتنی ئەوە بۆ خەلیفەیەتی، لەدوای خۆیشی کاروبار بۆ موسڵمانانە، جا یا ئەوەتانێ ئەو هەڵدەبژێرن کە خەلیفە پاڵاوتویەتی و بەیعەتی پێ دەدەن، یاخود پەسەندی ناکەن و جگە لەو هەڵدەبژێرن، بەو مانایەی بە خەلیفەبون لەدوای بەیعەت پێدانی خەڵکی تەواو دەبێ و بەئەنجام دەگات.

مێژوونوس (عیزەدینی کوڕی ئەثیر) لە کتێبە مێژووییەکەیدا (الکامل) باسێکی پوخت و بەسودی جێنشین کردنی عومەری لەلایەن ئەبوبەکرەوە ﷺ باس کردوە.

شایەتی ئیبن عەوف بۆ عومەر

(ئیبن ئەثیر) وتەیەتی: کاتێ ئەبوبەکر وەختی مردنی هات، (عبدالرحمنی کوڕی عەوف)ی بانگ کرد و پێی وت:

لەبارەی عومەرەوە هەواڵم بدەرێ.

شایەتی ئیبن عەوف بۆ عومەر

عبدالرحمن گوتی: بەراستی ئەو لە هەموو ئەوانە باشترە کە تۆ بەشیاوی خەلافەتیان دەزانی، بەڵام توندوتیژیەکی تێدایە.

ئەبوبەکر پێی گوت: توندوتیژیەکەی لەبەر ئەوەیە من بە نەرم و نیانی دەبینێ، ئەگەر کاروبار بکەوێتە دەستی و ببێتە خەلیفە، ئەوا زۆرێك لەو توندوتیژیانە واز لێ دێنێ، من بینیومە ئەگەر توڕە بووبێتم لە کەسێك لێخۆشبونی پیشانداوم، گەر نەرم و نیانیش بووبێتم بەرامبەر کەسێك، توندی کردوومەتەوە لەسەری!

پاشان ئەبوبەکر، (عوسمانی کوڕی عەفان ﷺ)ی بانگ کرد و پێی وت: لەبارەی عومەرەوە هەواڵم پێ بدە؟

وتی: نهێنیەکەی باشترە لە ئاشکراکەی، لە ناوماندا وێنەی ئەو نیە.

ئەبوبەکر بە عوسمان و عبدالرحمنی وت: لەبارەی ئەوەی پێم وتن هیچ باس مەکەن.

گەلحەی کوڕی عبیدالله پێی باش نیە ئەبوبەکر، عومەر بکات بە خەلیفە

پاشان (طەلحەی کوڕی عبیدالله) چووە ژوورەوە بۆ لای ئەبوبەکر و پێی وت: چۆن عومەر دەکەی بە جێنشین بەسەر خەڵکیەوە؟ خۆت دەبینی عومەر چۆنە لەگەڵ خەڵکی، لەگەڵ ئەوەی خۆت لە گەڵیدای، ئەی ئەبێ هەر خۆی بێت چۆن بێت؟؟! تۆ بە خزمەتی پەروەردگارت دەگەی، پرسیاری ڕەعیەتەکەت ل‌ێدەکا!!

ئەبوبەکر گوتی: دام نیشێنن... دایان نیشاند..

بە (طەلحە)ی وت: ئایا ترسی خوا دەخەیتە بەردەمم! ئەگەر پەروەردگار پرسیاری لێ کردم، پێی دەڵێم: چاکترین کەسم کردوە بە خەلیفە بەسەر چاکترینی بەندەکانتەوە.

عوسمان نوسراوی جێنشین بون دەنوسێ

پاشان ئەبوبەکر، عوسمانی بە تەنها بانگ کرد، بۆ ئەوەی نوسراوی جێنشین بون بنوسێ، بە عوسمانی وت: بنوسە:

(بسم الله الرحمن الرحیم، ئەمە ئەو پەیمانەیە کە ئەبوبەکری کوڕی ئەبوقوحافە بۆ موسڵمانانی کردووە.

لەپاش ئەوە..

ئەبوبەکر نەیتوانی قسەکانی تەواو بکات، لەهۆش خۆی چوو.. عوسمان ترسا ئەبوبەکر بمرێ پێش ئەوەی ناوی جێنشینەکە باس بکا و لەمەشەوە موسڵمانان تووشی ناکۆکی و جیاوازی ببن، لەو کاتەی ئەبوبەکر لەهۆش خۆی چوو، عوسمان نووسی:

لەپاش ئەوە:

ئەوا عومەری کوڕی خەتتابم کرد بە خەلیفەتان، لەچاکەکردنی ئێوەدا کەمتەرخەم نەبووم..

پاشان ئەبوبەکر هاتەوە هۆش خۆی و بە عوسمانی وت: چیت نوسیوە بۆم بخوێنەوە.

عوسمانیش ئەوەی نوسیبوی خوێندیەوە.

ئەبوبەکرﷺ تەکبیرێکی کرد و بە عوسمانی گوت:

ناوی عومەرت بۆیە نوسی، چونکە ترسای لەوەی من لەو لەمۆش خۆ چوونەدا بمرم و موسڵمانان ناکۆکیان تێبکەویٚ!

عوسمان گوتی: بەڵێ.

ئەبوبەکر پێی وت: خوای گەورە لە جێی ئیسلام و موسڵمانان پاداشتی خێرت بداتەوە.

ئەبوبەکر وتار بۆ خەڵك دەدا

پاشان ئەبوبەکر چوو بۆ لای ئەو خەڵکەی بۆی کۆببونەوە، نوسراوی جێنشین کردنەکەی بەسەردا خوێندنەوە و پێی وتن:

من کەسێکی خزمی خۆم نەکردوە بە جێنشین، عومەرم کردووە بە جێنشین، گوێبیست و فەرمانبەری بن، بەخوا لەم رایەشمدا هەوڵی زۆرم داوەو کەمتەرخەمی و کەموکورتیم نەکردوە.

دوای ئەوە ئەبوبەکر ناردی بە شوێن عومەردا و ئامۆژگاریەکی تێر و تەواوی کرد، ئەوەی لەو وەسیەتەدا هاتووە:-

ئەبوبەکر ئامۆژگاری عومەر دەکا

(عومەر! لەخوا بترسە، ئەوەش بزانە کردەوەی ڕۆژی وا هەیە خوای گەورە لە شەودا وەری ناگریٚ و کردەوەی شەوی وا هەیە لە ڕۆژدا وەری ناگریٚ، خوای گەورە سوننەت وەرناگریٚ تا فەرزەکان جێبەجیٚ نەکرێن.

ئەوانەی کە لە قیامەتدا تەرازوویان قورس دەبیٚ بە هۆی شوێنکەوتنی ڕەوا و هەقە لە دونیادا، مافی خۆشیەتی ئەو تەرازوەی کە تەنها هەق و ڕەوای تێدا بیٚ، قورس و سەنگین بیٚ و ئەوانەشی کە تەرازوویان لە قیامەتدا سوك دەبیٚ بە هۆی شوێنکەوتنی ناڕەوا دەبیٚ و مافی خۆشیەتی ئەو تەرازوەی کە تەنها ناڕەوای تێدابیٚ سووك و خواربێتەوە.

خوای گەورە کە باسی بەهەشتیانی کردووە، باسکردنەکەیان بەهۆی کردەوەی باشیان بووەو، لە کردەوەی خراپیان خۆشبووە. جا منیش کە باسیان دەکەم وتوومە: دەترسم بە بەهەشتیان نەگەم!

لە ڕاستیدا خوای گەورە باسی دۆزەخیانی کردووە، باسکردنەکەیان

بەهۆی خراپی کردەوەیانە و کردەوەی باشیانی ڕەت کردۆتەوە، کاتێکیش باسیان دەکەم وتوومە: هیوام وایە لەگەڵ ئەوانەدا نەبم!

ئەمەش بۆ ئەوەیە بەندە هیوا و ترسی هەبێ، تەنها هەر هیوای بە لێخۆشبونی خوا نەبێ و، لە ڕەحمەتی خوا نائومێد نەبێ.

ئەگەر وەسیەتەکانم بپارێزی، ئەوا هیچ نادیار و ونێك لەلات بە ئەندازەی مردن خۆشەویست نابێ، لەکاتێکدا بەرەو رووت دێ.

ئەگەر وەسیەتەکانیشم نەپارێزی، هیچ ونێك بە ئەندازەی مردن لەلات رقاوی نابێ، ناشتوانی لێی دەرباز بی!!)

ئەبوبەکر ڕەخنە لە شیعرەکەی عائیشە دەگرێ

لە کاتێکدا ئەبوبەکر لە گیانەڵا و ئازار و ناخۆشی مردندا بوو، عائیشە هاتە ژورەوە بۆ لای و ئەو وتەیەی شاعیری بۆ هێنایەوە کە دەڵێ:

لَعَمْرُكَ مَا يُغْنِي الثَّرَاءُ عَنِ الفَتَى إذا حَشْرَجَتْ يَوْمَاً وَضَاقَ بِهَا الصَّدْرُ

ئەبوبەکر وەك کەسێکی تورە بۆی روانی، پاشان پێی گوت: وەها مەڵێ، بەڵکو بڵێ:

﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ: لەمۆش خۆچونی گیانەڵا وا دیاری دا، هەر ئەمەشە کە نەت دەویست توشی بی.﴾ق/١٩.

عائیشە وتویەتی: ئەبوبەکرﷺ لەنێوان مەغریب و عیشادا کۆچی دوایی کرد.

دواوتەیەك ئەبوبەکرﷺ وتویەتی، ئەوەبو کە وتی:

(رب توفني مسلماً والحقني بالصالحين!: پەروەردگارم! بە موسڵمانی بم مرێنە و بم گەیەنە بە پیاوچاکان.)

کۆچی دوایی و نوێژ لەسەر کردن و ئەسپەردەکردنی ئەبوبەکر

کە کۆچی دوایی کرد، خێزانەکەی (ئەسمای کچی عەمیس)و(عبدالرحمن)ی کوڕیﷺ هەستان بە شۆرینی، ئەبوبەکر وەسیەتی بۆ (عائیشە)ی کچی، کرد کە لە تەنیشت پێغەمبەرەوەﷺ بنێژرێ.

جا کاتێ کۆچی دوایی کرد گۆڕەکەیان لە تەنیشت گۆڕی پێغەمبەرەوەﷺ هەڵکەند، لە نوێژ لەسەرکردنیدا عومەری کوڕی خەتتاب

پێشنوێژی موسڵمانانی کرد.

هەر یەکە لە عومەر و عوسمان و طەلحە و عبدالرحمنی کوڕی" هەڵیان گرت بۆ لای گۆڕەکەی، سەریان گەیاندە لاشانی پێغەمبەری خواﷺ و کەمێك کردیانە دوای ئەوەوە.[1]

هەندێ وای بۆ چوون کە ئەبوبەکر بەو ژەهرە مردووە کە جولەکە ژەهرخواردی کربێ.

دەڵێن بە کاریگەری ئەو ژەهرەوە مردوە، کە جولەکە دەرخواردیان داوە

ئیمامی (طەبەری) گوتویەتی: وتویانە بەهۆی ژەهر کردنە ناو برنجەوە کۆچی دوایی کردووە، دەشوترێ لەنێو شیری ئارداویدا دەرمانخواردیان کردوە، کە لەگەڵ پزیشکی ناسراوی عەرەب (حارثی کوڕی کیلدەی ثەقەفی) خواردویەتی، جا کاتێ (حارث) لێی خواردوە زانیویەتی ژەهراویە، بۆیە دەستی کێشاوەتەوەو بە ئەبوبەکری وتوە: بەراستی خواردنێکی ژەهراویمان خوارد.. پاش ساڵێك هەردوکیان مردن.[2]

ڕای پەسەند ئەوەیە کە بە(تا) کۆچی دوایی کردوە

بەڵام جەماوەری مێژوونوسان پشت بەم گێڕانەوەیە نابەستن، بەڵکو رایان وایە بەپێی گێڕانەوەی یەکەم بە کاریگەری تا مردوە، کاتێ کە لە ڕۆژێکی سارددا خۆی شۆریوە، بەوهۆیەوە تووشی (تا) هاتووەو پانزە ڕۆژ بەو تایەوە ماوەتەوە، پاشان لەدوای ئەوە کۆچی دوایی کردوە.

ئەمەش ئەو هەواڵەیە کە عائیشە داویەتی، ئێمەش پشت بەم گێڕانەوەیە دەبەستین و مەیلمان بەلایدایە.

خوای گەورە لە ئەبوبەکر خۆش بێ و ڕازی بکات.

١ـ سەیری (الكامل في التأريخ)ی ئیبن ئەثیر بکە ٢: ٤٢٥-٤٢٧ بکە.

٢ ـ تأريخ الطبري ٣: ٤٢٢.

ترۆسکی سێیەم

عومەری کوڕی خەتتاب لەنێوان جێنشین بون و شەهیدبوندا

کۆبونەوەی ئەهلی حەل و عەقد بۆ هەڵبژاردنی خەلیفە

لە ترۆسکەکانی پێشوودا وتمان ئەبوبەکری صدیق﵁ لە ڕۆژی سێشەممەی بیست و دووی مانگی (جمادي الآخرة)ی ساڵی سیانزەهەم کۆچی دوایی کرد و، (عومەری کوڕی خەتتاب﵁)یش هەستا بە نوێژ لەسەرکردنی و، لەهەمان ڕۆژدا ئەسپەردەی خاکیان کرد.

هەر لە هەمان ڕۆژی بەخاك سپاردنی ئەبوبەکردا ئەهلی حەل و عەقد لە هاوەڵە دیارەکان کۆبونەوە، کە لەناویاندا (عومەری کوڕی خەتتاب)﵁ هەبوو، جا چاویان خشاندەوە بەو نامەی کە (ئەبوبەکر) بەر لەکۆچی دوایی بۆی نوسیبون بە مەبەستی (جێنشین کردن) یان (پاڵاوتن) کە عومەری تێدا پاڵاوتبوو بۆ ئەوەی لە دوای خۆی کاروباری موسڵمانان بەڕێوەبەرێ.

دان دەنرێ بە پاڵاوتنی ئەبوبەکر بۆ عومەر و لە هەمان ڕۆژی کۆچی دوایی ئەبوبەکر بەیعەتی پێ دەدرێ

هەر لە هەمان ڕۆژدا ئەهلی حەل و عەقد هەستان بە بەیعەت دان بە عومەر کە ببێتە ئەمیری بڕواداران، واتە پایەی (خەلافەت) هیچ کاتێك چۆڵ نەبوە، هاوەڵان زۆر بەخێرایی هەستان بە پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییەی مردنی ئەبوبەکر دروستی کردبوو، ئەوەش بە دانانی عومەر لەجێی ئەودا، هەروەك لەکاتی کۆچی دوایی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەنجامیان دا، کە لە هەمان ڕۆژدا بەیعەتیان دا بە ئەبوبەکر.

سەرەتای خەلافەتی عومەر﵁ لە ڕۆژی سێشەممەی بیست و دووی (جمادي الآخرة)ی ساڵی سیانزەی کۆچی یەوە دەستی پێکرد.

کاتێك بەیعەتیان پێیدا، سەرکەوتە سەر دوانگە و پلەیەك هاتە خوار لەو پلەیەی کە ئەبوبەکری صدیق وتاری لەسەر ئەدا و دەستی کرد بە وتار و گوتی:

یەکەم وتاری عومەر لە دوای خەلیفایەتیەکەی

(خودایە! من لاوازم، بەهێزم! من توند و ڕەقم نەرم و نیانم کەی، خودایە من ڕژد و ڕەزیلم، سەخی و چاوتێرم کەی..

قورئـان بخـوێنن ئاشـنای دەبـن، کـاری پێبکـەن قورئـان ویسـت دەبـن، خۆتـان هەڵسـەنگێنن پـێش ئـەوەی هەڵسەنگێنرێن، خۆتـان بڕازێننـەوە بـۆ پیشاندانی گەورە(قیامەت)، ڕۆژێك پیشانی خوا دەدرێن، کە هیچ شتێکی لێ شاراوە نیـە، بەراستی مـافی هـیچ مافدارێك نەگەیشتوەتە ئاستێك کـە لەبێفەرمانی خوادا بەگوێی بکرێ.

ئاگاداربن لـە راستیدا مـن لـەماڵی خـوادا، وەکـو سەرپەرشتیاری مـاڵی هەتیو هەڵس و کەوت دەکەم، ئەگەر دەوڵەمەند بووم خـۆمی لێ دەپارێزم، ئەگەریش هەژار بووم بەپێی پێویست و گونجاو(معروف) لێی دەخۆم).

وتارێکی تری، بەرنامەی خەلافەتی خۆی تێدا باس دەکات

دوای چەند ڕۆژێك لە بەیعەت پێدانی وتـارێکی تـری بـۆ موسـڵمانان دا، لە وتارەکەیدا هاتووە:

(پێم گەیشتووە خەڵکی لە توندیم سڵ دەکەنـەوەو لـە رەقیم دەترسـن و، وتویانە لە کاتێکدا پێغەمبەری خواﷺ لەناوماندا بوو عومەر لەگەڵمان توند بوو، پاشان هەر توند بوو لەگەڵمان لە کاتێکدا ئەبوبەکر سەرپەرشتیارمان بـوو نـەك ئـەو، ئـەی دەبـێ کـار بەچی بگا کاتێـك هـەموو کاروبارەکـان لـە دەستیدایە؟!

ئـەوەی وای وتـوە راسـتی کـردوە؟ مـن کاتێـك لەگـەڵ پێغەمبـەری خـوا بوومﷺ، خزمەتکاری ئەوبووم، هیچ کەسێ لە نەرم و نیانی و بەزەیی ناگا بـە ئـەو، پێغەمبـەر بـەو شـێوەیە بـوو کـە خـوا فەرمویـەتی: ﴿بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ: دڵسـۆزی بڕوادارانـە و دلۆڤانـە﴾التوبة/١٢٨،، جـا مـن لـەبـەر دەسـتیدا شمشـێرێکی هەڵکێشـراو بـووم، جـا یـا دەیکـردم بـە کێلانـا یـا وازی لێ دەهێنام، بەردەوام لەگەڵ پێغەمبـەری خواﷺ بـەو شێوەیە بووم تا کۆچی دوایی کرد و لەمن رازی بوو، زۆر سوپاسی خوا لەسەر ئەوە دەکەم و بـەوە زۆر بەختیارم.

پاشان ئەبوبەکر بووە سەرپەرشتیاری موسڵمانان، بەشێوەیەك بوو هیچ کەس ئینکاری بەڵێن و بەخشین و نەرم و نیانیەکەی ناکا، مـن خزمـەتکار و هاوکاری بووم، توندیەکەم بە نەرم و نیانیەکەی ئەو تێکەڵ دەکرد، دەبووم

بە شمشێرێكی هەڵكێشراو، یا دەیكردم بە كێلانا یا وازی لێ دەهێنام، بەردەوام بەو شێوەیە بووم لەگەڵی، تا خوای گەورە گیانی كێشا، ئەویش لەمن رازی بوو، زۆر سوپاسی خوا دەكەم لەسەر ئەوە، من بەوە زۆر بەختیارم!!

خەڵكینە! ئێستاش من كاروبارتانم گرتوەتە دەست، بزانن ئەو توندیە لاواز بووە، مەگەر لەسەر ستەمكار و دەستدرێژیكەر بۆ سەر موسڵمانان نەبێت، بەڵام بۆ دیندار و ئاشتیخوازان، لە هەندێكیان بۆ هەندێكی تریان نەرم و نیانترم!

لێ ناگەڕێم كەس ستەم لەكەس بكا، یا دەستدرێژی بكاتە سەر، تا رووی دەخەمە سەر زەوی و پێ دەخەمە سەر رووەكەی تری، تا ملكەچی هەق دەبێ، منیش پاش ئەو توندوتیژیە رووم دەخەمە سەر زەوی بۆ دەست و داوێن پاكان و چاوتێران.!!

خەڵكینە! چەند شتێك هەیە و مافی خۆتانە داوایان بكەن، بۆتانی باس دەكەم:

مافتان لەسەرمە هیچ باجێ نەخەمە سەر خەراج و دەستكەوتەكانتان، مەگەر لەڕێی خۆیەوە بێت، مافتان لەسەرمە ئەوەی دەستم دەكەوێ تەنها لەڕێی خۆیەوە سەرف بكرێ، مافتان لەسەرمە بەخشش و رۆزیەكانتان بەویستی خوا زیاد بكەم و، كەلێنەكانتان پڕ بكەمەوە و تووشی لەناوچوونتان نەكەم، كاتێكیش بۆ شوێنێك دەتاننێرم، من باوكی ماڵ و منداڵتانم تا دەگەڕێنەوە بۆ لایان..

بەندەكانی خوا، لەخوا بترسن، خۆتان هاوكاریم بكەن لەبەر خۆتان و منی لێ دووربگرن، هاوكاریم بكەن بە فەرمان بەچاكە و بەربەستی لە خراپە، ئامۆژگاریم بكەن لە كاروباری خۆتاندا كە خوا پێی سپاردووم، ئەم وتانە دەڵێم و داوای لێخۆشبون بۆ خۆم و ئێوە دەكەم!)

ماوەی خەلیفایەتی عومەر

عومەری كوڕی خەتتاب ﷺ بەیعەتی پێدرا، لە ڕۆژی سێشەممەی بیست و دووی (جمادي الاخرة)ی سیانزەی كۆچی بوو بە خەلیفە و لە ڕۆژی

چوارشـەممەی بیسـت و شەشـی (ذو الحجـة)ی بیسـت و سـێی کۆچـی شەهید کرا.

ماوەی خەلافەتی عومەرﷺ دە ساڵ و شەش مانگ و چەند ڕۆژێ بوو!

جـوانترین وتەیـەك دەربـارەی عومـەر و خەلافەتەکـەی وترابـێ، وتـەی (عبداللهی کوڕی مەسعودﷺ)ە، کە گوتویەتی: (رەحمەتی خوا لـە عومـەری کـوڕی خـەتتاب بـێ، ئیسـلام بونەکـەی رزگـارکردن بـوو، کۆچـکردنەکەی سەرکەوتن بوو، ئەمیرایەتیەکەی رەحمەت بوو!!

لە سەردەمی ئەودا ئیسلام چووە زۆربەی وڵاتانی دەوروبەی دورگەی عەرەبییەوەو تەواوی وڵاتی شام و عێراق و میصر و فارس و ئەرمینیا و ئازەربیجان و جرجان و وڵاتی ئەوبەر روبار و تەرابلس و بەرقەی ئەفریقیا رزگار کران.

سەردەمی عومەر بەربەستی فیتنە بوو

لەراستیدا خەلافەتی عومەر بەربەستێکی توندوتۆڵ بوو بەرامبەر فیتنە، خـودی خـۆی دەرگایـەکی داخـراو بـوو، فیتنەچـیەکان لـەژیانی ئـەودا نەیانتوانی بێنە ناویـەوە، فیتنـەش لەسـەردەمی ئەودا نـەیتوانی سەر بڵند بکا!!

هەر کە عومەرﷺ شەهید بوو، بەربەستی فیتنە لاچوو، ئەو دەرگایەی بەربەسـتی فیتنەچیانی دەکـرد لەتێکـدانی ژیـان و کاروبـاری موسـڵمانان بەیەکـدا شـکا، بـاو بـۆرانی فیتنـەی سەرشـێت وەکـو دەریـا لـەدوای شەهیدبونی ئەوﷺ شەپۆلی دەدا.

گفتوگۆیەك لەنێوان عومەرو حوذەیفە دەربارەی فیتنە

با گوێبیستی ئەم گفتوگۆیە سەیرەی نێوان عومەری کوری خەتتاب و حوذەیفەی کوڕی یەمان بینﷺ.

حوذەیفەی کوڕی یەمانﷺ گوتویەتی: ئێمە لە خزمەت عومەری کوڕی خەتتابدا بوینﷺ، گوتی:

کامتان فەرمودەی پێغەمبەری خوایﷺ لەسەر فیتنە لەبەرە؟

وتم: من لەبەرمە، وەکو ئەوەی فەرمویەتی.

گوتی: رەحمەت لەباوکت، دە بیهێنە، بەراستی چاونەترسی!

وتم: گوێبیستی پێغەمبەری خوا بووم ﷺ دەیفەرموو: (مرۆڤ بەهۆی ماڵ و منداڵ و نەفس و ڕۆڵە و دراوسێیەوە توشی فیتنە دەبێ، ڕۆژوو و نوێژ و سەدەقە و فەرمان بەچاکە و بەربەستی کردنی خراپە دەیسڕێتەوە).

عومەر گوتی: مەبەستم ئەوە نیە، مەبەستم ئەو فیتنانەیە کە وەك دەریا شەپۆل دەدا.

شکاندنی دەرگا بە کوشتنی عومەر

وتم: ئەی ئەمیری بڕواداران! تۆ ئەوەت بۆ چیە؟ لەنێوان تۆ و ئەو فیتانەدا دەرگایەکی داخراو هەیە!!

گوتی: دەرگاکە دەشکێنرێ یان دەکرێتەوە.

وتم: نا، بەڵکو دەشکێنرێ!!

وتی: ئەمە ئەشێ تا هەستانی قیامەت هەرگیز دانەخرێ!!

(ئەبو وائیل) کە فەرمودەکەی لە حونەیفەوە گێڕاوەتەوە، دەڵێ: لە حونەیفەم پرسی: ئایا عومەر دەیزانی دەرگاکە کێیە؟

حونەیفە گوتی: بەڵێ، هەروەك چۆن دەیزانن لەپاش سبەی شەوە، من فەرمودەیەکم پێ وتووە هەڵەی تێدا نیە!

(ئەبو وائیل) وتویەتی: سامان کرد لە حونەیفە بپرسین دەرگاکە کێ بوو؟ بە (مەسروق)مان وت: لە حونەیفە بپرسە دەرگاکە کێ بوو.

(مەسروق)یش بە حونەیفەی وت: دەرگاکە کێیە!!

حوذەیفە پسپۆڕی زانستی فیتنەکان بوو

حونەیفە وتی: عومەر بوو!!

لە ڕاستیدا حونەیفەی کوڕی یەمان ﷺ لە (زانستی فیتنە)دا پسپۆڕ بوو، ئەم زانستەش لە پێغەمبەری خواوە ﷺ زیاتر لە هاوەڵانیتر شارەزا ببوو، هەر بۆیە بە عومەری دەگوت: من لەبەرم کردووە هەروەك خۆی فەرمویەتی.

عومەریش ئەمەی لە حونەیفە دەزانی و ئاشنای بوو ستایشی لەسەر دەکا بەوەی دەڵێ: ڕەحمەت لەباوکت، بەراستی چاونەترسی.

حوذەیفە هەواڵ بە هەڵقوڵانی فیتنە لەدوای کوژرانی عومەر دەدا

حونەیفە زانیاری ئەوە بەعومەر ﷺ دەدات کە ئەو دەرگا داخراوەیە دەبێتە بەربەست لەڕێی هەڵقوڵانی فیتنە بۆ سەر موسڵمانان و دەبێتە ڕێگر

لێیان، ئەو دەرگا داخراوە بەشێوەیەکی سروشتی ناکرێتەوە، تا بتوانی بە ئاسانی دایبخەیتەوە، بەڵکو بە شکاندن دەشکێ و بەسەریەکدا تێک دەشکێ، ئەمەش مانای وایە لەدوای ئەو تا هەڵسانی قیامەت داناخرێ.

عومەر ئاوا تێگەیشتبوو، واتە فیتنە بەردەوام بەربڵاو و بە پەرش و بڵاوی دەمێنێتەوە، ناشتوانن لایدەن یا بیوەستێنن یا لەناوی ببەن.

لێرەوە دان بەوەدا دەنێین کە حوذەیفە لەخۆیەوە ئەو شتانە ناڵێ و خۆی گریمانی ڕوودانیان ناکا، چونکە ئەو غەیب نازانێت.

لە ڕاستیدا حوذەیفە پسپۆڕی (زانستی فیتنە)یە، ئەمەشی لە پێغەمبەری خواوەﷺ بیستوەو هەروەك خۆی تێی گەیشتوەو پاراستویەتی، هەر بۆیە بە دواداچوونێکی قسەکانی خۆی بۆ عومەر دەکا و دەڵێ: من فەرمودەیەکم پێ وتووی هەڵەی تێدا نیە.

واتە: فەرمودەیەکی ڕاستم پێ گوتوی، هیچ هەڵە و درۆیەکی تێدا نیە، چونکە بەراستی لە پێغەمبەری خوامﷺ بیستووە.

پاشان عومەریش ئەو ڕاستیە دەزانێ کە حوذەیفە هەواڵی پێداوە، ئەشزانێ خۆی ئەو دەرگایەیە لەبەرامبەر فیتنەدا دەشکێ. عومەر دەزانێ بەکوشتن دەمرێ

واتە عومەر دەزانێ خەلافەتەکەی دەرگایەکی پتەوەو ناهێڵێ فیتنە لێوە هوورژم کاتە سەر موسڵمانان و فیتنە لەناو خەلافەت و سەردەم و ژیانی ئەودا موسڵمانان داگیر ناکا.

هەروەها ئەوەشی دەزانی بە کوشتن دەمرێ و دوژمنەکانی دەتوانن بیکوژن و بەم شێوەیەش لەسەر دەستی ئەواندا بە شەهیدی دەگاتە دیداری پەروەردگاری، ئا لەو کاتەشدا فیتنە هوورژم دەهێنێ بۆ موسڵمانان.

عومەر دەزانێ بە شەهیدبون دەرگاکە دەشکێ، ئەمەش مانای وایە سیستەمی فەرمانڕەوایی ئیسلامی تا هەستانی قیامەت جێگیر نابێ.

ئەمەش لەدوای شەهیدبونی عومەر ڕوویدا، هەردوو خەلیفەی پاش خۆی (عوسمان و عەلیؓ) شەهیدبون و هەردوو جەنگی (جەمەل)و(صفین) ڕوویان دا.

پاشان دەستە و گرۆهە ئیسلامی و جیاوازیە سیاسیەكان بەدەركەوتن، كە تا ئێستاش موسڵمانانی هەراسان كردووە، ئێستاش بەردەوام سیستمی فەرمانڕەوایی لە ئیسلامدا بە شەهیدبونی عومەرﷺ شكاوەو كەلێنی تێكەوتووە، لەدوای ئەو دانەخراوە، تا ڕۆژی قیامەتیش داناخرێ!

ڕەحمەتی خوا لەو دوو هاوەڵە بەڕێزە (عومەری كوڕی خەتتاب)و(حوذەیفەی كوڕی یەمان) لەسەر ئەو گفتوگۆ سەیرەی نێوانیان!!

كەواتە عومەرﷺ لە پێغەمبەری خواوەﷺ دەیزانی كە بە كوشتن دەڕوا و بەشەهیدی دەگات بەدیداری پەروەردگاری.

هەواڵدانی پێغەمبەر بە شەهیدبونی عومەر و عوسمان

(ئەنەسی كوڕی مالیكﷺ) وتویەتی: جارێكیان پێغەمبەرﷺ لەگەڵ ئەبوبەكر و عومەر و عوسمان سەركەوتە سەر شاخی ئوحود، شاخەكە كەوتە لەرزە، پێغەمبەری خواﷺ بە پێیەكانی دای بەسەر شاخەكەدا و فەرمووی: ((ئەی ئوحود جێگیربە، چونكە پێغەمبەرێك و راستگۆیەك و دوو شەهیدت لەسەرە)).

(عوسمانی كوڕی مەظعونﷺ) گوتویەتی: پێغەمبەری خواﷺ بە دەست ئاماژەی بۆ عومەر كرد و فەرموی: ئەوە داخەری دەرگای فیتنەیە! پاشان فەرمووی: تا ئەمە لەناوتاندا بێ، بەردەوام دەرگای فیتنەتان لێ داخراوە!!!.

پاش دە ساڵ و نیو لە خەلافەتی پیرۆزی عومەر، كە موسڵمانان تیایدا پێشكەوتن و ئیسلام تیایدا بڵاوبویەوەو وڵاتانی تیادا رزگار بوو، موسڵمانان بەسەركەوتن و سەرفرازی و دەسەڵاتەوە بەختیار بون.

لەدوای هەموو ئەمانە كاتێ كۆتایی ئەم خەلیفە راشدیە هات و ئەجەل یەخەی گرت و بەشەهیدی گەیشت بە خوا.

پاڕانەوەی عومەر لە دوا حەجیدا لە ساڵی ٢٣ی كۆچی

جا لەگەڵ چەند دیمەنێكی لێدانەكەیدا دەژین و پاشان باس لە شەهیدبونەكەی دەكەین.

ئەمیری بڕواداران عومەرﷺ دوا حەجی لە ساڵی (٢٣)ی كۆچیدا

بەئەنجام گەیاند، کاتێ لە میٖنادا بوو لە (ایام التشریق)دا، تەپۆڵکەیەی لەخۆڵ و وردەبەرد خڕکرد و بەرگەکەی دا بەسەریدا، پاشان لەسەری دانیشت و دوایی دەستی بۆ ئاسمان بەرزکردەوەو بە پاڕانەوەوە وتی:

(پەروەردگارا! وا پیر و لاواز بووم و فەرمان بەردار و ڕەعیەتەکەم بڵاوبونەتەوە، بمبەرەوە بۆ لای خۆت، بێئەوەی پێشێلی مافێکم کردبێ یا کەمتەرخەمیم کردبێ، پەروەردگارم، داوای شەهیدبونی پێناوی تۆ دەکەم، مردنێك کە لەشاری پێغەمبەری خوادا ﷺ بێ).

لە ڕاستیدا عومەر دەیویست لە پێناوی خوا لەشاری پێغەمبەری خوا ﷺ شەهید ببێ، خوای گەورەش نزاکەی وەرگرت، ئەوەبوو پاش کەمتر لە دوو هەفتە لەم پاڕانەیەوە، عومەر بە شەهیدی بە دیداری خوا گەیشت.

خەونێکی ئەبوموسای ئەشعەری دەربارەی کۆچی دوایی عومەر

کەمێك پێش شەهیدکردنی عومەر، (ئەبوموسای ئەشعەری ﷺ) خەونێکی بینی و گوتی: چەند ڕێگەیەکم لەپێش خۆمەوە بینی، پاشان هەموو ڕێگاکان ون بون و لاچوون، تەنها ڕێگەیەکیان مایەوە، پێیدا ڕۆیشتم، تا گەیشتم بە شاخێك، بینیم وا پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەروەوەی شاخەکەدا بوو، لە تەنیشتیەوە ئەبوبەکر بوو، پێغەمبەری خوا ﷺ ئاماژەی بە عومەر دەکرد: وەرە بۆ لامان.. ئینجا بەخەبەر هاتم..

پاشان وتم: انا لله وانا اليه راجعون، ئەمیری بڕواداران مردووە.

(ئەنەسی کوڕی مالیك) گوتی دەربارەی خەونەکەت بۆچی کاغەزێ بۆ عومەر نانێری؟ هەردوکیشیان ئەوکاتە لەعێراق بون.

ئەبوموسا گوتی: من هەواڵی مردنی خۆی پێ نادەم.!!

دوا وتاری هەینی عومەر لە مەدینە

کاتێ عومەر لەدوا حەجی گەڕایەوە مەدینە، دوا وتارێکی دا لە مەدینە، عبدالرحمنی کوڕی عەوف هەندێ لە وتەکانی ئەو وتارەی عومەرمان بۆ باس دەکا کە لە وتاری هەینی ٢١ی (ذي الحجة)ی ساڵی ٢٣ی کۆچی داوێتی.

ئەو وتەیەی (عبدالرحمنی کوڕی عەوف)مان باس کرد، کاتێ کە باسی چۆنێتی هەڵبژاردنی (ئەبوبەکری صدیق ﷺ)مان لە (تروسکە

مێژوویەکە)ی پێشوودا کرد!

عومەر خۆیشی باسی خەونێك بۆ موسڵمانان دەکا کە بینیویەتی و هەر خۆیشی بۆیان لێك دەداتەوە.

خەونی عومەر بەوەی کەڵەشێر دەنوکی لێدەدا

هەر لە هەمان وتار گوتویەتی: من خەونێکم بینیوە، تەنها ئامادەبونی مەرگی لێ دەخوێنمەوە، بینیم وەك ئەوەی کەڵەشێرێك دوو دەنوکی لێم دا!!

هەندێ کەسیش فەرمانم پێ دەکەن کە کەسێك بکەم بە جێنشین و خەلیفەی دوای خۆم دیاری بکەم!!

لە راستیدا خوای گەورە ئاین و خەلافەت و بەرنامەی پێغەمبەرەکەی تێك نادا.

جا ئەگەر خێرا شتێکم بەسەرهات، ئەوا خەلافەت بەراوێژ دەبێ لەنێوان ئەو شەش کەسەدا کە پێغەمبەرﷺ وەفاتی کرد و لێیان رازی بوو!

پێش شەهیدبونی بە چوار رۆژ، واتە رۆژی یەکشەممەی ٢٣ی (ذي الحجة) چاوی کەوت بە هەردوو هاوەڵان حوزەیفەی کوڕی یەمان و سەهلی کوڕی حەنیف، حوزەیفەی کردە لێپرسراوی ئەندازەگیری باجی ئەو زەویانەی بە ئاوی روباری دیجلە ئاو دەدران و (سەهلی کوڕی حەنیف)یشی کردە لێپرسراوی ئەندازەگیری باجی ئەو زەویانەی بە ئاوی فورات ئاو دەدران. پێشی گوتن: چیتان کرد؟ دەترسم شتێکتان لەسەر ئەو زەویانە دانابێ کە لەتوانادا نەبێ.

وتیان: بەپێی توانا کاروبارمان رێکخستووە! (ئەوەندەمان لەسەر داناوە کە لەتوانایدایە).

عومەر گوتی: گەر خوا ساغ و سەلامەتم بکا، شتێك بۆ بێوەژنەکانی عێراق دابین دەکەم کە دوای خۆم هەرگیز پێویستیان بەهیچ پیاوێکی تر نەبێ!!!

عومەر ڕێی نەدەدا گیراوەکانی شەڕ لە مەدینەدا نیشتەجێ بن

بەڵام لە رۆژی چوارەمی ئەم گفتوگۆیەی نێوانیاندا لێی درا.!!

عومەر رێی نەدەدا گیراوەکانی وڵاتانی رزگارکراو بێنە (مەدینەی منورە) پایتەختی دەوڵەتی خیلافەت، هەر بۆیە رێگری دەکرد لە

ئاگرپەرستەکانی عێراق و فارس و گاورەکانی شام و میصر کە لە مەدینەدا بمێننەوە، مەگەر موسڵمان بن و بێنە ناو ئەم ئایینەوە.

ئەم هەڵوێستەی عومەر لە هەڵوێستە جوان و بەرچاوڕۆشنیەکانی بوو، چونکە ئەوانە لە قەومە شکست خواردوو و سەرنەکەوتوەکان بون، بەرامبەر ئیسلام کینە لەدڵ بون و بەرامبەر موسڵمانان ڕق ئەستور بون، هەر بۆیە لەسەر پیلان دانان بۆ موسڵمانان و فێڵ کردن لە ئیسلام سوور دەبن!

بونیشیان لە پایتەختی خەلافەتدا فرت و فێڵ و پیلانەکانیان بۆ ئاسان دەکا، بەرهەڵستی و ڕێگری کردنی لە نیشتەجێ بونیان لە مەدینە بۆ ئەوە بوو تا موسڵمانان لە زیانیان بپارێزێ.

هەندێ هاوەڵ داوای هێنانی کۆیلەکانیان دەکرد بۆ مەدینە

بەڵام هەندێ هاوەڵ لەو گیراوانەی شەڕدا بەندە و کۆیلەیان هەبوو، چ گاور بوبێتن یان ئاگرپەرست، هەندێکیان زۆر داوایان لە عومەر دەکرد کە مۆڵەتیان بدا، بۆ ئەوەی هەندێ لەو بەندە و کۆیلە ژێردەست کراوانە لە مەدینەدا نیشتەجێ بکەن، بۆ ئەوەی لە کاروبارەکانیاندا پشتیان پێ ببەستن، عومەریش لەگەڵ پێناخۆشبونیدا مۆڵەتی بە هەندێکیان دەدا لە مەدینە نیشتەجێ ببن.

ئەوەی عومەر لێی دەترسا و پێشهاتی ڕوودانی کردبوو ڕوویدا..

پیلانی تیرۆرکردنی عومەر و پیلانگێڕان

چەند کەسێك لەو دوابڕاوە قین لەدڵانەی لە مەدینەدا نیشتەجێ بون، پیلانێکیان بۆ ئەمیری بڕواداران ڕێکخست، ڕێککەوتن لەسەر کوشتنی، لەبەر ئەوەی دەوڵەتەکانیانی لەناو بردبوو و هێز و تواناکانیانی نەهێشتبوو!

تیرۆرکردنی عومەرﷺ پیلانێکی ستەمکارانە بوو، هەرسێ لایەنی جولەکە و گاور و ئاگرپەرست هاوبەشیان تیادا کرد.

پیلانگێڕەکان چواربون:

هورموزانی فارسی

١- (هورموزان): فارسیەکی ئاگرپەرست بوو، پاشای ئەهواز بوو، یەکێك بوو لە گەورە سەرکردەکانی فارسی لە جەنگەکانیان دژ بە

موسڵمانان لە جەنگی قادسیەدا و لە پێش و پاشی جەنگەکەدا. خوای گەورە بەدەستی موسڵمانە تێکۆشەرەکان لە جەنگی (تەستور)دا لە ئەهواز تێکی شکاند و، ئەمیان دەستگیر کرد و بەدیلی لە ساڵی ١٨ی کۆچیدا ڕەوانەی مەدینەیان کرد، پاش ئەوەی لەلایەن عومەرەوە ئەمانەتی پێدرا، لە مەدینە مایەوەو نیشتەجێ بوو.

کەعبی ئەحبار

٢- (کەعبی ئەحبار): لە جولەکەکانی یەمەن و لە زاناکانی جولەکەی ئەوێ بوو، زانابوو بە تەورات.

ئەبولوئلوئەی ئاگرپەرست

٣- (ئەبو لوئلوئەی فەیروز): بەندەی (مغیرەی کوڕی شوعبە) بووﷺ، کە لە جەنگی فارسەکاندا گرتبووی، فارسێکی ئاگرپەرست بوو، ببوە بەندەو کۆیلە لە یەکێك لە جەنگەکانی فارسی و موسڵماناندا، کاتێکیش بەندە کۆیلەکان بەسەر موجاهیدەکاندا دابەش کران، ئەو وەبەر بەشی (موغیرەی کوڕی شوعبە) کەوت.

(ئەبولوئلوئە)ەی ئاگرپەرستی فارسی پیشەکار و ئاسنگەرێکی شارەزابوو، ئامرازە ئاسنینەکانی بە شارەزایی و وردکاریەوە دروست دەکرد.

(مغیرەی کوڕی شوعبە) زۆر پێی داگرت لەسەر عومەر بۆ ئەوەی (ئەبو لوئلوئە) لە مەدینەدا نیشتەجێ بێ تا موسڵمانان سودی لێ ببینن، چونکە ئاسنگەر و دارتاش و نەخشەساز و پیشەکار بوو، (موغیرە)ش لە دەست هات و ماڵەکەی سودمەند دەبێ چونکە کۆیلەی ئەوە! عومەریش مۆڵەتی پێدا.

جولەینەی ڕۆمی

٤- (جوفەینە): بەندە و کۆیلەیەکی گاوری ڕۆمی بوو، لە گیراوەکانی ڕۆم بوو لە ڕزگارکردنی شامدا، بوو بە کۆیلە و بەشی یەکێك لە موسڵمانەکان و لە مەدینەدا نیشەجێ بوو.

ئەم چوارە، پیلانیان بۆ کوشتنی عومەرﷺ دانا.

قسەی کەعبی ئەحبار بۆ عومەر

(کەعبی ئەحبار) هەواڵی بە عومەری کوڕی خەتتاب دا کە ئەجەلت نزیك بۆتەوە و نزیکە وەفات بکەی، گوایە ئەمە لە تەورات باسکراوە!

(سەعدی جاری)-بەندەی ئازادکراوی عومەری کوڕی خەتتاب-

وتویـەتی: عومـەری کـوڕی خـەتتاب دەچـێت بـۆ لای خێزانەکـەی (ئـوم کەلثومی کچی عەلی کوڕی ئەبوطالب)، دەبینێ دەگری، پێی دەڵێ: بۆچی دەگری؟

گـوتی: (کـەعبی ئـەحبار)ی جولەکـە دەربـارەت دەڵـێ عومـەر لەسـەر دەرگاکانی دۆزەخە!

عومـەر پێـی گـوت: ماشـاء الله! بـەخوا ئومێـدم بـەخوای گەورەیـە بـە بەختیاری دروستمی کردبێ.

پاشان عومەر (کەعبی ئەحبار) بانگ دەکا، کاتێك کە دێتە لای، کەعب دەڵێ: ئەی ئەمیری بڕواداران، پەلەم لێ مەکە، سوێند بەوەی نەفسی منی بەدەستە، ئەم مانگی (ذي الحجة)یە تەواو نابێ تا تۆ دەچیتە بەهەشتەوە.

عومـەر پێـی گـوت: ئەمـە چیە؟ جارێـك دەمکەیتـە دۆزەخـی و جارێـك دەمکەیتە بەهەشتی؟!

ئەویش وتـی: ئـەی ئـەمیری بڕواداران، بەخوا ئێمـە لـە تـەوراتی کتێبـی خوادا دەبینین، تۆ لەسـەر دەرگایـەك لـە دەرگاکانی دۆزەخ دای، بەربەسـتی لـە چـوونەناوەوەی خـەڵکی دەکـەی، کاتـێ کـە دەشمـری خـەڵکی دەچـنە ناویەوە.

کەعب وا هەڵدەبەستێ کە عومەر ناوی لە تەوراتدا هاتوە

پاشـان پێـی وتـوە: ئـەمیری بـڕواداران! وەسـیەتی خـۆت بکـە، ئـەوەی دەتەوێ دەستنیشانی بکە، بەراستی تۆ پاش سێ ڕۆژی تر دەمری!!

کەعبی ئەحبار هەواڵ بەعومەر دەدا کە لەدوای سێ ڕۆژ شەهید دەبێ

عومەر بە سەرسوڕمانەوە پێی وت: تۆ چۆن ئەوە دەزانیت؟!

وتی: ئەوە لە تەوراتی کتێبی خوادا بینیومە.

عومـەر پێـی وت: الله، الله، ئایـا عومـەری کـوڕی خـەتتاب لـە تەوراتـدا دەبینی؟!

کەعبی ئەحبار وتی: نەخێر، بەڵکو کارەکانت دەبینـم، تیاشیدا دەبینـم کە تەمەنت تەواو بووەو ئەجەلت هاتوە!!

لە ڕۆژی دووەمدا (کەعبی ئەحبار) هات بۆ لای عومەر و پێی وت: ئەی ئەمیری بڕواداران، ڕۆژێك ڕۆیی و تەمەنت دوو ڕۆژی ماوە!

لە ڕۆژی دواتر (کەعب) هاتە لای (عومەر)ووتی: دووڕۆژ ڕۆیی و یەك ڕۆژ تەمەنت ماوە!!

لەکاتی بەیانی ڕۆژی چوارەمدا عومەر لە میحرابدا پێکرا!!

ئەم دیاریکردنە یەك لەدوای یەکەی (کەعبی ئەحبار) بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە لەپیلانی تیرۆرەکە ئاگادار بووە و، بەشدار بووە تیایدا و، کاتی جێبەجێکردنەکەشی زانیوە و، ویستویەتی خۆی بەسەر عومەر و موسڵماناندا بە زانا نیشان بدا و وا هەڵبەستێت کە ئەمە لە تەوراتدا هاتوە!!

ئەبولوئلوئە سکاڵا لەسەر موغیرە دەباتە بەردەم عومەر

پێش تیرۆرکردنی عومەر، (ئەبولوئلوئەی فەیروز)ی فارسی هاتبوە لای عومەر و لە (مغیرە) سکاڵای کردبوو، (مغیرە) داوای لێکردبوو هەر ڕۆژێ لەبری ئەو ئامرازی ئاسن و ئاشانەی دروستی دەکات چوار درهەمی پێ بدا.

(ئەبولوئلوئە) وای دەزانی ستەمی لێکراوە و، (موغیرە) بەکاری دەهێنێ و ستەمی لێ دەکات و ماڵێکی زۆری لێ دەستێنێت، کە بریتیە لە چوار درهەم لە ڕۆژێکدا!!.

گفتوگۆیەکی نێوان عومەر و ئەبولوئلوئە

ئەبولوئلوئە بە عومەری وت: ئەی ئەمیری بڕواداران، لە ڕاستیدا (موغیرە) سەرپارمی قورس کردوە، دیارە ماڵێکی زۆرم لێ وەردەگرێ، قسەی لەگەڵ بکە تا لە سەرم سوك بکا.

عومەر پێی وت: تۆ چ کارێ باش دەزانی؟

ئەویش هەموو ئەو کارانەی کە دەیکرد لە ئاسنگەری و دارتاشی و نەخشەسازی هەموو باسکرد.

عومەر پێی وت: خۆ (مغیرە) ماڵێکی زۆری لێت داوا نەکردووە، لەخوا بترسە، لەگەڵ گەورەکەت باش بە.

لەنیازی عومەردا بوو کاتێ کە چاوی بە (موغیرە) بکەوێت لەو بارەیەوە قسەی لەگەڵ بکا و، داوای بارسوك کردنی (ئەبولوئلوئە)ی لێبکا.

(ئەبولوئلوئە) بە تووڕەییەوە ڕۆی و دەیوت: دادگەری عومەر جگە لەمن

هەموو خەڵکی گرتۆتەوە، لەگەڵ مندا دادگەر نەبوو.

ئەبولوئلوئەی دوابڕاوەی قین لەدڵ

(ئەبولوئلوئـە) دوابڕاوەیـەکی قـین لـەدڵ بـوو، بەتایبـەت لەسـەر خـودی عومـەر، چونکە لـە خەلافەتەکـەی ئـەودا مسـوڵمانان سـەرکەوتن لـە تێك و پێکدانی دەوڵەتی فارسی.

کاتــێ (ئەبولوئلوئــە) لەمەدینــەدا منــداڵی گــیراوی ئاگرپەرســتەکانی دەبینـی، دەسـتی بەسـەردا دەهێنـان و دەگریـا و دەیـوت: عومـەر جـەرگمی بڕیوە!!!

لـەپاش ئـەو وتوێـژەی نێـوان خـۆی و عومـەر لـەناخی خۆیـدا بڕیـاری کوشتنی دا.

ڕێکەوتنی ئەبولوئلوئە لەگەڵ هورموزان لەسەر کوشتنی عومەر

(ئەبولوئلوئە) خەنجەرێکی دووسەری دروست کرد، کە زۆر تیژ بـوو، نیـازی کوشـتنی عومـەری هێنـا، چـوو بـۆ لای (هورمـوزان)وخەنجەرەکـەی پیشان دا و پێی وت: ئەمە چۆن دەبینی؟

هورموزان وتی: لەهەر کەسێکی بدەی یەکسەر کوشتوتە.

ڕۆژێك عومەر لەگەڵ کۆمەڵێك هاوەڵان بەناو مەدینەدا دەڕۆی، لەرێگەدا (ئەبولوئلوئە)ی پێ گەیشت.

عومەر پێی وت: بیسـتومە وتوتـە: ئەگـەر بمـەوێ ئاشـێك دروسـت بکـەم کە بە ئاوی دێراو کار بکات.!

ئەبولوئلوئە هەڕەشە لە عومەر دەکا

(ئەبولوئلوئـە) بـە تـوڕەیی و قـین و مۆنیـەوە وەڵامـی دایـەوە و وتـی: ئاشێکت بۆ دروست دەکەم دەنگ بداتەوە کە خەڵکی قسەی لەسەر بکەن!!

عومـەر بـەو هاوەڵانـەی لەگـەڵی بـون گـوتی: ئـەم بەندەیـە هەڕەشـە و گوڕەشەم لێ دەکا!!

عبدالرحمنی کوڕی ئەبوبەکر هەرسێ پیلانگێڕەکان پێکەوە دەبینێت

سێ لە پیلانگێڕەکات کۆببونەوە" هورمـوزان و ئەبولوئلوئە و جوفەینـە، لە چۆنێتی جێبەجێکردنی پیلانەکە و تیرۆرکردنی عومـەریان دەکۆڵیـەوە، (ئەبولوئلوئە) ئەو خەنجەرەی پێبوو کە بۆ تاوانەکەی ئامادەی کردبوو.

لەکاتێکـدا ئـەم سـیانە کۆببونـەوە، (عبـدالرحمنی کـوڕی ئەبوبـەکری صـدیق ﷺ) بەلایانـدا تێپـەڕی، کاتـێ کـە بینیـان تـرس و بـیم گرتیـانی،

لەپێشدا لەسەر زەوی دانیشتبون، بۆیە بە ترسێکەوە کەوتنە خۆیان و هەستانە سەر پێ، (ئەبولوئلوئە) ئەو خەنجەرەی کە پێی بوو لەدەستی کەوتە خوارەوە، هەر ئەو خەنجەرەش بوو کە پاشتر دای لە عومەر!!

پیلانگێڕانی عومەر لە بەیانی ڕۆژی چوارشەممەی ٢٦ی ذیالحجة

(ئەبولوئلوئە) پیلانەکەی جێبەجێ کرد، لە بەیانی ڕۆژی چوارشەممەی ٢٦ی ذي الحجة ٢٣کۆچی بە خەنجەرە ژەهراویە دووسەرەکەی دای لە عومەر.

با لێگەڕێین یەك لە ئامادەبوانی ڕوداوە دڵتەزێنەکە، درێژەی ڕوداوەکەمان بۆ بگێڕێتەوە:

عەمری کوڕی مەیمون ڕوداوەکە دەگێڕێتەوە

(عەمری کوڕی مەیمونی ئەودی)-ڕەحمەتی خوای لێبێ- دەڵێ:

ڕۆژی لێدرانەکەی ئاگام لە عومەر بوو، ئەوەی وای کرد کە لە ڕیزی یەکەمی پێشەوەدا نەبم سامی عومەر بوو، عومەر پیاوێکی سامدار بوو، من لە ڕیزی دووەمدا بووم، لەنێوان من و عومەردا (ئیبن عەباس) هەبوو، واتە عەمر لە ڕیزی دووەمدا بووە و ئیبن عەباس لە ڕیزی یەکەمدا، ڕاستەوخۆ لەدوای عومەرەوە بووە.

کاتێ کە قامەتی نوێژی بەیانی کرا، عومەر لە میحرابەکەیدا وەستابوو.

عەمری کوڕی مەیمون وتویەتی: کاتێ کە قامەت بۆ نوێژدەکرا، عومەر بەنێو ڕیزەکاندا هات و چۆی دەکرد و دەیوت: ڕێك ڕاوەستن.. ڕووی لە خەڵکەکە دەکرد و سەیریانی دەکرد.. ئەگەر پیاوێکی ببینیایە لە پێشتر بوایە یا لە دوابوایە ڕێکی دەخستەوە، پاشان پێش دەکەوتە میحرابەکە و (الله اکبر)ی دەکرد.

لەنوێژی بەیانیدا جاری وا هەبوو لە رکاتی یەکەمدا سورەتی (یوسف) یا (نحل)ی دەخوێند تا خەڵکی کۆببنەوە و بەنوێژەکە ڕابگەن.

لە ڕۆژی ڕوداوەکەدا، قامەتی نوێژ کرا، عومەر سەیرێکی خەڵکی دەکرد بۆ ڕێکخستنی ڕیزەکانیان، لەدوایەوە ڕاستەوخۆ (عبداللهی کوڕی عەباس)و(عبدالرحمنی کوڕی عەوف) هەبونﭫ، (ئەبولوئلوئە) هاتە ژورەوە و خەنجەرە ژەهراویەکەی پێبوو..

عومەر لە (الله اکبر)ی ئیحرامدا لێی درا

عومەر بە (الله اکبر) نوێژی دەست پێکرد، نوێژکەرانیش لەدواوە (الله اکبر)یان کرد و چوونە ناو نوێژەوە.

پێش ئەوەی دەست بە خوێندنی سورەتی (فاتیحە) بکا، (ئەبولوئلوئە) لەنێو ریزی نوێژکەراندا بۆی دەرچوو، بە خەنجەرە ژەهراویەکەی سێ خەنجەری قوڵی لێدا، یەکێکیان لە شانی و دوانەکەی تریان لە کەلەك و سکی.. لێدانەکەی سکی بڕەر بوو.

عومەر گوتی: سەگەکە کوشتمی، یا سەگەکە خواردمی!!

عومەر بەهۆی بەهێزی لێدرانەکەی کەوتە سەرزەوی و خوێنەکەی بەخوڕ لێی دەرۆیشت، لەوکاتەدا عومەر ئەم فەرمودەیەی خوای گەورەی دەخوێند ﴿وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا: خوا بەهەرچی فەرمان بدا-بێ زیاد و کەم- دەبێ بکرێ.﴾الأحزاب:٣٨.

ئەبولوئلوئە لە سیانزە نوێژکەری تر دەدا و پاشان خۆی دەکوژێ

(ئەبولوئلوئە) دوای ئەوەی بە خەنجەرەکەی لە عومەری دا، دەستی کرد بە لێدانی ئەو نوێژکەرانەی کە لەناو نوێژدا بون، بەلای راست و چەپدا لێی دەدان، لەو لێدانانەدا سیانزە پیاو بەرکەوتن و حەوتیان شەهید بون!!

کە (عبدالرحمنی کوڕی عەوف) ئەو دیمەنە دڵتەزێنەی بینی، بەکارێکی زیرەکانە هەستا، جلێکی گەورەی فڕێدایە سەر (ئەبولوئلوئە) تا پەل بەست بکرێت!!

کە (ئەبولوئلوئە) خۆی لەناو بەرگەکەدا دیتەوە و، زانی دەستگیر دەکرێ و ناتوانێ رابکات، یەکسەر بە خەنجەرەکەی خۆی کوشت!!

(عەمری کوڕی مەیمون) گێڕانەوەی روداوەکە تەواو دەکات:

عبدالرحمنی کوڕی عەوف نوێژی بەیانی تەواو دەکات

پاشان عومەر دەستی (عبدالرحمنی کوڕی عەوف)ی گرت کە لە پشتیەوە بوو، پێشی خست تا نوێژەکە تەواو بکات، (عبدالرحمن) پێشکەوتە میحرابەکە.

ئەوانەی لە پشت عومەرەوە بون روداوەکەیان بینی، پێکرانی عومەر و سێزدە پیاوەکە و کوژرانی (ئەبولوئلوئە)یان بینی.

بەڵام ئەوانەی لە لایەکانی تری مزگەوتدا بون نەیانزانی چی ڕویداوە، کاتێك عومەر دوای (الله اکبر)ی ئیحرام (فاتیحە)ی نەخوێند، دەستیان کرد بە وتنی (سبحان الله، سبحان الله).

(عبدالرحمن) پێشکەوت، نوێـژێکی زۆر سوکی بە نوێژکەران کرد و تیایدا کورتترین دوو سورەتی قورئانی خوێند.

(عبدالرحمن)وموسڵمانان نوێـژیان کرد، ئەگەر چی پێشەواکەیان لە میحرابەکە بەبریندارى کەوتبوو، بەڵام نوێژی بەیانیان پێش فریاکەوتنی ئەمیری بڕواداران خست، چونکە کاتەکەی زۆر تەسکە!!!

عومەر نوێژی بەیانی کرد و برینەکەی خوێنی لێ دەچۆڕا

(عبداللەی کوڕی عومەر)ﷺ دەڵێ: عومەر لەهۆش خۆی چوو، هەتا ڕۆژ زەرد بوو، خەریك بوو ڕۆژ هەڵبێت، ئەویش نوێژی بەیانی نەکردبوو.

وتیان: بەهیچ شتێك ناتوانن بەخەبەری بێنن، مەگەر بە بیرخستنەوەی نوێژ نەبێت، جا ئەگەر ژیانی تێدا مابێت بەخەبەر دێت.

وتیان: ئەی ئەمیری بڕواداران، نوێژ، نوێژ!

عومەر لە لەهۆشخۆچونەکەی بەئاگا هاتەوەو گوتی: بەڵێ، بەخوا نوێژ، هەرکەسێ وازی لێ بێنێ ماف و بەشی نیە.!

تەماشای دەموچاوی کردین و گوتی: خەڵکەکە نوێژیان کرد؟

وتم-ئیبن عەباس-: بەڵێ ئەمیری بڕواداران.!

گوتی: ئیسلام بۆ کەسێك نیە واز لەنوێژ بێنێت!!

جا هەر لە میحرابەکەدا ئاویان بۆ هێنا، دەستنوێژی شۆری و بەر لە ڕۆژهەڵات نوێژی بەیانی کرد و، برینەکەشی خوێنی لێ دەچۆڕا.

عومەر، ئیبن عەباس ڕادەسپێرێت تا بزانێ بکوژەکە کێیە

عومـەر دوای ئـەوەی نوێـژی بـەیانی کـرد، بـە ئـیبن عەباسـی گـوت: بڕۆدەرەوە بزانە کێ منی کوشت؟

(ئیبن عەباس) وتویەتی: پرسیارم لـە خەڵکە کۆمەڵبوەکە کـرد: کێبوو لە ئەمیری بڕوادارانی دا؟

وتیان: (ئەبولوئلوئەی ئاگرپەرست)ی دوژمنی خوالێی دا، کە کۆیلـەی (موغیرەی کوڕی شوعبە)یە، لەگەڵ ئەوا لە ژمارەیەك موسڵمانی تریشی

داوەو پاشان خۆی کوشتوە!!

(ئیبن عەباس) وتویەتی: گەڕامەوە، عومەریش هەر تەماشای دەکردم، وەك ئەوەی بڵێ دواکەوتی و لەسەرخۆ هاتیەوە.

پێم وت: کۆیلەی (موغیرەی کوڕی شوعبە) بوو!

گوتی: پیشەسازەکە؟ وتم: بەڵێ.

گوتی: خودا بیکوژێ، خۆ من فەرمانم دابوو لەگەڵی چاك بن، سوپاس بۆخوا مردنم بەدەستی کەسێك نەبوو خۆی بە ئیسلام دابنێ، سوپاس بۆ خوا بکوژەکەم کەسێك نیە بە تەنها سوژدەیەکیش لای خوا بیانو بهێنێتەوە!!

عومەر لۆمەی ئیبن عەباس دەکات

پاشان پێی وتم: خۆت و عەباسی باوکت حەزتان دەکرد مەدینە پڕبێت لە کافرەکانی ڕۆم و فارس!

پێم وت: ئەگەر حەزدەکەی هەر ئێستا هەمویان دەکوژین!

گوتی: ئێستا دەیانکوژن، دوای ئەوەی بە زمانی ئێوە قسە دەکەن و نوێژی ئێوە دەکەن و حەجی ئێوە ئەنجام دەدەن؟؟!!

پاشان عومەر لە میحرابەوە بەرەوماڵەکەی هەڵگیرا و برینەکەشی هەر خوێنی لێ دەچۆڕا.

عومەر داوا لە ئیبن عەباس دەکات بزانێ ڕای موسڵمانان دەربارەی عومەر چۆنە

عومەر ویستی لەوە دڵنیا بێت کە موسڵمانان بە کوشتنی ئەو ڕازی نین و ئەوان لێی ڕازین و، لێی توڕە نین و ڕقیان لێی نابێتەوە.

(عبداللەی کوڕی عومەر) گوتویەتی: کاتێ لە باوکم درا، ترسا تاوانێکی موسڵمانانی لەسەر بێ و پێی نەزانێ، هەر بۆیە (عبداللەی کوڕی عەباس)ی بانگ کرد -کە خۆشی دەویست- پێی گوت: پێم خۆشە ئاگادارم کەی لە حاڵ و باری موسڵمانان.

(ئیبن عەباس) چووە دەرەوە، ڕاپرسی دەربارەی پێکرانی ئەمیری بڕواداران لە خەڵك دەکرد!

هەموویان وتیان: بەخوا هەر هەموومان ئاواتەخواز بووین خوای گەورە لە تەمەنی ئێمە هەڵگرێ و بیخاتە سەر تەمەنی ئەمیری بڕواداران!

جا گەڕایەوە لای عومەر و پێی وت: بەلای هەر کۆمەڵێکدا هاتبێتم دەگریان، وەك ئەوەی ئەمڕۆ ڕۆڵەکانی خۆیانیان لەدەست چووبێ!

کاتێك لە چێشتەنگاوی ڕۆژی چوارشەممەدا عومەر لەماڵی خۆی دانرا، موسڵمانان لەگەڵیدا چوونەوە بۆماڵ، وەك ئەوەی لە پێشدا هیچ کات تووشی موسیبەت نەبوبێتن!

لە دیاریکردنی چۆنێتی پێکرانەکەی و ئەندازەی مەترسی برینەکەی جیاواز بون، هی وایان هەبوو دەیوت: هیچ نیە و برینەکەی سوکە.

ئەوانی تر دەیانوت: پێکرانەکەی ترسناکە و دەترسین بمرێ!

پزیشک دەستنیشانی ترسناکی پێکرانی عومەر دەکات

پزیشکیان هێنا تا سەیری برینەکەی بکا، کاتێ پزیشکەکە هات، گوشراوی خورمای پێدا-کە بریتی بوو لە دەنکەخورما و لەناو ئاودا خوسابوو تا تامەکەی شیرین بێت، نەك ئەو بادەیەی سەرخۆشکەرەو لە شەرعدا حەرامە-، گوشراوی خورماکە وەکو خۆی و بە پوختی لە بۆشایی سکیەوە دەردەچوو!! پاشان شیری پێدا، بەهەمان شێوە وەکو خۆی لە بۆشایی سکیەوە دەردەچوو!!

پزیشکەکە زانی لێدانەکەی بڕەرە و پێکرانەکەی ترسناکە، بە عومەری وت: چ سپاردەیەکت هەیە بیکە، چونکە تۆ دەمری!

عومەر گوتی: پزیشکەکە ڕاستی لەگەڵ وتم، ئەگەر جگە لەوەی بوتبایە درۆی لەگەڵ دەکردم!

کاتێ دەوروپشتەکەی ئەوەیان بیست گریان، عومەر نەیهێشت بگرین و پێی وتن: بەسەرماندا مەگرین، ئەوەی دەگرێ با بچێتە دەرەوە!

موسڵمانان سەردانی عومەر دەکەن

موسڵمانان چوونە لای عومەر و سەریان لێدەدا و دڵیان دەدایەوەو خواحافیزیان لێی دەکرد و ستایشی کردەوەی چاکی ئەویان دەکرد.

لاوێکی موسڵمان هاتە خزمەتی و پێی وت: ئەی ئەمیری بڕواداران! مژدەم پێ بدە، چونکە خوا مژدەی پێداوی، تۆ هاوەڵی پێغەمبەری خوای ﷺ، وەك خۆشت دەزانی، جێ پێت لە ئیسلامدا دیارە، سەرپەرشتیاریت کرد و دادگەر بووی، وا ئێستاش لەپێناوی خوا

شەهادەت بەدەست دەهێنی!!

عومەریش پێی گوت: ئاواتەخوازم ئەوەندە بەسم بێ، بە مایەی خۆم دەرچم.

عومەر ئامۆژگاری لاوێکی موسڵمان دەکات

کاتێ لاوەکە هەستا و کۆڕەکەی بەجێ هێشت، عومەر بۆی ڕوانی، بینی جلەکانی شۆڕە و لە زەوی دەخشێ، (عومەر) بانگی کرد، کاتێ لەبەرامبەری وەستا پێی گوت: کوڕی برام، جلەکەت بەرزکەوە، ئەوە بۆ جلەکەت پاکترە و بۆ ڕازیبونی خوا باشترە!!

ئیبن عەباس ستایشی عومەر دەکا و شایەدی بۆ دەدا

(عبداللەی کوڕی عەباس) قسەی لەگەڵدا کرد و، باسی چاکەکانی کرد و ستایشی لەسەر کرد، لە قسەکانیدا ڕاستگۆش بوو.

لەو قسانەی پێی وت: ئەی ئەمیری بڕواداران، هاوەڵی پێغەمبەری خوات کردوە و هاوەڵێکی باش بووی، کاتێکیش لێی جیابویتەوە لێت ڕازی بوو، پاشان هاوەڵێتی ئەبوبەکرت کرد و هاوەڵێکی باش بووی، کە لێی جیابویتەوە ئەویش لێت ڕازی بوو، پاشان هاوەڵێتی هاوڕێیانی پێغەمبەری خوات کردوەﷺ، هاوەڵێکی باش بووی بۆیان، خۆ ئەگەر لێیان جیابیتەوە، بەشێوازێك بەجێیان دەهێڵی کە هەموو لێت ڕازین!

بەڕاستی تۆ ئەمیر و ئەمین و گەورەی بڕوادارانی، بە کتێبی خوا داوەری دەکەی، شت بە یەکسانی دابەش دەکەی! لەڕاستیدا موسڵمان بونت سەربەرزی بوو، ئەمیرایەتیەکەت فەتح بوو، زەویت پڕ لە دادگەری کردووە!

قسەکانی (ئیبن عەباس)ی بەدڵ بوو، بۆیە ڕێك دانیشت و بە (ئیبن عەباس)ی گوت –لەو کاتەدا (عەلی کوڕی ئەبوطالب)یشی لەگەڵدا بوو-.

عومەر پێی گوت: ئیبن عەباس! لەلای خوا ئەم شاهێدیەم بۆ دەدەی؟

پێم وت: بەڵێ، من ئەو شاهێدیەت لەلای خوا بۆ دەدەم.

(عەلی کوڕی ئەبوطالب)یش وتی: هەروەها منیش لەلای خوای گەورە ئەو شاهێدیەت بۆ دەدەم!!

خەڵکی بەردەوام سەردانی عومەریان دەکرد و ستایشیان دەکرد، لە

قسەکانیشیاندا ڕاستگۆ بون.

دەیانوت: ئەی ئەمیری بڕواداران! خوا پاداشتی چاکەت بداتەوە، بەراستی تۆ .... واو .... واو .... وابووی.

پاشان دەڕۆیشتن و کەسانی تر دەهاتن، ئەوانیش ستایشیان دەکرد و.. ئیتر بەم شێوەیە.

عومەر وەڵامی قسەکاران دەداتەوە و لە خەلیفایەتی دەترسێت

عومەریش وەڵامی دەدانەوەو دەیگوت: ئەوە بە ئەمیرایەتی تەزکیەم دەکەن، لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ بووم، ئەو لێم رازی بوو، لەگەڵ ئەبوبەکریشدا بووم گوێبیست و گوێڕایەڵی بووم، کاتێکیش ئەبوبەکر کۆچی‌دوایی کرد من لە خزمەتیا گوێڕایەڵ بووم.

ئەوەی کە لێی دەترسم تەنها ئەو ئەمیرایەتی‌کردنەی ئێوەیە! بەخوا ئاواتەخوازم سەربەسەر و بە دەست مایەوە لێی دەرچم هەروەك چۆن سەرەتا هاتم، نە پاداشتم هەبێ و نە گوناهیشم لەسەر بێ!!

عبدالرحمنی کوڕی ئەبوبەکر هەواڵی پیلانەکە بە عبیداللەی کوڕی عومەر دەدات

کاتێ کە عومەر بە خەنجەرەکەی (ئەبولوئلوئە) پێکرا، (عبیداللەی کوڕی عومەر) زۆر کاری تێکرا، هاربوو و هەڵچوو وەکو دڕندەی لێهات.

لە ڕێگەدا (عبدالرحمنی کوڕی ئەبوبەکری صدیق) پێی گەیشت، ئەویش هەواڵی هەرسێ پیلانگێڕەکەی پێدا، (ئەبولوئلوئە)و(هورموزان)و(جوفەینە)، کە بە نهێنی کۆببونەوە و کاتێ ئەمیان بینیوە ترس و بیم گرتویانە و بەترسەوە هەستاون و (ئەبولوئلوئە) خەنجەرەکەی لەدەست کەوتوەتە خوارەوە، کە هەمان ئەو خەنجەرە بووە کە (ئەبولوئلوئە) لە لێدانی عومەر و ئیمانداراندا بەکاری هێناوە.

(عبیداللەی کوڕی عومەر) دڵنیا بوو لەوەی ئەمە پیلانێکی ئاگرپەرستانەیە و ئەو سێ کەسە تیایدا بەشدارن، بەو پێیەی (ئەبولوئلوئە) خۆی کوشتوە، ئەوا دەبێ ئەو دوانەکەی تر بە کوشتن تۆڵەیان لێ بکرێتەوە و تۆڵەی عومەریان لێ بسەنرێتەوە.

عبیدالله سێ کەس دەکوژێت

(عبیداللەی کوڕی عومەر) شمشێرەکەی دەرکرد و چوو بۆ لای (هورموزان)وبە شیرەکەی لێی دا و کوشتی!!

(عبیـداللە) وتویـەتی: کاتـێ هورمـوزان شیرە هەڵکێشـراوەکەی بینیـوە وتویەتی (لا الە الاّ اللە)!!

پاشان چووە بۆ لای (جوفەینە)وئەویشی کوشتوە!

(عبیــداللە) وتویــەتی: کاتــێ شــیرەکەم لــە (جوفەینــە) بــەرزکردەوە، خاچێکی لەسەر دەم و چاوی دانا!

واتە خاچەکەی خستە سەر دەم و چاوی وەك ئاماژەیـەك بەوەی لەسـەر گاورێتی مردووە.

پاشان چوو بـۆ مـاڵی (ئەبولوئلوئە)، کچە بچوکەکەی بینیوە، ئەویشی بەشمشێر کوشتوە!

(عبیـداللەی کـوڕی عومـەر) ویسـتی هەرچـی گیراوانـی فـارس و ڕۆمێـك هەیـە ئـەوەی دەسـتی پێـی بگـا، بیـانکوژێ، بەدوایانـدا دەگـەڕا بـۆ ئـەوەی بیـانکوژێ، بـەڵام موسـڵمانان لێـی کۆبونـەوە، لەکاتێکـدا شمشـێرەکەی بەدەستیەوە خوێنی لێ دەتکا..

(عەمری کوڕی عاص) بەرەو ڕووی ڕۆیشـت، ماوەیـەك بـە نـەرم و نیـانی گفتوگۆ و قسەی لەگەڵ کرد تاوەکو شمشێرەکەی پێدا.

جیاوازی لە سەر حوکمدان بەسەر عبیداللە ی کوڕی عومەر

ئیتر (عبیداللەی کوڕی عومەر)یان گرت و خستیانە بەندیخانەوە.

موسڵمانان جیاوازیان تێکەوت سەبارەت بـە (عبیـداللەی کـوڕی عومـەر)، کە دوو پیاو و کچێکی کوشتووە، ئەمەش بۆ ئەو دروست نیە، هـەتا ئەگـەر پیلانەکـەش لەسـەر (هورمـوزان)و(جوفەینـە)ش بسـەلمێنرێ، چـونکە ئەمـە مافی خەلیفەیە، ئـەویش لـە مـافی خـۆی تێپەڕانـدوەو دەسـتدرێژی کردۆتـە سەر مافی خەلیفە!

هەنـدێ لـە هـاوەڵان وای بۆچـون (عبیـداللەی کـوڕی عومـەر) لـە تۆڵـەدا بکوژرێ، چونکە ئەو سێیەی کوشتوە!!

ئەوانی تر وای بۆچوون لە تۆڵەدا نەکوژرێ، بەڵکو داوای لێبوردنیان بۆ دەکـرد و، وتیـان: نـەفرینی خـوا لـە (هورمـوزان)و(جوفەینـە) بێـت، خـوای گەورە دووری خستنەوە، ئایا دەتانـەوێ (عبیـداللە)ش بکوژن و بیگەیەننە

باوکی؟ ئایا ڕەوایە عومەر دوێنێ بکوژرێ و ئەمڕۆش ئێوە کوڕەکەی بکوژن؟!

جا کۆك بون لەسەر ئەوەی (عبیداللەی کوڕی عومەر) لە بەندیخانەدا بمێنێتەوە تا کاتێك خەلیفە هەڵدەبژێردرێت.

عوسمان لێی خۆش دەبێت و خوێنی کوژراوەکان دەدا

کاتێك کە عوسمانی کوڕی عەففان ﷺ کرا بە خەلیفە، (عەمری کوڕی عاص) پێی وت: پێش ئەوەی تۆ ببیتە خەلیفە، (عبیدالله) ئەو سێ کەسەی کوشت، واتە لە سەردەمی دەسەڵاتی تۆدا ڕووی نەداوە، بۆیە بەرپرسیارێتی تۆی تێدا نیە، من ڕام وایە لێی ببورێ!

(عوسمان)یش (عبیداللەی کوڕی عومەر)ی ئازاد کرد و خوێنی هەردوو پیاو و کچەکەی لە ماڵی تایبەتی خۆی دا..!

عومەر کوڕەکەی ڕادەسپێرێت قەرزەکانی بۆ بژمێرێت

کاتێ (عومەری کوڕی خەتتاب) لە ماڵەکەی خۆیدا لە گیانەلادا بوو، (عبدالله)ی کوڕی بانگ کرد و پێی وت: عبدالله! ئەو قەرزەی لەسەرمە بۆمی کۆبکەرەوە، بۆی کۆکردەوەو بینی هەشتا و شەش هەزار درهەمە.

عومەر گوتی: عبدالله! کاتێ مردم ئەم قەرزە لە ماڵی بەرەی عومەر بدەرەوە، ئەگەر ماڵەکەشیان بۆ ئەم قەرزە بەشی نەکرد، ئەوا لە ماڵی بەرەی (عەدی) تەواوی کە، ئەگەر ئەوەش بەشی نەکرد، ئەوە لە ماڵی قورەیش تەواوی بکە!!

(عبدالرحمنی کوڕی عەوف) پێی گوت: ئەمیری بڕواداران! ئایا ئەو ماڵە بۆ لە (بیت المال) قەرز ناکەی؟

عومەر گوتی: پەنا بەخوا ئەگەر شتی وابکەم، تا تۆ و هاوەڵەکانم لەپاش خۆم نەڵێن: بەشی خۆمان بۆ عومەر واز لێهێنا، بەخشیمان، ئیتر قەرزی (بیت المال) نەدەنەوەو منیش قورساییەکەی لای خوا لەئەستۆ بگرم.

ئیبن عومەر قەرزەکەی دەخاتە سەر شانی خۆی

(عبداللەی کوڕی عومەر) دەڵێ: باوکەگیان! قەرزەکەت لەسەر من و من بۆتی دەدەمەوە.

کاتێ (عومەر) ئەسپەردەی خاك کرا، (عبدالله)ی کوڕی لە بەرامبەر

ئـەهلی شـورا و کۆچـەر و پشـتیوانەکاندا وەسـتا و ڕایگەیانـد کـە ئـەو بەرپرسێتی دانەوەی قەرزەکانی عومەر لەخۆی دەگرێت.

هەفتەیـەك لـە خەلافـەتی عوسمـان تێنەپـەڕیبوو، (عبـدالله) هـەموو قەرزەکـەی کـۆکردەوەو دایـەوە بـە خاوەنـەکانی و عوسمـانیش شـاهێدی قەرزدانەوەکەی بوو.!!

عومەر داوای مۆڵەت لە عائیشە دەکات تا لەگەڵ دوو هاوەڵەکەی بنێژرێت

عومەر بە (عبدالله)ی کوڕی وت: کوڕەکەم، بچۆ بۆ لای عائیشە و پێی بڵێ: عومەر سەلامت لێ دەکات، نەڵێی ئەمیری بڕواداران، چونکە من لەمڕۆ بەدواوە ئەمیری بڕواداران نیم!!!

پێـی بڵـێ: عومـەر داوای مۆڵـەتت لێ دەکـات لەگـەڵ دوو هاوەڵەکەیـدا" پێغەمبەری خواﷺ و ئەبوبەکرﷺ ئەسپەردە بکرێ!

(عبداللەی کوڕی عومەرﷺ) چوو بۆ لای عائیشـە، داوای مۆڵـەتی کرد و چووە لای، بینی وا بۆ عومەر دەگری.

پێـی وت: عومـەر سـەلامت لێ دەکـا، داوای مۆڵەتت لێ دەکا تـا لـە ماڵی تۆدا و لەگەڵ هەردوو هاوەڵەکەیدا بنێژرێ.

عائیشە، عومەر پێش خۆی دەخا

گوتی: من ئەم گۆڕەم بۆخۆم دانابوو، لای مێرد و باوکم، بەڵام عومەر پێش خۆم دەخەم!! وا مۆڵەتم دا..!!

(عبـداللەی کـوڕی عومـەر) گەڕایـەوە، کاتـێ بـاوکی بینـی گـوتی: بـەرزم کەنەوە و شتێك بخەنە پاڵ پشتم.

پاشان گوتی: ها کوڕەکەم چیت لایە؟

وتی: ئەوەی تۆ پێت خۆشە، عائیشە مۆڵەتی دای!!

عومـەر گـوتی: (الحمـد لله رب العـالمین، هـیچ شـتێکم بـە ئەنـدازەی ئەسپەردەکردنم لەتەنیشت پێغەمبەری خواﷺ و ئەبوبەکرەوە بەلاوە گرنگ نیە.

پاشان بە کوڕەکەی گوت: عبدالله، سەیرکە! هەرکاتێ مردم، هەڵمگرن، پاشـان لەبـەر دەرگـای عائیشـەدا بوەسـتێنن و بڵـێ: (عومـەری کـوڕی خەتتاب داوای مۆڵەتت لێ دەکا).

ئەگەر مۆڵەتی دان بمبەنە ژوورەوەو لەوێ ئەسپەردەم کەن، ئەگەر ڕەتی کردمەوە ئەوا بمگێڕەوەو لە گۆڕستانی موسڵمانانندا بمنێژن، من دەترسم ئێستا لەبەر شەرم مۆڵەتی دابێتم، چونکە ئەمیری بڕوادارانم و تا ئێستاش زیندووم.!!

قسە لەنێوان عبداللە و حەفصە سەبارەت بە جێنشین دانان

(عبداللەی کوڕی عومەر) وتویەتی: چوومە خزمەتی (حەفصە)- خوشکی-، وتی: بیستومە باوکت لەدوای خۆی کەس ناکاتە جێنشین!

پێم وت: شتی وا ناکا!

وتی: بەڵێ.. دەیکات.

عبداللە دەڵێ: سوێندم خوارد لەو بارەیەوە قسەی لەگەڵ بکەم، چووم بۆ لای، سامم کرد قسەی لەگەڵ بکەم، وەك ئەوەی شاخم هەڵگرتبێ، پرسیاری حاڵی خەڵکی لێکردم، هەواڵم پێدا.

عبداللە داوا لە باوکی دەکات کە جێنشین لەجێی خۆی دیاری بکات

پاشان پێم وت: قسەیەکم لە خەڵکی بیستووە، سوێندیشم خواردووە پێی بڵێم، وای بۆ چوون کە تۆ پاش خۆت خەلیفەیەك دەستنیشان ناکەی، باوکەگیان، ئەگەر سەروکاری زەویەکەت بانگ بکەی تا بیبینی، ئایا حەز ناکەی کەسێکی لە شوێن دابنێی لەکاتی دیارنەبونی لە زەویەکەدا تا بۆی دەگەڕێتەوە؟!

عومەر گوتی: بەڵێ.

وتم: باوکە! ئەی ئەگەر بتەوێ شوانەکەت ببینی، ئایا پێت خۆش نیە پیاوێك لەجێی دانێی تا دەگەڕێتەوە بۆ لای مەڕەکانت؟!

گوتی: بەڵێ.

وتم: باوکە! ئەی کاتێ بە دیداری پەروەردگارت دەگەی چی پێ دەڵێی، کە جێنشینێکت بەسەر بەندەکانیەوە بەجێ نەهێشتوە؟

عومەر وەکو پێغەمبەر دەکا و جێنشین دانانێ

عومەر دڵتەنگیەکی تووش بوو، ماوەیەکی زۆر سەری داخست، پاشان سەری بەرز کردەوەو پێمی گوت: خوای گەورە ئەم ئاینە هەر دەپارێزێ، هەر کارێکیان ئەنجام بدەم، جێنشین دانێم یان داینەنێم، هەر سوننەتە:

ئەگەر جێنشین دانەنێم ئەوا پێغەمبەری خواﷺ دای نەناوە.

ئەگەر جێنشینیش دانێم ئەوا ئەبوبەکر جێنشینی داناوە.

(عبداللەی کوڕی عومەر) وتی: جا زانیم کەس بە پێغەمبەری خواﷺ ناگۆڕێتەوە و، لەدوای خۆشی خەلیفە دانانێت!!

دەربارەی جێنشین دانان، عومەر قسە لەگەڵ سەعیدی کوڕی زەید دەکات

لە ڕۆژێکی تردا (سەعیدی کوڕی زەید)ﷺ هاتە خزمەتی کە یەکێکە لە (دە) موژدەپێدراوەکانی بەهەشت، بە عومەری وت:

ئەی ئەمیری بڕواداران، بەڵکو ئاماژە بە پیاوێ بکەی بۆ جێنشینی، چونکە خەڵکی تۆیان بە ئەمین داناوە.!

عومەر پێی گوت: دەبینم هاوەڵان خراپ سورن ها! من جێنشینێك لەو شەش هاوەڵە دەستنیشان دەکەم کە پێغەمبەری خواﷺ کۆچیدوایی کرد و لێیان ڕازی بوو.

ئەگەر عوبەیدە و سالم زیندوبان

ئەگەر یەك لەو دوو پیاوەم پێ بگەیشتنایە و بە زیندوویی بمانایە، دەمکرد بە خەلیفە و متمانەم پێی دەبوو، کاروباری موسڵمانانیشم پێی دەسپارد: (سالمی-بەندەی ئازادکراو-ی ئەبو حوذەیفە)و(ئەبوعوبەیدەی کوڕی جەڕاح). ئەگەر خوای گەورە دەربارەی (ئەبو عوبەیدە) پرسیاری لێم کرد دەڵێم:

لە پێغەمبەرەکەتم بیستﷺ دەیفەرموو: عوبەیدە ئەمین و دەسپاکی ئەم ئوممەتەیە.

ئەگەر لە (سالم)یش پرسیاری لێم کرد ئەوا دەڵێم: لە پێغەمبەرەکەتم بیستوەﷺ دەیفەرموو: لە ڕاستیدا (سالم) زۆر خوای خۆش دەوێ.

لە ڕۆژێکی تردا کۆمەڵێك لە هاوەڵان هاتنە خزمەتی عومەر، کە (موغیرەی کوڕی شوعبە)یان لەگەڵ بووﷺ.

عومەر بە ڕەقی قسە لەگەڵ موغیرە دەکات سەبارەت جێنشینی کردنی عبداللە

(موغیرە) پێی وت: (عبداللەی کوڕی عومەر) بکە بە خەلیفە.

عومەر پێی وت: خوا بتکوژێ، بەخوا لەم قسەیەتدا مەبەستت خوا نەبوو! پێویستمان بە کاروبارتان نیە، بەخوا ستایشی خەلافەتم نەکردووە، تا هانی یەکێك لە خاووخێزانمی بۆ بدەم.

ئەگەر خەلافەت چاك بێ، ئەوا بەرمان کەوت و بەشی خۆمان لێ برد،

ئەگەریش زیان و خراپ بێ، ئەوا ئالی عومەر با تەنها یەکێکیان موحاسەبە بکرێت و، لەسەر کاروباری ئوممەتی موحەممەدﷺ لێی بپرسرێتەوە.

بەراستی خۆمم ماندوو کرد، خێزانم بێبەش کرد، ئەگەر بەدەستمایەوە دەرچم، نە تاوانم لەسەر بێ و نە گوناحباریش بم، ئەوا زۆر دڵخۆش و بەختیارم!

خەلافەت لەنێوان شەش کەس بە ڕاوێژ دەبێ

عومەر وایکرد کاروباری خەلافەت بە ڕاوێژ بکرێ لەنێوان ئەو شەش هاوەڵە موژدەپێدراوەی بەهەشت، کە پێغەمبەری خواﷺ بەر لە کۆچیدوایی لێیان ڕازی بوو.

ئەوانیش: (عوسمانی کوڕی عەففان)و(عەلی کوڕی ئەبوطالب)و(عبدالرحمنی کوڕی عەوف)و(سەعدی کوڕی ئەبووەقاص)و(طەڵحەی کوڕی عبیداللە)و(زوبەیری کوڕی عەوام)ﷺ.

عومەر بۆچی سەعیدی کوڕی زەید دووردەخاتەوە

حەوتەم موژدەپێدراوی بەهەشتی دانەنا کە (سەعیدی کوڕی زەید) بووﷺ کە ئەویش هەر لە ژیاندا بوو، چونکە لە نەوەی (عەدی)ولە خزمانی عومەر بوو، عومەریش زۆر سوور بوو لەسەر دوورخستنەوەی خزمەکانی لە ئەمارەت، لەگەڵ ئەوەی تیایاندا بوو شیاوی ئەو پلەو پایەیە بوو!

ئەوەتا دەبینین بە خەلیفەکردنی کوڕەکەی پەسەند ناکا و (سەعیدی کوڕی زەید)ی لە لیستی پاڵێوراوانی خەلافەت دوور دەخاتەوە!!

عومەر لەگەڵ شەش پاڵێوراوەکەدا قسە دەکا

(عومەر) ئەو چەند پاڵێوراوەی خەلافەتی کۆکردەوە، ئەوانیش کاتێك هاتنە خزمەتی، پێی وتن:

من سەیری کاروباری خەڵکیم کرد، هیچ ناکۆکیەکم تیا بەدی نەکردن، ئەگەر ناکۆکی ببی ئەوا لە ئێوەدایە!!

پاشان گوتی: لەراستیدا قەومەکەتان یەك لەم سێیەتان (عوسمان و عەلی و عبدالرحمن) هەڵدەبژێرن.

پاشان ڕوانیە عەلی و پێی گوت: ئەگەر شتێکت لە کاروباری موسڵمانان گرتە دەست، نەوەی هاشم نەخەیتە سەر ملیان.

پاشان ڕوانیە عوسمان و پێی گوت: ئەگەر شتێکی کاروباری

موسڵمانانت گرتە دەست، نەوەی ئومەییە نەخەیتە سەر ملیان.

پاشان ڕوانی بۆ (عبدالرحمنی کوڕی عەوف)وپێی فەموو: عبدالرحمن! ئەگەر تۆش سەروکاری موسڵمانان بووی، خزم و کەسوکارت سواری ملی خەڵکی نەکەی!

پاشان عومەر گوتی: ئەم شەشە کۆ دەبنەوە، تا لە نێوانیاندا پیاوێك هەڵبـژێرن، (عبـداللەی کـوڕی عومـەر)یـش ئامـادە دەبـێ، لـە کاروبـاری خەلافەتدا هیچی بۆ نیە.

وە وتی: ئەگەر (سەعدی کوڕی وەقاص)تان کردە سەرپەرشتیار ئەوە شایەنێتی، ئەگەر ئەویش دەرنەچوو ئەوا خەلیفە ڕاوێژی پێ بکا، چونکە لەبەر بێتوانایی و ناپاکی لام نەبردووە!

صوهەیبی ڕۆمی بۆ پێشنوێژی دیاری دەکا

وتـی: (صـوهەیبی کـوڕی سـەنان)ی پشـتیوان-بەنـدەی ئـازادکراو-ی (بەنی جەدعان) کە صوهەیبی ڕۆمیە، سێ ڕۆژ پێشنوێژیتان بۆ دەکا.

ڕاڵی ئەبوطەڵحە و میقداد

عومەر بە (ئەبوطەڵحەی ئەنصاری) وت:

بە پـەنجا کەسـەوە لـە قەومەکـەت (کـە لـە ئەنصـاریەکانن) لەگـەڵ ئـەو شـەش کەسـەی خـاوەن ڕاوێـژەدا دەبـێ، ئەمانـە لەماڵێکـدا سـێ ڕۆژ کۆدەبنـەوە، لـەنێو خۆیانـدا یـەکێك هەڵدەبژێرن، تـۆ و هـەر پـەنجا کەسـی هاوەڵت لەبەر دەرگای ئەو ماڵەدا سێ ڕۆژ بوەستن، ڕێی کەس مەدەن بچێ بۆ لایان، لێ مەگەڕێن ئەو سێ ڕۆژە تێپەڕێ تا یەکێکیان دەکەن بە ئەمیر!

ڕێنماییەکانی عومەر بۆ میقداد

بە (میقـدادی کـوڕی ئەسـوەد)ی سوارچـاکی پێغەمبـەری خـواﷺی وت: لەگەڵ ئەم شەش کەسەی ئەهلی ڕاوێژ سێ ڕۆژ ڕاوەستە، ئەگەر پێنجیان بە یەکێکیان ڕازی بون، یەکێکیان نەیار بوو، ئەوا بە شمشێر سەری لەت کە!

خۆ ئەگەر چواریان بە یـەکێکیان ڕازیبـون و دوانیـان نـەیار بون، ئـەوە بەشمشێر لەسەریان دە!

ئەگەر سیانیان یـەکێکیان پـێ باش بوو، سێیەکەی تریش بە یـەکێکی دی، ئەوا (عبداللەی کوڕی عومەر) بکەنە داوەر، هەر دەستەیەکیان (عبدالله) حـوکمی پـێ دا، بـا یـەکێك لـەخۆیان هەڵبـژێرن، ئەگـەر بـە داوەریەکـەی

(عبـدالله‌ی کـوڕی عومـەر)یـش ڕازی نـەبون، لەگـەڵ ئەوانەیانـدا بـن کـە (عبدالرحمن‌ی کوڕی عەوف)یان لەگەڵدایە، ئەوانی تریش ئەگەر هەر ڕازی نەبون بەوەی خەڵکی لەسەری کۆ و کۆکە، ئەوا بیانکوژن!

ئەگەر هـەر سـێ ڕۆژەکەش تـەواو بوو، ڕۆژی چوارەم هات، کەسێکیان لەنێو خۆیاندا هەڵنەبژاردبوو، ئەوا هەموویان بکوژن!!

عومەر وەسیەت بۆ خەلیفەی دوای خۆی دەکات

عومەر ئامۆژگاری خەلیفەی دوای خۆی کرد و گوتی:

ئامۆژگاری خەلیفەی دوای خۆم دەکەم: مافی کۆچکەرە یەکەمینەکانی لەیاد نەچێ، ڕێز و حورمەتیان پارێزراو بکا.

ئامۆژگـاری دەکـەم چاکەکاربێ لەگـەڵ پشـتیوانان، ئەوانـەی لـەپێش هـەموو کەسـدا جێگـە و سـامان و ئیمانیـان لەپێشـوازی موسـڵمانانـدا بـوو، بەوەی چاکەی چاکەکارانیان پەسەند کا و لەخراپەکانیان ببورێ.

ئامۆژگاری دەکەم لەگەڵ خەڵکی وڵاتاندا چاك بێ، ئەوانە یارمەتیدەری ئیسـلام و کۆکـەرەوەی سـامان و جـێرقی دوژمـنن، هیچیان لێ وەرنـەگیرێ تەنها ئەوە نەبێ کە لێیان زیادە و بە ڕەزامەندی خۆیان دەیدەن.

ئامۆژگاری دەکەم لەگەڵ بیابانئشینەکان چاکەکار بێ، ئەوانە ریشەی عەرەب و کەرەستەی ئیسلامن، لە پەراوێزی ماڵەکانیان وەربگیرێ و بدرێت بە هەژارەکانیان.

ئامۆژگـاری دەکـەم بـە (ذمـی)یـەکان، ئەوانـەی لەپـەنای خـوای گـەورەو پێغەمبەرکەیدانﷺ، وەفا بـە پەیمانـەکانیان بکـا، بەرگریان لێ بکـا، بـەپێی تواناش داواکارییان لێ بکرێ!!

عومەر دوای پێکرانی، سێ ڕۆژ دەژی، لە شەوی یەکشەممە کۆچی دوایی دەکا

عومـەر لـە ڕۆژانـی دوای لێدرانەکـەی (ڕۆژی چوارشـەممە ٢٦ی ذي الحجة‌ی ٢٣ی کۆچی) سەرجەم ئەو کاروبارانەی ڕێکوپێك کرد.

لەدوای لێدرانیشی سێ ڕۆژ بە زنیدویەتی ما، کە ڕۆژانی پێنجشـەممە و هەینی و شەممە بوو.

لـەو ڕۆژانـەدا (صـوهەیبی سـونانی ڕۆمـی) پێشـنوێژی موسـڵمانانی

دەکرد.

عومەرﷺ لە شەوی یەکشەممەی یەکی مانگی موحەڕەمی ٢٤ی کۆچی کۆچی دوایی کرد.

ئامۆژگاری عومەر بۆ عبداللە ی کوڕی

تۆزێ پێش کۆچی دوایی، ئامۆژگاری عبداللەی کوڕی کرد و پێی گوت: کوڕەکەم، ئەگەر کاتی مردنم هات، ئەوە بمسوڕێنەو روم لە قیبلە کە، دەستی راستت بخەرە سەر تەوێڵم و، دەستی چەپیشت بخەرە سەر چەناگەم.

کاتێکیش مردم چاوەکانم بنوقێنە.

کفنێکی مامناوەندیم بۆ بکەن، ئەگەر لای خوا باشەم هەبێ، ئەوا بەباشتر بۆم دەگۆڕێ، ئەگەر ئەوەش نەبم، ئەوا هەر بە زویی لێم زەوت دەکرێ!

گۆڕەکەشم هەر با ناوەندی بێ، ئەگەر لای خوا چاکەم هەبێ، ئەوا بەپێی برکردنی چاو بۆم فراوان دەکا، ئەگەر ئەوەش نەبم، ئەوا لێمی تەنگ دەکاتەوە تا پەراسوەکانم بەیەکدا دەچن!

با لەگەڵ جەنازەکەمدا هیچ ئافرەتێک دەرنەچێ، تەزکیەو پاکانەی شتێکم بۆ مەکەن کە تیامدا نیە، چونکە خوای گەورە زاناترە پێم!

ئەگەر بۆ گۆڕتان بردم، بە پەلە هەنگاو بنێن، چونکە بەراستی ئەگەر لای خوا چاکەم هەبێ، ئەوا بۆ شوێنێکم دەبەن کە زۆر چاکترە بۆم، ئەگەر بەو شێوەیەش نەبوم، ئەوا خراپەیەکتان هەڵگرتووە!!!

حەفصە خواحافیزی لەباوکی دەکا

چەند سەعاتێ بەر لە کۆچی دوایی، حەفصەی کچی و دایکی بڕواداران لەگەڵ چەند ئافرەتێکدا هاتن بۆ لای و ماوەیەک گریان و پاشان دەرچون، دوای ئەوانیش کۆمەڵێك پیاو لە بڕواداران هاتن بۆ لای.

عوسمان دوا چرکەساتەکانی عومەرمان بۆ دەگێڕێتەوە

عوسمانﷺ لە شەوی یەکشەممەدا چوە بۆ لای، کە دواچرکەساتەکانی ژیانی (عومەر)مان بۆ دەگێڕێتەوە.

گوتی: من لەدوای هەموتانەوە ئاگاداری عومەر بووم، چووم بۆ لای،

سەری لەسەر ڕانی عبداللهی کوڕی بوو.

بەکوڕەکەی وت: ڕوومەتم لەسەر زەوی دانێ.!

کوڕەکەی وتی: ئایا ڕانم و زەویەکە وەك یەك نیە؟

پێی وتەوە: ڕومەتم لەسەر زەوی دانێ.

کاتێ ڕومەتی لەسەر زەوی دانا، گوێبیستی بووم دەیگوت:

خوایەگیان، هاوار بۆ من، بۆ دایکیشم، ئەگەر تۆ لێم خۆش نەبی!!!

پاشان لاشەی سارد بویەوەو گیانی دەرچوو، خوای گەورە لێی ڕازی بێ.

کە شەوی یەکشەممە کۆچی دوایی کرد، کوڕەکەی بە ئاو و مۆرتك(سدر) شۆردی و لە سێ جلدا کفنی کرد.

موسڵمانان لەدوای ئەوەی نوێژی بەیانی ڕۆژی یەکشەممەیان کرد، نوێژی جەنازەیان لەسەر (عومەر) کرد، لەنوێژکردنەکەشیدا (صوهەیبی ڕۆمیﷺ) پێشنوێژی بۆ کردن.

عومەر بەیانی ڕۆژی یەکشەممە بەخاك سپێردرا

پاشان هەڵگیرا بۆ ماڵی عائیشە، (عبداللهی کوڕی عومەر) لە دەرگاکەدا وەستا و سڵاوی لە عائیشە کرد، پاشان داوای مۆڵەتی کرد و وتی: عومەر داوای مۆڵەتت لێ دەکا؟

گوتی: بیهێننە ژورەوە.

عبداللهی کوڕی و عوسمان و سەعیدی کوڕی زەید و عبدالرحمنی کوڕی عەوفﷺ، دایانگرتە ناو گۆڕەکەیەوە.

گۆڕەکەی لەلای پێیەکانی پێغەمبەری خواوە بووﷺ، لەکاتێکدا گۆڕی ئەبوبەکری صدیق لەلای شانی پێغەمبەری خوادا بوو!

عائیشە، خوای لێ ڕازی بێت، وتویەتی: بەردەوام سەرپۆشم لادەدا و جلەکانم سوك دەکرد و دەموت ئەمانە پێغەمبەری خوای مێردم و ئەبوبەکری باوکمە، کاتێ عومەر لەلایان نێژرا، لە جلەکانم خۆپارێزیم دەکرد، چونکە عومەر لەگەڵیانە!!!

ئەو تەمەنەی عومەر تیایدا کۆچی دوایی کرد، شەست و سێ ساڵ بوو،

وەك تەمەنی پێغەمبەری خواﷺ و ئەبوبەکری صدیقی هاوەڵی بووﷺ.
خوای گەورە لە ئەمیری بڕواداران خۆش بێ و شاد و ڕازی بکات.[١]

---

١ ـ درێـژەی خەلیفایـەتی عومـەر و لێـدران و شـەهیدبونەکەیمان لەچـەند کتێبێکـەوە وەرگرتووە کە گرنگترینیان:
تأريخ الطبری ٤: ١٩٠-٢٣٠.
(الطبقات الكبرى)ی ابن سعد: ٣: ٢٠١-٢٨٧
(الكامل في التاريخ)ی ابن كثير: ٣: ٤٩-٦٩
(صفة الصفوة)ی ابن الجوزي **بە تەحقیقی** فاخوری: ١: ٢٦٨-٢٩٣.
(أخبار عمر)ی علي طنطاوي: ٥١-٥٧، ٣٩٦-٤٢٠.

ترۆسکی چوارەم

عوسمانی کوڕی عەففان، لەنێوان جێنشین بون و شەهیدبوندا

ئامۆژگاریەکانی عومەر پێش شەهیدبونی

لە (ترۆسکە مێژوویی)یەکەی پێشوودا قسەمان کرد لەسەر لێدرانی عومەر رضي الله عنه و ئامۆژگاریەکەی پێش شەهیدبونی، لەوەی خەلافەت بە ڕاوێژ بێ لەنێوان ئەو شەش هاوەڵەدا و، ئامۆژگاریکردنی عومەر لەوەی کە (ئەبوطەڵحەی ئەنصاری رضي الله عنه) لەگەڵ پەنجا پشتیوانەکانی تردا پاسەوانیان بکات، ئامۆژگاریکردنی (میقدادی کوڕی ئەسوەد رضي الله عنه) کە سێ ڕۆژ پاسەوانیان بێ، ئەگەر کۆك نەبون لەسەر هەڵبژاردنی خەلیفەیەك لەنێوانیاندا، هەموویان بکوژێ.

هەروەها باسی ئەوەمان کرد کۆچی دوایی عومەر رضي الله عنه لەشەوی یەکشەممەی یەکی –محرم–ی ٢٤ی کۆچیدا بووەو لە هەمان شەودا سپاردە کراوە، پاش ئەوەی (صوهەیبی ڕۆمی رضي الله عنه) نوێژی لەسەر کردوە.

ئێستاش لەدواداچوونی ناوکۆ(سیاق)ەکەی دەکەین و لەگەڵ دیمەنی کۆبونەوەی شەش پاڵێوراوەکەدا دەژین بۆ هەڵبژاردنی خەلیفەیەك لەنێوانیاندا، کە لەو ماوەیەی عومەر رضي الله عنه پێش کۆچکردنی بۆی دەستنیشان کردبون، کە بریتی بوو لە سێ ڕۆژ.

بۆ هەڵبژاردنی یەکێك لە خۆیان ڕۆژانی یەکشەممە و دووشەممە و سێشەممەیان لە پێش بوو، ئەگەر نا (میقداد) هەمویان دەکوژێ.!

شەش پاڵێوراوە موژدەپێدراوەکانی بەهەشت بریتی بون لە (عوسمان) و (عەلی) و (طەڵحە) و (زوبەیر) و (سەعدی کوڕی ئەبی وەقاص) و (عبدالرحمنی کوڕی عەوف) رضي الله عنهم.

کۆبونەوەی پێنج پاڵێوراو لە ماڵی میسوەری کوڕی مەخرەمە

پێنج لە پاڵێوراوەکە–جگە لە طەڵحە چونکە لە مەدینە نەبوو، لە بەیانی ڕۆژی یەکشەممەی یەکی موحەڕەمدا، لەماڵی (میسوەری کوڕی مەخرەمە)دا رضي الله عنه کە خوشکەزای (عبدالرحمنی کوڕی عەوف)ە کۆ بونەوە،

(عبداللەی كوڕی عومەر)یشیان لەگەڵدا بوو بۆ ئەوەی (ئەگەر هەردوو لا وەك یەك بون لە هەڵبژاردنەكەدا –وەرگێڕ–) تەنها دەنگێكی پەسەندكەری هەبێ، بەمەرجێ هەڵنەبژێردرێ، هەروەك باوكی وەسیەتی بۆ كردبوو.

(ئەبوطەڵحە) و (میقدادی كوڕی ئەسوەد)یش ﷺ لەگەڵ پاسەوانەكاندا، پاسەوانیان دەكردن.

سەعد، موغیرە و ئیبن عاص دوور دەخاتەوە

لەكاتێكدا ئەوان كۆببونەوەو (موغیرەی كوڕی شوعبە) و (عەمری كوڕی عاص ﷺ) هاتن و لەبەر دەرگادا وەستان، بەڵام (سەعدی كوڕی ئەبو وەقاص ﷺ) دووری خستنەوەو پێی وتن: لەبەردەرگا دانیشتوون بۆ ئەوەی بڵێن ئامادەی هەڵبژاردنی خەلیفەبووین و ئێمە لە ئەهلی ڕاوێژ بووین!!

ئیبن عەوف داوای كشانەوەی دوایینی پاڵێوراوەكان دەكات

پاش ئەوەی پاڵێوراوان كۆبونەوە، (عبدالرحمنی كوڕی عەوف ﷺ) پێی وتن: كامتان پێی خۆشە لە پاڵێورانەكە خۆی بكێشێتەوە، بۆ ئەوەی كەسی تر لە ئەستۆی خۆی بگرێ؟

لەراستیدا (عبدالرحمن ﷺ) دەیویست یەكێك لە شەش پاڵێوراوەكە بكشێتەوە و لە پاڵێورانەكەی وازبهێنێ، بۆ ئەوەی دانیشتن و گفتوگۆكان بەڕێوە ببات و هەستێ بە ڕێكخستنی پەیوەندی و تاوتوێكردنەكانی هەڵبژاردنی خەلیفە لەو پێنج پاڵێوراوەی دەمێنێتەوە.

كاتێ (ئیبن عەوف) ئەم پرسیارەی ئاراستە كردن، بۆ ئەوەی یەكێك واز لە پاڵێورانەكەی بهێنێ، بەڵام كەسیان وەڵامی نەدایەوە!

كشانەوەی ئیبن عەوف لەگەڵ ئەوەی هەلی سەركەوتنی زۆر بوو

پێی وتن: من خۆمی لێ دەردەكەم و خۆمی لێ دادەماڵم و لە پاڵاوتنەكەم دەكشێمەوە!

هەلی سەركەوتنی (عبدالرحمنی كوڕی عەوف ﷺ) لە بەخەلیفەبوندا زۆر بوو، زۆرێك لە هاوەڵان حەزیان دەكرد ئەو ببێتە خەلیفە، ئەگەر لە پاڵاوتنەكەی وازی نەهێنایە و سەرپەرشتیاری بەڕێوەبردنی كردەی ڕاوێژ و هەڵبژاردنەكەی نەكردایە، دەكرا لە دوای عومەر ﷺ ئەو بوبایە بە خەلیفە و پشكی لە سەركەوتنیشدا زۆر بوو، بەڵام خوای گەورە خەلیفایەتیەكەی

بۆ عوسمان تەقدیر کردوو.ﷺ

هەندێك لە موسڵمانان دەیانویست ئیبن عەوف ببێتە خەلیفە

لەوانەیە (عبدالرحمنی کوڕی عەوف)یش‌ﷺ خۆی ئەوەی بزانیایە، چاوەکانیش زۆریان ڕوویان لە ئەو بوو، بەڵام ئەو لە هەر شەشیان دوورتر بوو لێی، هەر لەبەر ئەمە کاتێ کە ڕاوێژی بە هەندێ لە هاوەڵان دەکرد، بە ئاشکرا پێیان دەوت کە خۆی بۆ خەلیفەیەتی باشترە!

(سەعیدی کوڕی زەید‌ﷺ) پێی وت: ئێمە تۆ بەشیاوی ئەوە دەزانین!

(عبدالرحمن) پێی وت: دەست بۆ یەکێکی تر درێژ بکە!

(سەعدی کوڕی ئەبی وەقاص‌ﷺ) پێی وت: بەیعەت بەخۆت بدە!

(عبدالرحمن) پێی وت: ئەبو ئیسحاق! من خۆمم لە خەلیفایەتی داماڵی بۆ ئەوەی خەلیفە هەڵبژێرم، ئەگەر ئەوەشم نەکردایە هەر نەمدەویست ببمە خەلیفە!

خەونەکەی ئیبن عەوف و نووبینیەکەی

سەعد پێی وت: لەبەرچی؟

(عبدالرحمن‌ﷺ) پێی وت: من خەونێکم بینی، باخێکی سەوزی پڕ گژوگیام بینی. حوشترێکی گەورە هاتە ناویەوە، حوشترێ وا گەورەم نەبینیبوو، حوشترێکە هەروەکو تیر بەباخەکەدا تێپەڕی، تا بڕی، ئاوڕی بۆ شتەکانی ناوی نەدایەوە و هیچی لێ نەخوارد، لەدوای ئەو حوشترێك هاتە ناوی و بەباخەکەدا تێپەڕی و بەشوێنی حوشترە گەورەکەدا ڕۆیی، ئاوڕی بۆ شتەکانی ناوی نەدایەوە و هیچ شتێکی لێ نەبرد، پاشان دوای حوشترەکە حوشترێکی (عەبقەر)[1] یم بینی ڕەشمەکەی ڕادەکێشا، لە باخەکەدا بەلای ڕاست و چەپدا لای دەکردەوە، بەڵام هەر شوێنی ئەوانی پێشوو دەکەوت، هیچ شتێکی هەڵنەگرت، تا دەرچووە دەرەوە، پاشان وشتری چوارەمی هاتە ناو، لەناو باخەکەدا تێر لەوەڕا!!

نەخێر بەخوا نابم بە چوارەم!! کەسێك نیە شوێنی ئەبوبەکر و عومەر بگرێتەوەو خەڵکی لێی ڕازی بن!!

---

١ ـ عەبقەر: گوندێکە لە یەمەن، جل و مافوری نایابی لێ دروست دەکرێ، هەموو شتێکی باش و گەورەی دەدرێتە پاڵ.

کێ شوێنی ئەبوبەکر و عومەر پڕ دەکاتەوە؟

لە ڕاستیدا (عبدالرحمنﷺ) خاوەن بیرتیژییەکی قووڵ بوو، ئەو خەلیفەیە کێیە کە بتوانێ شوێنی ئەبوبەکر و عومەرﷺ پڕکاتەوە،؟ تاوەکو لە ساڵانی دواییدا ڕەزامەندی و پشتگیری خەڵکی بەدەست بێنێ؟

نە (ئیبن عەوف) و نە (عوسمان و نە عەلیﷺ) ئەو بۆشاییە پڕ دەکەنەوە کە عومەر لەدوای خۆی بەجێی هێشت! بەڵام ئەوە ویستی خوایە، پێویستە خەلیفە لە دوای عومەر هەبێ، ئەوەش قەدەری عوسمان بووﷺ!!

بەڕێوەبردنی شورا بە ئیبن عەوف دەسپێردرێ

کاتێ (ئیبن عەوف) لە پاڵاوتنەکەی کشایەوە، پاڵێوراوەکانی تر کارەکەیان دایە دەستی و بەڕێوەبردنی شورایان پێ سپارد و پەیمانیان پێی دا بە سەرەنجامی کردەی شوراکە ڕازی بن و بەیعەت بە خەلیفەی داهاتوو بدەن و، گوێبیست و گوێڕایەڵی بن، جا هەر کەسێك بێت.

سێ ڕۆژ ڕاوێژکردنی عبدالرحمن

(عبدالرحمنی کوڕی عەوفﷺ) بەیانی ڕۆژی یەکشەممە هەر لەگەڵ کۆتایی پێهاتنی کۆبونەوەی هەر شەش پاڵێوراوەکە لەماڵی (مسوەری کوڕی مەخرەمە)، دەستی کرد بە پەیوەندی پێوەکردن و ڕاوێژکردنەکانی.

ڕاوێژ و پەیوەندی پێوەکردنەکانی سێ ڕۆژی تەواوی خایاند، تا بەیانی ڕۆژی چوارشەممەی چواری موحەڕەم، کە دوا مۆڵەتی کۆتایی پێهاتنی ئەو کارەبوو، بەو پێیەی عومەر بۆی دیاری کردبون!

عبدالرحمن بە (عەلی کوڕی ئەبوطالبﷺ) دەستی پێکرد و پێی وت: ئەگەر بەیعەتت پێ نەدەم، پێم بڵێ، کێ بۆ خلافەت دەپاڵێوی؟

عەلی وتی: (عوسمانی کوڕی عەفان)!

چوو بۆ لای (عوسمانﷺ) و پێی وت: ئەگەر بەیعەتت پێ نەدەم، کێ دەپاڵێوی؟

عوسمان وتی: (عەلی کوڕی ئەبوطالب)!

بە زوبەیریﷺ وت: ئەگەر بەیعەتت پێ نەدەم، پەنجە بۆ کێ درێژ دەکەی کە بکرێ بە خەلیفە؟

زوبەیر وتی: (عوسمانی کوڕی عەفان).

بە سەعدی ﷺ وت: من و تۆ نامانەوێ! ئەدی کێم بۆ دیاری دەکەی؟

وتی: عوسمانی کوڕی عەفان.

عبدالرحمن ڕاوێژ بە خەڵکی مەدینە دەکا

دوای ئەوە (ئیبن عەوف) چوو بۆ لای هاوەڵانی تر و ڕاوێژی پێکردن، لە مەدینەدا هەرکەسی پێ بگەیشتایە لە گەورە هاوەڵان و پیاوماقوڵان و ئەمیری سەربازان و ئەوانەی دەهاتن بۆ مەدینە ڕاوێژی پێ دەکردن، ڕاوێژکردنەکانی ئەو ئافرەتانەشی گرتەوە کە لە پەردەدا بون، ئەوانیش ڕای خۆیان دەربڕی، هەروەك ڕاوێژکردن منداڵ و کۆیلەکانی مەدینەشی گرتوە.

کۆتایی هاتنی پاڵاوتنەکە بە عوسمان و عەلی

سەرەنجامی ڕاوێژکردنەکەی (عبدالرحمنی کوڕی عەوف ﷺ) ئەوەی بەدەرخست کە زۆرینەی موسڵمانان پەنجە بۆ عوسمان ڕادەکێشن و هەندێکیشیان ئاماژەیان بۆ (عەلی کوڕی ئەبوطالب) دەکرد ﷺ.

بەم شێوەیە پاڵاوتنەکە بە عوسمان و عەلی ﷺ کۆتایی پێ هات، لە کاتێکدا پاڵێوراوەکانی تر، سەعد و زوبەیر و طەڵحە ﷺ لە پاڵاوتنەکە پاشەکشەیان کرد یا لە کردەی پاڵاوتنەکە کشانەوە.

سێ ڕۆژ بەسەر (عبدالرحمنی کوڕی عەوف)دا تێپەڕی، چەند چاوتروکانێکی کەم نەبێ هیچ نەخەوتبوو، هیچ پشوی نەدابوو، چونکە لە پەیوەندیکردن و ڕاوێژکردنەکانیدا ڕۆژی بە شەوەوە گرێ دەدا!

ئیبن عەوف شەوی چوارشەممە لە ماڵی میسوەردا

لە نیوەشەوی چوارشەممەدا، (عبدالرحمنی کوڕی عەوف) چوو بۆ ماڵی خوشکەزاکەی" (میسوەری کوڕی مەخرەمە) و دای لە دەرگا، سەیر دەکا میسوەر خەوتوە، کاتێ کە میسوەر وەخەبەر هات پێی وت: ئەبینم نوستوی! بەخوا لەم سێ ڕۆژەدا ئەوەندە نەنوستوم.

بانگکردنی عەلی و عوسمان بۆ ماڵیمیسوەر .

پاشان بە (میسوەر)ی وت: بڕۆ عەلی و عوسمانم بۆ بانگ کە.

میسوەر پێی وت: خاڵۆ! بە کامیان دەست پێ بکەم؟

ئیبن عەوف وتی: بە ئارەزووی خۆت!

عەلی و عوسمان گفتوگۆ لەگەڵ میسوەری کوڕی مەخرەمە دەکەن

(میسوەر) دەڵێ: خاڵۆم هاتە ژورەوە، پاشان چووم لە (عەلی)یەوە دەستم پێکرد، حەزی من لەگەڵ ئەودا بوو، پێم وت: بچۆ بۆ لای خاڵم.

عەلی وتی: ئایا لەگەڵ مندا بۆ لای کەسی تری ناردووی؟

وتم: بەڵێ، بۆ لای (عوسمان)یشی ناردووم؟

وتی: فەرمانی پێت نەکرد لە کاممانەوە دەست پێ بکەی؟

وتم: کاتێ بۆ ئەوە پرسیارم لێی کرد، وتی بە هەر کەسێکیان کە خۆت دەتەوێ، حەزی من لەگەڵ تۆدا بوو، بۆیە بە تۆ دەستم پێکرد!

میسوەر دەڵێ: عەلی ڕۆیشت بۆ لای خاڵۆم، پاشان چووم عوسمانی بۆ بانگ کەم، کاتێ دام لە دەرگاکەی، بینیم نوێژی ویتر دەکا-ئەمەش کەمێك پێش نوێژی بەیانی بوو، پێم وت: بچۆ بۆ لای خاڵۆم.

عوسمانﷺ پێی وتم: ئایا جگە لە من بۆ لای کەسێکی تری ناردووی؟

وتم: بەڵێ، بۆ لای (عەلی)ش ناردوومی؟

وتی: فەرمانی پێت نەکرد بە کاممان دەست پێبکەی؟

وتم: کاتێ پرسیاری ئەوەم لێکرد، وتی بە هەرکامیان خۆت دەتەوێ، منیش لە (عەلی)یەوە دەستم پێکرد، عەلی ڕۆیشت بۆ لای خاڵۆم.

پێش بەیانی عەلی و عوسمان لەبەردەم ئیبن عەوف دان

میسوەر دەڵێ: من و عوسمان هاتین و گەیشتین بە عەلی، هەرسێکمان چووین بۆلای خاڵم، بینیمان بەپێوەیە و نوێژ دەکا، پێش ئەوەی بانگی بەیانی بدا، کاتێ نوێژەکەی تەواو کرد، ڕووی کردە عەلی و عوسمان و پێی وتن: سێ ڕۆژە پرسیار لە خەڵکی دەکەم و ڕاوێژیان پێ دەکەم، لەئێوە زیاتر کەسیان ناوێ!

مەرجی ئیبن عەوف و ڕەزامەندی عوسمان

پاشان ڕووی کردە عەلی و پێی گوت: عەلی! ئایا لەسەر کتێبی خوا و سوننەتی پێغەمبەرەکەیﷺ و کاری ئەبوبەکر و عومەر بەیعەتم پێ دەدەی؟

عەلیﷺ وتی: نەخێر، بەڵام هەرچی هەوڵ و توانام هەیە لەو کارەدا بەکاری دەهێنم!

پاشان ڕووی کردە عوسمانﷺ و پێی گوت:

ئایا لەسەر کتێبی خوا و سوننەتی پێغەمبەرەکەیﷺ و کاری ئەبوبەکر و عومەر بەیعەتم پی دەدەی؟

عوسمانﷺ گوتی: بەڵێ، بەیعەتت پێدەدەم!!

ئـا لێـرەدا تـای تـەرازووی عوسمـان بەسـەر تـای تـەرازووی (عـەلی)دا قورستر بووﷺ.

كاتی بەیانی هاتبوو، عبدالرحمن پێی گوتن: هەستن بۆ مزگەوت.

بەیانی ڕۆژی چوارشەممە موسڵمانان لە مزگەوت چاوەڕێ بون

موسڵمانان لە مزگەوتدا لە كاتی نوێژی بەیانیدا بون، چاوەڕێی هەوڵ و پەیوەندیكردن و ڕاوێژەكانی (عبدالرحمنی كوڕی عەوف)یان دەكرد، بە تایبەت كە ئەو سێ ڕۆژەی عومەر دەستنیشانی كردبوو كۆتایی پێهات، وا چاوەڕێی بەیانی ڕۆژی چوارشەممە دەكەن.

(عبدالرحمنی كـوڕی عـەوفﷺ) ڕۆیشـتەوە بـۆ مـاڵی خـۆی و مێـزەرە تایبەتیەكەی كردە سەر، كە پێغەمبـەری خواﷺ لـە ژیاندا بـۆی بەستبوو، شمشێرەكەی بەست و پاشان چووە مزگەوتەوە.

قامەتی نوێژی بەیانی كرا، (صوهەیبی ڕۆمیﷺ) پێشنوێژی بۆ كردن، مزگەوت لـە نوێژكـەران جمـەی دەهـات، چـاوەڕێی سـەرەنجامیان دەكـرد و خۆیان بۆ بەیعەت پێدانی خەلیفەی نوێ ئامادە كردبوو!

وتاری ئیبن عەوف لە دوای نوێژدا

پاش ئەوەی نوێژ تەواوبوو، (عبدالرحمنی كوڕی عەوف)ﷺ چوە سەر دوانگە، وەستانێكی درێژ وەستا، لەخوا پاڕایەوە بە پاڕانەوەیەكی پڕ لـە ترس(خشوع)، كە خەڵكی شتی وایـان نەبیستبوو، خـەڵكی چاویان تێـی بڕیبوو، چاودێری قسەكانیان دەكرد، پاشان گوتی:

خەڵكینـە! خـەڵكی كـە دەگـەڕێنـەوە بـۆ وڵاتـەكانی خـۆیان پێیـان خۆشـە زانیبێتیـان ئەمیرەكـەیان كێیـە، منـیش بـە نهێنـی و ئاشـكرا دەربـارەی پێشەواكەتان پرسیارتانم لێ كردووە، هیچ كەسێكتان بەم دوو پیـاوە" عـەلی یا عوسمان نەگۆڕیوەتەوە!

قسەی ئیبن عەوف بۆ عەلی

پاشان (ئیبن عەوف) بانگی عەلی كرد، عەلی لەلای دوانگەكە وەستا.

ئیبن عـەوفﷺ دەسـتی گـرت و پێـی گـوت: ئایـە لەسـەر كتێبـی خـوا و سوننەتی پێغەمبەرەكەیﷺ و كار و كردەی ئەبوبەكر و عومەر بەیعـەتم پـێ دەدەی؟

عەلیﷺ وتـی: نـە بـەخوا، بەڵام بەیعـەتتان پـێ دەدەم كـە بـەپێی توانا و تاقەتم كار لەسەر ئەوە بكەم.

(عبدالرحمن) دەستی عەلی بەردا.

پاشان بانگی عوسمانی کرد، عوسمان ﷺ لە دواوەی مزگەوتەکەدا بوو، چونکە (ئیبن عەوف) عەلی پێشخست و خێراش بانگی کرد، وای گومان برد کە خەلافەت بۆ عەلی دەبێ.

عوسمان ﷺ گوتویەتی: کاتێ قامەتی نوێژی بەیانی کرا، من شەرمم کرد و کەوتمە دواوەی مزگەوتەکە، چونکە دەمبینی (ئیبن عەوف) بە پەلەیە بۆ لای عەلی.

عوسمان لەسەر کردەی دوو هاوەڵەکە ڕازی دەبێت

کاتێ (ئیبن عەوف) عوسمانی بانگ کرد، لەدوای مزگەوتەکەوە هات و لەلای دوانگەکەوە وەستا، (ئیبن عەوف) دەستی گرت و پێی گوت: ئایا لەسەر کتێبی خوا و سوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ و کار و کردەی ئەبوبەکر و عومەر بەیعەتم پێدەدەی؟

عوسمان ﷺ گوتی: بەڵێ بەخوا، لەسەر ئەوە بەیعەتت پێ دەدەم!!

(عبدالرحمنی کوڕی عەوف ﷺ) سەری بەرزکردەوە بۆ بنمیچی مزگەوتەکە و دەستی هەر بەدەستی عوسمانەوە بوو، گوتی:

خوایە گیان! ئەوەی لە گەردنمدا بوو وا خستمە گەردنی عوسمانەوە!!

بەیعەت دان بە عوسمان بۆ خەلیفایەتی

پاشان (ئیبن عەوف) بە عوسمانی وت: وا من بەیعەتت پێ دەدەم!

کاتێ بەیعەتی پێدا، خەڵکی هەستان و بەیعەتیان پێدا، قەرەباڵغیان لەسەری کرد، تا لەلای دوانگەکەدا دایانپۆشی!

لە پێشەوەی ئەوانەی بەیعەتیان پێدا (عبدالرحمنی کوڕی عەوف) و (عەلی) و (سەعد) و (زوبەیر) و (طەڵحە) و (سەعیدی کوڕی زەید) بون ﷺ.

(ئیبن عەوف)یش دەیڕوانیە ئەو لێشاوەی موسڵمانان کە بۆ بەیعەتدان بە عوسمان ﷺ دەهاتنە پێشەوەو ئەم ئایەتەی دەخوێند:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا: ئەو کەسانەی پەیمان لەگەڵ تۆ دەبەستن، با بزانن پەیمان لەگەڵ خودا دەبەستن، دەستی خودا لەسەر دەستی ئەوان دایە. سا هەرکەسێ پەیمانی بەجێ نەهێنێ،

هەرخۆی لە پەیمان شکێنی زەرەر دەکا، هەرکەسێکیش ئەو پەیمانەی-کە لەگەڵ خودا بەستویەتی- بەجێ بێنێ، لەدواڕۆژدا پاداشتی گەورەی دەداتێ..﴾الفتح/١٠.

خەلیفایەتی عوسمان لە چوارشەممەی ٢٤/١/٤ی کۆچیدا بوو

لەگەڵ خۆرکەوتنی ڕۆژی چوارشەممەی مانگی موحەڕەمیساڵی بیست و چواری کۆچی، ئەهلی حەل و عەقدی موسڵمانان وەک خەلیفەیەکی نوێ بەیعەتیان بە (عوسمانی کوڕی عەفانﷺ) دابوو، بەمەش عوسمان بوو بە سێیەم خەلیفەی ڕاشدین.

پاش ئەوەی بەیعەت پێدانی تەواو بوو، نوێژی عەسری کرد، پاشان سەرکەوتە سەر دوانگەی پێغەمبەری خواﷺ و وتاری خەلافەتی بۆ موسڵمانان دا، لەو وتانەی لە وتارەکەیدا هاتبو:

وتاری عوسمان

ئێوە لە خانو و ماڵی کاتی و کۆچکردندان، هەندێ لە تەمەنتان ماوە، دەی چەندی لە تواناتاندایە تا ئەجەلتان نەهاتوە دەستپێشخەری کردەوەی چاك بکەن، چونکە سەرلەبەیانی بێت یان سەر لەئێوارە مەرگ یەخەتان پێ دەگرێ، بەڕاستی دنیاش بە غرور و لەخۆبایی‌بونەوە پێچراوە، نابێ هەرگیز ژینی دنیا فریوتان بدا و، با شەیتان بە بە بەخشندەیی خودا فریوتان نەدا.

پەند لە ڕابردوو وەربگرن، دوای ئەوەش هەوڵ بدەن و غافڵ و بێ‌ئاگا مەبن، چونکە خوا لە کردەوەکانتان بێ‌ئاگا نابێ کوان ئەو دنیاویستانەی کە بۆ دنیا هەوڵی زۆریان داو ئاوەدانیان کردەوەو ماوەیەکی زۆر تیایاندا ڕایان بوارد؟ ئایا فڕێی نەدان؟ وەك چۆن خوا دنیای فڕێداوە، ئێوەش فڕێی بدەن و هەوڵ بۆ دواڕۆژ بدەن.

ئەوەتا خوای گەورە نمونەی دنیای هێناوە کە دەفەرموێ:

﴿وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا(٤٥) الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلاً: نمزیلەیەکیان لە ژینی سەر دنیا بۆ بێنەوە" وەك ئاوێکە لە ئاسمانەوە دامان بەزاند، هەموو

تەرزە ڕوەکێکی تێکەڵ و پێکەڵی بەرهەم هێنا، سەرەنجامیش بوو بە پوش و با پەرش و بڵاوی دەکات. خودا بەسەر هەموو شتان توانای هەیە. ماڵ و منداڵ زەنبەری ژینی دنیان و ئەو کارە چاکانەشی کەوا دەمێننەوە، پاداشەکەیان لەلای پەروەردگار هێژاترە و بێترس جێگەی هومێدن.﴾الکهف/٤٥-٤٦.

نوسراوی عوسمان بۆ والیەکان

عوسمانﷺ خەلافەتەکەی بە ناردنی چەند نوسراوێك بۆ والیەکانی سەر ناوچە و هەرێم و وڵاتەکان دەست پێکرد، نوسراوەکەش هەمەلایەنە و گشتی بوو بۆ هەموویان، ئەوەی لەو نوسراوانەدا پێی وتبون:

((لەراستیدا خوای گەورە فەرمانی داوە بە پێشەوایان شوان و چاودێریکار بن، نەك باج وەرگر، پێشینی ئەم ئوممەتەش شوان ئاسا بون نەك باج وەرگر، نزیکە پێشەوایان ببنە باج وەرگر (واتە تەنها لە بیری کۆکردنەوەی ماڵدا بن -وەرگێڕ-)، نەك شوان ئاسا، ئەگەر وایان لێهات ئەمانەت و شەرم و وەفا لە دەست دەدرێ.

ئاگادار بن باشترین ڕێوشوێن ئەوەیە بڕواننە کاروباری موسڵمانان، ماڵەکەیان پێببەخشن، بەپێی ئەوەی لەسەریانە لێیان بسەنن، پاشان سەیری کاروباری ئەهلی (ذیمە) بکەن، مافەکانیان پێ بدەن، بەپێی ئەوەی لەسەریانە لێیان بسەنن، پاشان بڕواننە دوژمنە شەرکەرەکانتان، لەگەڵیان بجەنگن، بەوەفا و بە بەڵێن بەسەریاندا سەرکەون.))[1]

خەلافەتی (عوسمانی کوڕی عەففانﷺ) دوانزە ساڵ جگە لە چەند ڕۆژێ بەردەوام بوو، لە سەرەتای ساڵی ٢٤ی کۆچی تا کۆتایی ساڵی ٣٥ی کۆچی.

وتەی زوهری لەسەر خەلافەتی عوسمان

ئیمامی زوهری گوتویەتی: عوسمانﷺ دوانزە ساڵ ئەمیری بڕوادارانی گرتەدەست، یەکەم شەش ساڵی هیچ کەسێ نەنگی لێ نەگرت، لەلای قوڕەیش لە (عومەری کوڕی خەتتابﷺ)یش خۆشەویستتر بوو، چونکە

---

١ - بۆ بابەتی جێنشین بونی عوسمان و بەیعەت پێدانی وەك خەلیفە بە شێوەیەکی سەرەکی پشتمان بەستوە بە (تأريخ الطبري) ٤: ٢٣٠-٢٤٥ .

عومەر لەسەریان توند و تیژ بوو، بەڵام عوسمانﷺ نەرم و نیان بوو بۆیان و بەسەریانی دەکردەوە، پاشان دوای ئەوە فیتنە ڕوویدا!!

سەرەتای فیتنە لە حەوتەمین ساڵی خەلیفایەتیەکەیدا دەستی پێکرد

لە ساڵی حەوتەمی ویلایەتی عوسماندا‌ﷺ سەرەتای فیتنە دەستی پێکرد، کە ساڵی ٣٠ی کۆچییە، کاروبارەکان گەورەبون، جیاوازییەکان بەرفراوان بون، دوژمنانی ئیسلامیش لە ڕێکخستنە ناوخۆییەکاندا لە بەصرە و کوفە و میصر چالاك بون، کاریان کردە سەر هەرچی و پەرچی و نەفام و گێژ و وێژە موسڵمانەکان.

لە میصر و کوفە و بەصرەدا سوپایان لێ بەرپاکردن، بەردەوام بون لە هەڵگیرساندنی ناکۆکی و بڵاوکردنەوەی درۆودەلەسە و پڕوپاگەندە، تا کاریان گەیاندە گەمارۆدانی (عوسمانی کوڕی عەففانﷺ) لە مەدینە و لە کۆتایی ساڵی دوانزەی خەلافەتەکەیدا، پاشان هەستان بە ناشیرینترین و دزێوترین تاوانێك لە مێژووی ئیسلامیدا، ئەویش کوشتنی ئەو خەلیفە ڕاشدیە و دەرچوونی ڕۆحی بوو، بەمەش فیتنە لەنێوان موسڵماناندا ڕەگی داکوتا و جیاوازیە سیاسی و پاشان مەزهەبی و ئایینیەکانی نێوانیان قووڵ بویەوە، لەپاش تیرۆکردنی عوسمانیشﷺ هەموویان لەسەر ئیمامێك یەك دڵ و یەك ڕا نەبون، تا ڕۆژی قیامەتیش لەسەر ئەو شتە کۆنابنەوە!!

فیتنەکەش شەش ساڵ بوو

مێژوونووسە موسڵمانەکان ڕوداوەکانی نیوەی دووەمی ویلایەتی عوسمانﷺ (٣٠-٣٥ك) بە فیتنە ناودەنێن کە سەری کێشا بۆ شەهیدکردنی عوسمانﷺ.

مێژوونوسە موسڵمانەکان هەواڵەکانی ئەو فیتنەیەیان نوسیوە، لەگەڵ ئەو فیتنانەش کە بەدوایدا هاتن، وەك جەنگی (جەمەل)ی نێوان عەلی و نێوان طەڵحە و زوبەیرﷺ لە بەصرە و، جەنگی (صوفەین)ی نێوان عەلی و موعاویەﷺ، پاشان شەهیدبونی عەلی لەدوای دەرچوونی خەواریج لەفەرمانی ئەودا.

مێژوویەك بۆ ڕوداوەکانی فیتنەکە

هەموو ئەو هەواڵ و گێڕانەوانەیان بە درێژی نوسیوە، گێڕانەوە دووبارە و جیاواز و دژیەکەکانیان هێناوە، پڕیان کردووە لە ڕچە(سند)ی

دروست و قسەی پڕوپوچ و ڕەتکراوەو درۆ، کتێبەکانیان بەم تێکەڵیە سەیرەی ڕاست و دروست و درۆ و دەلەسە و ڕەوا و ناڕەوایانە ئاخنیوە، هەر مێژوونووسێك بۆ خۆی ئەم مێژوویەی نوسیوە، وێنەی (ئیبن سەعد) لە (الطبقات الكبرى) و (سەیفی کوڕی عومەیر) لە (الجمل)دا و (خەلیفەی کوڕی خەیاط) لە (الطبقات الكبرى) و (نەصری کوڕی موزاحیم) لە (الصفين) و (موحەممەدی کوڕی عومەیری واقدی) و (موحەممەدی کوڕی ئیسحاق) و (بلاذری).

گرنگترین ئەو پێشینانەی مێژووی فیتنەیان نوسیوە

لەو مێژوونوسانەی زۆرترین ڕووداوەکانی فیتنەی بە گێڕانەوە ڕچەدار(مسند)ەکانیەوە تۆمار کردبێ، پێشەوای مێژوونوسان و ڕاڤەکاران (موحەممەدی کوڕی جەریری طەبری)یە لە کتێبەکەی (تأريخ الأمم والملوك)ە، لە دوای ئەویش مێژوونووسە موسڵمانەکان لەویان وەرگرتوە، وێنەی (ئیبن ئەثیر) لە کتێبی (کامل) و (ئیبن کەثیر) لە کتێبی (البداية والنهاية) و (ئیبن جەوزی) لە کتێبی (المنتظم) و (ذەهەبی) لە (تأريخ الإسلام) و (ئیبن خەلدون) لە مێژووەکەیدا.

هەندێ لە مێژوونووسان بەتایبەتی کتێبی تایبەتیان لەسەر ڕوداوەکانی فیتنە نوسیوە، وێنەی (ئیبن عەرەبی مالیکی) لە کتێبی (العواصم والقواصم)ەکەیدا کە (محب الدين الخطيب) تەحقیقی کردووە و، (قازی موحەممەدی ئەشعەری مالیکی) لە کتێبەکەی (التمهيد والبيان في مقتل الشهيد عثمان)دا.

کتێبە هاوچەرخەکان سەبارەت بە فیتنە

هاوچەرخەکانیش زۆر لەسەر ئەم ڕوداوانە دواون، هەیانە ڕقاوی و تۆمەتبارە و کارتێکراوە بە دوژمنان وێنەی (طه حوسێن) لە کتێبی (الفتنة الكبرى)دا.

عەرەوش هەواڵەکانی سەیفەدینی کوڕی عومەر لەسەر فیتنە کۆدەکاتەوە

هەشیانە هەوڵی داوە بە ویژدان بێ، بەڵام بەو گێڕانەوە نادروستانەی لە کتێبە مێژووییەکانی پێشودا هەن کاریگەر بون، بۆیە لەسەر هەندێ لە هاوەڵان بەشێوەیەکی نەشیاو قسەیان کردوە، وێنەی مامۆستا (سەعیدی ئەفغانی) لە کتێبەکەی (عائشة والسياسة).

هی واشیان هەیە پوختەی هەندێ وتەی پێشینانی کۆکردۆتەوە، وێنەی مامۆستا (ئەحمەد راتب عەرموش) لە کتێبی (الفتنة ووقعة الجمل)ەکەیدا، کە لە (تأريخ الطبري)و گێڕانەوەکانی مێژوونوس (سەیفی کوڕی عومەری ضەبی تەمیمی)ەوە دەریهێناوە کە سەبارەت بە فیتنەی کوشتنی عوسمانﷺ و پاشان جەنگی (جەمەل)ە.

مامۆستا (عەرموش) لە وەرگرتنەکەیدا ورد و ئەمین بووە، کاتێ ویستویەتی هەواڵەکانی (سەیفی کوڕی عومەر) سەبارەت بەو روداوانە دەربهێنێ و بەدەستپاکیەوە تۆماریان بکا، کتێبەکەشی لە باشترینی ئەو جۆرە کتێبانەیە.

پێداهەڵدانی کتێبەکەی عورجون دەربارەی عوسمان

هەشیانە لێکۆڵینەوەو تۆژینەوەو کتێبەکەی تەرخان کردووە بۆ مەسەلەی فیتنە و ئاژاوەگێڕی لەسەر عوسمانﷺ و لەو بارەیەوە هەواڵەکانی کۆکردوەتەوەو دەلالەتەکانی دەرهێناوە، کە ئەویش مامۆستا (موحەممەد صادقی عورجون)ـە رەحمەتی خوای لێبێ، لە کتێبەکەیدا (عثمان بن عفان: الخليفة المفترى عليه).

لەو بڕوایەدام کتێب و دانراوەکەی مامۆستا (عورجون) سەبارەت بە عوسمانﷺ باشترین و چاکترین و قووڵترین و وردترین کتێبێ بێ کە لەسەر ئەو خەلیفە بوهتان بۆکراوە نوسرابێ کە بە ستەم لێکراوی کوژرا!

هەموو موسڵمانێکی بە ویژدان ئامۆژگاری دەکەم، هەر کەسێکیش کە دەیەوێ بەراستی لە مەسەلەی فیتنەکە بگا، با روو بکاتە کتێبەکەی (عورجون) و سود لە تەحقیق و بەوریژدانیەکەی ببینێ.

ڕێکخستنی روداوەکانی فیتنە بەکورتی

لەم (تروسکە مێژوویی)یەدا بەوەندە واز دەهێنم کە باسێکی هەندێ هەواڵی راست و دروست بکەم کە پێشەوای مێژونوسان (الطبري) لە (سەیفی کوڕی عومەری ضەبی) و جگە لەویش لە هەواڵخوانە راستگۆکانەوە وەریگرتووە، بەپێی پلەبەندیەکی زەمەنی و بەوپەڕی کورت و پوختیەوە دەیهێنم، بەدواداچوونی روداوەکان دەکەم، هەر لە سەرەتای ئاژاوەگێڕی بۆسەر عوسمانﷺ لە ساڵی حەوتەمی خەلافەتەکەی، ساڵی (٣٠)ی کۆچی، تا کار گەیشتە شەهیدبونی لە کۆتایی ساڵی (٣٥)دا.

گەڕانەوە بۆ سەرچاوە مێژووییەکان

ڕوداوەکـان بـەکورتی بـاس دەکـەم، بـە ئامـانجی پێشـکەش کردنـی وێنەیـەکی کورت و پوخت، بۆ خوێنـەری موسڵمان، کە دەیـەوێ بەدوای هەقدا بگـەڕێ و بەراستی ڕوداوەکانی سـەردەمی عوسمان و یاخیبون لێی ئاشنا بێ.

بەڵام ئـەوەی دەیـەوێ بە بەرفراوانی لـەم قۆناغـە ترسناکەدا توێژینـەوە ئەنجام دا، ئەوەی دەیەوێ ئارامگربێ لە تەحقیق و وردەکاری و دەرهێنانی ڕاستیەکان لە نێو گێڕانەوە کەڵەکەبووە مێژووییـە دژ بەیەکەکانـەوە، دەبێ ڕوو بکاتـە کەرەسـتە خاوەکـان لـە مێـژووەکانی (طـەبـەری) و (ذەهـەبی) و (ئیبن جەوزی) و (ئیبن عەساکر) و (ئیبن خەلدون) و (ئیبن کەثیر)!!

ڕوداوەکانی فیتنـە لـە سـاڵی (٣٠) کۆچـی دەسـتی پێکـرد، کـە سـاڵی حەوتـەمی خەلافەتی عوسمـان بوو، سـەرەتای ڕوداوەکانیش لـە شـاری (کوفـە)دا ڕوویـدا، کـە لەسـەرەتاکانی مێـژووی موسـڵماناندا مەڵبەنـدی ئاژاوەگێڕی و فیتنە بوو!!

والیەکانی کوفە لە سەرەتای سەردەمی عوسماندا

کاتێ عوسمان خەلافەتی وەرگرت، (موغیرەی کوڕی شوعبە) والی کوفـە بـوو، عوسمـانیش هـاوەڵی پایەبـەرز (سـەعدی کـوڕی ئـەبو وەقاص)ی لەجێی (موغیرەی کوڕی شوعبە) دانا، (سـەعد)یش ساڵ و هەندێك والی کوفە بوو.

پاشان عوسمان لـە سـاڵی ٢٥ی کۆچی گـۆڕی و لـەجێی ئـەو (وەلیـدی کـوڕی عوقبـە)ی دەستنیشـان کـرد، (وەلیـد) هـاوەڵێکی پایەبـەرز و موجاهیدێکی ڕاستگۆ بوو، والیەتی بۆ (ئەبوبەکر) و (عومەر) و (عوسمان) کردبوو.

وەلیدی کوڕی عوقبە و پێنج ساڵ

(وەلیدی کوڕی عوقبە)نزیکەی پێنج ساڵ والی کوفە بوو، لەو پێنج ساڵەدا لـە دڵـی موسـڵمانان خۆشەویست بوو، لەگـەڵیان نـەرم و نیان بوو، گـورج و گـۆڵ بـوو بـێ ئـەوەی لاواز بـێ، دەرگـای لەسـەر دانەدەخسـتن، پێشوازی لێ دەکردن و گرفتەکانی بۆ چارەسەر دەکردن![1]

---

١ . تأريخ الطبري ٤: ٢٧١.

لەو ماوەیەدا فیتنە لە کوفە دەستی پێکرد، بە چەند پەیوەندیەکی نهێنی لەنێوان کێن لەدڵ و پیسەکان و ئەوانەی لە فەرمانی ئیمام دەرچووبون، هەروەها بونی هەندێ لەو لاوانەی کە بەکاری یاساغ و ئەنجام دانی حەرامکراوەکان هەستابون!

سێ دزەکەی کوفە

لە شەوێك لە شەوەکانی ساڵی (٣٠)ی کۆچی کۆمەڵێك لاوی دزی کوفە هەڵیان کوتایە سەر ماڵی (ئیبن حەیسومانی خوزاعی)، کە لەناویاندا (موەریعی کوڕی ئەبو موەریعی ئەسەدی) و (زوهەیری کوڕی جوندوبی ئەزدی) و (شوبەیلی کوڕی ئوبەی ئەزدی) هەبون.. (ئیبن حەیسومانی خوزاعی) بەرگری لێکردن، بەڵام کوشتیان!!

(ئەبو شورەیحی خوزاعی) دراوسێی (ئیبن حەیسومان) بوو، گوێی لە بگرەوبەردەی ئەو دزە بێڕەوشتانە بوو کاتێك کە لەگەڵ (ئیبن حەیسومان) دەدوان، لەکاتی کوشتنەکەشیدا بینیبونی، (ئەبوشورەیح) و کوڕەکەی لەلای والی (وەلیدی کوڕی عوقبە) ئەوەی بینیبویان و بیستبویان شایەدیان لەسەر دا.

وەلید حوکمی چەتەیی و کوشتن لەسەریان پیادە دەکات و باوکانیشیان رقیان لێ هەڵدەگرن

ئەو دزە بێڕەوشتانە دەستگیر کران، دەربارەی ئەوان (وەلید) کاغەزێکی بۆ (عوسمان ﷺ) نووسی، (عوسمان)یش فەرمانی دا بیانکوژن، (وەلید)یش لە دەرگای کۆشکەکەیدا ئەوانی کوشت.

(عەمری کوڕی عاصی تەمیمی)ی شاعیر ستایشی پتەوی و متمانە بەخۆبونی عوسمان و وەلید دەکا لە کوشتنی ئەو دزە بێڕەوشتانەدا:

لا تَأكُلُوا أبَداً جِيرانَكُم سَرَفاً   أهْلُ الزَّعارَةِ فِي مُلكِ ابنِ عفّانِ
إنَّ ابنَ عفّانَ الّذِي جَرَّبْتُمُ   فَطَمَ اللُّصوصَ بِمُحْكَمِ القُرآنِ
مازالَ يَعْمَلُ بالكِتابِ مُهَيْمِناً   فِي كُلِّ عُنُقٍ مِنْهُم وَبَنانِ[1]

کاتێ (وەلیدی کوڕی عوقبە) حوکمی خوای بەسەر دزەکاندا پیادە کرد و کوشتیانی، باوك و خزمانیان رقیان لێی هەڵگرت و لە روی هۆزایەتیەوە

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤:٢٧٢.

پشتگیریان کردن، لەبەر ئەوە لە هەلێکی گونجاو دەگەڕان تا فێڵ لە وەلید بکەن و پیلانێکی بۆ دابڕێژن.

وەلید لەگەڵ ئەبو زوبەیدی میوانیدا

لە سەردەمی (عومەری کوڕی خەتتابداﷺ) (وەلیدی کوڕی عوقبە) والی جەزیرە بوو، -ئەو زەویەیە کە دەکەوێتە نێوان دیجلە و فوراتەوە لە باکوری عێراق-، لە جەزیرەشدا هەندێك لە عەرەبە گاورەکانی هۆزی (تَغلِب) نیشتەجێ بون، هەر لەسەر دەستی ئەودا هەندێ لە گاورەکانی ئەو هۆزە موسڵمان بون، لەوانەی کە موسڵمان بون یەکێك لە سەرکردەکانی ئەو هۆزە بوو کە بە (ئەبو زوبەید) دەناسرا، لەنێوان (ئەبو زوبەید) و (وەلید)دا برایی و هاوڕێیەتی و خۆشەویستی دروست بوبوو.

کاتێکیش (عوسمانﷺ) وەلیدی لە ویلایەتی جەزیرەوە گواستەوە بۆ ویلایەتی کوفە، (ئەبو زوبەید) بۆ سەردانی (وەلید) دەهاتە کوفە.

ڕۆژێك لە ڕۆژان (ئەبو زوبەید) بە سەردانی هاتبوو بۆ لای (وەلید) و ئەو سێ قین لە دڵەی کە وەلید کوڕەکانی کوشتبون: (ئەبو موەریعی ئەسەدی) و (ئەبو زوهەیری ئەزدی) و (ئەبو شوبەیلی ئەزدی) پێیان زانیبوو.

دوابراوەکان وەلید بە عەرەق خواردنەوە تاوانبار دەکەن

ئەم سێ پیاوە بە هەندێ لە پیاوماقوڵانی کوفەیان وتبوو: والیەکەتان (وەلیدی کوڕی عوقبە) لە ماڵی خۆیان و لەگەڵ ئەبو زوبەیدی برادەریدا عەرەق دەخواتەوە!!

هەندێ لەو پیاوماقوڵانەی کوفە لەگەڵ ئەو سێ کەسەدا هاتن بۆ ماڵی (وەلید)، (وەلید) لەگەڵ (ئەبو زوبەید) دانیشتبوو، کاتێ وەلید هەستی پێیان کرد شتێك کە لە پشتیەوە دانرابوو لەژێر تەختەبەندەکەیدا شاردیەوە، هەندێکیان وایان گومان برد ئەوەی وەلید شاردیەوە عارەق بوو.

ئاشکرابونی کارەکەیان لەبەردەم پیاوماقوڵانی کوفە

یەکێك لەو سێ کەسە هەڵی کوتایە ئەوەی لەژێر تەختەبەندەکەدا بوو، بۆ ئەوەی بە ئامادەبوانی پیشان بدات، کاتێ بینی وا سینیەکە و چەند دەنکە ترێیەکی لەسەرە، وەلید لەگەڵ (ئەبو زوبەید)دا خەریکی خواردنی ترێ بون، کاتێ کە بە کتوپڕی ئەو میوانانەی تووش هات، لە شەرماندا

شاردیەوە، چونکە چەند دەنکەترێیەکی کەمی لەسەر مابوو! قین لە دڵەکان پڕوپاگەندەی ئەوەیان بڵاوکردەوە کە عارەقی لێ شاردونەتەوە!!

لەوکاتەدا پیاوماقوڵانی کوفە دەستیان کرد بە قسە پێوتن و جنێودان بەو سێ قین لەدڵە و پۆزشیان بۆ وەلید هێنایەوە و پێیان وت: ئەمانە کەسانێکن خوا خەشمی خۆی لێ گرتون، ئەو حوکمە خواییەی بەسەر رۆڵەکانیاندا پیادەت کردبوو ئازاری داون، لەبەر ئەوە پڕوپاگەندەیان دژ بەتۆ بڵاوکردۆتەوە!!!

وەلید لە کارەکە بێدەنگ بوو، ئارامی گرت و داوای پاداشتی لەخوا کرد، ئەم کارەی بۆ (عوسمان‌ﷺ)باس نەکرد، بە دڵفراوانی خۆی و نەرم و نیانی و لێبوردەیی خۆی بەخشینی![1]

قسەکانیان لای ئیبن مەسعود سەبارەت بە وەلید

رق و قینی ئەو هیچ و پوچانە لەسەر (وەلید) زیادی کرد، یەکێکیان — کە (جوندوبی ئەزدی ئەبو زوهەیر) بوو– لەگەڵ دەستەیەکی تری قین لەدڵدا چوون بۆ لای (عبداللهی کوڕی مەسعودﷺ) و پێیان وت: والیەکەمان (وەلید) لەماڵەوە عارەق دەخواتەوە!

(ئیبن مەسعود) وەڵامی دانەوە: هەرکەسێ شتێکمان لێ بشارێتەوە، ئێمە شوێن عەورەتی ناکەوین و پەردەی نهێنیەکەی نادڕێنین!!

کاتێ (وەلید) وەڵامەکەی (ئیبن مەسعود)ی بۆ ئەو قین لەدڵانە بیستەوە، بەسەرزەنشتەوە پێی وت: بۆچی بەو شێوەیە وەڵامی ئەو هیچ و پوچانەت دایەوە؟ من چیم شاردۆتەوە، ئەمە وەڵامێکە بۆ کەسێکی تۆمەتبار و جێی گومان و، من عارەقخۆر نیم... لەنێوان (وەلید) و (ئیبن مەسعود)دا وتوێژ و گفتوگەیەك لەسەر ئەو بارە ئەنجام درا.[2]

بڵاوکردنەوەی پڕوپاگەندە لە کوفە دەربارەی سەرخۆشی وەلید

درۆزنەکان بەردەوام بون لەسەر بڵاوکردنەوەی پڕوپاگەندە و فێڵ و پیلانەکانیان گوایە وەلید عارەق دەخوا، بەردەوامیش کەسانی تاوانکار و سەرپێچیکاریان لەدەوری خۆیان کۆدەکردەوە، ئەوانەی (وەلید) حەد یان

---

۱ ـ تأريخ الطبري: ٤: ٢٧٣-٢٧٤.

۲ ـ تأريخ الطبري ٤: ٢٧٤-٢٧٥.

سزا یا بەهۆی سەرپێچی کردنی خۆیانەوە تەمێی کردبون!

ڕۆژێك ساحیرێکیان هێنایە بەردەمی (وەلیدی کوڕی عوقبە)، (وەلید) دەربارەی سزا و حەدی ساحیر لە (ئیبن مەسعود)ی پرسی، (ئیبن مەسعود) وتی: چوزانیت کە ساحیرە؟

بە ساحیرەکەیان وت: سیحرەکەت چیە؟

وتی: دەتوانم بچمە دەمی ئەم گوێدرێژەوەو لە پاشیەوە دەرچم!!

(ئیبن مەسعود) بە (وەلید)ی وت: بیکوژە.

ورووژاندنی ئاژاوە و گێرەشێوێنی لەدژیدا

هەندێ لە خەڵکی لە بەردەمی ماڵی (وەلید)دا کۆببونەوە، یەکێك لەو هیچوپوچانەی تێدابوو کە (جوندوبی ئەزدی) بوو.

(جوندوب) ئەمەی بە هەلێکی گونجاو زانی بۆ ئاژاوەو گێرەشێوێنی، دەستدرێژی کردە سەر مافی (وەلید)و بەشمشێر هەڵی کوتایە سەر ساحیرەکە و کوشتی.

(وەلید) و (ئیبن مەسعود) کۆك بون لەسەر بەندکردنی (جوندوبی ئەزدی)، چونکە کارێکی ئەنجام داوە کە مافی ئەو نیە و ساحیرەکەی کوشتوە، جێبەجێکردنی حەدیش لە دەسەڵاتی خەڵکی نیە، بەڵکو مافی پێشەوا یان جێگرەکەیەتی.

کاتێ وەلید دەربارەی (جوندوبی ئەزدی) نوسراوێکی بۆ (عوسمانﷺ) نوسی، فەرمانی پێدا کە تەمێی بکا و پاشان بەرەڵای بکات، قەدەغەی خەڵکیش بکات لە کارکردن بە گومان و جێبەجێکردنی حەدەکان بەبێ مۆڵەتی دەسەڵاتدار..

بەمەش (جوندوب) و کۆمەڵەکەی هێندەی تر رق و فێڵیان بۆ وەلید زیاتر بوو!![1]

داواکردنیان لە عوسمان بۆ لادانی وەلید

هەندێ لەو لەڕێدەرچوانەی کوفە کە قین ئەستور بون بەرامبەر بە وەلید، بەرەو مەدینە بۆ لای (عوسمانﷺ) بەڕێ کەوتن، کە (جوندوبی ئەزدی)شیان لەگەڵدا بوو، داوای ئەوەیان لێکرد کە (وەلید)یان بۆ لەکار

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٢٧٥.

لادا، لەبەر ئەوەی خەڵکی خۆشیان ناوێ و ستەم لە بندەستانی دەکا!

(عوسمانﷺ) پەسەندی نەکردن و پێیانی وت: ئێوە کار بە گومانێك دەکەن کە ئیسلام نەهی لێکردووە و بەبێ مۆڵەتیش لە کوفە دەردەچن!![1]

کاتێ کە گەڕانەوە بۆ کوفە رق ئەستورییان بەرامبەر (وەلید) و خەلیفەش زیادی کرد.

کۆمەڵە لەڕێ دەرچووە دوابڕاوەکان لە کوفەدا

هەموو قین لەدڵەکان لە دەوریان کۆبونەوە، لە شاردا هیچ هیچوپوچ و رقاوی و حەد لێدراو و سزادراو و، تەمێکراو و سەرپێچیکارێ نەما لە دەوریان کۆنەبێتەوە، کۆمەڵە چەتەیەکی لەڕێدەرچووی پوچیان دروست کرد و دەستیان کرد بە بڵاوکردنەوەی درۆ و پڕوپاگەندە دژ بە (وەلید) و (عوسمانﷺ)!

ئەمانە هەنگاوێکی پیسی شەیتانیان نا، کاتێ کە توانیان مۆر(خەتم)ی وەلیدی کوڕی عوقبە بە ڕێگەیەکی نەشیاو بدزن-کە طەبەری بەدرێژی باسی کردووە[2]-، کۆمەڵێکیان چوون بۆ لای عوسمانﷺ و مۆرەکەی (وەلید)یشیان پێبوو، بۆ ئەوەی شاهێدی عەرەق خواردنی لەسەر بدەن.

کاتێ (وەلید) زانی مۆرەکەی نەماوە و ئەوانەش چوون بۆ مەدینە، زانی دەیانەوێ زیانێك بدەن، چوو بۆ مەدینە، بەڵام ئەوان پێشتر گەیشتنە لای عوسمانﷺ!

شایەتی درۆ لای عوسمان لەسەر سەرخۆشی وەلید

کۆمەڵەکە چوونە لای عوسمانﷺ و دوو کەس لە پێشیانەوە بون (ئەبو موەریعی ئەسەدی) و (ئەبو زەینەبی ئەزدی)، ئەوانەی کە وەلید کوڕە دزەکانیانی کوشتبوو، شاهێدیان لەسەر وەلید دا کە عەرەق دەخواتەوە.

پێی وتن: چیتان بینیوە؟

شاهێدی درۆیان دا و وتیان: چوین بۆ لای وەلید، سەرخۆش بوو، بینیمان عەرەقی هەڵدەهێنایەوەو عەرەقەکەمان لە ریشی دەگوشی!!!

بەرگری کردنی وەلید لەخۆی و قسەی عوسمان

بەمەش ئەو دوو شاهێدە درۆزنە خواردنەوەی عەرەقیان بەسەر وەلیددا

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٢٧٥.

٢ ـ سەیری تأريخ الطبري ٤: ٢٧٥-٢٧٧ بکە.

سەلماند، چونکە حەدی عەرەق بە دوو شاهێد دەچەسپێ.

کاتێ وەلید هات بۆ لای عوسمانﷺ، سوێندی بۆ خوارد کە عەرەقی نەخواردۆتەوە، ئەو دوو شاهێدە درۆزنن و دوو دزی هیچوپوچن!

عوسمانﷺ پێی وت: ئێمە بەو ئەنجامە کاردەکەین کە پێی دەگەین، حەدیش بە شاهێدی دانی دوو شاهێد جێبەجێ دەکەین، جێی شایەتی درۆزن و ستەمکاری درۆزن ئاگرە، خواش تۆڵەی لێ دەستێنێ و ستەملێکراویش خوا تۆڵەی بۆ دەکاتەوە و پاداشتی چاکەی دەداتەوە..

کەواتە براکەم – وەلید برای شیری عوسمان بوو–، ئارام بگرە و هەردەبێ حەدت لەسەر جێبەجێ بکرێ!!

حەد دەرکردن لە وەلیدی بێ تاوان و لەکارلادانی

بە شاهێدی دوو شاهێدی درۆزن، (عوسمانﷺ) فەرمانی دا بە دەرکردنی حەدی عەرەقخۆر لە (وەلید)ی ستەملێکراو!

دوایی وای بینی کە بەرژەوەندی لەوەدایە لە کوفە لەکاری بخات، ئەوەبوو لە کاری خست، پاش والیەتیەك کە پێنج ساڵ بەردەوام بوو!

والی نوێ سەعیدی کوڕی عاص

لەجێی ئەو (سەعیدی کوڕی عاص)ی کردە والی کوفە، بەم جۆرە (سەعیدی کوڕی عاص) لە ساڵی (٣٠)ی کۆچی بوە والی کوفە.[١]

هیچوپوچ و ڕق ئەستور و درۆزنەکان، پاش شاهێدی‌یەکی درۆ لەسەر وەلید، گەڕانەوە کوفە بۆ ئەوەی نەخشەی فێڵ و پیلانی تر دژی والی تازە (سەعید) بکێشن.!!

وتاری سەعید دەربارەی فیتنە

سەعیدﷺ گەیشتە مەڵبەندی فیتنە (کوفە)و سەرکەوتە سەر دوانگە، پاش ئەوەی سوپاس و ستایشی خوای کرد، وتی:

(بەخوای بۆ لای ئێوە نێردراوم، پێشم ناخۆشە، بەڵام کاتێ عوسمانﷺ فەرمانی پێکردم، هیچ بوارێکم نەما بۆ جێبەجێنەکردنی، ئاگاداربن، فیتنە لەنێوتاندا سەری بەرزکردوەتەوە، سوێند بەخوا دەکێشم بەسەریدا هەتا سەرکوتی دەکەم، یا سەردەکەوێ بە سەرمدا، ئەمڕۆش من سەرکردە و

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٢٧٥-٢٧٨.

گەورەی خۆمم)!![1]

(سەعیدی كوڕی عاص) ئاگاداری بارودۆخی خەڵكی كوفە بوو، بە بیروبۆچوونی خەڵكی ئاشنا بوو، تیایاندا هەستی بە قوڵی فیتنە دەكرد، ئاشنابوو بە تێوەخزانی كۆمەڵێ لە لەڕێدەرچوان و هیچوپوچ و ڕق ئەستور و دوژمنامی ئەم ئایینە لە پیلان و فێڵ و فیتنەدا، لەگەڵ زاڵبونی هەرچی و پەرچی و ئاژاوەچی و دەشتەكیەكان بەسەر ڕاوبۆچونی خەڵكدا.

نوسراوی سەعید بۆ عوسمان دەربارەی بارودۆخی كوفە

سەعید نامەیەكی بۆ (عوسمان)نوسی و هەواڵی بارودۆخی نالەباری كوفەی پێڕاگەیاند، لەو نامەیەدا هاتبوو:

لە ڕاستیدا كاروباری خەڵكی كوفە شڵەژاوە، خاوەن ڕێز و پێشینە و لەپێشەكان لەژێرەوەن، ئەوەی لەم وڵاتەدا زاڵە ئەوانەن كە بەدواییدا هاتوون، لەگەڵ ئەو دەشتەكیانەی دراونەتە پاڵی، هەتا تیایدا تەماشای خاوەن ڕێز و دنیادیدە ناكرێت..!!

(عوسمانیش)بە نامەیەك وەڵامی دایەوە، كە تیایدا داوای ڕێكخستنی بارودۆخی خەڵكەكەی كردوە، لەسەر بناغەی پێشینە و جیهادكردن پۆلینیان بكات و كەسانی زانا و ڕاستگۆ و جیهادكار بەسەر ئەوانی تردا پێش بخات.

وتاری عوسمان و سەعید دەربارەی چاكسازی بارودۆخی كوفە

لەو نامەیەدا هاتووە:

خاوەن پێشینە و لەپێشەكان پایەدار كە، ئەوانەی لەسەر دەستیان ئەو وڵاتە ڕزگار كراوە، ئەو دەشتەكیانەی لەدوای ڕزگاركردنی ئەو وڵاتە هاتونەتە ئەوێ لەدوای ئەو موجاهیدە پێشینانەوە دایان بنێ، مەگەر ئەو پێشینانە لە جیهاد و حەقدا كەمتەرخەم بوو‌بێتن و بەو كارە هەڵنەستابێتن و ئەوانەی دوای ئەوان پێی هەستابێتن! پلەو پایەی هەر مرۆڤێكیان بپارێزە و بە شێوەیەكی ڕەوا و دادگەرانە بە هەموویان ببەخشە، بەهۆی شارەزابون لە حاڵ و باری خەڵكی دادگەری لەنێوانیان دێتەدی!!

(سەعید)یش لەسەر ڕێنمونیەكانی عوسمان كاری كرد،

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٢٧٩.

جیهادکارانی بانگ کرد، ئەوانەی بەشداری قادسیە و هی تریان کردبوو، وێنەی (قەعقاعی کوڕی عەمری تەمیمی)، و پێی وتن:

ئێوە ڕووی ئەو خەڵکانەن کە لە پشتتانەوەن، ڕووش گەیەنەر و هەواڵدەری لاشەیە، دەی سەبارەت بە پێداویستیەکانی ئەوانەی تر هەواڵمان بدەنێ و پیاوچاك و دڵسۆز و باشەکانی نێوانیانم پێ بڵێن!![1]

سەعید ئەهلی ڕاوێژ لە پیاوچاکانی کوفە پێك دەهێنێت

(سەعید) هاوشێوەیەکی کۆڕی ڕاوێژی لای خۆی پێکهێنا، لە ئەهلی حەل و عەقد لە خەڵکی کوفە، کە تیایدا هاوەڵان و موجاهیدان و زانا و فەقیهەکان و دیندار و بەتەقواکان و قورئانخوێنەکان و خاوەن ڕێزەکانی تێدا کۆکردبویەوە، ئا ئەمانە بە دەوری (سەعید)دا بون و بەشداری کۆڕ و ڕاوێژکاریەکانیان دەکرد!

بەڵام هەنگاوەکانی (سەعید) بەدڵی هیچوپوچ و ڕق ئەستور و هەرچی و پەرچیە نەفامەکان نەبوو، لەنێوان خەڵکی گشتی دەستیان کردەوە بە بڵاوکردنەوەی پڕوپاگەندە و درۆ و قسەی بێبناغە دژ بە (سەعید)، بە کەسێکی هیچیان لەقەڵەم دابوو، هەندێ لە سادە و ساکارەکانیش بە درۆکانیان باوەڕیان کردبوو و، بۆ لای خۆیان بەکێشیان کردبون!

عوسمان هەواڵی ئەو کارانەی لە کوفە ئەنجام دراوە بە ئەهلی ڕاوێژ دەدات

(سەعیدی کوڕی عاص) لە کارەکانی خۆی (عوسمان ﷺ)ی ئاگادارکردەوە، (عوسمان)یش ئەهلی حەل و عەقدی مەدینەی کۆکردەوەو هەواڵی بارودۆخی کوفە و ئیجرائاتەکانی (سەعیدی کوڕی عاص)ی بۆ ڕوبەڕوبونەوەیانی پێڕاگەیاندن و هەروەك هەواڵی هیچ و پوچە ڕق ئەستورەکان و هەستانیان بە بڵاوکردنەوەو پڕوپاگەندە و درۆشی پێ گەیاندن.

ئەوانیش بە (عوسمان)یان گوت: ئەوەی کردوتە پێکاوتە، هیچ خزمەتگوزارییەك بە فیتنەچیەکان مەدە، پێش خەڵکیان مەخە، هیچ شتێکیان پێ مەدە کە شایستەی نین، کاتێ کەسێکی ناشایستە کاروباری گرتە دەست، جێبەجێی ناکا، بەڵکو خراپیشی دەکا!!

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٢٧٩.

(عوسمان) پێی وتن: ئەی خەڵکی مەدینە، خەڵکی ڕووەو فیتنە بزواون، بۆ ڕوبەڕوبونەوەیان خۆ ئامادەکەن، دەست بە حەقەوە بگرن، لەمەولاش هەواڵتان لەسەری پێدەدەم و یەکە بەیەکەشتان بۆ دەگێڕمەوە![1]

به چاکسازی زیان به ئارەزوبازەکان کەوت

هەرچی و پەرچی و دەشتەکیە زاخاودراوەکان، بەهۆی پێشخستنی خاوەن پێشینە و جیهاد و دونیادیدە و زانست و تەقواکان لە کۆڕ و سەرکردایەتی و ڕاوێژکاریدا ئازارێکی زۆریان چەشت، جا دەستیان کرد بە نەنگی گرتن لە والیەکان لەبەر پێشخستنی ئەوانە بەسەر ئەماندا و ڕاوێژ پێکردنیان بەبێ ئەمان و، بە جیاخوازی و ڕەقی و دوورخستنەوەیانیان لە قەڵەم دا.

ڕق ئەستور و هیچوپوچەکان ئەم بارەیان قۆستەوە و ڕق و کینەی خەلیفە و والیەکانیان لە دڵدا چاندن و، کارەکانی (سەعیدی کوڕی عاص)ی والییان ڕەتکردەوەو یاخی بون و لەنێو خەڵکیدا پڕوپاگەندەیان دژ بەو بڵاودەکردەوە!

خەڵك پڕوپاگەندەکەیان ڕەت دەکردەوە

تێکڕای خەڵکی کوفەش قسەی ئەم هیچوپوچە لەڕێدەرچوانەیان وەرنەگرت، بۆیە ئەم ڕق ئەستورانە کپ بونەوە، تا وای لێهات گومانەکانیان بەدەر نەدەخست و دەیانشاردەوە، چونکە زۆربەی خەڵکی باوەڕیان پێ نەدەکردن، بەڵام بە نهێنی دەیانگەیاند بە دەشتەکی و ئاژاوەگێڕەکان کە پشتگیرییان دەکردن، یا ئەوانەی کە سزا و تەمێکرابون.[2]

جولەکە دوابراوەکان خراپەکاری دەخەنە نێوان موسڵمانانەوە

دوژمنانی دوابڕاوی ئیسلام لە جولەکە و گاور و ئاگرپەرستەکان لە پیلاندا بون دژ بە ئیسلام و موسڵمانان و پڕوپاگەندەی درۆینەیان دژ بە خەلیفە و والیەکان بڵاو دەکردەوە، ئەو هەڵانەی کە هەندێکیان لێ بەدەر دەکەوت لەدژیان بەکاردەهێنا بۆ وروژاندنی تێکڕای خەڵکی، زۆرێکیش لە درۆودەلەسە و ساختەکارییان دەخستە سەری، لەمەشدا مەبەستیان

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٢٧٩-٢٨٠.

٢ ـ سەیری تأريخ الطبري ٤: ٢٨١ بکە.

بڵاوکردنەوەی ئاژاوەو قووڵکردنەوەی ناکۆکی نێوان موسڵمانان بوو، ئەمەش بۆ جۆشدانی رق و توڕەییان بەرانبەر ئەو ئیسلامەی زاڵ بوو بەسەر ئایینە پوچەکانیاندا و روخاندنی ئەو سیستەمە فەرمانڕەواییە ئیسلامیەی کە دەوڵەتەکانیانی تێکشکاند و سوپاکانیانی لەناو برد!

ڕێکخراوێکی نێهنی بۆ فرت و فێڵ پێك دەهێنن

ئەمانە بۆ جێبەجێکردنی ئامانجەکانیان، هیچوپوچ و سادە و گێژ و وێژەکانیان وەگەڕ خستبوو، کەسانی رقاوی لەوانەی خەلیفە یان یەکێك لە والیەکانی تەمێی کردبون یا حەدیان لێدەرکربوو، یان سەرزەنشت کرابون، لە دەوریان کۆببونەوە، ئەم دوژمنانە ڕێکخراوێکی نهێنی پیسیان ڕێکخست، ئەندامەکانیشیان لەوانە بون کە گوێیان بۆ دەگرتن و لە شارە گەورە و هەرێمە جۆربەجۆرەکانیشدا پاشکۆ و شوێنکەوتەیان هەبوو، تا تۆڕێکی پەیوەندی نهێنیان لەنێوان خۆیاندا پێکهێنا! گرنگترین لقەکانی ئەو ڕێکخراوە پیسەش لە کوفە و بەصرە و میصردا بون، هەندێ ڕەگەزیشیان لە مەدینەی منەوەرە و شامدا هەبوو!!

جولەکەی یەمەنی عبداللە بن سبأ، سەرکردەی ئەو دەستەیە بوو

سەرکردەی ئەم ڕێکخراوە نهێنیە دوژمنکارە، جولەکەیەك بوو لە جولەکەکانی یەمەن و بانگەشەی ئیسلامبونی خۆی لە خەلافەتی عوسماندا ڕاگەیاندبوو، وای هەڵدەبەستا کە بوەتە موسڵمان!! بەردەوام لە وڵاتە ئیسلامیەکاندا دەبزوا، شوێنکەوتە و سەربازەکانی ڕێك دەخست و کۆمەڵ و ڕێکخستنەکەی لێیان پێك دەهێنا!!

ئەو جولەکەیەش (عبداللەی کوڕی وەهبی کوڕی سەبەء)ی ناسراو بە (ئیبن سەوداء) بوو، چونکە دایکی ڕەشپێست بوو، شوێنکەوتەکانیشی بە (سەبەئیەکان) دەناسرێن و ڕۆڵی یەکەمیان بوو لە دەرچوون لە فەرمانی عەلی و پاشان کوشتنی.

سەرەتای کاری سەبەء

ئیمام (طەبەری) بە ڕچە(سند)یەك کە خۆی هێناویەتی سەبارەت بەو وتویەتی:

(عبداللەی کوڕی سەبەء) جولەکەیەکی خەڵکی (صەنعا) بوو، دایکی ڕەش پێست بوو، لە سەردەمی عوسماندا موسڵمان بوو، پاشان لە وڵاتە

ئیسلامیەکاندا دەگەڕا و لە هەوڵی گومڕاکردنیاندا بوو، لە حیجازەوە دەستی پێکرد، پاشان بەصرە و لەپاش ئەوەش کوفە و پاشانیش شام، ئەوەی دەیویست لەلای خەڵکی شام دەستی نەکەوت، لە شام وەدەریان نا، تا ڕۆیشت بۆ میصر!

(ئیبن سەبەء) چووە میصر و تیایدا مایەوە، کاری لە هەندێك لە خەڵکەکەی کرد، بەردەوام کوفر و گومڕاییەکانی بڵاو دەکردەوە.

ئیبن سەبەء وای بڵاو دەکردەوە کە موحەممەد دەگەڕێتەوە و ئیمامەتی بۆ عەلی دانراوە

پێی دەوتن: سەرم سوڕدەمێنێ لەوەی کە دەوترێ عیسا لە ئاخیر زەماندا دەگەڕێتەوە، بەڵام دەڵێ موحەممەد لە ئاخیرزەماندا ناگەڕێتەوە، لەگەڵ ئەوەشدا کە خوای گەورە فەرمویەتی:

﴿إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَى مَعَادٍ: ئەوەی کە قورئانی کردە ئەرکی سەرشانی تۆ، سەرەنجام دەتباتەوە ئەو شوێنەی بەڵێنی پێدای.﴾القصص/٨٥.

لە ڕاستیدا موحەممەد لەپێشترە بۆ گەڕانەوە، وەك لە عیسا، چونکە لەو باشترە!

لێرەوە بنەمای (گەڕانەوە- الرجعة)ی بۆ دانان و ئەوانیش پەسەندیان کرد و قسەیان لێی دەکرد.

پاشان هەنگاوێکی تری نا، ئەویش وروژاندنی خەڵکی بوو دژ بە خەلیفە، پێی وتن: هەزار پێغەمبەر هەبون، هەر پێغەمبەرێکیش (وەصی)یەکی هەبووە، (عەلی کوڕی ئەبوطالب) وەصی موحەممەدە، بەو پێیەی موحەممەد دوا پێغەمبەرە، هەروا (عەلی)ش دوا (وصی)یەکە!

دوای ئەوە پێی وتن: کێ ستەمکارترە لەوەی وەسیەتی پێغەمبەری خوایﷺ بەجێ نەهێناوە لە جێنشین کردنی (عەلی) لەپاش خۆی و باز بدا بەسەر (وصی)یەکەیدا کە عەلی‌یە و لەجێگەی ئەو موسڵمانان کەسی تر دابنێن!

ئیبن سەبەو ڕێنمونیەکانی خۆی بۆ شوێنکەوتەکانی دەنێرێ

لەدوای ئەوەش پێی وتن: لە ڕاستیدا عوسمانرضي الله عنه بە ناڕەوا خەلافەتی گرتووەتە دەست، ئەمە لە ڕاستیدا هی (وصی)یە، (عەلی کوڕی ئەبوطالب)،

هەر دەبێ (عوسمان) بۆ (عەلی) جێی بهێڵێ.

(ئیبن سەبەء) شوێنکەوتە تاوانبارەکانی لە ڕێکخراوە نهێنییە پیسەکەیدا ڕاسپارد کە لە وڵاتانی موسڵماندا بڵاوببونەوە، پێی وتن: ڕاپەڕن بۆ ئەو کارە، ببزوێن، دەست بکەن بە تانەدان لە ئەمیر و والیەکانتان، ئەوانەی خەلیفە هاوکارییان دەکا، وا دەرخەن کە فەرمان بەچاکە و بەربەستی لە خراپە دەکەن، بۆ ئەوەی خەڵکی بۆ لای خۆتان ڕاکێشن، بانگیان کەن بۆ ئەم کارە!!

(عبداللەی کوڕی سەبەء) بانگخوازەکانی خۆی بە وڵاتانی موسڵماندا پەرش و بڵاو کرد، لە بەصرە و کوفە و مەدینە و شوێنی تر، خۆیشی لە میصردا نیشتەجێ بوو، نوسراوی بۆ شوێنکەوتەکانی لە وڵاتاندا دەنوسی کە مێشکیانی تێکدابوو و بۆخۆی کەمەندکێشی کردبون، ئەوانیش بۆیان دەنوسی.

چالاکی شوێنکەوتەکانی لە خراپەکاریدا

بەهۆی داواکردنی ئەمە شوێنکەوتەکانی لە وڵاتاندا کەوتنە جووڵە، بە نهێنی بە لایەنگرەکانیان وتبوو کە ئێمە چی دەکەین وچۆن دەمانەوێ لە فەرمانی والیەکان و خەلیفە دەرچین و کاردەکەین بۆ لەکار لادانی عوسمانﷺ لە خەلافەت!

وەها خۆیان دەردەخست کە فەرمان بە چاکە و بەرگری لە خراپە دەکەن، بۆ ئەوەی کار لە خەڵکی بکەن و ڕایانکێشن و بیانخەڵەتێنن!

شێوازی سەبەئیەکان لە فیتنەدا

شوێنکەوتەکانی (ئیبن سەبەء) درۆ و بوختانیان لەسەر نەنگی ئەمیر و والیەکانیان دادەتاشی و لە نوسراودا بڵاویان دەکردەوەو هەندێکیان بۆ هەندێکی تریان بۆ شارەکان دەنارد، وای لێهات خەڵکی هەر شارێك نوسراویان بەم درۆودەلەسانە پڕ دەکردەوەو دەیاننارد بۆ شارەکانی تر، خەڵکی هەرشارێکیش ئەم نوسراوە ساختانەیان بۆ خەڵکی لای خۆیان دەخوێندەوە.!

خەڵکیش بەهۆی ئەوانەوە نەنگی و هەڵەی والی ئەو وڵاتەیان دەبیست و دەیانوت: ئێمە بێ وەیین لەوەی موسڵمانانی ئەو وڵاتە تووشی هاتوون،

ئەوەی دەیانبیست باوەڕیان پێی دەکرد!

بەم شێوەیە (سەبەئیەکان) لە زەویدا خراپەکارییان کرد و بارودۆخی موسڵمانانیان تێك دا و یەك قسەییان لەت و پەت کرد و برایەتی و یەکڕیزیانیان لەق کرا، خەڵکیان دژ بە والی و سەرکردەکان وروژاند و درۆ و بوختانیان دەربارەی خەلیفە عوسمانﷺ ڕێکخستبوو.

ئەوان بەم تاوانە ڕێکخراو و نەخشەکێشراوە زیرەکانەیە، ئەوەی دەیانویست ئاشکرایان نەدەکرد، ئەوەشی بە نهێنی ئەنجامیان دەدا رایان نەدەگەیاند، مەبەستیان بوو عوسمانﷺ لەکار بخەن و عەزلی بکەن و دەست بگرن بەسەر سیستەمی ئیسلامیدا بۆ جێبەجێکردنی مەبەستە شەیتانیەکانی (عبداللەی کوڕی سەبەء) و جولەکە و گاور و ئاگرپەرستە هاوکارەکانی!![1]

کاتێ (عبداللەی کوڕی سەبەء) ئیسلام بونی خۆی ئاشکرا کرد، ڕووەو شام ڕۆیی، بۆ ئەوەی هەندێ لە خەڵکەکەی تێك بدا و کاریگەرییان لەسەر دروست بکا، بەڵام لەم ئامانجە شەیتانیەیدا لەوێ سەرکەوتوو نەبوو!

ئیبن سەبەء لە شام سەر لە ئەبوزەر دەشێوێنێ

ئیمام (طەبەری) بە ڕچە(سند)ی خۆی دەیگێڕێتەوە و وتویەتی:

(کاتێ (ئیبن سەوداء-ئیبن سەبەء-) چووە شام، بە (ئەبوزەری غیفاریﷺ) گەیشت، (ئیبن سەبەء) بە (ئەبوزەر)ی وت: ئایا سەیرت لەو وتەیەی موعاویە نایەت کە دەربارەی ماڵ و سامانی موسڵمانان دەڵێ سامان سامانی خوایە! ئاگادار بە هەموو شتێ هی خوایە، بەڵام موعاویە مەبەستی ئەوەیە ئەم سامانە نەدا بە موسڵمانان و ناوی موسڵمانانی لێ بسڕێتەوە!

(ئەبوزەرﷺ) بە نیازپاکی و دڵسافی و دەرون بێگەردیەوە بە قسەکانی (ئیبن سەبەء) کاریگەر بوو، وا گومانی برد موعاویە لەم قسەیەیدا بەهەڵەدا چووە.

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٤٠-٣٤١ بە دەستکاری داڕشتنەکەی.

لەنێوان ئەبوزەر و موعاویە

(ئـەبـوزەر) چـوو بـۆ لای موعاویـەﷺ، ئینكـاری لێكـرد و پێـی وت: موعاویە! چی وات لێدەكات ناوی سامانی موسڵمانان بنێی سامانی خوا؟

موعاویـەش پێـی وت: ئـەبـوزەر! ڕەحمـەتی خـوات لێبـێ، ئـەی ئێمـە بەندەی خوا نین و سامانیش هـی ئـەو نیـە، دروستكراو و فەرماندانیشیان هەر لە ئەوەوە نیە؟

ئەبوزەر وتی: مەڵێ ئەم سامانە سامانی خوایە.

موعاویە پێی وت: ناڵێم ئەم سامانە هـی خوا نیە، بەڵام دەڵێم: ئەوە سامانی موسڵمانانە!!

بـەم شـێوەیە موعاویـەﷺ كارەكـەی كـورت كـردەوەو وەڵامگـۆی ئەبوزەرﷺ بوو، لەگەڵ ئەوەی موعاویە لە قسەكەیدا هەڵە نەبوو، بەڵكو ئـەوە فـرت و فێڵـەكانی (ئـیبن سـەبەء) بـوو كـاری كردبـووە سـەر ئـەبـوزەر بەهۆی نیازپاكی و دڵسافیەكەیەوە، بەڵام جیاوازییەكانی نێوان موعاویە و ئەبوزەر لە هاوێنەی ئەم مەسەلانەدا توندتر بوو، تا وای لە عوسمانﷺ كـرد كـە كاغـەزێك بـۆ ئـەبـوزەر بنوسـێ بـۆ ئـەوەی بـە سـەربەرزی و ڕێزلێگیراویەوە بۆ مەدینە بگەڕێتەوە، ئەبوزەر ترسا لە مەدینەدا هەندێ بە هەڵەی تێبگەن و بۆ مەبەست و نیازەشەیتانیەكانی ئیستغلالی بكەن، پێی خـۆش بـوو لـە (ڕەبـەزە)ی دەوری مەدینـەدا نیشـتەجێ بـێ و لـەم فیتنـە كەنارگیر بێ، تا ئەوەبوو پێش هاتنی ڕووداو و بڵاوبونەوەی فیتنە لەساڵی ٣٢ی كۆچی لەشامدا كۆچی دوایی كرد!!

ئەبودەرداو و عوبادەی كوڕی صامیت جولەكەیەتی ئیبن سەبەو ئاشكرا دەكەن

(ئیبن سەوداء) لە شامدا دەچێتە لای (ئـەبو دەرداءﷺ)یش، بە هـەمان شێوەی (ئەبوزەر) قسەی لەگەڵ دەكات و دەیـەوێت تێكـی دا و هـانی بـدات لەسـەر موعاویـە، بـەڵام (ئـەبو دەرداء) بـە هۆشـیاری و بەرچاوڕۆشـنی و ئیمانەوە گوێبیستی قسەكەی دەبێ و بۆنی جولەكەیەتی و شـەیتانی بونی لێ دەكا و پێی دەڵێ: تۆ كێی؟ بەخوا (ئیبن سەوداء) تۆ هەر جولەكەی!!

هەروەها (ئیبن سەبەء) دەچێت بۆ لای (عوبادەی كوڕی صامیتﷺ) و هـەمان وتوێـژی (ئـیبن دەرداء)ی لەگـەڵ دەكـا، (عوبـادە)ش پیسـی و

جولەکەیەتیەکەی بەدەردەخا و دەیداتە پێش خۆی و لەگەڵ پاسەوانێکا دەیبا بۆ لای موعاویە و، پێی دەڵێ: موعاویە! ئەم جووە بگرە و وازی لێنەهێنی، ئەمە (ئەبونەر)ی لێ وروژاندبوی!!!

(موعاویەش‌ﷺ)دەربارەی ئەم کارە بۆ (عوسمان‌ﷺ) دەنوسێ، (عوسمان) پێی دەڵێ: لە ڕاستیدا فیتنە لوت و چاوی دەرکردوە و سەری قوت کردووەتەوە، تەنها ئەوەی ماوە هەڵچێ و شۆڕش بکا! برینەکان مەکولێنەوەو ئەوەندەی دەتوانی خەڵکی و خۆت لە بارودۆخەکە بپارێزە![1]

ئیبن سەبەء لە بەصرە لە ساڵی ٣٠ك

لە ساڵی (٣٠)ی کۆچیدا (عبداللەی کوڕی سەبەء) لە شامەوە دەچێتە بەصرە، بۆ ئەوەی شوێنکەوتە لەدین دەرچوەکان و ڕق ئەستور و هەرچی و پەرچیە کەللەپوچەکان ڕێك بخات، (والی بەصرە (عبداللەی کوڕی عامری کوڕی کریز) بوو، پیاوێکی بە حەزم و دادگەر و پیاوچاك بوو.

کاتێ (ئیبن سەبەء) دەگاتە بەصرە، لە ماڵی پیاوێکی پیس و خراپی بەصرە دادەبەزێ، کە دزێکی بکوژ بوە، کە ئەویش (حەکیمی کوڕی جەبەلە) بوو!!

ئیمامی (طەبەری) وتویەتی: هەواڵ گەیشتە بە (عبداللەی کوڕی عامر) کە پیاوێکی نەناسراو لەلای (حەکیمی کوڕی جەبەلە) دابەزیوە و لە ماڵی ئەوانە.

ئیبن سەبەء لەلای حەکیمی کوڕی جەبەلەی دزی بەصرە

(حەکیمی کوڕی جەبەلە) پیاوێکی دز بوو، کاتێکیش سوپای جیهاد دەگەڕایەوە بۆ بەصرە، ئەو لە سوپاکە جێ دەما و لەسەر زەوی و زاری فارسدا خراپەکاری دەکرد و هەڵی دەکوتایە سەر زەوی و زارەکانی (ئەهلی ذیممە) و دەستدرێژی دەکردە سەر زەوی و زاری موسڵمانان و بە ئارەزووی خۆی شتی لێ دەبرد!! جا ئەهلی ذیممە و موسڵمانان سکاڵایان بردە لای (عوسمان‌ﷺ) ، (عوسمان)یش بۆ (عبداللەی کوڕی عامر)ی نوسی و پێی وت: (حەکیمی کوڕی جەبەلە) لە بەصرەدا بەند بکە و نەهێڵی بچێتە دەرەوە تا هەست دەکەی ژێر بووە.

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٢٨٣-٢٨٤.

(عبدالله)ش لە ماڵی خۆیدا بەندی كردبوو، نەشی دەتوانی لە بەصرە دەربچێ.

لەكاتێكدا (ئیبن جەبەلە)ی دز لەماڵی خۆیدا لەژێر نیشتەجێكردنی بەزۆر(الإقامة الجبرية)دا بوو، (عبداللەی كوڕی سەبەء)ی جولەكە هاتە ماڵی و، بێڕەوشتی و لەڕێ دەچوویی و رق و تۆمەتباری ئەوەی بە هەل زانی و بۆ بەرژەوەندی خۆی وەگەڕی خست، لێرەوە (ئیبن جەبەلە) لە بەصرە بووە پیاوی (ئیبن سەبەء)!

ئیبن جەبەلە، گەورەی سەبەئیەكانی بەصرە

(ئیبن جەبەلە)، هاوڕێنەكانی خۆی لە لەڕێلادەر و هیچوپوچەكانی بە (ئیبن سەبەء) دەناساند، (ئیبن سەبەء)یش بیروبۆچونەكانی تێدا دەچاندن و بۆ رێكخراوە نهێنیەكەی وەگەڕی دەخستن.

كاتێ (عبداللەی كوڕی عامر) بە (ئیبن سەبەء)ی زانی، بانگی كرد و پێی وت: تۆ كێی؟

(ئیبن سەبەء) وتی: من پیاوێكی خاوەن كیتابم، حەزم كردووە لە ئیسلام و موسڵمان بووم، حەزیشم بە دراوسێیەتیت كردوەو لەلات نیشتەجێ بووم!!

دەركردنی ئیبن سەبەء لە بەصرە پاشان لە كوفە

(عبدالله) وتی: ئەدی ئەو قسانەت چیە كە پێم دەگاتەوە؟ دەرچۆ لەلام!!

(ئیبن عامر) لە بەصرە دەری دەكا، (ئیبن سەبەء)یش بەصرە بەجێ دەهێڵێ، پاش ئەوەی كۆمەڵێك كەس و شوێنكەوتەی خۆی تیادا بەجێ دێڵێ و لقێكی كۆمەڵە سەبەئیە جولەكەییەكەی تیادا دادەمەزرێنێ.!

(ئیبن سەبەء) دەچێتە كوفە و كەسانێكی لەڕێدەرچووی تیادا بەدی دەكا، كە ئامادەن بۆ پێشوازیكردنی، ئەویش ئەمان بۆ كۆمەڵە و حیزبەكەی وەگەڕ دەخا.

پێگەی ئیبن سەبەء لە میصر

كاتێكیش (سەعیدی كوڕی عاص) پێی دەزانێ لە كوفە دەری دەكا و، روو دەكاتە میصر و تیایا نیشتەجێ دەبێ و جێپێی خۆی خۆش دەكا و تۆو دەچێنێ و بەری دێنێ، تا سەرەنجام سەر لە خەڵكێك تێك دەدا و كەسانێكی هەرچی و پەرچی و مێشك پووچ و داخ لەدڵ و دوابڕاو و

تاوانكار و یاخیبوو بەلای خۆیدا رادەكێشێ!

ئەوەی جێگەی داخە لەنێوان ئەوانەشدا دوو كوڕی هاوەڵانی تێدابوو كە ئەوانیش:

(موحەممەدی كوڕی ئەبوحونەیفەی كوڕی عوتبە) كە بەخێوكراوی عوسمان بووەو كوڕی ژنەكەی بووە.

(موحەممەدی كوڕی ئەبوبەكری صدیق) كە (عائشە)ی خوشكی لێی توڕە بووەو ناوی دەبا بە (مذمَّم) واتە سەرزەنشت كراو، نەك (محمَّد) واتە سوپاسكراو!!

(ئیبن سەبەء) پەیوەندیە نهێنیەكانی لە پێگەی خۆیەوە كە میصر بوو لەگەڵ شوێنكەوتەكانی لە مەدینە و بەصرە و كوفە رێك دەخست و، پیاوەكانی لەنێوان ئەم ولاتانەدا دەبزواند!![1]

شەش ساڵ هەوڵی سەبەئیەكان

هەوڵ و تێكۆشانی (ئیبن سەبەء) و هاوەڵەكانی نزیكەی شەش ساڵی خایاند، كاتێ كە لە ساڵی (٣٠)دا دەستیان كرد بە كارە شەیتانیەكانیان و لە كۆتاییەكانی ساڵی (٣٥)دا توانیان لە كوشتنی خەلیفە عوسماندا سەركەوتن بەدەست بهێنن، بە درێژایی سەردەمی (عەلیﷺ)یش خراپەكاریەكانیان بەردەوام بوو!

سەبەئیەكان لە كوفەوە لە ساڵی ٣٣ك دەست پێدەكەن

سەبەئیەكان بریاری ئەوەیان دابوو لە كوفەوە-ولاتی فیتنە و پیلانەكان- دەست پێبكەن، بۆ ئەو مەبەستەش ساڵی (٣٣)یان دیاری كردبوو وەك كاتێكی دیاریكراو بۆ جووڵە و ئاژاوەگێڕی، لەو كاتەشدا والی كوفە(سەعیدی كوڕی عاص) بوو.

لە یەكێك لە رۆژەكانی ساڵی (٣٣)دا، (سەعیدی كوڕی عاص) لە كۆڕی گشتیدا دانیشتبوو، هەموو تێكرای خەڵكیش لە دەوری بون، لەنێوان خۆیاندا گفتوگۆ و مشتومڕیان بوو، لەوكاتەدا هەندێ لەو لەڕێدەرچووە سەبەئیانە دزەیان كردە كۆڕەكەیانەوە، كاریان كرد بۆ تێكدانی كۆڕەكە و هەڵگیرساندنی ئاگری فیتنە.

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٢٦-٣٢٧.

سەبەنیەكان لە كۆڕی(سەعیدی كوڕی عاص)دا خراپەكاری دەكەن

لە كۆڕەكەدا وتوێژ و گفتوگۆیەك كەوتە نێوان (سەعیدی كوڕی عاص) و یەكێك لە ئامادەبوانەوە، كە (خونەیسی كوڕی خوبەیشی ئەسەدی) بوو، لەسەر كارێك جیاواز بون، لەو كاتەشدا حەوت لەو لەڕێدەرچووە ئاژاوەگێڕانە دانیشتبون، لەوانە: (جوندوبی ئەزدی) كە لەپێشدا كوڕە دزەكەی كوژرابوو، (ئەشتەری نەخەعی) و (ئیبن كەواء) و (صەعصەعەی كوڕی صوحان)..

ئاژاوەچیەكان ئەم هەلەیان قۆستەوە، لەكۆڕەكەدا هەستان بە لێدانی (خونەیسی ئەسەدی)، كاتێكیش باوكی هەستا بۆ یارمەتیدانی و ڕزگاركردنی، لەویشیان دا.!

(سەعید) هەوڵی دا نەهێڵێ لێیان بدەن، بەڵام هەر وازیان نەهێنا، ئەوەندەیان لە خۆی و كوڕەكەی دا تا بەهۆی توندی لێدانەكانەوە لە هۆش خۆیان چون، (بەنی ئەسەد)یش هاتن بۆ تۆڵەكردنەوەی ڕۆڵەكانیان، نزیك بوو جەنگ لەنێوان هەردوو لا هەڵگیرسێ، بەڵام (سەعید) توانی كاروبارەكە چارەسەر بكا![1]

كاتێك عوسمان ﷺ بە ڕوداوەكەی زانی، داوای لە (سەعید) كرد بە دانایانە بارودۆخەكە چارەسەر بكات و ئەوەندەی دەتوانێ بەری فیتنە تەسك بكاتەوە.

خەڵكی كوفە داوای سزادانی سەبەنیەكان دەكەن

لەڕێدەرچووە ئاژاوەگێڕەكان چوونەوە بۆ ماڵەكانی خۆیان و دەستیان كرد بە بڵاوكردنەوەی پڕوپاگەندە و پەخشكردنی چەندەها دەم هەڵبەست و درۆكردن دژ بە (سەعید) و (عوسمان ﷺ) و خەڵكی كوفە و پیاوماقوڵەكانی!

خەڵكی كوفە لێیان بێزار بون، بۆیە داوایان لە (سەعید) كرد سزایان بدا!

سەعید وتی: لە ڕاستیدا عوسمان قەدەغەی ئەوەی لێكردوم، ئەگەر ئەوەتان دەوێ خۆتان ئاگاداری بكەن.!

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣١٧-٣١٨.

پیاوماقوڵ و پیاوچاکەکانی خەڵکی کوفە سەبارەت بەو چەند کەسە نوسراوێکیان بۆ (عوسمان)ﷺ نوسی، داوای دەرکردن و دەربەدەرکردنیان کردبوو، چونکە خراپەکاری و کاری تێکدەرانەی تیادا ئەنجام دەدەن!!

عوسمان لەسەر داوای خەڵکی کوفە، سەبەئیەکان دەردەکات

(عوسمان)ﷺ فەرمانی کرد بە والیەکەی (سەعیدی کوڕی عاص) کە لە کوفە دەریان بکا، کە زیاد لە دە کەس بون، هەر بە فەرمانی (عوسمان)یشﷺ ناردنی بۆ لای (موعاویەﷺ) لەشام!

سەبارەت بەمانەش (عوسمانﷺ) نوسراوێکی بۆ (موعاویەﷺ)نوسی، کە پێی وتبوو: خەڵکی کوفە چەند ئاژاوەگێڕێك بۆ لات دەردەکەن، تۆش بیانترسێنە و سوکیان بکە، تەمبێیان بکە و لەسەریان ڕاوەستە، ئەگەر زانیت ژێر بون ئەوا پەسەندیان بکە.

لەوانەی بۆ شام دەربەدەر کران: (ئەشتەری نەخەعی) و (جوندوبی ئەزدی) و (صەعصەعەی کوڕی صوحان) و (کومەیلی کوڕی زیاد) و (عومەیری کوڕی ضابئ) و (ئیبن کەواء) بوو.

سەبەئیە دەرکراوەکان لای موعاویە

ئەمانە چەند ڕۆژێك لای (موعاویەﷺ) مانەوە، لەنێوان (موعاویە) و ئەواندا مشتومڕ و گفتوگۆیەکی توند کرا، قسەی ڕەقیان بە (موعاویە) دەوت، ڕاست نەبونەوە، لەوەی کردبویان پاشگەز نەبونەوە، چۆن پاشگەز دەبنەوە کاتێك ئەوان کەسانێکی هیچوپوچی ڕق ئەستور و ئەندامی کۆمەڵەکەی (عبداللهی کوڕی سەبەء)ی جولەکە بن؟![1]

سەبارەت بەمانە (موعاویەﷺ) نوسراوێکی بۆ (عوسمانﷺ) نوسی، (عوسمان) مۆڵەتی دا کە وازیان لێ بێنێ بۆ کوێ دەیانەوێ بچن، چونکە ژمارەکەیان کەمە و مەترسیان لێ ناکرێ.

موعاویە چۆن باسی ئەوان بۆ عوسمان دەکات

لەو قسانەی (موعاویەﷺ) سەبارەت بەمانە لە نامەکەیدا بۆ (عوسمان) نوسیبوی:

کەسانێك هاتوونە بۆ لام، نە ژیرییان هەیە نە دین، ئیسلام شانی

---

١ ـ بۆ ئەم گفتوگۆیانە سەیری تأريخ الطبري ٤: ٣١٩-٣٢٠ بکە.

قورس کردوون، دادگەری بێزاری کردون، مەبەستیان خوا نیە و بە بەڵگەشەوە قسە ناکەن، هەموو هەوڵێکیان فیتنە و بردنی ماڵی (ذمی)یەکانە، خواش تووشیان دەکا و تاقیان دەکاتەوە، پاشانیش سوك و ریسوایان دەکا.

لەو کەسانەش نین بە کەس کاریگەر بن، مەگەر لەگەڵ کەسانی تردا کۆبن، بە (سەعیدی کوڕی عاص) بڵێ وازیان لێ بێنێ، ئەمانە تەنها ئاژاوەگێڕن، نە زیانیان دەبێ و نە کاریگەریشیان هەیە!!

(موعاویە) پێش ئەوەی بەریان بدا، کۆیکردنەوە، قسەی لەگەڵ کردن و ئامۆژگاری کردن، پێیانی وت: وا مۆڵەتم دان، بۆ کوێ دەچن بچن، خوای گەورە بەهۆی ئێوەو سود بەکەس ناگەیەنێ و زیانیشی لێ نادا، ئێوە پیاوی سوود و زیان نین، تەنها پیاوی ئاژاوەگێڕن.

موعاویە پێش ئەوەی سەبەئیەکان ئازاد بکات ئامۆژگارییان دەکات

ئەگەر دەتانەوێ رزگاربن ئەوا پابەندی کۆمەڵەکەتان بن، ئەوەی بەشی خەڵکی کردوە ئێوەش دەگرێتەوە، بەهۆی ئەوەی پێتان بەخشراوە خۆتان بە گەورە مەزانن، چونکە خۆ بەگەورە زانی تووشی مرۆڤی چاك نابێ!

لە راستیدا خوای گەورە خاوەنی دەسەڵات و تۆڵەسەندنەوەکانە، ئەوەی فێڵ بکا خوای گەورە لەناوی دەبا، خۆ لە شتێ مەدەن خۆتان باش دەزانن کە ئەوە نین وەك خۆتان دەردەخەن، خوای گەورەش وازتان لێ ناهێنێ تا تاقیتان نەکاتەوەو نهێنیەکانتان بۆ خەڵکی دەرنەخات، خوای گەورە فەرمویەتی:

﴿الم(١)أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لاَ يُفْتَنُونَ: ئاخۆ مەردم لایان وایە هەر کە بڵێن: ئێمە بڕوامان هێناوە، ئیتر وازیان لێ دەهێنرێ و توشی هیچ ئەزمونێ نابن؟!﴾العنکبوت/١-٢.

کاتێ پیلانگێڕەکان لە دیمەشق دەرچوون وتیان: واز لە عێراق و شام بێنن، نەشگەڕێنەوە بۆ کوفە، تا خەڵکی پێتان خۆش نەبن لەوەی بەسەرتان هاتوە، بەڵکو بچن بۆ جەزیرە-کە دەکەوێتە نێوان دیجلەو فوراتەوە-.

سەبەنیەکان لەلای عبدالرحمنی کوڕی خالید لە جەزیرەدا

والی جەزیرە و حومص (عبدالرحمنی کوڕی خالید کوڕی وەلید) بوو، کاتێ هەواڵیانی بیست، ناردی بە شوێنیاندا، زۆر بەتوندی قسەی لەگەڵ کردن و، پێی وتن:

ئەی ئامرازی شەیتان، نە بەخێربێن و نە سەرچاوەمان بێن! شەیتان بە سەرشۆڕی و دەست بەتاڵیەوە گەڕاوەتەوە، کەچی ئێوە بۆ ناهەقی چالاکانە کاردەکەن!

خوای گەورە زیانم لێ بدات لەگەر تەمێتان نەدەم و سوکتان نەکەم، ئەی کەسانێ کە کەس نازانێ ئێوە چین" عەرەبن یا عەجەمن، ئەوەی بە (سەعید) و (موعاویە)تان وتوە بە منی نەڵێن! من کوڕی (خالیدی کوڕی وەلید)م، من کوڕی ئەو کەسەم کە ڕۆژگار قاڵی کردۆتەوە و هەڵگەڕاوەکانی سەرکوت کردوە، سوێند بەخوا ریسواتان دەکەم.

ئیبن خالید بە ئەوپەڕی توندوتیژی و حەزمەوە رەفتاریان لەگەڵدا دەکات

(عبدالرحمنی کوڕی خالید) مانگێك لای خۆی هێشتنیەوە، بەوپەڕی توندوتیژی هەڵسوکەوتی لەگەڵ دەکردن، بە وێنەی (سەعید) و (موعاویە) نەرم و نیانی لەگەڵ نەنواندن، هەرکاتێ بڕۆیشتایە لەگەڵی دەچوون و ئەگەر سوار ببوایە لەگەڵی سوار دەبون و ئەگەر غەزای بکردایە ئەوانیش دەیانکرد، هەر بۆنەیەك بهاتایە پێشەوە ئەوانی تێدا زەبون دەکرد.

هەر کاتێکیش روبەڕووی سەرکردەکەیان (صەعصەعەی کوڕی صوحان) دەبویەوە، پێی دەوت: (ابن الخطيئة: کوڕی خراپە)! ئایا دەزانی هەر کەسێك چاکە باشی نەکات خراپە چاکی دەکات! هەر کەسەش نەرم و نیانی دادی نەدات، توندوتیژی چارەسەری دەکات!

هەروەها پێی دەوتن: بۆچی وەڵامم نادەنەوە، هەروەك لە کوفەدا وەڵامی (سەعید)تان دەدایەوە و لە شامیشدا وەڵامی (موعاویە)تان دەدایەوە؟

بۆچی وەك ئەوان لەگەڵم نادوێن؟؟

شێوازەکەی (عبدالرحمنی کوڕی خالید) لەگەڵیان سوودی هەبوو، توندوتیژی و رەقیەکەی لاڵی کردن و تۆبە و پەشیمانیان دەربڕی.

پێیان وت: داوای تۆبە و لێخۆشبون لەخوای گەورە دەکەین، وازمان لێ بێنە خوا لە پشتت بێ و لێمان ببورە، خوا لێت ببورێ!

ئەشتەری نەخەعی لەلای عوسمان تەوبەی سەبەئیەکان ڕادەگەیەنێ

هەموویان لای (عبدالرحمن) لە جەزیرە هێڵرانەوە، (عبدالرحمن) یەکێك لە سەرکردەکانیانی نارد بۆ لای (عوسمانﷺ) کە (ئەشتەری نەخەعی) بوو" بۆ ئەوەی هەواڵی تەوبەو چاکبون و گەڕانەوەیان لە ئاژاوەگێڕی پێ ڕابگەیەنێ.

(عوسمانﷺ)بە (ئەشتەر)ی وت: تۆ و ئەوانەی لەگەڵتان، لە کوێ دادەنیشن دانیشن، من وا لێتان بووڕام.

ئەشتەر وتی: دەمانەوێ لەلای (عبدالرحمنی کوڕی خالیدی کوڕی وەلید) بمێنینەوە... باسی چاکە و حەزمی (عبدالرحمن)ی بۆ کرد.

ماوەیەك لەلای (عبدالرحمن) لە جەزیرە مانەوە، تەوبە و دامەزراوی و چاکبونی خۆیانیان پیشان دەدا!![1]

سەبەئیەکانی کوفە بۆ ماوەیەك بێدەنگ دەبن

ئاژاوەگێڕەکانی کوفە بۆ ماوەیەك بێدەنگ بون، ئەمەش لە مانگەکانی ساڵی (٣٣)دا بوو، پاش ئەوەی سەرانی فیتنە بۆ لای (موعاویە) لەشام دەربەدەر کران، پاشانیش بۆ لای (عبدالرحمنی کوڕی خالید).

هەر بۆیە ئاژاوەچیەکانی کوفە ڕایان وابوو کە بەرژەوەندی وا دەخوازێ بۆ ماوەیەك بێدەنگ بن!!

بەڵام سەبەئیەکانی بەصرە بە سەرکردایەتی (حەکیمی کوڕی جەبەلە) فرت و فێڵیان لە خاوەن فەزڵەکانی بەصرە دەکرد و پیلان و درۆیان بۆ هەڵدەبەستان.

سەبەئیەکانی بەصرە بوختان بۆ ئەشەجی عەبدولقەیس هەڵدەبەستن

لە چاکترین و بەتەقواترین کەسەکانی خەڵکی بەصرە (ئەشەجی عەبدولقەیس) بوو، کە ناوی (عامری کوڕی عەبدولقەیس) بوو و، گەورە و دەم سپی هۆزەکەی بوو، بە وەفد سەردانی پێغەمبەری خوایﷺ کردووە و لێیەوە فێر بووە، پێغەمبەری خواشﷺ بەم فەرمودەیە ستایشی کردوە: (تۆ دوو ڕەوشت تێدایە، خوا و پێغەمبەرەکەی خۆشیان دەوێ: لەسەرخۆیی و نەرم و نیانی)!

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٢١-٣٢٢.

(عـامری کـوڕی عەبدولقـەیس) لـە سـەرکردەکانی جیهـادی قادسـیە و شـوێنی تـر بـوو، لـە بەصـرە دادەنیشـت، خـاوەن بەشـێکی گـەورە لـە چاکەکاری و تەقوا بوو!

لەڕێدەرچووەکان درۆیان بۆ هەڵبەست و بە شتی ناڕەوا تۆمەتباریان کرد!! (عوسمان)یش ناردی بۆ لای (موعاویە) لەشام‌ﷺ، کاتێ (موعاویە) لەگەڵی دوا و هەڵسوکەوتی لەگەڵ کرد، بەڕێزی و پاکی و ڕاستگۆیی ئەو و، درۆ و دەم هەڵبەستی لەڕێ دەرچوانی بۆ دەرکەوت.

ئەوەشی لەپشتەوەی درۆهەڵبەستەکەی (عامری کوڕی قەیس)ەوە بوو، (حومرانی کوڕی ئەبان) بوو، کە پیاوێکی یاخی و بێدین بوو، کە لەماوەی عیددەدا ئافرەتێکی مارە کردبوو! کە (عوسمان‌ﷺ) بەمەی زانیبوو لێکی جیاکردنـەوە و، بـەهۆی ئـەم تاوانـەوە لێیـدا و سـزای دا و بـۆ بەصـرە دەربەدەری کرد، لەوێش لەگەڵ سەرکردەی سەبەئیەکانی ئەوێ (حەکیمی کوڕی جەبەلە)ی دز بەیەك گەیشتن![1]

ئیبن سەبەء
سالی ٣٤
بۆ جولانەوە دیاری دەکات

لـە سـاڵی (٣٤)دا، سـاڵی یانزەهـەم لـە خەلافـەتی (عوسمـان)دا‌ﷺ، (عبـدالله‌ی کـوڕی سەبەء)ی جولەکـە نەخشـەکەی تۆکمـە کـرد، پیلانـەکانی داڕشـت، لەگـەڵ کۆمەڵـە سـەبەئیەکەیدا دەرچـوونیان بەسـەر خەلیفـە و والیەکانی ڕێك خست.

(ئیبن سەبەء) لە پێگەی پیلانەکانیەوە لە میصر، پەیوەندی کرد بە شەیتانەکانی کۆمەڵەکەی لە بەصرە و کوفە و مەدینە، لەگەڵیاندا لەسەر درێـژەی پیلانـەکانی ڕێـك کـەوت، نوسـین و نامەگۆڕینـەوەی لەگـەڵیان بەردەوام بوو!

لەوانـەی نوسین و نامەگۆڕینـەوەی لەگـەڵ هـەبون، سەبەئیەکانی کوفـە بـوو، کـە زیـاد لـە دە کەسـیان بـۆ شـام و پاشـتر بـۆ جـەزیرە بـۆ لای (عبـدالرحمن‌ی کـوڕی خالیـدی کـوڕی وەلیـد) دەربـەدەر کرابـون، لـەپاش

---

١ ـ سەیری درێژەی دەم هەڵبەستەکانی (حیمرانـی کـوڕی ئـەبان) و سـەبەئیەکان دژ بـە (عامری کوڕی عەبدولقەیس) لە مێژووی طبریدا بکە: ٤: ٢٢٧-٢٢٨.

دەربەدەرکردنی ئەو لەڕێدەرچوانە سەرکردەی سەبەئیە قین لە دڵەکانی کوفە (یەزیدی کوڕی قەیس) بوو.

ئیبن سەبەو سەبەئیەکانی کوفە دەجولێنێ

لەساڵی (٣٤)دا کوفە لە پیاوماقوڵ و ناسراوەکانی چۆڵ ببو، چونکە بەرەو جیهاد چووبون، تەنها دەشتەکی و ئاژاوەگێڕەکان مابونەوە، کە ئەمانەش سەبەئی و لەڕێلادەرەکان کاریان تێکردبون و بە بیروبۆچونی پیس بارگاویان کردبون و دژ بە والیەکەی (عوسمان) لەسەر کوفە" (سەعیدی کوڕی عاص ﷺ)، وروژاندبونیان و هانیان دابون.

باروبۆخی خەلکی کوفە کاتیجولانەوەی سەبەئیەکان

(طەبەری) لەسەر بارودۆخی کوفە لەساڵی (٣٤)دا وتویەتی: (سەعیدی کوڕی عاص) لە ساڵی یانزەی ئەمارەتی عوسماندا بە وەفدێك چوو بۆ لای (عوسمان ﷺ).

(سەعید) پێش دەرچوونی (ئەشعەثی کوڕی قەیس)ی ناردبوو بۆ (ئازەربیجان) و (سەعیدی کوڕی قەیس)یش بۆ (ڕەی) و (نوسەیری عوجلی) بۆ (هەمەذان) و (سائیبی کوڕی ئەقرەع) بۆ (ئەصبەهان) و (مالیکی کوڕی حەبیب) بۆ (ماه) و (حەکیمی کوڕی سەلامە) بۆ (موصڵ) و (جەیریی کوڕی عبدالله) بۆ (قرقیسیا) و (سەلمانی کوڕی ڕەبیعە) بۆ (الباب) و (عوتەیبەی کوڕی نەهاس) بۆ (حەلوان) ناردبوو.

لەسەر کاروباری جەنگیش (قەعقاعی کوڕی عەمری تەمیمی) دانا، جێگرەکەیشی پاش دەرچوونی (عەمری کوڕی حورەیث) بوو.

بەم شێوەیە کوفە لە پیاوماقوڵ و ناسراوەکانی چۆڵ ببو، تەنها لاسار و ئاژاوەگێڕەکانی تێدا مابوو.[1]

دەرچوونی یەزیدی کوڕی قەیس بەسەرکردایەتی سەبەئیەکانی کوفە

ئا لەم بارەودۆخەدا سەرکردەی سەبەئیەکانی کوفە (یەزیدی کوڕی قەیس) دوای ڕێکەوتن لەگەڵ شەیتانەکەی میصر (ئیبن سەبەء) هاتە دەرەوەو لەگەڵیشیدا ئەو سەبەئیانەی بەنهێنی هاتبونە ڕێکخراوی (ئیبن سەبەء)وەو ئەو ئاژاوەگێڕانەی پێیان کاریگەر ببون بەشدارییان کرد.

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٣٠-٣٣١.

قەعقاعی کوڕی عەمر جولانەوەی یەکەم لەناو دەبات

(طەبەری) سەبارەت بە یەکەم لەڕێ دەرچوونی ئاشکرای سەبەئیەکان لە ساڵی (٣٤)دا وتویەتی:

(یەزیدی کوڕی قەیس) بە مەبەستی لەکارخستنی (عوسمان ﷺ) کەوتە ڕێ، چووە مزگەوتەوەو تیایدا دانیشت، لە مزگەوتدا سەبەئیەکانی لێ کۆببوەوە، ئەوانەی (ئیبن سەوداء) لە میصرەوە نوسراوی بۆ دەناردن، جا کاتێ لەڕێدەرچووەکان لە مزگەوتدا کۆبونەوە، (قەعقاعی کوڕی عەمر)ی ئەمیری جەنگ بەکاروبارەکەیانی زانی، قۆڵ بەستی کردن و (یەزیدی کوڕی قەیس)ی سەرکردەیانی گرت و لەگەڵ خۆیدا بردنی.

کاتێ (یەزید) توندوتیژی و وریایی و زیرەکی (قەعقاع)ی بینی، ئامانجەکەیانی لەلا ئاشکرا نەکرد و نەخشەی دەرچوون دژ بە (عوسمان) و لەکارلابردنی (عوسمان)ی پێ نەوت، وای بۆ بەدەرخست ئەوەی کە ئەو و کۆمەڵەکەی مەبەستیانە لەکارخستنی (سەعیدی کوڕی عاص)ی والی و داواکردنی والیەکی ترە لەجێگاکەی ئەودا.

ئەمەش کارێکی ئاسانە و خەڵکی پێش ئەمانیش داوایان کردووەو وەڵامی داواکاریەکەشیان درایەوە.

هەر بۆیە (قەعقاع) بە بیستنی قسەکانی (یەزید)، هەموویانی بەرەڵا کرد.

پاشان بە (یەزید)ی وت: بۆ ئەم مەبەستە لەمزگەوتدا دامەنیشە و خەڵکیشت لەدەور کۆنەبێتەوە، لەماڵی خۆت دانیشە، ئەوەی دەتەوێ لە خەلیفەی داواکە و بۆت جێبەجێ دەکات![1]

ئەمیری جەنگ (قەعقاعی کوڕی عەمر) نەیدەزانی ڕێکخستنی نهێنیی پیس هەیە و ئەمانەش تەنها چەند ڕەگەزێکن تیایدا و ئامانجی سەرەکیشیان لەکارخستنی خەلیفەیە!

ئەگەر ئەمەی لێ بزانینایە، لێپرسینەوەیەکی تر و سزایەکی زۆر توندی دەدان!!

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٣١.

(یەزیدی کوڕی قەیس) لەماڵەکەی خۆیدا دانیشت و بۆ دەرچوون و ئاژاوە و شۆڕش ناچار بوو دەستکاری نەخشەکەی بکات.

یەزیدی کوڕی قەیس نامە بۆ سەبەئیە دەربەدەر کراوەکانی لای ئیبن خالید دەنوسێ

ئەم سەبەئیە (یەزیدی کوڕی قەیس) پیاوێکی بەکرێگرت و چەند درهەم و هێسترێکی پێدا و فەرمانی پێکرد بەخێرایی و نهێنیەوە بچێ بۆ لای سەبەئیەکانی خەڵکی کوفە کە (عوسمان ﷺ) بۆ شام و پاشان بۆ جەزیرە دەربەدەری کردبون و پاشان لە لای (عبدالرحمنی کوڕی خالید) نیشتەجێ ببون و پەشیمانی و پاشگەزبونەوەیان بەدەرخستبوو، تەنانەت سەرکردەکەیان (ئەشتەری نەخەعی) کە (مالکی کوڕی حارثی نەخەعی)یە، چوو بۆ لای (عوسمان ﷺ)و پەشیمانی خۆی و کۆمەڵەکەی بۆ دەرخستبوو!

(یەزید) لە نوسراوەکەیدا بە برا شەیتانەکانی وتبوو: کاتێ ئەم نوسراوەم پێتان گەیشت، لەدەستتان دایمەنێن، تا دەگەنەوە لام، ئێمە نامەگۆڕینەوەمان لەگەڵ براکانی میصرماندا کردووە-کە سەبەئیەکانی ئەوێیە- و لەسەر دەرچوون لەگەڵیان ڕێکەوتوین!

دووەم جوڵانەوەی سەبەئیەکان لە کوفە

کاتێ (ئەشتەر) نامەی (یەزید)ی خوێندەوە، یەکسەر بەرەو کوفە دەرچوو و بە برا لەرێدەرچووەکانی گەیشتەوە، (عبدالرحمنی کوڕی خالید)یش بەدوایاندا گەڕا، بەڵام نەیبینینەوە، دەستەیەك بەدوایاندا دەنێرێ، بەڵام پێیان نەگەیشتن.

جارێکی تریش (یەزیدی کوڕی قەیس) پەیوەندی کردەوە بە کۆمەڵەکەیەوە، ئەوانیش جارێکیتر پەیوەندییان کرد بە هەرچی و پەرچی و ئاژاوەگێڕەکانی کوفە و لە مزگەوت کۆبونەوە، (ئەشتەری نەخەعی) لە مزگەوتدا هات بۆ لایان، دەستی کرد بە هاندان و هەڵچواندنیان و پاڵنانیان بۆ شۆڕش و دەرچون!

لەو قسانەی پێیانی وتبوو:

من لەلای خەلیفە (عوسمان)ەوە هاتووم بۆ لاتان، والیەکەتانم لەلای ئەو بەجێهێشت، (عوسمان) و (سەعید) لەسەر کەمکردنەوەی

پێبەخشینەكانتان و دابەزاندنی سامانەكانتان لە دووسەد درهەمەوە بۆ سەد درهەم كۆك و ڕێك بون.

ئەشتەری نەخەعی درۆ بەدەم عوسمانەوە دەكا

(ئەشتەر) لە قسەكەیدا درۆی كرد، (عوسمان) و (سەعید)ﷺ قسەیان لەوە نەكردبوو، بەڵام ئەمە شێوازی سەبەئیەكان بوو بۆ بڵاوكردنەوەی درۆودەلەسە و دەمهەڵبەستی تا خەڵكی ڕەشۆكی پێ بوروژێنن.

ئەشتەر بەم قسانەی لە مزگەوتدا سوكایەتی بە خەڵكی كرد، كاری كردە سەر هەرچی و پەرچی و ئاژاوەچیەكان و وروژاندنی و، لە مزگەوتەكەدا هەراو هوریایەكی زۆر كەوتەوە.

ژیر و ناسراو و پیاوماقوڵ و پیاوچاك و خواناسە موسڵمانەكانی وەك (ئەبو موسای ئەشعەری) و (عبدالله ی كوڕی مەسعود) و (قەعقاعی كوڕی عەمرﷺ) كەوتنە گفتوگۆ لەگەڵی، بەڵام (یەزیدی كوڕی قەیس) گوێی لێنەگرتن و وەڵامی نەدانەوە!

سەبەئیەكان ئاژاوەچیەكانی كوفە دەوروژێنن

(یەزیدی كوڕی قەیس) لەناو ئەو هەموو ئاژاوەچی و هەرچیو پەرچییانەی ناو مزگەوت و دەرەوەیدا هاواری كرد و وتی: من دەچمە دەرەوە بۆ ڕێگەكانی مەدینە، تا ڕێ نەدەم بە سەعیدی كوڕی عاص بێتە كوفەوە، ئەو كەسەی دەیەوێ لەگەڵم دەرچێ بۆ نەهێڵانی هاتنە ناوەوەی سەعید و داواكردنی والیەك لە جێگاكەی، با بێت لەگەڵمدا!!

سەبەئی و هەرچی و پەرچیەكان وەڵامی هاواركردنەكەیان دایەوە و نزیكەی هەزاركەس لەگەڵی دەرچوون!![1]

كاتێ سەبەئی و ئاژاوەگێڕەكان بۆ فیتنە و شۆڕش كردن چونە دەرەوە، لە مزگەوتەكەدا موسڵمانە ناسراو و پیاوماقوڵ و لەسەرخۆكان مانەوە.

جێگری والی (عەمری كوڕی حورەیث) چووە سەر دوانگە و داوای برایەتی و یەكێتی موسڵمانان و ڕێگری ناكۆكی و جیاوازی و ئاژاوەگێڕی و لەڕێدەرچوونی لێكردن، داواشی لێكردن كە گوێ لە لەڕێدەرچوان و یاخیبوان نەگرن!

١ ـ تاريخ الطبري ٤: ٣٣١.

قەعقاعی کوڕی عەمر کوشتنی سەرکردە سەبەئیەکان بەباش دەزانێ

(قەعقاعی کوڕی عەمر) پێی وت: تۆ ناتوانی ڕوبەڕووی ئەمانە ببیتەوە، چونکە لافاو ڕەت ناکرێتەوەو ڕوباری فوراتیش کەس ڕێڕەوەکەی پێناگۆڕێ، ئەم ئاژاوەچی و فیتنەگێڕانەش تەنها بە لەمل دان و کوشتنیان بەشمشێر لەناو دەبرێن!!

ئەمەش فیتنە و خوێنڕشتنی لێ دەکەوێتەوەو ئەمانەش نرخی یاخیبون و لەڕێدەرچوونەکەیان دەدەنەوە، کەواتە ئارام بگرە و وازیان لێ بێنە تا والی دێت!

(عەمری کوڕی حورەیث) وتی: ئارام دەگرم هەتا والی دێت.. جا ڕۆیشتەوە ماڵی خۆی!

یەزیدی کوڕی قەیس لەگەڵ هەزار ئاژاوەچی بۆ (جەرەعە) دەرچون

(یەزیدی کوڕی قەیس) کە (ئەشتەر) و هەزار کەسی تر لە لەڕێدەرچووەکانی لەگەڵدابوو، بۆ ڕێگەیەکی شار دەرچووبون کە بە (جەرەعە) ناودەبرێت!

کاتێ لە (جەرەعە) مۆڵیان دابوو، (سەعیدی کوڕی عاص)یان لێ بەدەر کەوت، کە لەلای (عوسمان)ەوە دەگەڕایەوە، پێیان وت: بگەڕێوە بۆ ئەو شوێنەی لێی هاتوی، پێویستمان بەتۆ نیە، ناهێڵین بێیتە ناو کوفەوە، بە (عوسمان)یش بڵێ ئێمە والیمان ناوێ، دەمانەوێ (ئەبوموسای ئەشعەری) لەجێی تۆ بکا بە والی!!

سەبەئیەکان ڕێ لە هاتنە ناوەوەی سەعیدی کوڕی عاص دەگرن بۆ ناو کوفە

(سەعید) پێی وتن: بۆچی بە هەزار کەسەوە دەرچوون و ئەم قسەیەم پێ دەڵێن؟ هەر ئەوەندەتان بەس بوو بە پیاوێکدا داواکاریەکەتان بگەیەنن بە ئەمیری بڕواداران و لە ڕێگەشدا یەك کەس بوەستایەو ئەوەی پێم ڕاگەیاندایە، ئایا هەزار کەسی خاوەن عەقڵ بۆ یەك کەس دەردەچێ؟[1]

(سەعیدی کوڕی عاص) ڕای وابوو حیکمەت لەوەدایە ڕوبەڕوویان نەبێتەوەو ئاگری فیتنە دانەگیرسێنێ، بەڵکو هەوڵی دامرکان و کپ کردنەوەی بدا، یا بەلای کەمەوە هەڵگیرسانی دوا بخا، ئەمەش هەمان ڕای (ئەبو موسای ئەشعەری) و (عەمری کوڕی حورەیث) و (قەعقاعی کوڕی عەمر) بوو لە کوفەدا.

---

١ ـ تاريخ الطبري ٤: ٣٣٢.

(سەعیدی کوڕی عاص ﷺ) گەڕایەوە بۆ لای عوسمان ﷺ و هەواڵی ئەو خەڵکە لەڕێدەرچووەی پێ ڕاگەیاند، (عوسمان) پێی وت: چیان دەویست؟ ئایا دەستیان لە گوێڕایەڵی کێشاوەتەوە؟ ئایا لە فەرمانی خەلیفە دەرچون و گوێڕایەڵی نەکردنیان بۆی ڕاگەیاندوە؟

سەعیدی کوڕی عاص هەواڵی یەکەم یاخیبونی سەبەئیەکان بە عوسمان دەدا

(سەعید) پێی وت: نەخێر، وای دەردەخەن کە نایانەوێ والیان بم، والیەکی تریان لەجێم دەوێ!

عوسمان ﷺ پێی وت: کێیان دەوێ بە والی؟

سەعید ﷺ وتی: (ئەبوموسای ئەشعەری)یان دەوێ.

عوسمان ﷺ وتی: وا (ئەبو موسا)مان دەمەزراند و جێگیرمان کرد بە والی لەسەریان، سوێند بەخوا بیانو بۆ کەس ناهێڵینەوەو بەڵگەشیان پێ ناهێڵین، بەو شێوەیەی کە پێویستە ئارام دەگرین لەسەریان، تا مەبەستی ڕاستەقینەیان بزانین.!!

عوسمان، ئەبوموسای ئەشعەری بە والی کوفە دادەمەزرێنێ

(عوسمان) نوسراوێکی بۆ (ئەبو موسای ئەشعەری) ﷺ نووسی بە دامەزراندنی بە والی لەسەر کوفە.[1]

پێش گەیشتنی نوسراوی (عوسمان ﷺ) بە دامەزراندنی (ئەبوموسا) بە والی، لە مزگەوتی کوفەدا چەند هاوەڵێکی پێغەمبەری خوا لە هەوڵی ڕێکخستنی کاروبارەکان و هێورکردنەوەی خەڵکی گشتی دا بون، بەڵام نەیانتوانی بە ئەنجامی بگەیەنن، چونکە سەبەئیە رق ئەستورەکان بەسەر هەرچی و پەرچی و ئاژاوەچیەکاندا زاڵ ببون و وروژاندبویان، هەر بۆیە گوێبیستی هیچ دەنگێکی عەقڵ یا ژیربێژی نەدەبون.

لەکاتی یاخیبون و هەڵچوون و فیتنەکەی ناو مزگەوتی کوفەدا دوو هاوەڵی پێغەمبەری خوا ﷺ لە مزگەوتدا بون، کە ئەوانیش (حوزەیفەی کوڕی یەمان) و (ئەبو مەسعودی عوقبەی کوڕی عەمری ئەنصاری بەدری ﷺ)بون.

گفتوگۆیەك لەنێوان ئەبومەسعود و حوزەیفە دەربارەی یاخیبون و هەڵگەڕانەوە

(ئەبومەسعود) زۆر توڕەبوو بە یاخیبون و شۆڕشی هەرچی

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٣٢.

وپەرچییەکان و دەرچونیان بۆ (جەرەعە) و لەکارخستنی (سەعید)ی والی و گوێڕایەڵ نەبونیان بۆی، کە ئەوە یەکەم جارە ڕوودەدات، بەڵام (حوذەیفە) دووربین تر بوو و، لەگەڵ ڕوداوەکاندا بەشێوەیەکی بابەتی و بیرکردنەوەوە هەڵسوکەوتی لەگەڵ دەکرد.

(ئەبومەسعود) بە (حوذەیفە)ی وت: ئەمانە لە (جەرەعە) بە سەلامەتی ناگەڕێنەوە، خەلیفە سوپایەك بۆ ئەدەب دانیان دەنێرێ و خوێنێکی زۆری تێدا دەڕێژێ.

(حوذەیفە)ش وەڵامی دایەوەو پێی وت: سوێند بەخوا دەگەڕێنەوە بۆ کوفە و هیچ پێکدادان و جەنگێکیش روو نادات و هیچ خوێنێکیش لەوێ ناڕژێ.

رای حوذەیفەی کوڕی یەمان لە جولانەوەی سەبەئیەکان

ئەوەی دەربارەی ئەم فیتنەیە دەیزانم، هەر ئەوەیە کە لە پێغەمبەری خواوەﷺ فێربووم کاتێك کە لە ژیاندا مابوو، پێش ئەوەی وەفات بکا هەر ئەو هەواڵی ئەم فیتنانەی پێ ڕاگەیاندین.

پێغەمبەری خواﷺ پێی ڕاگەیاندین، پیاو هەیە بەیانی کە ڕۆژ دەکاتەوە ئیسلامە، کە ئێوارە دادێ هیچ شتێکی لە ئیسلام لەگەڵدا نەماوە، پاشان لەگەڵ موسڵمانان دەجەنگێ، پاشگەز دەبێتەوە(مرتد) و دڵی هەڵدەگەڕێتەوە و لە ڕۆژی دواتردا خوا دەیکوژێ.

ئەمە لەمەولا دەبێ!![1]

لە ڕاستیدا (حوذەیفەی کوڕی یەمانﷺ)پسپۆڕ بوو لە زانستی فیتنەدا، بەپێی بیستن و زانیاریەکانی لە پێغەمبەری خواوەﷺ هەڵسوکەوتی لەگەڵ سەبەئیەکانی کوفە و جگە لەوانیشدا دەکرد، ئەو فەرمودانەی لەو بارەیەوە لەبەری کردبون هێنایەوە یادی خۆی، لێرەوە حەقیقەتی ڕوداوەکانی دەوروبەری تێدەگەیشت، بە دووری نەدەبینی و سەریشی لێی سوڕ نەدەما، ئەوەندەشی پێی دەکرا هەوڵی چاکسازی دەدا!!

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٣٥.

گفتوگۆی ئەبوموسا لەگەڵ سەبەئیەکان پێش دامەزراندنی بە والی

بەڵام (ئەبو موسا) لە هەوڵی هێورکردنەوەی بارودۆخەکەدابوو، قەدەغەی خەڵکی دەکرد لە یاخیبون و پێی وتن: خەڵکینە! بۆ ئەم جۆرە سەرپێچیانە دەرمەچن، ئەم جۆرە یاخیبونە ئەنجام مەدەن، پابەند بن بە کۆمەڵی موسڵمانانەوە، گوێڕایەڵی فەرمانڕەوایان بن، خۆ بپارێزن لە پەلەکردن و ئارام بگرن.

لەکاتی یاخیبون و لەڕێدەرچوونەکەدا هیچ ئەمیرێك لە کوفەدا نەبوو، سەبەئیەکان هاتن بۆ لای (ئەبوموسا) و پێیان وت: پێشکەوە پێشنوێژیمان بۆ بکە!

پێی وتن: بەو مەرجە نوێژتان بۆ دەکەم کە فەرمانبەر و گوێڕایەڵی (عوسمان) بن!

وتیان: باشە، ئێمە گوێبیست و گوێڕایەڵی (عوسمان)ین.

لەوەدا ڕاستگۆ نەبون، بەڵکو ئامانجە ڕاستەقینەکانیان لە خەڵکیتر دەشاردەوە.

(ئەبوموسا) نوێژی بە خەڵك دەکرد تا ئەوکاتەی نوسراوی (عوسمانی) بۆ هات کە ببێ بە والی کوفە.

کاتێك کاروبارەکان لە کوفەدا تا ماوەیەك هێوربونەوە، لەساڵی (٣٤)دا (حوذەیفەی کوڕی یەمان) گەڕایەوە بۆ (ئازەربیجان) و (الباب)، لەوێ سەرکردایەتی سوپاکانی جیهادی دەکرد، کاربەدەست و والیەکانیش گەڕانەوە سەر کارەکانیان لەناوچەکانی فارسدا.!

نوسراوی عوسمان بۆ ئەوانەی لەکوفە دەرچووبون

(عوسمانی کوڕی عەفان)نوسراوێکی بۆ ئەوانە نووسی کە لە کوفەدا دەرچووبون، حیکمەتی بەدەمەوەچوونی داواکەیان و لەکارخستنی سەعید و دامەزراندنی (ئەبوموسا)یان لە جێگەیدا بۆ ڕون دەکاتەوە، ئەو نامەیە چەندەها دەلالەتی گرنگ لەخۆ دەگرێ و ڕێگاچارەی (عوسمان)یش ڕوون دەکاتەوە لە ڕووبەڕووبونەوەی فیتنەدا و هەوڵدانی بۆ دواخستنی کڵپەسەندنی بەپێی توانا، لەگەڵ ئەوپەڕی دڵنیابونی لەوەی کە هەر دەبێت بێت و بێتواناشە لە ڕووبەڕووبونەوەیدا،

ئەمەشی لە پێغەمبەری خواوەﷺ زانیوە.

(عوسمانﷺ)لە نامەکەیدا گوتویەتی:

((دوای سوپاس و ستایش:

ئەوەی هەڵتانبژاردووە کردوومانە بە ئەمیرتان، (سەعید)مان بۆ لابردن، سوێند بەخوا عەیب و نەنگی خۆم دەخەمە بەردەستتان، هەموو ئارامم بۆتان دەخەمە گەڕ، بەهەموو توانام هەوڵی چاکردنەوەتان دەدەم، هەرچیتان پێخۆشە لەوانەی سەرپێچی خوای تێدا نیە داوام لێ بکەن، پێتانی دەبەخشم، چیتان لا ناخۆشە داوا بکەن لێتان ببورم، بێجگە لەوانەی خوای داوای کردووە، لێتان دەبورم و لەسەرتانی لادەبەم، لە هەموو ئەو شتانەدا دادەبەزمە سەر ئەوەی کە پێتان خۆشە، ئەمەش تاکو هیچ بەڵگە و بیانویەکتان لەسەرم نەمێنێ))!!

خوای گەورە لە ئەمیری بڕواداران (عوسمان) ڕازی بێت، چەند صاڵح و سینگ فراوان بووە، سەبەئی و لەڕێدەرچووە ڕق ئەستورەکان چەندە ستەمیان لێی کردوەو درۆ و بوختانیان بەدەمەوە کردوە!!

عوسمان لەگەڵ گرنگترین والیەکانی کۆدەبێتەوەو راوێژیان پێدەکا

دوای ئەوەی بارودۆخ لە بەصرە و کوفە بۆ ماوەیەك هێور بویەوە، (عوسمان)ﷺ گرنگترین والی وڵاتەکانی بانگهێشت کرد بۆ ئەوەی راوێژیان پێ بکا، لەوانەی ئامادەبون (موعاویەی کوڕی ئەبو سوفیان) و (عبداللەی کوڕی عامر) و (عبداللەی کوڕی سەعد) و (سەعیدی کوڕی عاص) و (عەمری کوڕی عاصﷺ).

کاتێ لەگەڵیان کۆبوەوە پێی وتن: هەر مرۆڤە و وەزیر و ئامۆژگاریکەری خۆی هەیە، ئێوەش وەزیر و ئامۆژگاریکەری منن، بینیتان خەڵك چییان کرد، داواشیان لێکردم هەندێ لە کاربەدەستەکانم لەکار بخەم، ئەوەی پێیان خۆشە بۆیان ئەنجام دەم، رای خۆتان بخەنە کار و ئامازەم پێ بدەن.

ئامازەکەی عبداللە ی کوڕی عامر

(عبداللەی کوڕی عامرﷺ)والی بەصرە وتی: ئەوان بۆیە وا دەکەن چونکە بە جیهادەوە سەرقاڵ نین، دەستیان خاڵی یە بۆ پڕوپاگەندە و

فیتنەو ئاژاوەچییەتی، کاتیانی پێ پڕ دەکەنەوە و خۆیانی پێوە سەرقاڵ دەکەن.

ئەی ئەمیری بڕواداران، من رام وایە فەرمانیان پێ بدەی بە جیهادکردنی دوژمنان، پێیان سەرقاڵ نابی، لە غەزاکاندا بیانهێڵەوە و لە کەلێن و قوللەکاندا بیانهێڵیەوە، لەوکاتەدا هەریەکەیان تەنها بیر لەخۆی دەکاتەوە، بیرکردنەی تەنها لەلای ولاّخ و چەك و شەڕکردن و لابردنی ئەسپێی فەروەکەیەتی.

پاش ئەوەی (عوسمانﷺ) قسەکەی (ئیبن عامر)ی بیست، رووی کردە (سەعیدی کوڕی عاصﷺ) و پێی وت: ئەی تۆ رات چیە؟

ئاماژەکەی سەعیدی کوڕی عاص

(سەعید) پێی وت: ئەی ئەمیری بڕواداران، نەخۆشیەکە بنبڕ بکە، ئەوەی لێی دەترسێی بیپچڕێنە، بە ڕای من بکە دەیپێکی.

پێی وت: رای تۆ چیە؟

(سەعید) وتی: هەموو قەومێك سەرکردەی خۆی هەیە، گەر سەرکردەکانیان نەمان پەرتەوازە دەبن، من رام وایە سەرکردەی ئەم لەڕێدەرچووە ئاژاوەگێڕانە بکوژرێن، کاتێ کە سەرکردەکانیان کوژران پەرتەوازە دەبن و لەسەر کارێك کۆنابنەوە!!

قسەی عوسمان لەسەر رایەکەی سەعید

(عوسمانﷺ) لەسەر رایەکەی (سەعید) دوا و وتی:

لە ڕاستیدا ئەمە رایەکی پەسەندە، ئەگەر ئەوەی تێدا نەبوایە!!

واتە: ئەمە رایەکی پێکراوەو راستە و یەکلاکەرەوە و سەرکوتکەری فیتنەیە، بەڵام مەترسیەکەی بریتیە لە کوشتنی خەڵکێکی بە رووکار موسڵمان، چۆن دەبێ خەلیفە موسڵمانانی بن دەستەکەی خۆی بکوژێ؟

ئایا وەڵامی (عوسمانﷺ) بۆ (سەعیدی کوڕی عاص) نزیك نیە لە وەڵامی پێغەمبەر موحەممەدﷺ، کاتێ (عومەر)ﷺ ئاماژەی پێدا بە کوشتنی سەرکردەی دووڕووەکان (عبداللەی کوڕی ئوبەی) کاتێك لە جەنگی (بەنی موصطەلەق)دا موسڵمانانی ناکۆك و پەرتەوازە کرد؟

(عومەرﷺ) پێی وت: ئەی پێغەمبەری خوا! لێمگەڕێ با لە گەردنی دەم!

پێغەمبەری خواﷺ فەرمووی: خەڵكی دەڵێن موحەممەد هاوەڵەكانی خۆی دەكوژێ!!

(عوسمان)یشڕضي الله عنه وەك ئەوەی بڵێ: خەڵكی دەڵێن خەلیفە عوسمان موسڵمانانی بن دەستی خۆی دەكوژێ!!

ئامۆژەكەی موعاویە و ئیبن ئەبو سەرح

پاشان (عوسمانرضي الله عنه) پرسیاری ڕای (موعاویەرضي الله عنه)ی كرد، (موعاویە)ش ئامـاژەی پێـدا كـە كاربەدەسـتەكانی بگەڕێنێتـەوە وڵاتـی خۆیـان و، كاروبارەكان بە گورجوگۆڵی ڕێكوپێك بكەن، پێی وت: من خەڵكی شامت بۆ زامن دەكەم.

(عبداللەی كوڕی سەعدی كوڕی ئەبو سەرح) وتی: لە ڕاستیدا خەڵك تەماحكارن، لەو ماڵەیان پێببەخشە، دڵەكانیان بۆت سۆزدار دەبێت!!

قسەیەكی سەیر لەلایەن عەمری كوڕی عاصەوە

(عەمری كوڕی عاصرضي الله عنه) قسـەیەكی سـەیری بـە (عوسمان) وت: مـن وادەبینم تۆ شتێك بە خەڵكی دەكەی پێیان ناخۆشە، سوربە لەسەر ئەوەی كە ڕاستی بكەیتـەوە، ئەگـەر هـەر نایكەی سوربە كە خۆت لەكار بخەی، ئەگەر هەر نایكەی ئەوا عەزمت جەزم كە و بەرەو پێشەوە بڕۆ!!!

(عوسمانرضي الله عنه)لە قسەكەی (عەمری كوڕی عاص) سەری سوڕما، نەیزانی (عەمر) لە قسەكەیدا بە جدی نیە، پاڵنەرەكەشی لێزانی و زۆرزانیەتی، تا پەیامێك بگەیەنێتە كەسانێكی تر!

هـەر بۆیـە هەركە كۆبونەوەكـە تـەواو بـوو، خەڵكەكە بڵاوەیـان لێكـرد، (عەمری كوڕی عاص) هات بۆ لای (عوسمان) و پێی وت:

عەمر مەبەستەكەی لەو قسەیە بۆ عوسمان ڕون دەكاتەوە

ئەی ئەمیری بڕواداران، تۆ زۆر لەوە گەورەتری لەلام، بەڵام زانیم هەندێ لە دەرگاوە قسەو ئامۆژەكانمان دەبیستن، ئەم قسانەشمان بە خەڵكی دەگا، پێم خۆشبوو ئەم قسەیەی من بۆ تۆ بەوان بگات، تا متمانەم پێبكەن، وا بزانن من دژ بەتۆم، لەو كاتەدا هەندێ لە فرتوفێڵەكانیان دەزانم، ئەو كاتە یا خێرێكت بۆ دەستەبەر دەكەم یا زیانێكت لێ لادەدەم!![1]

ڕەزای خـوات لێبـێ (عـەمری كـوڕی عـاص)، چـەندە دوربین و لێـزان و

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٣٣-٣٣٥.

زۆرزان بووی!!

(عوسمان ﷺ)كاربەدەست و والیەكانی گێڕایەوە بۆ وڵاتەكانی خۆیان، ئەمەش لەساڵی (٣٤)دا بوو، هەریەكەش ئەوەی گونجاو بوو لە ئامارەپێكراوەكان كاریان لەسەری كرد!

پەیوەندییەكانی ئیبن سەبەء لەگەڵ سەبەئیەكانی كوفە و بەصرە

بەڵام سەبەئیەكان بەردەوام بون لەسەر بڵاوكردنەوەی پروپاگەندە و درۆو دەلەسە، لەنێوان خۆیاندا نوسراو و نامەیانە دەگۆڕیەوە، بنكەی هێزیشیان سێ شوێن بوو:

میصر، كە پێگەی (عبداللەی كوڕی سەبەء) بوو.

كوفە، كە سەركردەكەیان (یەزیدی كوڕی قەیس) و (ئەشتەری نەخەعی) بوو.

بەصرە، سەركردەكەیان دزی پیاوكوژ (حەكیمی كوڕی جەبەلە) بوو.

سكاڵاكان گەیشتنە لای (عوسمان)، ئەویش راوێژكار و ئەهلی حەل و عەقدی مەدینەی كۆكردەوەو پێی وتن: ئێوە هاوبەشی منن، شاهێدی بڕواداران، دەی ئامارەم پێبدەن.

ڕاوێژكارەكانی عوسمان ئامارە بە ناردنی لیژنەی پشكنین دەدەن

پێیان وت: ئامارەت دەدەینێ كە پیاوانێك لە مەدینەدا بنێریت بۆ وڵاتان، لەوانەی متمانەت پێیان هەیە، بۆ ئەوەی بزانن حەقیقەت و ڕاستی ئەوەی لە والی و ئەمیرەكانی دەگێڕنەوە چەندە و، دڵنیابن لە ڕاستی ئەو قسانەی لەنێو خەڵكیدا بڵاودەكرێتەوەو دەگێردرێتەوە!

ڕاوێژكارەكانی (عوسمان) كە لە گەورە هاوەڵان بون، ویستیان (عوسمان) تەنها بە ڕاپۆرتی والی و ئەمیرەكان واز نەهێنێ، بەڵكو لەو وڵاتانەدا پەیوەندی بە خەڵكی و جەماوەرەوە بكات، بۆ ئەمەش چەند پیاوێكی دەستپاك بنێرێ بۆ پشكنین و لێكۆڵینەوەو وردبونەوە.

(عوسمان) ئەم ڕایە جوانەی پەسەند كرد و كۆمەڵە پیاوێكی جێ‌متمانەی بۆ وڵات و ناوچە و بنكە جیاجیاكان نارد، لە وڵاتی عەرەب و میصر و شام و عێراق و فارس! تا هەواڵی بۆ كۆكەنەوەو ئاگاداری كاروباری خەڵكی بن.

پشکنەرەکانی عوسمان لە ولاتان

ئەوانەی بۆ ئەرکی ئەم پشکنینەی ناردن:

(موحەممەدی کوڕی مەسلەمەی ئەنصاری)یﷺ ڕووەو کوفە نارد!

(ئوسامەی کوڕی زەیدیﷺ)ڕووەو بەصرە نارد.

(عەمماری کوڕی یاسریﷺ)بەرەو میصر نارد.

(عبداللەی کوڕی عومەریﷺ) بەرەو شام نارد.[1]

ڕاپۆرتی ئیجابی پشکنەرەکان دەربارەی ولاتەکان

کاتێك نێردراوە ڕەسمیەکان، بەئەرکی پشکنینەکەیان هەستان، گەڕانەوە بۆ لای (عوسمان)، جگە لە (عەممار)ﷺ نەبێ، ڕاپۆرتەکانیان پێشکەشی (عوسمان) و ڕاوێژکارەکانی کرد.

وتیان: لەو شتانەی بینیمان هیچمان نەبینی کە بەدڵمان نەبێ، موسڵمانە ناودارەکانی ئەو ولاتانەش لە هیچ شتێکی نارازی نەبون، والیەکانیش لەگەڵ بن دەستەکانیاندا دادگەرن و ئەرکەکانیان بۆ ڕادەپەڕێنن و سەرپەرشتیان دەکەن، ولاتانی موسڵمان لە خەیر و خۆشیدایە.

ئەو ئەنجامانەی کە هاوەڵە نێردراوە ڕاستگۆکان پێی گەیشتن سەرجەم ئەو پڕوپاگەندە و هەڵبەستراو و درۆیانەی سەبەئیەکانی بەدرۆ دەخستەوە کە بەردەوام لە دانان و هەڵبەستن و دروستکردنیدا بون دەربارەی ستەم و تاوان و گوناهی والیەکان و پشتگوێخستنی بن دەستەکانیان و، وایان هەڵدەبەست کە ئەمانە لەنێو ولاتانی موسڵماندا بلاو بوەتەوە!!!

دواکەوتنی عەمماری کوڕی یاسر لە میصر

هەموو نێردراوەکان گەڕانەوە جگە لە (عەمماری کوڕی یاسر)ﷺ نەبێ، عوسمان و ڕاوێژکاران چاوەڕێیان کرد، وا گومانیان برد کوژرابێ!!

کاریگەربونی عەممار بە پڕوپاگەندەی سەبەئیەکان لە میصر

پاش ماوەیەك نوسراوێکی (عبداللەی کوڕی سەعدی کوڕی ئەبو سەرح)ی والی میصر بە (عوسمان) گەیشت، تیایدا هەواڵی پێدەدا کە کۆمەڵێك ئاژاوەچی و لەڕێدەرچوو (عەمماری کوڕی یاسر)یان کەمەندکێش کردووەو کاریان تێکردووە!!

لەوانە (عبداللەی کوڕی سەبەء–ابن السوداء–) و (خالیدی کوڕی

---

[1] ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٤١.

مەلجەم) و (سەودانی کوڕی حیمران) و (کەنانەی کوڕی بیشر)!![1]

(عوسمان) و ڕاوێژکارەکانی بەم کارەی (عەمماری کوڕی یاسر) و کاریگەربونی بە قسەی ئەو لەڕێدەرچوانەو کەمەندکێشکردنی لەلایەن ئەوانەوە ئازاری زۆریان چەشت.

هۆی توڕەبونی عەممار لە عوسمان

لە ڕاستیدا (عەممار) لە (عوسمان)ﷺ توڕە ببوو، بەهۆی بەسەرهاتێکەوە کە بەسەر (عەممار)دا ڕوویدا، (عوسمان) تەمێی کردبوو، بەڵام (عەممار) لەبیری نەچوبویەوە، هەرچەندە (عوسمان) لەبیری کردبوو، هەر بۆیە (عەممار) جێی متمانەی ئەوبوو، بۆ کارێکی وا گرنگ و گەورە ناردی بۆ میصر، بەڵام سەبەئیەکان کاریان تێی کرد، شاراوەکانی دەرونیان وروژاند، دۆخەکە زاڵ بوو بەسەریدا و قسەکانیان کاریگەری لەسەری هەبوو.

هۆکاری لێدانی (عەممار) لەلایەن (عوسمان)ەوە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ناکۆکیەی لەنێوان (عەمماری کوڕی یاسر) و (عەباسی کوڕی عوتبەی کوڕی ئەبولەهەب)دا ڕوویدا، (عەممار) هەڵیکوتابویە سەر (عەباس) و شەڕی لەگەڵ کردبوو و لێی دابوو، پاشان دەستیان کردبوو بە تۆمەتبارکردنی یەکتری، (عەباس) عەمماری تۆمەتبارکرد و (عەمار)یش عەباسی تۆمەتبار کردبوو.

(عوسمان)یش حەدی تۆمەتبارکردن(قذف)ی بەسەریاندا پیادە کردبوو و، لە هەردوکیانی دابوو، مەسەلەکەشی لەبیر چووبوو، لەگەڵ ئەوەشدا (عەممار)ی وەك وەفدێکی تایبەتی خۆی بۆ میصر نارد.

سەبەئیەکان ئەم ڕوداوەیان قۆستەوەو وەبیری (عەممار)یان هێنایەوە، بەلای خۆیاندا ڕایانکێشابوو، خوای گەورە لێی خۆش بێت.

(عوسمان)ﷺ نێردراوێکی بۆ لای (عبداللەی کوڕی سەعد) نارد و داوای لێکرد کە (عەمار) بەڕێزەوە بهێننەوە بۆ مەدینە، ئەوانیش ڕێزیان لێی گرت و هێنایانەوە بۆ مەدینە.

١ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٤١.

عوسمان سەرزەنشتی عەممار لەسەر کردەوەکەی دەکا

کاتێك (عەممار)ﷺ هاتە ژوورەوە بۆ لای (عوسمان)، لەسەر ئەوەی لێی ڕوویدابوو سەرزەنشتی کرد و، پێی وت:

(ئەبو یەقظان)! دوای ئەوەی (کوڕی ئەبولەهەب) تۆمەتی بۆت هەڵبەست، تۆش تۆمەتبارت کرد، منیش حەدم لە هەردوکتان دەرکرد، ئایا لەوە لێم توڕەبووی کە مافی تۆم لەو وەرگرتەوەو مافی ئەویشم لەتۆ وەرگرتەوە!

ئاراستەکردنی هەڵوێستی عەممار و عوسمان

پاشان (عوسمان)ﷺ وتی: خوایەگیان!وا من هەرچی ستەمکردنێك هەیە لەنێوان خۆم و نەتەوەکەمدا بەخشیم، پەروەردگارم، وا من خۆم لەتۆ نزیك دەکەمەوە بە جێبەجێکردنی حدودەکان لەسەر هەمووکەسێ و گوێشی نادەمێ!.. (عەممار) بڕۆ دەرەوە![1]

ئاراستەکردنی هەڵوێستی عەممار و عوسمان

ئایا (عوسمان)ﷺ لەسەر لێدان و تەمێکردنی یەکێك لە ئەندامانی ئوممەتەکەی سەرزەنشت دەکرێ، با هاوەڵێکی پایەبەرزی وەك (عەمماری کوڕی یاسر) بێﷺ؟ ئایا (عومەری کوڕی خەتتاب)ﷺ بە قامچی لە چەندەها هاوەڵی پایەبەرزی نەدا وەك تەمێ و ئەدەب دانی، وەکو (عەمری کوڕی عاص) و (سەعدی کوڕی ئەبو وەقاص) و (موعاویە) و (ئوبەی کوڕی کەعب)ﷺ؟

ئایا گەرەکمانە (عەممار) و جگە لەویش لە هاوەڵە بەڕێزەکان پارێزراو(معصوم) بن لە هەر لەسەرگرتن و گوناهکاریەك؟ لەگەڵ ئەوەی لای ئێمە هیچ کەسێ جگە لەپێغەمبەری خواﷺ بێگوناه و مەعصوم نیە!!

عەماریش وەکو ئەبوزەر، حەقیقەتی سەبەئیەکانی بۆ دەرنەکەوتبوو

دەکرێ و دروستیشە (عەممار) و جگە لەویش لە هاوەڵانی تر، هەڵەو گوناه بکەن، مافی ئەمیری بڕوادارانیشە سزای هەڵەکار و تەمێی سەرپێچیکار بدات، ئیتر (عومەر) بێ یان (عوسمان)!!!

کاریگەربونی (عەممار)یش بە بانگەشەی سەبەئیەکان، لەوەوە دێ حەقیقەتی ئامانجەکانیانی نەزانیوەو بەدوربینی و ڕایەکی ڕاست و پێکراو

---

١ ـ سەیری بەسەرهاتی (عوسمان) لەگەڵ (عەممار) بکە لە (العواصم من القواصم)ی (ئیبن عەرەبی) بە تەحقیقی (محب الدين الخطيب) ٦٤-٦٦.

لەگەڵ گومان و دەم هەڵبەستەکانیاندا هەڵسوکەوتی نەکردووە، بەڵکو گومانی بەخۆیان و قسەکانیان باش بووە..

لەپێش ئەمیشدا (ئەبوزەری غیفاری)ش ﷺ بە قسەکانی (عبدالله‌ی کوڕی سەبەء) کارتێکراو بوو، لەو کاتەی کە لە شامدا قسەی لەگەڵ کردبوو، بە دیوی باشە خوێندبویەوە!

دیارە هاوەڵە بەڕێزەکانیش ﷺ لە بەرچاوڕۆشنی و بیرتیژی و ئاسۆفراوانی و فیراسەتدا جیاوازن و وەك یەك نین، ئەمەش عەیبداریان ناکات و لە پلەوپایەشیان کەم ناکاتەوە، جیاوازییەکی زۆر هەیە لەنێوان هەڵوێستی هەریەك لە (ئەبوزەری غیفاری) و (عەمماری کوڕی یاسر) لە ئاست بانگەشەی (ئیبن سەبەء)ی جولەکە و، هەڵوێستی (ئەبودەرداء) و (عوبادەی کوڕی صامیت) ﷺ لەگەڵ هەمان ئەو جولەکەیەدا جیاوازی زۆر هەیە!! کە توانیان جولەکەیەتیەکەی ئاشکرا بکەن، خوا لە هەموو هاوەڵان ڕازی بێ!!

کۆبونەوەی عوسمان لەگەڵ والیەکانی، دوای حەجی ساڵی-٣٤-

پاش ئەوەی عوسمان ڕاستی بارودۆخی شار و وڵاتانی زانی، داوای لە والیەکانی کرد، پاش وەرزی حەجکردن لەساڵی (٣٤)دا لەگەڵی کۆببنەوە.

لەوانەی هاتن (موعاویە)ی ئەمیری شام و (عبدالله‌ی کوڕی عامر)ی ئەمیری بەصرە و (عبدالله‌ی کوڕی سەعد) ئەمیری میصر و کەسانی تریش بون.

(عوسمان) ڕاوێژی بەو والیانە کرد کە هاتبون بۆ لای و لەگەڵ ئەوانەشدا (عەمری کوڕی عاص)ی والی پێشوی میصرو (سەعیدی کوڕی عاص)ی والی پێشوی کوفەشی بەشداری پێکرد.

کاتێ لەگەڵیان کۆبویەوە، پێی وتن: ئەی بێبەلا بن، ئەو هەموو سکاڵایە چیە سەبارەت بەئێوە بڵاودەکرێتەوە؟ ئەو هەموو دەنگوباسانە دژتان دەبیسرێ؟ من ترسم هەیە قسەکانیان سەبارەت بەئێوە ڕاست بێت!!

پێیان وت: ئایا دەستەیەك پیاوت نەنارد لەلایەن خۆتانەوە تا لە وڵاتاندا لێکۆڵینەوە بکەن؟ ئایا بە خەڵکی نەگەیشتن و پرسیاریان لێ

نەکردن؟ بۆ ئەوەی ئێمە دەست بخەینە کاروباریانەوە؟

ئایا پێیان نەگەیاندی کە خەڵکی لە خێرو خۆشیدایە و خەڵکیش سکاڵایان دژ بە ئێمە پێشکەش نەکردووە؟؟

پاشان پێیان وت: لە ڕاستیدا ئاژاوەچییەکان ڕاستگۆ و چاکەکار نین و قسەکانیانیش بناغەی نییە و تەنها دەنگۆ(إشاعة) و پڕوپاگەندەیە کە لەوانەوە و لەسەر درۆ و دەلەسە دانراوە و دروست نیە لێیان وەربگیرێت![1]

(عوسمان) پێی وتن: ئامازەم پێ بدەن.

سەعیدی کوڕی عاص ئامازە بە کوشتنی سەرکردەکانی سەبەئیەکان دەکات

(سەعیدی کوڕی عاص) وتی-چەند قسەیەکی جوان بوو-: ئەم سکاڵا و دەنگوباس و دەم هەڵبەستانە هەڵبەستراون و خەڵکانێك لەنهێنی دا دروستی دەکەن و دەیهۆننەوەو پاشانیش لەنێو خەڵکی دا بڵاوی دەکەنەوە، کەسانێکی هەرچی و پەرچی کە خاوەنی تێگەیشتن و مەعریفە نین باوەڕی پێ دەکەن و لە کۆڕەکانیاندا باسی دەکەن و دوای ئەوەش لەنێو خەڵکیدا بڵاودەبنەوە!!

(عوسمان) پێی وت: چارەسەری ئەوە چیە؟

(سەعید) وتی: داواکردنی ئەو کەسانەی سەرانی فیتنە و دروستکەری پڕوپاگەندە و هەڵبەستەری درۆن و، دۆزینەوەیان و پاشان کوشتنیان.

(عبداللەی کوڕی سەعد)یش پێی وت: ئەو مافەی لەسەر خەڵکە لێیان وەرگرە، ئەو مافەشی هەیانە پێیان بدە!

(موعاویە)ش ﷺ پێی وت: منت کردۆتە سەروکاری شام، خەڵکەکەشی تەنها خێر و خۆشیت بۆ دێنن، وڵاتانی تریش والیەکانی بەباروودۆخیان شارەزاترن!

ڕای موعاویە و ئیبن سەعد و ئیبن عاص

(عوسمان ﷺ) بە (عەمری کوڕی عاص)ی گوت: عەمر! تۆ چۆنی دەبینی؟

عەمر وتی: من وا دەبینم تۆ لەگەڵیان نەرم و نیانی، بەرامبەریان شلگیری، بە بەراورد لەوەی (عومەر) لەگەڵی دەکردن زیاترت پێداون، زۆر

---

١ ـ تأريخ الطبري: ٤: ٣٤٢.

نەرم و نیان و سینگ فراوانی بەرامبەریان. ڕام وایە پابەند بی بە ڕێوشوێنی هەردوو هاوەڵەکەتەوە، (ئەبوبەکر) و (عومەر)، لە شوێنی توندیدا توند بی و لە شوێنی نەرم و نیانیدا نەرم و نیان، پێویستە توندی لەگەڵ ئەوانەدا بەکاربێ کە مەبەستیانە زیان بە خەڵکی بگەیەنن، نەرم و نیانیش لەگەڵ ئەوانەی سوورن لەسەر ئامۆژگاری خەڵکی!!

عوسمان نەخشەکەی لە ڕوبەڕوبونەوەی فیتنە روون دەکاتەوە

پاش ئەوەی لە قسەکانیان بونەوە، (عوسمان)ﷺ ، سەبارەت بە ڕوونکردنەوەی نەخشەکەی لە ڕوبەڕووبونەوەی ئەو فیتنەیەی کە هەر دەبێ بێت دەستی بە قسەکردن کرد، سەرجەم ئەوەشی دەیکا تەنها بۆ دواخستنی ڕوداوەکەیە، نەك بەربەستی کردنی!

لەو قسانەی کە وتی: گوێبیستی سەرجەم ئاماژەکانتان بووم، هەر کاروبارێ دەرگای خۆی هەیە و لێیەوە دێ، ئەو فیتنەیەی کە لێی دەترسین تووشی ئەم ئوممەتە بێت، هەر دەبێ بێت و ڕوودات، ئێمە لە هەوڵی بەربەستی کردنی داین بە نەرم و نیانی و، بە هاتوچۆ و بەدواداچونەکان.

لەگەڵ خەڵکیش نەرم و نیان دەبین، مەگەر لە حەدێ لە حەدەکانی خوادا، هیچ کەسیش ناتوانێ نەنگی لەو سنورانە بگرێ، یا ڕێگری پیادەکردنیانمان لێ بکات.

هیچ کەسێ لە هەقێکدا بەڵگەی لەسەرم نیە، خواش دەزانێ هیچ کەمتەرخەمیەکم لە پێشکەشکردنی خەیر و خۆشی خەڵکیدا نەکردوە.

سوێند بەخوا بەرداشی فیتنە لە سوڕاندایە، خۆشبەختی بۆ (عوسمان) ئەگەر بمرێت و نەیبزوێنێ!!

داواکاری عوسمان لە والیەکان

واز لە خەڵکی بێنن، مافەکانیان پێ بدەن، لێیان ببورن و لێیان خۆش بن، لەگەڵیان نەرم و نیان بن، بەڵام ئەگەر مافەکانی خوا پێشێلکرا، نەرمی تێدا مەنوێنن!!![1]

(عوسمان‌ﷺ) داوای لە والیەکانی کرد کە بگەڕێنەوە بۆ کارەکانیان،

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٤٢-٣٤٣.

پاش ئەوەی چۆنیەتی ڕووبەڕووبونەوەی فیتنەی پێ ڕاگەیاندن، کە هەموو بەرچاو ڕۆشنێك دەیزانی بەرەو پێش دێ!

(موعاویەی کوڕی ئەبو سوفیان)ﷺ پێش ئەوەی ڕوەو شام بڕوا، هات بۆ لای (عوسمان)و پێی وت: ئەی ئەمیری بڕواداران! لەگەڵما وەرە بۆ شام، پێش ئەوەی ئەو کاروبار و ڕوداوانە هێرش بکەنە سەرت کە لەتواناندا نیە پێشگیریان کەی.

(عوسمان)ﷺ وتی: من دراوسێیەتی پێغەمبەری خواﷺ بەهیچ شتێ ناگۆڕمەوە، ئەگەر بڕینی ڕەگی دەماری ملمیشی تێدابێ!

(موعاویە)ﷺ پێی وت: کەواتە سوپایەکی خەڵکی (شام)ت بۆ دەنێرم، تا لە مەدینەدا نیشتەجێ بن، بۆ ڕووبەڕووبونەوەی ترسناکیە چاوەڕوانکراوەکان، تا بەرگری لە خۆت و خەڵکی مەدینەش بکەن!

عوسمان دوو پێشنیاری موعایە ڕەت دەکاتەوە

(عوسمان)ﷺ وتی: نەخێر، تا ڕۆژی لە دراوسێکانی پێغەمبەری خوا نەگوشم بۆ سەربازانێك کە نیشتەجێی دەکەم و، تەنگی نەخەمە سەر کۆچکەر و یارمەتی دەرەکان!

(موعاویە)ﷺ پێی وت: ئەی ئەمیری بڕواداران! سوێند بەخوا تیرۆر دەکرێی یان غەزو دەکرێی!

(عوسمان)ﷺ گوتی: (حسبي الله ونعم الوكيل) خوام بەسە و ئەویش باشترین بریکارە!![1]

داهاتنی ساڵی ٣٥ و سەرکەوتنی سەبەئیەکان لەو ساڵەدا

(موعاویە) ڕۆیشت بۆ شام.

ساڵی (٣٥) هات، ساڵی فیتنەی کوێرانە، لەو ساڵەدا سەبەئیەکان لە کوشتنی خەلیفە (عوسمان)ﷺ سەرکەوتوو بون.

دوای ئەوەی ئەمیرەکان گەڕانەوە بۆ وڵاتەکانی خۆیان، سەبەئیەکان بیریان لە کاروباری خۆیان کردەوە، ناچار بون نەخشەکەیان بگۆڕن.

نەخشەی پێشویان بۆ دەرچوون لە فەرمانی (عوسمان)ﷺ بریتی بوو لە ڕاگەیاندنی لەڕێدەرچوون لە شار و وڵاتان و بەرپاکردنی ئاژاوە و

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٤٥.

خراپەکاری و ڕاکێشانی سادە و هەرچی و پەرچیەکان بەلای خۆیاندا.

سەبەئیەکان دوای شکستی ڕۆژی(جەرەعە) نەخشەکەی خۆیان دەگۆڕن

بەڵام ئەم نەخشەیە سەرکەوتوو نەبوو، ئەوەبوو لە کوفە و لە ڕۆژی (جەرەعە)دا و بە سەرکردایەتی (یەزیدی کوڕی قەیس) دەرچوون و ڕێگریان لە گەڕانەوەی (سەعیدی کوڕی عاص) کرد بۆ ناو کوفە.

نەشیانتوانی ئامانجەکەیان جێبەجێ بکەن، ئەوەی توانیان جێبەجێی بکەن تەنها سەرکەوتنیان بوو لە گۆڕینی والیدا، ئەوەبوو (عوسمان)، (ئەبوموسای ئەشعەری)ﷺ بە والی کوفە دامەزراند.

لە میصر و کوفەو بەصرەوە هاتن بۆ لای عوسمان

شەیتانە سەبەئیەکانی هەرسێ وڵاتی میصر و کوفە و بەصرە کۆك بون لەسەر ئەوەی بچن بۆ لای (عوسمان) لە مەدینە و بەئاشکرا ڕووبەڕووی ببنەوەو موجادەلەی لەگەڵدا بکەن و دژایەتی بکەن و لەبەرچاوی موسڵمانان دادگایی بکەن!

سەبەئیەکان لە مەدینە دادگایی عوسمان دەکەن

کۆمەڵێك لەوانە لەو سێ ناوچەیەوە، لەساڵی (٣٥)دا بۆ مەدینە دەرچون تا لەگەڵ (عوسمان ﷺ) کۆببنەوە، وایان پیشان دا کە فەرمان بەچاکە و بەرگری لە خراپە دەکەن و سوورن لەسەر چاکسازی و دەیانەوێ هەڵەکانی خەلیفە هەڵسەنگێنن و لەسەر کردەوەکانی لێپرسینەوەی لەگەڵدا بکەن!

ڕەخنەکانیان لەسەر (عوسمان) کۆکردبوەوەو گومانیان دژی ئامادە کردبوو، تا لەبەر چاو و بە ئاگای موسڵمانان لەوبارەیەوە پرسیاری لێ بکەن و لێپرسنەوەی لەگەڵدا بکەن، دەیانویست بە شایەتی ئەوان دان بە هەڵەکانیدا بنێ، پاشان هەستن بە بڵاوکردنەوەی لەنێو موسڵمانانی جیهاندا![1]

دوو قورەیشی بە ڕاشکاوی لەگەڵ سەبەئیەکان دەدوێن

کاتێ سەبەئیەکان گەیشتنە مەدینە، (عوسمان) دوو پیاوی لە موسڵمانان نارد بۆ لایان کە (مەخزومی) و (زوهری) بون، پێی وتن: سەیرکەن بزانن چیان دەوێ، بزانن سەرکردەکەیان کێیە.

بەهۆی هەڵەیەك کە لەمانەوە ڕوویدابوو، پێشتر (عوسمان) هەردوکیانی

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٤٦.

تەمێ کردبوو، ئەوانیش بەوە ڕازی ببون و هیچ ڕقێکیان لە (عوسمان) نەبوو.

سەبەئیەکان ئەمەیان سەبارەت بەم دوانە دەزانی، دەیانزانی کە (عوسمان) لەپێشتردا تەمێی کردبون، تەماحیان هەبوو بەهۆی ئەمەوە بۆلای خۆیان ڕایانکێشن.

هەر بۆیە سەبەئیەکان بە ئاشکرا لەگەڵیان دوان، مەبەستەکانی خۆیانیان پێ ڕاگەیاندن.

پرسیاریان کرد: ئایا لە مەدینە کەستان لەگەڵە؟

وتیان: تەنها سێ کەسمان لەگەڵە!

پێیان وتن: دەتانەوێ چی بکەن؟

سەبەئیەکان لەبەردەمیاندا ئامانجەکانیان ئاشکرا دەکەن

وتیان: دەمانەوێ لەگەڵ عوسماندا لەسەر چەند شتێ کە کردویەتی قسە بکەین، ئەوانەشمان لە دڵی خەڵکی وڵاتاندا چاندوەو بەناویاندا بڵاومان کردۆتەوە، پاشانیش دەگەڕێینەوە بۆ لایان و، هەواڵیان پێ دەدەین کە وامان لە (عوسمان) کردووە دان بە هەڵەکانیدا بنێ و، لەبەرچاومان ئیعترافی کردوە، بەڵام سورە لەسەری و واز ناهێنێ و پاشگەز نابێتەوە.

ڕاپۆرتی دوو پیاوەکە لەبەردەم عوسماندا

دەمانەوێ لە وەرزی حەجی داهاتوودا لە وڵاتەکانمان دەرچین و بێین بۆ مەدینە وەك ئەوەی بۆ حەج هاتبین، پاشان دەوری (عوسمان) بدەین و لەکاری‌خەین، ئەگەر ئامادەی خۆلابردنی نەبوو دەیکوژین!!!

دوو پیاوەکە گەڕانەوە لای عوسمان و مەبەستی ڕاستەقینەی سەبەئیەکانیان پێ ڕاگەیاند، لە کۆتاییشدا هەر ئەو مەبەستە!

(عوسمان ﷺ) ڕای وابوو ئەوان سوك و کەمترن لەوەی بتوانن ئەمە بکەن، ئەمەش تەنها چەند بیرێکە لە مێشکیاندا، هەر بۆیە کاتێ هەواڵیانی زانی پێکەنی و وتی: خوایە ئەمانە سەلامەت کەی، ئەگەر سەلامەتیان نەکەی بەدبەخت و سەرلێشێواو دەبن.[١]

١ ـ تأریخ الطبري ٤: ٣٤٦.

(عوسمان‌ﷺ) ناردی بەدوای ئەو سەبەئیانەی لە میصر و کوفە و بەصرەوە هاتبون، ئەوانیش هاتن بۆ مزگەوت.

بانگدەرێك بانگی کرد: (الصلاة الجامعة).

هاوەڵانی پێغەمبەری خواﷺ بەرەو مزگەوت هاتن، سەبەئیەکان لە دەوری دوانگەکە کۆببونەوە، موسڵمانانیش لە چواردەورەیان بون و (عوسمان)یش لەسەر دوانگە بوو.

عوسمان لە مزگەوتدا ئامانجی سەبەئیەکان ئاشکرا دەکات

لەو کۆمەڵە حەشامەتەدا (عوسمان‌ﷺ) دەستی بەقسەکردن کرد، سوپاس و ستایشی خوای کرد، پاشان هەواڵی سەبەئیەکان و مەبەستە ڕاستەقینەکانیانی بە هاوەڵان ڕاگەیاند، لەوەی کە گومانەکانی لەسەر دوپات بکەنەوە، وەك ڕێخۆشکردنێك بۆ دەرچون لە فەرمانی و لەکارخستنی یا کوشتنی!

ڕای هاوەڵان لەسەر کوشتنیان

ئەو دوو پیاوەی لەگەڵ سەبەئیەکان قسەیان کردبوو، شاهێدیان دا لەسەر ئەوەی پێیان ڕاگەیاندبون.

سەرجەم موسڵمانانی نێو مزگەوتەکە وتیان: ئەمیری بڕواداران! بیانکوژە، چونکە دەیانەوێ لە فەرمانی ئەمیری بڕواداران دەرچن و هێزی موسڵمانان پەرتەوازە بکەن!!

بۆچی عوسمان نەیکوشتن؟

عوسمان داوای هاوەڵانی بۆ کوشتنیان پەسەند نەکرد، هەروەك چۆن لەپێشتر بانگەشەیتری کوشتنیانی ڕەت کردەوە، لەبەر ئەوەی – لەڕوکاردا– موسڵمانی بن دەستی خۆی بون و، ڕازی نەبوو بوترێ: (عوسمان) موسڵمانی سەرپێچیکاری خۆی کوشتوە.

هەر بۆیە (عوسمان)ﷺ ڕەتی ئەو داوایەی دایەوە بەوەی وتی: نایانکوژین، بەڵکو لێیان دەبورین و دەیانبەخشین، بە کرد و کۆششی خۆمان تۆڵەیان لێ دەستێنین، هیچ کەسێ لە موسڵمانان ناکوژین، مەگەر بە حەدێك شایستەی کوشتن بێ، یا پاشگەزبوبێتەوەو کوفری بەدەرخستبێ.[١]

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٤٦.

پاشان (عوسمان)ﷺ دوای لە سەبەئیەکان کرد ئەو گومانانەی هەیانە بیخەنە پێش چاو و، ئەو هەڵە و لەسنور دەرچوون و سەرپێچیانەی ئەو تێی کەتوە بەدەری خەن.

کۆڕی دادگایی ئاشکرا لە مزگەوتی پێغەمبەر

ئەم کۆڕە کۆڕی ڕاشکاوی و ئاشکراکردن بوو کە لە مزگەوتدا و لەبەر چاو و بە ئاگاداری هاوەڵ و موسڵمانان بەڕێوەچوو.

سەبەئیەکان قسەیان دەکرد و ئەو هەڵانەی (عوسمان)ﷺ پێی هەستابوو دەیانخستە پێش چاو، (عوسمان)یش هەڵدەستا بە ڕوون کردنەوە و ئاشکراکردنیان و پێشکەش کردنی ڕووی ڕاستەقینەی کاروبارەکان، موسڵمانە بە ویژدانەکانیش گوێبیستی ئەم ڕاشکاوی و ئاشکراکردن و لێپرسینەوەیە بون!

(عوسمان)ﷺ ڕەخنەکانی ئەوانی دەهێنایەوەو باسی دەکرد و پاشان ڕووی ڕاستەقینەی مەسەلەکەی ڕوون دەکردەوەو بەرگری لە چاکی کارەکانی دەکرد و، هاوەڵانی دانیشتووی مزگەوتەکەی دەکردە شاهێد.

١- وتی: وتویانە: من نوێژم لە سەفەردا کورت نەکردۆتەوەو تەواوم کردوە، لە پێش مندا نە پێغەمبەری خواﷺ و نە ئەبوبەکر و عومەر تەواویان نەکردووە!

بەڵگەی عوسمان بۆ تەواوکردنی نوێژ لە مەککە

لە ڕاستیدا من کاتێ نوێژم بە تەواوی کردوە کە لە مەدینەوە بۆ مەککە سەفەرم کردووە، مەککەش شارێکە کەس و کارمی تێدایە، منیش لەنێو کەسوکارمدا نیشتەجێم و، ڕێبوار نیم، ئایا وا نیە؟

هاوەڵان گوتیان: بەڵێ بەخوا وایە!

بەڵگەی عوسمان لە فراوانکردنی لەوەڕگەی صەدەقە

٢- وتویانە: من لەوەڕگەم پاراستوە و شوێنی موسڵمانانم تەنگ کردووەتەوە، زەویەکی فراوانم تایبەت کردوە بۆ لەوەڕاندنی وشترەکانم!

لە ڕاستیدا لەپێش منیشەوە لەوەڕگە هەبوە، بۆ وشتری سەدەقەو جیهاد، هەریەکە لە پێغەمبەری خواﷺ و ئەبوبەکر و عومەریش لەوەڕگەیان هەبوە، منیش لەبەر زۆربونی وشتری صەدەقە و جیهاد فراوانترم کردووە، ڕێگریش نەبوین مەڕ و ماڵاتی موسڵمانە هەژارەکان لەو لەوەڕگانەدا

بلەوەڕێن، لەوەڕگەشم بۆ مەڕ ومالاَتی خۆم تایبەت نەکردوە.

کاتێك خەلافەتم گرتە دەست، لە هەموو موسلّمانان زۆرتر وشتر و مەڕم هەبوو، هەموویم بەخشی، ئێستاکە خاوەنی هیچ بارە و قاڕەیەك نیم، تەنها دوو وشترم هەیە، تایبەتم کردووە بۆ حەج کردنم! ئایا وا نیە؟

هاوەلاّن گوتیان: بەلّیَ، بەخوا وایە.

بەلگەی عوسمان بۆ کۆکردنەوەی قورئان

٣- وتویانە: من لەو هەموو (مصحف)انە تەنها نوسخەیەکی قورئانم هێشتووەتەوەو، جگە لەویشم سوتاندوە، خەلّکیشم لەسەر یەك قورئان کۆکردووەتەوە!

لە ڕاستیدا قورئان وتەی خوایە و لەلایەن خواوەیە، کە ئەویش تاك و تەنهایە، کاری منیش تەنها کۆکردنەوەی موسلّمانان بووە لەسەر قورئان، ڕێگریم لێکردوون لەسەر قورئان ناکۆك بن، من لەو کارەمدا شوێنکەوتەی ئەبوبەکر بووم کاتێ کە قورئانی کۆکردەوە! ئەرێ وا نیە؟

هاوەلاّن گوتیان: بەلّیَ، بەخوا وایە.

بەلگەی عوسمان لە حکەمی کوڕی عاص دا

٤- وتویانە: من (حەکەمی کوڕی عاص)م گەڕاندوەتەوە بۆمەدینە، لەکاتێکدا پێغەمبەری خواﷺ بۆ (طائیف) دەربەدەری کردبوو!

لەڕاستیدا (حەکەمی کوڕی عاص) مەککەییە نەك مەدینەیی، پێغەمبەری خواﷺ لە مەککەوە بۆ (طائیف)ی ناردبوو، دواتریش پێغەمبەرﷺ پاش ئەوەی لێی ڕازی بوو گەڕاندیەوە بۆ مەککە، ئەو پێغەمبەرﷺ بوو بەرەو (طائیف) ناردی، هەر ئەو بوو هاوردیەوە و گەڕاندیەوە بۆ مەککە!! ئەرێ وا نیە؟

هاوەلاّن گوتیان: بەلّیَ، بەخوا وایە.

بەلگەی عوسمان لە دانانی لاوان بە والی

٥- وتویانە: من تازەپێگەیشتوان بەکار دێنم و لاوە کەم تەمەنەکان دەکەمە والی!

من تەنها پیاوە بەڕێز و بە تەمەن و ژیرەکانم کردووە بە والی، ئەم خەلّکەش خۆیان خاوەن کاری خۆیانن، دەی لێیان بپرسن.

کەسانی پێش منیش کەسی وایان کردووە بەسەرپەرشتیار کە لەوانەی

ئێستە کەم تەمەن و تازەپێگەیشتووتر بون، پێغەمبەری خواﷺ (ئوسامەی کوڕی زەید)ی کردە سەرپەرشتیار، کە لەوانەی من کردوومە بەسەرپەرشتیار بچوکتر بوو، لەمن خراپتریان بە پێغەمبەری خواﷺ وت. ئەریٚ وا نیە؟

هاوەڵان گوتیان: بەڵێ بەخوا وایە! ئەم خەڵکانە نەنگیەك لەخەڵکی دەگرن کە راڤە و روونی ناکەنەوە!

بەڵگەی عوسمان لەوەی بە (ئیبن ئەبو سەرح)ی بەخشی

٦- وتویانە: لەوەی دەستکەوت بووە، بە (عبداللهی کوڕی سەعدی کوڕی ئەبوسەرح)م بەخشیوە!

بەڵکو پێنج یەکی پێنج یەکێکم پیٚ بەخشیوە، کە سەد هەزار بوو، کاتیٚ کە ئەفریقای رزگار کرد، وەك پاداشتێك بۆ جیهادەکەی.

پێشم وتبو: ئەگەر خوا فەتحی ئەفریقای بۆ کردی، ئەوا پێنج یەکی پێنج یەکێکی دەستکەوتەکە وەك زیادەیەك بۆ تۆ بیٚ.

لەپێش مندا (ئەبوبەکر) و (عومەر)یش خوایان لیٚ رازی بێت، هەمان شتیان کردووە.

لەگەڵ ئەوەشدا سەربازە موجاهیدەکان پێیان وتم: ئێمە پێمان ناخۆشە پێنج یەکی پێنج یەکێکی پیٚ بدەی، -کە ئەوان مافی ناڕازیبون و رەتکردنەوەیان نەبوو- لەگەڵ ئەوەدا ئەو پێنج یەکی پێنج یەکەم لە (ئیبن سەعد) وەرگرتەوەو گەڕاندمەوە بۆ سەربازەکان! بەمەش (ئیبن سەعد) هیچ شتێکی وەرنەگرت! ئەریٚ وا نیە؟

بەڵگەی عوسمان لەسەر پیٚبەخشینی خزمەکانی

هاوەڵان گوتیان: بەڵیٚ، بەخوا وایە.

٧- وتویانە: من کەس و کارم خۆش دەویٚ و پێیان دەبەخشم!

بەڵام خۆشەویستیم بۆ کەسوکارم وای لیٚ نەکردووم لە گەڵیاندا دژ بەوانی تر دەست بە جەور و ستەم بکەم، بەڵکو مافەکانیان پیٚدەدەم و مافیشیان لیٚ وەردەگرم.

بەڵام مەسەلەی پیٚبەخشینیان، ئەوا من لەماڵی تایبەتی خۆم پێم بەخشیون، نەك لە ماڵی موسڵمانان، چونکە ماڵی موسڵمانان نە بۆ خۆم و

نە بۆ خەڵکانی تر بەحەڵاڵ نابینم.

لە سەردەمی پێغەمبەری خواﷺ و (ئەبوبەکر) و (عومەر)یشدا لەماڵی ساغی خۆم زۆرم دەبەخشی، لەکاتێکدا ئەوکاتە ڕژد بووم لە ماڵدا و سووربووم لەسەری، ئەی کاتێ کە پیربووم و تەمەنم تەواو بوو، ئەو ماڵەی هەمو دەیدەم بە کەس و کار و خزمانم، ئەبێ لەڕێلاچوەکان ئەوە بڵێن کە وتویانە؟

سوێند بەخوا من لە ماڵ و سامان و زیادەی هیچ وڵاتێك وەرنەگرتووە، ماڵەکانی ئەو وڵاتانەم گەڕاندۆتەوە، تەنها پێنجیەکی دەستکەوتەکانم هێناوەتە مەدینە و موسڵمانانیش سەرپەرشتیاری دابەشکردنی ئەو پێنج یەکەیان کردوەو لە شوێنی خۆیدا دایانناوە!

سوێند بەخوا لەو پێنج یەکە و جگە لەوەش لە فلسێك و بەسەرەوەم وەرنەگرتووە، من تەنها ماڵ و سامانی خۆم دەخۆم و هەر لەوەش دەدەم بە کەس و کارم!

٨- وتویانە: من زەویە ڕزگارکراوەکانم بەخشیوە بە چەند پیاوێکی دیاریکراو. بەڵگەی عوسمان لە زەویە ڕزگارکراوەکان

ئەو زەویە ڕزگارکراوانەش موجاهیدە کۆچەر و پشتیوانەکان و جگە لەوانیش هاوبەشی ڕزگارکردنیان کردووە، کاتێکیش ئەم زەوییانە بەسەر موجاهیدە ڕزگارکەرەکاندا دابەش کرا، هەبوو تیایدا نیشتەجێ و جێگیر بوو، هەیانبو گەڕایەوە بۆ ناو کەس و کاری لە مەدینە و، شوێنانی تر لەگەڵ ئەوەشدا هەر ئەو خاوەنی ئەو زەویە بوو، هەشیانبوو ئەو زەویانەیان فرۆشت و نرخەکەشی ئێستە لە دەستیاندایە!

بەم شێوەیە (عوسمان)ﷺ گرنگترین ڕەخنەکانی خستە پێش چاو، هەر خۆیشی ڕوونی دەکردنەوەو ڕووی هەقی مەسەلەکەی بەدەر خست.[١]

١ ـ بۆ گرنگترینی ئەو ڕەخنانە و ڕوی هەقی ئەو مەسەلەیە سەیری کتێبی (العواصم من القواصم)ی (ئیبن عەرەبی) لەگەڵ پەراوێزەکانی (محب الدين الخطيب)٦١-١١١ و

سەرکردە سەبەئیەکان لە تەنیشتی دوانگەکەوە گوێبیستی قسە و ڕوونکردنەوەکانی عوسمان بون، هەروەك هاوەڵە بەڕێز و ئەوانەی لەگەڵیان بون لە پیاوچاکە موسڵمانەکان گوێبیستی قسەکانیان بون.

موسڵمانان بە قسەو ڕوونکردنەوەو ئاشکراکردنەکانی (عوسمان)ﷺ کاریگەر بون، ئەوەی وتی باوەڕیان پێی کرد و خۆشەویستیان بۆی زیاتر بوو.

قەناعەت نەکردنی سەبەئیەکان بە بەڵگەکانی عوسمان

بەڵام سەبەئیەکان بانگخوازانی فیتنەو پەرتەوازەیی، هیچ بەوە کاریگەر نەبون و، پاشگەز نەبونەوە، چونکە توێژینەوەیان بەدوای هەقدا نەبوو، ئارەزومەندی چاکە نەبون، بەڵکو ئامانجیان فیتنەچیەتی و فرت و فێڵ بوو لە ئیسلام و موسڵمانان.

هاوەڵان و موسڵمانان ئاماژەیان بە (عوسمان)دا بە کوشتنی ئەو سەبەئیانە، بەهۆی دەرکەوتنی درۆ و گزیکاری و ڕق و کینەیان، بەڵکو سوور بون لەسەر کوشتنیان، تا موسڵمانان لە زیانیان ڕزگار بکا، وڵاتی موسڵمانانیش جێگیر بێ و زاڵ بێ بەسەر ئەو فیتنانەی ئەمانە و شوێنکەوتەکانیان دەیوروژێنن!

عوسمان ڕای هاوەڵان لە کوشتنی سەبەئیەکان پەسەند ناکا

بەڵام (عوسمان)ﷺ ڕایەکی تری هەبوو و، شیکردنەوەیەکی جیاوازی هەبوو، پێی باش بوو وازیان لێ بێنێ و ڕای لەسەر کوشتنیان نەبوو، وەك هەوڵێك لەلایەن ئەوەوە بۆ دواخستنی ڕوودانی فیتنە!!

(عوسمان)ﷺ سەبارەت بەو سەبەئیانەی کە لە میصر و کوفە و بەصرەوە هاتبون، هیچ ئیجرائاتێکی لەدژیان نەگرتە بەر، لەگەڵ ئەوەی دەیزانی چ نەخشەیەکیان هەیە و چیان دەوێ، وازی لێهێنان مەدینە بەجێ بێڵن و بگەڕێنەوە بۆ وڵاتی خۆیان!!

مەنگاوی جێبەجێکاری سەبەئیەکان: داگیرکردنی مەدینە لە وەرزی حەجدا

سەبەئیەکان لەنێوان خۆیاندا ڕێکەوتن کە هەستن بە هەنگاوە کرداریە کۆتاییەکانیان، لە هێرش کردنە سەر (عوسمان) لە مەدینەدا و، زۆر بۆ

پێشەکی (ئەحمەد عەرموش) بۆ کتێبی (الفتنة) ١٠-١٤ و (تأریخ الطبري) ٤: ٣٤٦-٣٤٨ بکە.

هێنانی تا لە خەلافەت بێتە خوارێ، ئەگینا دەکوژرێ.

بڕیاریان دا لە وەرزی حەجدا، لە هەرسێ بنکەی میصر و کوفە و بەصرەوە بێن، هەر لەگەڵ حاجیەکاندا وڵاتیان بەجێ بێڵن و، لە وێنەی حاجیەکاندا خۆیان دەرخەن، بۆ خەڵکی وا رابگەیەنن کە ئەوان بۆ حەج دەچن، کاتێکیش گەیشتنە مەدینە، واز لە حاجیەکان بێنن تا بچن بۆ مەککە بۆ بەجێهێنانی ڕێوشوێنی حەج، چۆڵبونی مەدینە لە زۆربەی خەڵکەکەیان-کە سەرقاڵی حەج بون- قۆستەوە و هەستان بە گەمارۆدانی (عوسمان) و ڕێخۆشکردنێك بۆ لەکار لادانی یا کوشتنی![1]

سەبەئیەکان بەم نەخشە شەیتانیە نەخشە دەکێشن، موسڵمانانیش هیچ شتێ لەو نەخشەیەی ئەوان نازانن.

لە شەوالی ساڵی (٣٥)دا سەبەئیەکان لە نزیکی مەدینەدا بون!

سەرکردە سەبەئیەکانی میصر

سەبەئیەکان لە میصرەوە بەچوار دەستە دەرچوون، هەر دەستەیەکیش ئەمیرێکیان هەبوو، ئەو ئەمیرانەش ئەمیرێکیان هەبوو، لەگەڵیانیشدا شەیتانەکەیان (عبداللەی کوڕی وەهەبی کوڕی سەبەء) هەبوو.

ئەمیری ئەو چوار دەستەیە بریتی بون لە:

(عبدالرحمنی کوڕی عەدیسی بەلەوی)، (کینانەی کوڕی بیشری تەجیبی)، (سودانی کوڕی حومرانی سەکونی)، (قەتیرەی کوڕی فولانی سەکونی).

ئەمیری ئەم ئەمیرانەش (غافقی کوڕی حەربی عەککی) بوو.

سەرکردەکانی سەبەئیەکانی کوفەو بەصرە

ژمارەی ئەو چوار دەستەیەش هەزار پیاو بون.

سەبەئیەکانی کوفەش بە هەزار پیاوەوە، لەچوار دەستەدا دەرچوون، ئەمیری دەستەکانیان بریتیبون لە:

(زەیدی کوڕی صوحانی عەبدی)، (ئەشتەری نەخەعی)، (زیادی کوڕی نەضری حارثی)، (عبداللەی کوڕی ئەصەم).

ئەمیری سەبەئیەکانی کوفەش (عەمری کوڕی ئەصەم) بوو.

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٤٨.

سەبەئیەکانی بەصرەش بە هەزار پیاوەوە، لە چوار دەستەدا دەرچوون، ئەمیری دەستەکانیش بریتی بون لە:

(حەکیمی کوڕی جەبەلەی عەبدی)، (ذورەیحی کوڕی عەبادی عەبدی)، (بیشری کوڕی شورەیحی قەیسی)، (ئیبن موحەڕیشی کوڕی عەبدولحەنەفی).

ئەمیری سەبەئیەکانی بەصرەش (حورقوصی کوڕی زوهەیری سەعدی) بوو.

بەم شێوەیە پیلانی سەبەئیەکان پێکهات و کۆمەڵی موسڵمانانیش مەبەستی ڕاستەقینەیان نەزانین.

سێ هەزار سەبەئی بەدوای ئیبن سەبەو کەوتون

زیاد لە سێ هەزار لەوانە ڕوەو مەدینە هاتن، لە ڕووکاردا بە نیازی حەج بون، بەڵام لە ڕاستیدا بۆ زاڵ بون و لەناوبردنی خەلیفە هاتبون.

(عبداللەی کوڕی سەبەء) بەهۆی سەرکەوتنی نەخشە جولەکەییە شەیتانیەکەیەوە، بە خۆ بە زل زانی و شادیەوە لەگەڵ ئەوانەدا ڕێی دەکرد،!!

سەبەئیەکانی میصر دەیانویست (عەلی کوڕی ئەبوطالب)ﷺ خەلیفە بێ، سەبەئیەکانی کوفەش دەیانویست (زوبەیری کوڕی عەوام)ﷺ خەلیفە بێ، سەبەئیەکانی بەصرەش دەیانویست (طەڵحەی کوڕی عبیداللە)ﷺ خەلیفە بێ.[1]

سەبەئیەکان درۆ بەدەم عەلیو طەلحەو زوبەیرەوە دەکەن

ئەو سێ هاوەڵە بەڕێزە -عەلی و زوبەیر و طەڵحە-ﷺ، لەگەڵ سەبەئیەکاندا ڕێك نەکەوتبون، لەگەڵیاندا پیلانیان بۆ (عوسمان)ﷺ دانەنابوو، نوسراویشیان بۆ نەناردبون و ئامانجە ڕاستەقینەکانیان نەدەزانین.

بەڵام سەبەئیەکان درۆیان بەدەم ئەم هاوەڵانەوە دەکرد، وایان لە شوێنکەوتە سادە و ئاژاوەگێڕەکانیان دەگەیاند کە هاوەڵان لەگەڵیاندان و نوسراو و نامەیان لەنێواندایە و ئەوان دەیانبزوێنن.

سەبەئیەکانی میصر بە شوێنکەوتەکانی خۆیان دەوت: (عەلی)یە کە

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٤٨-٣٤٩.

ئێمە ئەبزوێنێ و هانمان دەدات.

سەبەئیەکانی کوفەش بە شوێنکەوتەکانیان دەوت: (زوبەیر)ە کە ئێمە دەبزوێنێ و هانمان دەدات.

سەبەئیەکانی بەصرەش بە شوێنکەوتەکانیان دەوت: (طەلحە)یە ئێمە دەبزوێنێ و هانمان دەدات.

هاوەڵە بەرێزەکانیش لەو درۆ و هەڵبەستراوە سەبەئیانە بەری بون!!

سوپای سەبەئیەکان لە دووری سێ شەو لە مەدینەوە مۆڵیان دابوو.

سەربازگەی سەبەئیەکان لە نزیکی مەدینە لە شەوالی ٣٥ك

سەبەئیەکانی بەصرە لە (ذا خشب) و سەبەئیەکانی کوفە لە (الاعوص) و سەبەئیەکانی میصر لە (ذا المروة) دابەزیبون.

سەرکردە سەبەئیەکان داوایان لە شوێنکەوتەکانیان کردبوو کە لەسەرخۆ بن و پەلە نەکەن، بەهێواشیش بچنە مەدینەوە، تا خەڵکی مەدینە لێیان بەئاگا نەیەن و کاروبارەکانیان ئاشکرا نەکەن!

سەرکردە پیلانگێرەکان دوانیان لەخۆیان نارد بۆ مەدینە تا چاودێری بارەکە بکەن و دەنگوباسی خەڵکی بزانن، ئەوانیش (زیادی کوڕی نەضر) و (عبداللەی کوڕی ئەصەم) بون، لە سەرکردە سەبەئیەکانی کوفە.

دوو سەرکردەی سەبەئیەکان داوای مۆڵەت لە خەڵکی مەدینە دەکەن

هەردوو پیاوەکە چوونە مەدینەوە، چاویان بە هەندێ لە خەڵکەکەی کەوت، چاویان کەوت بە هەندێ لە خێزانەکانی پێغەمبەرﷺ و هەروەها چاویان بە (عەلی) و (طەلحە) و (زوبەیر) کەوت، بەوانەی چاویان پێکەوتبون وتیان: ئێمە لە بەصرە و میصر و کوفەوە هاتووین، ئامانجیشمان حەج کردنە، ئێمە لە دووری سێ رۆژەڕێ لە مەدینەوە دابەزیوین، لە مەدینەشدا تەنها دەمانەوێ چاومان بە (عوسمان) بکەوێ، تا سکاڵا لە هەندێ لە والیەکانمانی لەلا بکەین و داوا بکەین بیانگۆڕێت، داوای مۆڵەتیان لە سەرجەم ئەوانە کردبوو تا رێ بدەن بە کۆمەڵەکانیان تا بێنە مەدینەوە!

هیچ کەسێ مۆڵەتی نەدان بێنە مەدینەوە، ئەو کۆمەڵانەیان بە فیتنەچی دانا، فیتنەکەشیان هێلکەیەو نزیکە هەڵبهێنرێت، ئەگەر ئەوان دەیانەوێ

حەج بکەن، ئەی بۆچی ڕووەو مەککە ناچن؟ بۆ دێنە مەدینەوە؟ لەکاتێکدا ئەوان لە مانگی شەوال دان؟

ئەمە لەگەڵ ئەوەی خەڵکی مەدینە مەبەستی ڕاستەقینەی ئەوانیان نەدەزانی.

ئەو دوو پیاوە گەڕانەوە بۆ لای قەومەکەیان و هەواڵەکانیان پێ ڕاگەیاندن و، ڕایانگەیاند کە خەڵکی مەدینە مەبەستی ڕاستەقینەی ئەوان نازانن، بەڵام لێیان بە ئاگا و بەگومانن.

سەبەئیەکان چەند شاندێك دەنێرن بۆ لای عەلی و طەلحە و زوبەیر

سەرکردەکانی پیلانەکە لە بارودۆخەکەیان کۆڵیەوە، وایان بینی کە لە هەرشارێك لەو سێ شارەوە چەند کەسێك بنێرن بۆ لای ئەو هاوەڵانەی کە وایان لە شوێنکەوتەکانیان گەیاندووە کە لەگەڵیانە.

چەند کەسێکی خەڵکی میصر هاتن بۆ لای (عەلی) و چەند کەسێکی بەصرە بۆ لای (طەڵحە) و چەند کەسێکی خەڵکی کوفە بۆ لای (زوبەیر) چوون.

دەیانگوت: ئەگەر خەڵکی مەدینە بەیعەت بە هاوەڵەکەی ئێمە بۆ خەلیفەیەتی بدات وازیان لێ دێنین، ئەگەر بەیعەتی هاوەڵەکەی ئێمە بە خەلیفە پەسەند نەکەن ئەوا لێیان نزیك دەبینەوەو کۆمەڵەکەیان پەرتەوازە دەکەین، پاشان هێرش دەکەینە سەریان و بەسەریاندا دەدەین و شەڕیان لەگەڵ دەکەین!

عەلی نایەوێ بیانبینێ و نەفرەتیان لێ دەکا

میصریەکانیان هاتنە لای (عەلی)ﷺ، لەکاتێکدا ئەو لەلای (احجار الزیت) مێزەرێکی سوری بەستبوو، دەستەجلێکی یەمەنی لەبەردابوو، شمشێرەکەی بەستبوو، (حەسەن)ی کوڕیشی ناردبوو بۆلای (عوسمان)ﷺ تا لەگەڵیدا بێ.

لەگەڵ (عەلی)دا قسەیان کرد و کارەکەیان خستە بەرچاوی و داواشیان لێی کرد ببێتە خەلیفە!

(عەلی)ﷺ بەسەریاندا هاواری کرد و دەریکردن، لەو قسانەی کە پێی وتن: هەموو پیاوچاکان دەزانن کە سوپای (ذي خشب) و (ذي المروة) و

(الأعوص) لەسەر زمانی پێغەمبەری خواﷺ نەفرین لێکراون، بگەڕێنەوە، خوا لەگەڵتان نەبێ و نەشتانپارێزێ!

طلحە و زوبەیر نەفرینیان لێ دەکەن

بەصرەییەکانیان هاتن بۆ لای (طلحە)، ئەویش (موحەممەد)ی کوڕی ناردبوو بۆ لای (عوسمان) تا لەگەڵیدا بێ، لەگەڵ ئەویش قسەیان کرد و خەلافەتیان خستە بەرچاوی!

بەسەریاندا هاواری کرد و دەری کردن و، پێی وتن: هەموو پیاوچاکان دەزانن کە سوپای (ذي خشب) و (ذي المروة) و (الاعوص) لەسەر زمانی پێغەمبەری خواﷺ نەفرین لێکراون!

سەبەئیەکان میصر داگیر دەکەن و والی دەردەکەن

کاتێکیش کوفەییەکانیان لەگەڵ (زوبەیر)داﷺ قسەیان کرد، هەمان قسەی (عەلی) و (طەڵحە)ی پێ وتن.[1]

(عبدالله‌ی کوڕی سەعدی کوڕی ئەبی سەرح) والی میصر بوو، سەبەئیەکانی ئەوێ شۆڕشیان بەسەردا کرد و ئاژاوەچییەکانیان لێ هاندان، (موحەممەدی کوڕی ئەبو حوذەیفەی کوڕی عوتبە) کە بەخێوکراوی (عوسمان) و کوڕی ژنەکەشی بوو، سەرکردایەتیانی دەکرد، (ئیبن ئەبو سەرح)ی والیان دەرکرد، (موحەممەدی کوڕی ئەبو حوذەیفە) لە میصردا دەستی بەسەر کاروباردا گرت، (ئیبن ئەبو سەرح)یش بەجێی هێشت و بەرەو مەدینە کەوتە ڕێ.

سەرکردە سەبەئیەکان لەگەڵ عوسماندا گفتوگۆ دەکەن

سەرکردە سەبەئیەکان بە ئامادەبونی هەندێ لە هاوەڵان لەگەڵ (عوسمان)دا کۆبونەوەو مشتومڕیان لەگەڵ یەك کرد و گومانەکانیانی پوچ کردەوەو بەڵگەکانی خۆیشی خستە ڕوو.

عوسمان، موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر بە والی میصر دادەمەزرێنێ

میصریەکان سکاڵای خۆیان لە (عبدالله‌ی کوڕی سەعد)ی والییان دەربڕی، داوایان لە (عوسمان) کرد بیگۆڕێ، لەجێی ئەو والیەکی تر دامەزرێنێ.

(عوسمان)ﷺ پێی وتن: کێتان دەوێ؟

وتیان: (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکری صدیق)!

---

[1] ـ تأريخ الطبري: ٤: ٣٤٩-٣٥٠.

(عوسمان)ﷺ (عبداللەی کوڕی سەعد)ی لەمیسر لەکار خست و لەجێگەی ئەو (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکری صدیق)ی دانا. هەروەك پێشتر لەگەڵ لەڕێدەرچووەکانی کوفەشدا ئەمەی کرد، کاتێك (سەعیدی کوڕی عاص)ی لەکار خست و (ئەبوموسای ئەشعەری) لەجێگاکەی دانا.

سەبەئیەکان وایان دەرخست کەوا ڕێگەڕێنەوە بۆ وڵاتەکانیان و بە لەکارخستنی (عبداللەی کوڕی سەرح) و دانانی (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر) لەجێگای ئەو مەبەستەکانیان هاتووەتە دی.

سەبەئیەکانی میسر گەڕانەوە بۆ میسر، (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر)ی والی تازەشیان لەگەڵدا بوو، ئەویش وەك ئەوان سەبەئی بوو، سەبەئیەکانی بەصرە و کوفەش بەرەو عێراق گەڕانەوە[1].

موسڵمانانی مەدینە وایان گومان برد کە گرفتەکە چارەسەر بوو، قەیرانەکە کۆتایی پێهات، بەڵام ئەمە ئەنجامی ئەو گەڕانەوەیە تەنها بەشێکی پیلانی جولەکەیی شەیتانی سەبەئیە.

پاشان ئەوەی خۆڵکەکە بۆ وڵاتەکانیان گەڕانەوە، بەو شەیتانانە شەیتانەکانی سەبەئیە بۆ کارێك لە مەدینە جێمان، کە ئەوانیش (ئەشتەری نەخەعی کوفی) و (حەکیمی کوڕی جەبەلەی بەصری) بوون.

خەڵکەکە لە دوو ڕێگەی لێك دوورەوە ڕۆیشتن، کاتێك میصریەکان بەرەو ڕۆژئاوا بۆ باکوور دەچوون بەرەو میصر، هەر لەو کاتەدا عێراقیەکان بەرەو ڕۆژهەڵات بۆ باکوور بەرەو کوفە و بەصرە دەچوون.

پیلانە چەپەڵەکەیان: غولام و حوشتر و نووسراو

کاتێك میصریەکان بۆ میصر دەگەڕانەوە لە مەدینە سێ ڕۆژ دوور بوون بینیان ئەوا غولامێکی وەشتی سواری حوشترێك بووە بە توندی لە زەوی هەڵدەستێنێ.

پێیان وت: ئەوە چیتە؟ وەك ئەوەی شتێکت بوێ یان رات کردبێ.

وتی: من غولامی ئەمیری بڕواداران، منیان بۆ لای والی میصر ناردووە.

پێیان وت: ئەوە والی میصرە لەگەڵمانە (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر).

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٥٤-٣٥٥.

وتی: ئەم ناوی، (عبداللەی کوڕی سەعد)ی والیم دەوێ.

(موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر) پێی وت: ئەو نوسراوەی پێتە بمدەرێ؟

نوسراوەکەیان لێی سەند، کە خەتمی (عوسمان)ی ﷺ لەسەر بوو، نوسراوێکی سەیر بوو، کە لە (عوسمان)ەوە بۆ (عبداللەی کوڕی سەعد) ئاراستە کرابوو، تیایدا دەڵێ:

کاتێك ئەو خەڵکە هاتن بۆ لات، (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر) بکوژە، فلان و فلانیشیان بکوژە، ئەوانی تریش پەند بکە، ئەو نوسراوەی نوسیومە بۆ ئەوەی (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر) ببێ بە والی پوچی کەرەوەو هەر خۆت والی میصر بە، تا رای منت پێ دەگا!!

(موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر) خەڵکەکەی کۆکردەوە -کە پەنجا و سێ بەری هەزار دەبون-، نوسراوەکەی (عوسمان) کە بۆ (عبداللەی کوڕی سەعد)ی ناردبوو بۆیانی خوێندەوە و دژ بە (عوسمان) وروژاندنی و هانیانی دا، چون دەبێ لەگەڵ (عوسمان) لەسەر چارەسەرێك رێککەون و بگەڕێنەوە بۆ میصر، پاشان (عوسمان)ﷺ ئەو چارەسەرە هەڵوەشێنێتەوەو فەرمان بدا بە کوشتن و گرتنی ئەم خەڵکە؟! کەواتە پێویستە لابردرێ، ئەگەر نەیهێشت دەبێ بکوژرێ!!

گەڕانەوەی سەبەئیەکان بۆ مەدینە

(سەبەئیەکانی میصر لەسەرەتای مانگی (ذي القعدة)دا گەڕانەوە بۆ مەدینە، دڵیان پڕ ببو لە رق بەرامبەر (عوسمان)ﷺ، بە ئاشکراش سوور بون لەسەر لەناوبردنی.

هەر لەبەر هەمان هۆ سەبەئیەکانی کوفە و بەصرەش گەڕانەوە بۆ مەدینە، هەموشیان عەزمیان لەسەر نەهێڵانی (عوسمان)ﷺ بوو.

سەبەئیەکان مەدینە داگیر دەکەن

خەڵکی مەدینە بە گەڕانەوەی سەبەئیەکانی میصر و کوفە و بەصرە و داگیرکردنی شەقام و رێگەکانی مەدینە بەلایانەوە شتێکی کتوپڕ و لەناکاو بوو، دەبێ هۆی گەڕانەوەیان چی بێ؟ ئایا لەگەڵ (عوسمان) رێك نەکەوتن و گرفتەکە چارەسەر نەبوو؟ خۆ بە رەزامەندیەوە بۆ وڵاتەکانیان گەڕانەوە، ئەی بۆ ئێستە گەڕاونەتەوە؟!

سەبەئیەکان لەلای گەورە هاوەڵان سکاڵایان لە (عوسمان)ﷺ کرد، هاوەڵانیش چیرۆکی ئەو نوسراوەی (عوسمان)یان زانی، کە بومتە هۆی وروژاندن و گەڕاندنەومیان، بۆیە زۆر کاری تێکردن.

عەلی پرسیار لە عوسمان دەکات دەربارەی چیرۆکی غولام و حوشتر و نوسراوەکە

(عەلی کوڕی ئەبوطالب) چووە لای (عوسمان)ﷺ، نوسراو و غولام و حوشترەکەی لەگەڵ خۆیدا برد!

پێی وت: ئەم غولامە غولامی تۆیە؟

(عوسمان) وتی: بەڵێ.

پێی وت: ئایا ئەم حوشترە وشتری تۆیە؟

(عوسمان) وتی: بەڵێ.

پێی وت: ئایا تۆ ئەم نوسراوەت نوسیوە؟

(عوسمان) وتی: نەخێر!!

(عوسمان)ﷺ سوێندی بەخوا خوارد کە نە نوسراوی نوسیوە و نە فەرمانی داوە بە نوسینی و نە غولامی بۆ میصر رەوانە کردووە، ناشزانێ کێ نوسیویەتی!

(عەلی)ﷺ و ئەو هاوەڵانەی لەگەڵیدا بون راستگۆیی (عوسمان)یان بۆ دەرکەوت، چونکە ئەو بە ناڕەوا سوێند ناخوا، هەروەها زانیان کە کەسێك هەیە نوسراوەکەی تەزویر کردووەو لەسەر زمانی (عوسمان)ﷺ نوسیویەتی و غولام و وشترەکەی (عوسمان)یشی بەکار هێناوە، هەر بە مەبەستیشەوە غولامەکە ویستویەتی میصریە گەڕاوەکان ببینن، تا بەتەواوی دژ بە (عوسمان)ﷺ بوروژێن.

عەلی و ئیبن مەسلەمە پیلانی سەبەئیەکان ئاشکرا دەکەن

شتێك هەبوو کە سەرنجی هاوەڵانی راکێشابوو، وای لێکردبون لەلایەکی ئەم پیلانە سەبەئیە شەیتانیەوە بوەستن!!

(عەلی کوڕی ئەبوطالب) و (موحەممەدی کوڕی مەسلەمەی ئەنصاری)ﷺ، لەگەڵ لەرێدەرچووە پیلانگێڕەکاندا قسەیان کرد، هەروەك هەریەکە لە (طەڵحە) و (زوبەیر)یشﷺ لەگەڵیان دوابون.

پێیان وتن: بۆچی گەڕانەوە مەدینە؟ ئێوە بە رەزامەندیەوە بۆ

وڵاتـەكانتان نەگەڕانـەوە؟ ئـەو گرفتـەی بـۆی هـاتن چارەسـەر بـوو، چـی وای‌لێكردن ڕاتان بگۆڕن؟

میصریەكان وتیان: دەستمان گرت بەسەر غولامەكەی (عوسمان)دا، كە سواری حوشترەكەی ئـەو ببـوو، نوسـراوێكی لـە (عوسمـان)ەوە پێبـوو بـۆ كوشتنی والیەكەمان، بۆیە گەڕاینەوە بۆ لەسەركار لادانی (عوسمان).

بـە لەڕێدەرچـووە بەصـرایی و كوفەییـەكانیان وت: ئـەی ئێـوە چـی گەڕاندنیەوە؟

وتیـان: هـاتین تـا پشـتگیری بـرا میصـریەكانمان بكـەین و بـەرگریان لێ بكەین و یارمەتیان بدەین!

چۆن خەڵكی كوفە و بەصرە ئاگاداری نوسراوەكەی خەڵكی میصر بون؟

(عـــەلی) و (موحەممـــەدی كـــوڕی مەســـلەمە)ﷺ بـــە بەصـــرایی و كوفەییەكانیان وت: ئەی بەصرایی و كوفەییەكان، چۆنتان زانی كە خەڵكی میصر ئەوەیان تووش بووە؟ ئەوان بەرەو میصر كەوتنە ڕێ، ئێوەش بەرەو لای ڕۆژهـەڵات بـۆ عێـراق كەوتنـە ڕێ؟ لـەنێوان ئێـوە و ئەواندا ماوەیـەكی دوورو درێژ هەبووە، ئەی چۆن بەسەرهاتی ئەو غولام و نوسـراوەتان زانـی؟ ئەمــە كارێــك بــوو لــە مەدینــەدا ڕێكخرابــوو، پیلانێــك بــوو لــە شــەودا دارێژرابوو!!

لەڕێدەرچووە سەبەئیەكان وتیان: چۆنی دادەنێن داینێن، چیتان دەوێ بیڵێن، ئێمە دەمانەوێ (عوسمان) بگۆڕدرێ، پێویستمان پێی نیە، با خـۆی كەنار خا و خەلافەت بەجێ بێڵێ!![1]

كەواتە: سەبەئیەكان نوسراوەكەیان تەزویر كردووە

(عـەلی كـوڕی ئـەبوطالـب) و (موحەممـەدی كـوڕی مەسـلەمە)ﷺ بـە فیراسـەتی ئیمـانی خۆیـان ئـەم پیلانـە گێلانـەیان ئاشـكرا كـرد و، زانیـان بەسەرهاتی ئەم نوسراوە تەزویر كراوە بەشێكە لە پیلانـی سـەبەئیەكان و، كەســێك لـــە مەدینـــە نوســـیویەتی و داویەتـــە پـــاڵ (عوسمـــان)ﷺ و لەڕێدەرچووەكانی كوفە و بەصرەشی لێ ئاگادار كردووە.

---

١ ـ سەیری تأریخ الطبري ٤: ٣٥٠-٣٥١، وە سەیری (العواصم من القواصم) ١٠٩-١٢٨، و (عثمان بن عفان)ی محمد صادق عرجون ١١٧-١٢٤ بكە.

لە بەرامبەر فیراسەتی (عەلی) و (موحەممەدی کوڕی مەسلەمە) و دووربینیان، لەڕێدەرچووەکان ناچار بون لە شانۆگەری نوسراوی هەڵبەستراو بێدەنگ بن و، ئامانجی ڕاستەقینەیان ئاشکرا بکەن.

ئەوەی داوای دەکەن سەری عوسمانە

ئەوەی داوای دەکەن سەری (عوسمان)ە، نوسراوی هەڵبەستراویش تەنها بارنەیەکە لە بارنەکانی ئەو پیلانە جولەکەییە سەبەئیە!

لەبیرمان نەچێ لە مەدینەدا دوو سەرکردەی لەڕێ دەرچووە سەبەئیەکان بەجێ مابون، ئەوانیش (ئەشتەری نەخەعی) و (حەکیمی کوڕی جەبەلە) بون، کە ڕۆڵێکی گەورەیان هەبوو لە بەسەرهاتی نوسراوە هەڵبەستراوەکە و گەڕانەوەی میصری و کوفی و بەصراییەکان!

مەدینە لە خەڵکەکەی چۆل بوە

لەڕێ دەرچووەکان گەمارۆی مەدینەیان دا، خەڵکی لەماڵەکانیان مانەوە، ژمارەی پیاوەکان لە مەدینەدا کەم بوو، چونکە زۆربەیان موجاهید بون و لە بەرەکانی جەنگ بون، یا بانگخواز بون لە ولاتە ڕزگارکراوەکاندا، زۆربەی ئەوانەشی لە مەدینەدا مابون چووبون بۆ بەجێهێنانی ڕێوشوێنی حەج.

لەوانەیە پیاوانی ناو مەدینە ژمارەیان کەمتر بووبێت لە لەڕێدەرچووە سەبەئیەکان، کە ژمارەیان سێ هەزار پیاو بون.

لە کۆتایی مانگی (ذو القعدة)دا (عوسمان) نەیتوانی بچێتە حەج، کە هەموو ساڵێ حەجی دەکرد، بەڵام لەم ساڵەدا سەبەئیەکان مەدینەیان داگیرکرد و (عوسمان)یان لە ماڵەکەی خۆیدا گەمارۆ دا.

پێویستە ئەمیرێکی حەج دیاری بکرێ، تا حەج بە خەڵکی بکا.

عوسمان ئیبن عەباس بۆ ئەمیری حەج دیاری دەکا

(عوسمان)، بانگی (عبداللّٰەی کوڕی عەباس)ی کرد، ڕایسپارد لەو وەرزەدا حەج بە خەڵکی بکا.

(ئیبن عەباس) پێی وت: ئەی ئەمیری بڕواداران! وازم لێ بێنە، با لەگەڵتا و لە تەنیشتتدا بم بۆ ڕووبەڕووبونەوەی ئەمانە، سوێند بەخوا جیهادی ئەم لەڕێدەرچوانەم لە حەجەکە لەلا خۆشترە!

پێی وت: سورم لەسەر ئەوەی هەر دەبێ حەج بە موسڵمانان بکەی.

(ئیبن عەباس)ﷺ هیچی بۆ نەمایەوە تەنها گوێڕایەڵیکردنی ئەمیری بڕواداران نەبێ.

(عوسمان)ﷺ نوسراوێکی بۆ (ئیبن عەباس) نوسی تا لە حەجدا بۆ موسڵمانانی بخوێنێتەوە، بەسەرهاتی خۆی لەگەڵ لەڕێدەرچووەکان و هەڵوێستی بەرامبەریان و داواکاریەکانی تێدا رونکردبویەوە.[1]

دامەنتری عوسمان لە لایەن ... داگیرکردنی مەدینە

مانگی (ذي الحجة) هات و لەڕێدەرچووە سەبەئیەکان گەمارۆی (عوسمان)یان دابوو، مەدینەیان داگیر کردبوو، لەگەڵ ئەوەشدا (عوسمان)ﷺ پێشنوێژی بۆ ئەوان و موسڵمانانی تر دەکرد، ئەو لەڕێدەرچوانەش لە پشتیەوە نوێژیان دەکرد.

نوسراوی عوسمان بۆ وڵاتان

کاتێ (عوسمان)ﷺ بینی ئەم سەبەئیانە نایانەوێ مەدینە بەجێ بهێڵن، نوسراوێکی بۆ موسڵمانانی وڵاتانی شام و کوفە و بەصرە نوسی، تیایدا داوای یارمەتی و هاتن بۆ مەدینەی لێ کردن، تاوەکو لەڕێدەرچووە سەبەئیەکانی لێ دەرکەن.. لەو وتانەی لەو نوسراوەدا هاتبوو:

((بسم الله الرحمن الرحيم

پاش ئەوە:

لەڕاستیدا خوای بەرز و باڵا موحەممەدیﷺ بە هەقەوە ناردووە، بە موژدەدەر و ترسێنەر، ئەوەی خوا فەرمانی پێی کرد گەیاندی، پاشان رۆیی، ئەوەی لەسەری بوو ئەنجامی دا، لەدوای خۆی قورئانی بۆ بەجێ هێشتین، حەڵاڵ و حەرامی تێدایە، ئەو کاروبارانەی ئەندازەی گیراوە روونی دەکاتەوە لەگەڵیان دەڕوا، بەندەکان پێیان خۆش بێ یان ناخۆش بێ..

پاشان خەلیفەیەتی (ئەبوبەکر) و (عومەر) بووﷺ، پاشان بەبێ زانیاری و داوای خۆم و بەبەرچاوی کۆمەڵێك لە ئوممەتەوە خرامە راوێژەوە، پاشان ئەهلی راوێژ خۆیان و خەڵکی لەسەر من کۆبونەوە، بەبێ ئەوەی داوای بکەم و پێم خۆش بێ، منیش کارم تیایدا کردووە بەوەی بە چاکی دەزانن و پێیان خراپ نیە، بە شوێنکەوتەیی نەك بە زۆر شوێنکەوتن، شوێن

---

[1] ـ سەیری دەقی نوسراوەکەی عوسمان لە (تأريخ الطبري) ٤: ٤٠٧ـ٤١١ بکە.

پێ‌هەڵگر بووم نەك بیدعەچی، ئیقدام کردووە بەبێ زۆر لەخۆکردن و تەکەلوف، کاتێك کاروبارەکان کۆتاییان پێ‌هات، شەڕ و زیان یەخەی خراپەکارانی گرت، کینە و قین و ئارەزووبازی بەدەرکەوت، بێ‌ئەوەی تاوانێك یا ناهەقیەك بەرامبەریان کرابێ.

عوسمان داوای یارمەتی لە خەڵکی وڵاتان دەکات بۆ سەر سەبەئیەکان

بەبێ بەڵگە و بیانو داوای شتێکیان دەکرد و شتێکی تریان رادەگەیاند، لە شتانێکدا نەنگیان پێ‌گرتم کە خۆیان پێی رازی بون و، لە شتانێکی تردا کە بەبەرچاو خەڵکی مەدینەوە، جگە لەوانەیان بەگونجاو نەدەزانی.

چەند ساڵێکە دەبینم و دەبیستم، بەڵام هەر خۆم راگرتووە و ئارامم گرتووە، ئەوانیش تادێ بەرامبەر خوا بە جورئەت تر دەبن.

تا لە دراوسێیەتی پێغەمبەری خوا و حەرەم و زەوی کۆچدا هەڵیان کوتاوەتە سەرمان، دەشتەکیەکانیان لەگەڵە، ئەوانە وەك کۆمەڵەکانی رۆژانی (الاحزاب)ن، یا ئەوانەی لە ئوحودا غەزویان کردین.

جا ئەوەی دەتوانێ پێمان بگا، بگاتە لامان))![1]

کارتێکردنی موسڵمانانی وڵاتان بە نوسراوەکەی عوسمان

کاتێ نوسراوی (عوسمان)ﷺ گەیشت بە موسڵمانانی وڵاتان، کاری تێکردن و سەریان سوڕما لە جورئەتی ئەو لەڕێ‌دەرچوە ئاژاوەچیانە و، هەڵسان بە فریاکەوتنی خەلیفەکەیان و رزگارکردنی لەو گەمارۆیە، بەڵام قەدەری خوا پێش فریاکەوتنەکانی ئەوان کەوتبوو، هەروەك لە خێرایی رووداوەکاندا باسی دەکەین.

(موعاویەی کوڕی ئەبو سوفیان)ﷺ سوپایەکی لە شامەوە بە سەرکردایەتی (حەبیبی کوڕی مەسلەمەی فیهری) نارد.

(عبداللهی کوڕی سەعید)یشﷺ لە میصرەوە سوپایەکی بە سەرکردایەتی (موعاویەی کوڕی خەدیجی سکونی) نارد.

هاوەڵان و تابعیەکان لە کوفە هانی سەرخستنی عوسمان دەدەن

لە کوفەشدا هەندێ لە هاوەڵان هەستان بە هاندانی خەڵکی کوفە تا دەرچن و فریای (عوسمان)ﷺ بکەون و مەدینە لەو لەڕێ‌دەرچوانە رزگار بکەن، لەوانەش:

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٥١-٣٥٢.

(عوقبەی کوڕی عەمر)، (عبداللەی کوڕی ئەبوئەوفا)، (حەنظەلەی کوڕی رەبیع).

لەو تابعیانەی بەهەمان کار هەڵدەستان لە کوفەدا:

هاوەڵانی (عبداللەی کوڕی مەسعود)، وەك (مەسروقی کوڕی ئەجدەع)، (ئەسوەدی کوڕی یەزید)، (شورەیحی کوڕی حارث)، (عبداللەی کوڕی عەکیم).

ئەو هاوەڵ و تابعیانە بە ڕێگەکانی کوفەدا دەڕۆیشتن و بە دەوری کۆڕەکانیدا دەسوڕانەوەو بە خەڵکەکەیان دەوت:

خەڵکینە! لە ڕاستیدا قسە ئەمڕۆیە نەك سبەی، ڕوانین ئەمڕۆ جوان دەبێ، سبەی ناشیرین دەبێ، جەنگ ئەمڕۆ حەڵاڵ دەبێ و سبەی حەرام دەبێ، ڕاپەڕن بۆ لای خەلیفە و پارێزەری کاروبارتان!

هەندێ لە چاکەخوازانی خەڵکی کوفە بە دەمیانەوە هاتن، بە سەرکردایەتی تێکۆشەر (قەعقاعی کوڕی عەمری تەمیمی) بەرەو مەدینە دەرچوون بۆ فریاکەوتنی (عوسمان)ﷺ.

هەروەها لە بەصرەو شام و میصر

لەو هاوەڵانەی خەڵکی بەصرەیان هان دەدا بچن بۆ فریاکەوتنی (عوسمان)ﷺ" (عیمرانی کوڕی حەصین) و (ئەنەسی کوڕی مالیك) و (هیشامی کوڕی عامر) بونﷺ.

لە تابیعیەکانیش: (کەعبی کوڕی سور) و (هەرەمی کوڕی حەیانی عەبدی).

لەو هاوەڵانەی هانی خەڵکی شامیان دەدا: (عوبادەی کوڕی صامیت) و (ئەبو ئومامەی باهلی) و (ئەبودەرداء)ﷺ بوو.

لە تابعیەکانیش: (ئەبو موسلمی خەولانی) و (شورەیکی نەمیری) و (عبدالرحمنی کوڕی غەنەم) بوو.[١]

سوپاکانی میصر و شام و کوفە و بەصرە بۆ فریاکەوتنی عوسمانﷺ کەوتنە ڕێ، کاتێك لەڕێدەرچووە سەبەئیەکان بە کەوتنەڕێیانی زانی، لە

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٥٢.

خۆیان ترسان، پەلەیان کرد بۆ جێبەجێکردنی پیلانەکەیان و هەستان بە کوشتنی (عوسمان)ؓ.

کاتێکیش سوپاکان بەمەیان زانی، هەر سوپایەی بۆ وڵاتی خۆی گەڕایەوە، نەچوونە مەدینەوە!!

چوونە ناوەوەی سەبەئیەکان بۆ مەدینە و گەمارۆدانی (عوسمان)ؓ لە هەشتی (ذي القعدة)ی ساڵی (٣٥)دا بوو.

وتاری عوسمان لە یەکەم هەینیی پاش داگیرکردنی مەدینە

کاتێک هەینیی یەکەمی داگیرکردنی مەدینە هات، (عوسمان)ؓ دەرچوو بۆ ئەوەی وتاری هەینی بدات و نوێژ بە خەڵکی بکات، نوێژی بە خەڵکی کرد، پاش ئەوەی لەنوێژ بویەوە چووە سەر دوانگە، لە مزگەوتەکەدا لەڕێ‌دەرچووە سەبەئیەکان و هەندێ لە هاوەڵ وموسڵمانان ئامادەبون.

کاتێک (عوسمان)ؓ چووە سەر دوانگە گوتی:

ئەی دوژمنان، خوا.. خوا.. لە خوا بترسن، سوێند بەخوا خەڵکی مەدینە دەزانن ئێوە لەسەر زمانی پێغەمبەری خواﷺ نەفرین لێکراون، دەی هەڵەکانتان بە چاکە بسڕنەوە، لە ڕاستیدا خوای گەورە خراپە ناسڕێتەوە بە چاکە نەبێ.

سەبەئیەکان لە هەندێک هاوەڵ دەدەن و لە مزگەوت دەریان دەکەن

(موحەممەدی کوڕی مەسلەمە) هەستایە سەر پێ و وتی: من شایەتی دەدەم ئێوە لەسەر زمانی پێغەمبەری خواﷺ نەفرین لێکراون.

(حەکیمی کوڕی جەبەلە)ی سەرکردەی سەبەئیەکانی کوفە بۆی هەستا و ڕایکێشا و بە زۆر داینیشاند!

پاشان (زەیدی کوڕی ثابیت)ؓ هەستا و پێی وتن: ئەو نوسراوەم بدەنێ کە دەڵێن عوسمان بۆ والیەکەی میصری نوسیوە.

یەکێ لە سەبەئیەکان هەستا بۆی و بەزۆر داینیشاند.

پاشان سەبەئیەکانی ناو مزگەوتەکە هەڵچون و دەستیان کرد بە تێگرتنی بەرد و چەو بۆ هاوەڵ و موسڵمانانی تر و، لە مزگەوت دەریان کردن و توڕیانە دانە دەرەوەو جنێویان پێدان.

دەستیان کرد بە بەرد و چەو باران کردنی (عوسمان)ﷺ کە لەسەر دوانگە بوو، لەسەر دوانگەوە بە لەهۆش خۆ چوویی کەوتە سەر زەوی مزگەوتەکە، هەڵیانگرت و بە نەخۆشی و لەهۆشچوویی بردیانەوە ماڵی!!

کۆمەڵێک لە هاوەڵان خۆیان کۆکردەوە بۆ جەنگان، ئامادەی شەڕکردن بوون لە دژی لەڕێدەرچووە سەبەئیەکاندا، هەرچەندە کەمتر و لاوازتر بون لەوان، ئەو هاوەڵانەش:

(سەعدی کوڕی ئەبو وەقاص)، (ئەبوهورەیرە)، (موحەممەدی کوڕی مەسلەمە)، (زەیدی کوڕی ثابیت)، (حەسەنی کوڕی عەلی)، (عبداللەی کوڕی زوبەیر)ﷺ و چەندانی تر بون.

هاوەڵان بە فەرمانی عوسمان جەنگ ناکەن

کاتێك (عوسمان)ﷺ بەمەی زانی، ناردی بەشوێنیاندا، فەرمانی دانێ کە جەنگ نەکەن و چەکەکانیان دانێن و بگەڕێنەوە بۆ ماڵەکانیان!! ئەوانیش وەك گوێڕایەڵی فەرمانیان بەجێ هێنا، بەڵام زۆریان پێ ناخۆش بوو.

هەریەکە لە (عەلی) و (طەلحە) و (زوبەیر)ﷺ هاتن و چوونە ژوورەوە بۆ لای و بۆ نەخۆشیەکەی سەردانیان کرد و لە بەرامبەریدا شکالا و خەم و خەفەتیان دەربڕی، پاشان گەڕانەوە ماڵەکانیان.

عەلی خۆیان لێ بەری دەکاو ئینکاری نوسینی نوسراو دەکا

چەند کەسێك لە سەبەئیەکانی میصر دەچنە لای (عەلی)ﷺ و پێی دەڵێن: هەستە لەگەڵمان بۆ لای (عوسمان) بۆ ئەوەی لەکاری بخەین، لە ڕاستیدا خوا خوێنەکەی بۆ حەلاڵ کردووین!

(عەلی)ﷺ لێیان تووڕە بوو، نەفرینی لێکردن و وتی: سوێند بەخوا لەگەڵتان نایەم.

هەندێکیان پێیان وت: ئەی کەواتە بۆچی نوسراوت بۆ ناردین تا لە میصرەوە بێین و لە فەرمانی (عوسمان) دەرچین و ئینکاری لێ بکەین، ئەگەر بەهۆی نوسراوەکەی تۆوە نەبوایە ئێمە نەدەهاتین!!

سەبەئیەکان نوسراو بەناوی عەلی و هاوەڵانەوە دەنوسن

(عەلی)ﷺ لە قسەکانیان سەری سوڕما و، پێی وتن: سوێند بەخوا هیچ کاتێ نوسراوم بۆ نەناردوون! هەندێکیان بەسەرسوڕمانەوە سەیری یەکتریان

کرد و وتیان: ئایا لەپێناو (عەلی) دەجەنگن؟ لەبەر ئەو تورە دەبن؟[١]

ئەم هەواڵە ڕێگە و شێوازی شەیتانە جولەکە سەبەئیەکانمان پێ نیشان دەدات، لە هەڵخەڵەتاندنی هەرچی و پەرچی و موسڵمانە سادەکان و پەلکێشی و کارتێکردنیان تا بۆ لای خۆیانیان ببەن و لە تێکدانی کاروباری موسڵماناندا وەگەڕی بخەن و زاڵ بن بەسەر سیستەمی حوکم لەناویاندا.

ئا ئەمە (تەزویر)کردنی نوسراوە لەسەر زمانی گەورە هاوەڵان و دانەپاڵیان، وا گومان ببردرێ بەوەی ئەوان خەڵکی بانگ دەکەن بۆ دەرچوون لەسەر (عوسمان) و ئینکار لەسەرکردن و لەکارخستنی، ئەگەر نا کوشتنی!

ئا ئەوە سەبەئیەکانی میصر نوسراو لەسەر زمانی (عەلی)ﷺ تەزویر دەکەن و ئاژاوەچیەکانی هاوەڵیان دەخەڵەتێنن، بەوەی ئەوان دەرنەدەچوون ئەگەر (عەلی) داوای دەرچوونی لێ نەکردنایە، هەر بۆیە سەریان سوڕما کاتێ (عەلی)ﷺ سوێندی خوارد بەخوا کە ئەو هیچ کات نوسراوی بۆ نەنوسیون!!

طەلحە و زوبەیر ئینکاری نوسینی نوسراو دەکەن بۆیان

(طەڵحەی کوڕی عبیداللە)ﷺ لە بەرامبەر ئاژاوەچیەکانی بەصرە ئینکاری ئەوەی کرد کە ئەو نوسراوی بۆ نوسیبێتن بەوەی لەسەر (عوسمان) دەرچن و بێن بۆ مەدینە!

بە هەمان شێوە (زوبەیری کوڕی عەوام)یشﷺ لە بەرامبەر لەڕێدەرچووەکانی کوفەوە هەمان ئینکاری کرد.

عائشە تەزویرکردنیان لەسەر زمانی ئەوەوە دەگێڕێتەوە

پاش ئەوەی (عوسمان)ﷺ کوژرا، (مەسروق)ی تابعی لە بەرامبەر دایکی ئیمانداران (عائشە) دانیشت.

(عائشە) سەبارەت بە (عوسمان)ﷺ وتی: بەراستی (عوسمان) بە ستەم لێکراوی کوژرا، نەفرینی خوا لەوەی کوشتی، وەك جلی سپی پاك بوو لە پیسی بەجێیان هێشت، پاشان وەك بەران سەریان بڕی!

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٥٢-٣٥٣.

(مەسروق) پێی وت: ئەمە کاری تۆ بوو! تۆ بۆ خەڵکت دەنوسی، فەرمانت دەدانێ تا لە فەرمانی (عوسمان)ﷺ دەرچن!!

(عائشە) وتی: نە بەو خوایەی بڕواداران ئیمانیان پێیەتی، بێبڕوان پێی کافرن، رەشم لەسەر سپی بۆ دانەناون(هیچم بۆ نەنووسیون)، تا ئەم دانیشتنەی ئێستا لێی دانیشتووم!!!

(ئەعمەش) کە لە (مەسروق)ەوە گێڕاویەتیەوە وتویەتی: وایان دەزانی نوسراوەکان لەسەر زمانی (عائشە) نووسراون![1]

لە ڕاستیدا هەڵبەستانی نوسراوەکان بەدەمی گەورە هاوەڵانەوە لە پیسترین ئامرازە شەیتانیەکان بوو، کە سەبەئیەکان گرتبویانە بەر بۆ کارتێکردنی هەرچی و پەرچیەکان و وروژاندنیان دژ بە (عوسمان)ﷺ.

نوسراویان لە سەر زمانی (عائشە) و (عەلی و (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ هەڵبەستابوو، هەروەك بە زمانی (عوسمان) خۆیشیەوە هەڵیانبەستا.

دوای ئەوەی (عوسمان)ﷺ لەو هەینیەدا لەهۆش خۆی چوو، کە لە ناوەڕاستی مانگی (ذي القعدة)دا بوو، بەردەوام لە مزگەوتدا پێشنوێژی دەکرد، لە دوایشیەوە موسڵمانە چاکخواز و لەڕێدەرچوە سەبەئیەکانیش نوێژیان دەکرد.

سەبەئیەکان فەرمانڕەوای فیعلی مەدینە بون و ئەمیرەکەیان ئیمام بوو

دوای ئەوە بەچەند رۆژێ لەڕێدەرچووە سەبەئیەکان نەیانهێڵا پێشنوێژی بکات، لە ماڵەکەی خۆیدا گەمارۆیان دا، نەیانهێڵا هیچ یەك لە گەورەهاوەڵان پێشنوێژی خەڵکی بکا.

لەراستیدا ئەوان فەرمانڕەوای مەدینە بون، بە ڕێگەکاندا هاتوچۆیان دەکرد و نەیاندەهێشت موسڵمانان تیایدا کۆببنەوە، بەرهەڵستی هاتنەدەرەوەی (عوسمان)یان دەکرد لە ماڵەکەی خۆیدا.

ئەمیری لەڕێدەرچووەکانی میصر و فەرمانڕەوای فیعلی مەدینە لە رۆژانی گەمارۆدا (غافقی کوڕی حەربی عەککی)، پێش دەکەوت و بە ئیمام نوێژیان بە خەڵك دەکرد، لە دوایشیەوە لەڕێ دەرچووەکانی میصر و کوفە

---

١ ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٧: ١٩٥.

و بەصرە نوێژیان دەکرد.

بەڵام خەڵکی مەدینە لە ماڵەکانیان مانەوە، لەترسی ئەوان هیچ یەکێکیان بەبێ چەک لەماڵ دەرنەدەچوون و، ژمارەیان لە لەڕێ دەرچووەکان کەمتر بوو![1]

لە ڕۆژانی دوایی گەمارۆکە گەورە هاوەڵان مەدینەیان بەجێهێشت، ئەوەبوو (عەلی) و (طەڵحە) و (زوبەیر) و (سەعد) و کەسانی تریش دەرچوون.

> عوسمان مۆڵەت بە هاوەڵان نادات جەنگیان لەگەڵدا بدەن

کاتێک شەپۆلەکانی گەمارۆی (عوسمان)یان دا، کۆمەڵێک لە هاوەڵان لە ئەوڕێدا جارگرییان لێ دەکرد، نزیکەی حەوت سەد کەسێ دەبوون کە تیایاندا (عبداللەی کوڕی عومەر) و (عبداللەی کوڕی زوبەیر) و (ئەبوهورەیرە) و (حەسەن) و (حوسەین) و (مەروانی کوڕی حەکەم) و کەسانی تر هەبوون.

> عوسمان ڕێگری لە زەید و ئەبوهورەیرە و ئیبن عومەر دەکات کە بجەنگن

ئەگەر (عوسمان) مۆڵەتی جەنگ کردنی پێبدانایە جەنگیان دەکرد، بەڵام ئەو جەنگ نەکردنی هەڵبژارد، پێی وتن: سوێند بەخوام هەرکەسێک گوێڕایەڵی منی لەگەردندایە، با دەست بکێشێتەوە و بگەڕێتەوە بۆ ماڵەکەی!

(زەیدی کوڕی ثابیت) هات بۆ لای (عوسمان) پێی وت: ئەوە ئەنصارەکان لەبەردەرگان و دەڵێن: ئەگەر دەتەوێ دووجار دەبینە (انصار الله)!

(عوسمان) پێی وت: پێویستیم بەوە نییە، دەستان هەڵگرن و مەجەنگن!

(ئەبو هورەیرە)ش هات بۆلای و چەکەکەی لەشاندا بوو، دەیوت: ئەمڕۆ لێدان لەگەڵتدا شیاوە!

(عوسمان) پێی وت: سوێندت لەسەر بەخوام کە دەبێ دەرچیت، بگەڕێوە بۆ ماڵەکەت و چەکەکە...

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٥٤.

(عبداللهی کوڕی عومەر)ﷺ هات بۆ لای و چەکەکەی هەڵگرتبوو بۆ ئەوەی تا لەدژی لەڕێدەرچووەکاندا بجەنگێ -(عبدالله) تەنها دوو جار چەکی هەڵگرتوە: لە ماڵی (عوسمان)ﷺ بۆ بەرگریکردن لێی، ئەو ڕۆژەش کە سەرکردەی لەڕێدەرچووەکان(نەجدەی کوڕی عامر) لەسەردەمی (ئیبن زوبەیر)دا ویستی بێتە مەدینەوە-.

(عوسمان)ﷺ پێی وت: هەستە فەرمانی من بە خەڵکی بگەیەنە کە نەجەنگن و لە ماڵەکانیان بمێننەوە!

چەند گێڕانەوەیەك سەبارەت بە ڕێگری کردنی عوسمان لە جەنگ

(سولەیطی کوڕی ئەبو سولەیط)ﷺ وتویەتی: (عوسمان)ﷺ بەرهەڵستی شەڕکردنی لەدژی لەڕێلادەرەکان ئێکردین، ئەگەر مۆڵەتی چەنگی بداینایە، لێمان دەدان تا لە مەدینە دەرمان دەکردن.

(عبداللهی کوڕی عامری کوڕی ڕەبیعە)ﷺ وتویەتی: من لەگەڵ (عوسمان)ﷺ لە ماڵەکەیدا بووم، پێی وتین: سوێند دەخۆم لەسەر هەموو ئەوانەی وا دەبینن گوێڕایەڵی منیان لەسەرە، دەست و چەکەکەی لە جەنگ بکێشێتەوە، باشترینیان بۆ من ئەوەیە دەست و چەکەکەی لە جەنگ دەکێشێتەوە.

عوسمان ڕێگری جەنگ لە کوڕانی هاوەڵان دەکات

لەگەڵ (عوسمان)ﷺ لە ماڵەکەیدا کۆمەڵێك لە کوڕانی هاوەڵان هەبون: (حەسەن) و (حوسەین)ی کوڕی عەلی، (عبداللهی کوڕی زوبەیر)، (موحەممەدی کوڕی طەڵحە)، (مەروانی کوڕی حەکەم)، (عبداللهی کوڕی عومەر)ﷺ.

(عوسمان)ﷺ پێی وتن: سوێندتان ئێدەخۆم کە بگەڕێنەوەو چەکەکانتان دانێن و لە ماڵەکانتان بمێننەوە![1]

ئەشتەری نەخەعی گفتوگۆ لەگەڵ عوسمان دەکا

لەڕێدەرچووە سەبەئیەکان یەکێك لە سەرکردەکانیان نارد بۆ لای (عوسمان)ﷺ تا دەستبەرداری خەلافەت بێ، ئەویش (ئەشتەری نەخەعی- مالکی کوڕی حارث-) بوو.

(عوسمان)ﷺ پێی وت: چیتان دەوێ؟

---

١ - بۆ ئەم هاوەڵانەو جگە لەمەش سەیری (العواصم من القواصم) و پەراوێزەکانی (محب الدين الخطيب) ١٣٢-١٤٢ لەسەری بکە.

(ئەشتەر) وتی: سێ شت، بواری تێدا نیە دەبێ یەکێکیان جێبەجێ بکرێت.

(عوسمان) وتی: ئەوانە چین؟

(ئەشتەر) وتی: خۆت لە خەلافەت لەکار خەی، بە خەڵکی بڵێی: ئەمە کاروباری ئێوەیە، کێتان دەوێ هەڵیبژێرن! ئەگەر نەتکرد، ئەوا دەتوانی تۆڵە لەخۆت بکەیتەوە! ئەگەر ئەوەشت نەکرد، ئەوا خەڵکی بێگومان دەتکوژن!

عوسمان هەرسێ پێشنیارەکەی ئەشتەر ڕەت دەکاتەوە

(عوسمان)ﷺ پێی وت: سەبارەت بەوەی کاروباریان بدەمە دەست و خۆم لەکار بخەم، ئەوە من نایکەم، من کراس و قەمیسێك کە خوا لەبەرمی کردووە لەبەری داناکەنم، واز ناهێنم لە ئوممەتی موحەممەد، بەسەریەکدا بکەون.

بەڵام ئەوەی کە تۆڵەیان لەخۆم بۆ بکەمەوە، ئەوا شتێکم نەکردووە کە مایەی تۆڵەسەندن بێت، دوو هاوەڵەکەم، (ئەبوبەکر) و (عومەر)یش تۆڵەیان لەخۆیان نەسەندووە، لاشەشم بەرگەی ئەوە ناگرێ.

ئەگەر دەشم کوژن، بە شتێك هەڵنەستاوم شایستەی کوشتن بم، سوێند بەخوا گەر بمکوژن، لەدوای من هیچ کات یەکتریتان خۆش ناوێ و هیچ کاتێکیش پێکەوە نوێژ ناکەن، هیچ کاتیش پێکەوە جەنگی دوژمن ناکەن![1]

(عوسمان)ﷺ لەو بارەیەوە ڕاوێژی بە هەندێ لە گەورە هاوەڵانی دەوروبەری کرد، ڕاوێژی بە (عبداللەی کوڕی زوبەیر)ﷺ، کەپێش ئەوەی (عوسمان)ﷺ فەرمانی پێبکات بە ڕۆیشتن ئەمیری ماڵەکەی بوو.

عوسمان هەرسێ پێشنیارەکەی ئیبن زوبەیر پەسەند ناکا

(ئیبن زوبەیر)ﷺ پێی وت: ئاماژەت پێ دەدەم بە یەك لەم سێیە:

یا ئیحرامی عەمرە ببەستە، کە ئەوکاتە خوێنت لەسەریان حەرام دەبێت، یا ئەوەتانێ سواربە و بچۆ بۆ لای (موعاویە) لە شام، یا مۆڵەتمان بدە و لەگەڵمان دەرچۆ، تا بەشمشێر لەملی ئەوانە بدەین، تا خوا لەنێوان ئێمە و ئەواندا فەرمانی خۆی دەدات، بەڕاستی ئێمە لەسەر هەقین و ئەوان

---

١. البداية والنهاية: ابن كثير ٧: ١٨٤.

لەسەر ناهەق!

(عوسمان)ﷺ پێی وت: گەر ئیحرام ببەستم بۆ عەمرە، ئەوە ڕێیان لێناگرێت لە کوشتنم، چونکە ئەوان وا دەبینن خوێنم حەڵاڵە، جا پێش ئیحرام بێ یان دوای ئیحرام!!

ڕۆیشتنم بۆ شام، ئەوا من واز لە دراوسێیەتی پێغەمبەی خواﷺ ناهێنم، شەرمیش لەخوا دەکەم بە ترسنۆکی لەنێوانیانەوە دەرچم و خەڵکی شام بمبینێ، کافران هەواڵم ببیستن و دڵخۆش بن پێی و ئۆخەی دەربڕن!

ئیبن عومەر ئاماژە به عوسمان دەدات کە تەنازول نەکات

بەڵام کوشتنیان، من هیواخوازم بەخوای خۆم بگەم و، بەهۆی منەوە لوێچە خوێنێك نەڕژێ![1]

(ئیبن عومەر)ﷺ پێی وت: ئایا لە دنیادا بە هەتاهەتایی دەژیت؟

(عوسمان)ﷺ وتی: نەخێر.

وتی: دەتوانن لە کوشتن زیاترت لێ بکەن؟

(عوسمان) وتی: نەخێر.

وتی: ئایا بەهەشت و دۆزەخیان بەدەستە؟

(عوسمان) وتی: نەخێر.

(ئیبن عومەر)ﷺ وتی: دەی کراسی خوا لەبەرت دامەکەنە، تا لەدوای تۆوە نەبێتە سوننەتێك، هەر قەومێك خەلیفەیان خۆش نەوێ لەکاری بخەن یا بیکوژن![2]

دووربینی ئیبن عومەر

خوا لە (عبدالله‌ی کوڕی عومەر) ڕازی بێت، چەند وردبین بووە، ئەو دەیەوێ (عوسمان)ﷺ سوننەتێکی نەشیاو دانەهێنێ بۆ خەلیفەکانی دوای خۆی-حاشا لە (عوسمان) وا بکات-، ئەگەر (عوسمان) بۆ ئەو لەڕێدەرچووە سەبەئیانە تەنازولی بکردایە و خۆی لەکاربخستایە، ئەو کاتە خەلیفەکان دەبون بە بووکەشوشەی دەستی چاوچنۆك و قین لەدڵان، بەم

١ ـ البداية والنهاية ٤: ١٩٨.

٢ ـ العواصم من القواصم: ١٣٠.

شێوەیە وێنەی خەلیفە دەلەرزێ و سامی لە دڵی خەڵکیدا نامێنێ.

بەم شێوەیە (عوسمان)ﷺ ڕێوشوێنێکی جوانی بۆ دوای خۆی کێشا، بەراوێژی (ئیبن عومەر) و جگە لەویش هاوەڵانی ترﷺ، ئەوە بوو ئارامی گرت و پاداشتی لەخوا ویست، لە خەلافەت دانەبەزی و خوێنی موسڵمانانیشی نەڕشت!!

دوا دیداری عوسمان

دوا دیدارێکی گشتی (عوسمان)ﷺ لەگەڵ موسڵماناندا، پاش چەند هەفتەی گەمارۆ بوو، ئەوەبوو خەڵکی بانگ کرد، بە شەڕکەرە کتوپڕە سەبەئیەکان و، بێوەیەکانی دانیشتووی خەڵکی مەدینەشەوە، لەپێشەوەی هاتواندا (عەلی) و (طەڵحە) و (زوبەیر) هەبونﷺ، کاتێك لەبەردەمیدا دانیشتن، پێی وتن:

عوسمان ئامۆژگاری موسڵمانان دەکات

لە ڕاستیدا خوای باڵادەست بۆیە دنیای پێبەخشیون تا دوارۆژی پێ وەدەست خەن، دنیای پێنەبەخشیون تا پەنای بۆ بەرن و چنگی پێداکەن.

لە ڕاستیدا دنیا لەناو دەچێت، دوارۆژ دەمێنێتەوە، دەی ئەوەی لەناودەچێ لوتبەرزتان نەکات، لەوەی دەمێنێتەوە سەرقاڵتان نەکات، ئەوەی دەمێنێتەوە پێشیخەن بەسەر ئەوەی لەناودەچێت، بەراستی دنیا براوەیە، گەڕانەوەش بۆ لای خوایە، دەی لەخوا بترسن، چونکە لەخواترسان قەڵغان و پارێزەرە لە سزا و تۆڵەی ئەو، پابەند بن بە کۆمەڵەکەتانەوە، مەبن بە دەستەدەستە، خواش فەرموویەتی:

﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا: بیر لەو چاکە بکەنەوە کە خودا دەربارەی کردن" کە ئێوە دژ بەیەکتر بون، بەدڵ کردوونی بەهۆگر" لەسایەی چاکەی ئەمەوە، ئێستا لەگەڵ یەکتر بونە برا﴾آل عمران/١٠٣.

پاشان بە موسڵمانانی گوت:

بە ئارام وئومێدی پاداشتەوە ماڵئاواییان لێدەکات

ئەی خەڵکی مەدینە! بەخواتان دەسپێرم و، داواکارم لەخوای گەورە خەلافەت لەدوای من چاك بکات، لە ڕاستیدا من لەمڕۆ بەدواوە ناچم بۆ لای کەس، تا خوا فەرمانی خۆیم بەسەردا جێبەجێ دەکات، وازدێنم لەم لەڕێدەرچوانە کە لە دەرگای ماڵم بن، هیچیان پێ نابەخشم تا لە دین یا

دنیادا بیکەنە ڕێچکەیەك، تا خوا خۆی چی باشە لەم کارەدا ئەنجامی بدا![1]

لەدوای ئەوەوە (عوسمان)ﷺ لە ماڵەکەی خۆی مایەوە، تا ئەجەلی هات و سەبەئیەکان هەستان بە خوێن ڕشتنی.

توندکردنی گەمارۆ لەسەر عوسمان

کاتێك سەبەئیەکان بینیان (عوسمان)ﷺ سورە لەسەر تەنازول نەکردن، گەمارۆیان لەسەر ماڵەکەی توند کردەوەو نەیاندەهێلا کەس بچێتە لای، بەڵکو نەیاندەهێلا موسڵمانان خواردن و خواردنەوەشی بۆ ببەن.

عوسمان داوای ئاو دەکات

خانەوادەی (حەزم) دراوسێی ماڵی (عوسمان) بوو، (عوسمان)ﷺ ڕووی لێنان و کوڕەکەیانی نارد بۆ لای (عەلی کوڕی ئەبوطالب) و (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ و خێزانەکانی پێغەمبەری خواﷺ، پێی وتن: ئەو خەڵکە ئاویان لێ قەدەغە کردوین، ئەگەر توانیتان هەندێ ئاومان بۆ بنێرن، ئەوا بۆمان بنێرن!

سەبەئیەکان ڕێگە بە عەلی نادەن فریای عوسمان بکەوێت

(عەلی) دوای ئەوەی نوێژی بەیانی کرد، هاواری بەسەر لەرێدەرچووەکاندا کرد و پێی وتن: هۆ خەڵکینە! ئەوەی ئێوە دەیکەن بە کاری بڕواداران و بێباوەڕانیش ناچێت، خواردن و خواردنەوە لەم پیاوە مەبڕن، لە ڕاستیدا فارس و ڕۆم و کافرەکان دیل دەگرن خواردن و خواردنەوەیان پێ دەدەن، لەپای چی خوێنی ئەم پیاوە حەڵاڵ دەکەن و گەمارۆی دەدەن؟

(عەلی)یان دەرکرد و پێیان وت: سوێند بەخوا ناهێڵین بخوات و بخواتەوە.

کاتێ (عەلی)ﷺ نەیتوانی گەمارۆکە بشکێنێ و، خواردن و خواردنەوە بە عوسمانﷺ بگەیەنێ، یا بچێتە لای و قسەی لەگەڵ بکات، مێزەرەکەی فڕێدایە ماڵی عوسمانەوە تا ببینێ و بزانێ عەلی بەو کارە هەستا کە پێی سپاردبوو، بەڵام نەیتوانی بە فریای بکەوێ!

سەبەئیەکان ڕێگە لە ئوم حەبیبە دەگرن ئاویان پێ بگەیەنێت

(ئوم حەبیبە)ی دایکی بڕواداران، کە ڕەملەی کچی ئەبوسوفیان- بوو، هەستا بە هەوڵێك بۆ فریاکەوتن و ئاوپێدانی، بە سواری هێسترێك هات بۆ

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٨٤-٣٨٥.

لای ماڵی (عوسمان)ﷺ و کوندەیەکی پڕ ئاوی پێبوو، لەڕێدەرچووەکان ڕێیان لێگرت و نەیانهێشت بچێتە ژوورەوە.

پێیان وترا: ئەوە (ئوم حەبیبە)ی دایکی بڕوادارانە، خێزانی پێغەمبەری خوایەﷺ.

وتیان: ناهێڵین بچێتە ژوورەوە، ئینجا لەرووی هێسترەکەیان دا.

پێی وتن: هەندێ ڕاسپاردەی بەنی ئومەییە لەلای (عوسمان)ە، ئەمەوێ بیبینم و پرسیاری لێبکەم، تا ماڵ و سامانی بێوەژن و هەتیویان بەفیڕۆ نەچێ!

پێیان وت: تۆ درۆدەکەی، بەڵکو دەتەوێ ئاوی پێبدەی.

لەو کاتەی ئەو لەسەر هێسترەکەی بوو، گوریسی هێسترەکەیان پچڕاند، (ئوم حەبیبە) لار بوویەوە و وەخت بوو بکەوێ، گەر موسڵمانان پێی نەگیشتنایە، جا گرتیان و گەڕاندیانەوە بۆ ماڵ.

گفتوگۆی عائیشە لەگەڵ مەروانی کوڕی حەکەم و چوونی بۆ حەج

کاتێك (عائیشە) ڕوداوەکەی بینی، لەو لەڕێدەرچووە سەبەئیانە تووڕە بوو، لە مەدینەوە بەرەو مەککە بۆ حەج کردن کەوتە ڕێ.

(مەروانی کوڕی حەکەم) پێی گەیشت و پێی وت:

ئەی دایکی بڕواداران، ئەگەر لە مەدینەدا بمێنیتەوە باشترە، چونکە لەوانەیە ئەوانە سامت لێ بکەن و، لەگەڵ (عوسمان)دا باشتر بێ!!

پێی وت: مەروان! دەتەوێ هەمان ڕەفتاری (ئوم حەبیبە)م لەگەڵ بکەن، پاشانیش کەس بەرگریم لێنەکا و پاڵپشتم نابێ، نەخێر بەخوا خۆم عەیبدار ناکەم، ناشزانم سەرئەنجامی ئەم خەڵکە بەرەو کوێ دەچێ، بەخودا ئەگەر بمتوانیبایە وابکەم خوای گەورە ئەوانە بێبەش بکات لە هەوڵ و مەبەستەکانیان، ئەوا دەمکرد.

موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر نایەوێ لەگەڵ عائیشەی خوشکیدا بچێت بۆ حەج

(عائیشە) داوای لە (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر)ی برای کرد کە لەگەڵی بچێت بۆ حەج، کە یەکێك بوو لە سەرانی فیتنە و (عبداللەی کوڕی سەبەء) هەڵیخەڵەتاندبوو، لەگەڵی دەرنەچوو، ئەوەی بەباش زانی کە لەگەڵ سەبەئیەکاندا بمێنێتەوە و، لە گەمارۆدانی (عوسمان)دا بەشدار بێ.

(عائیشە) لێی تورە بوو، پێی وت: تو (موحەممەد) نیت، بەڵکو (مُذَمَّم: سەرزەنشتکراو)یت!

کاتێک (حەنظەلەی کوڕی ڕەبیعە)ی نووسەرﷺ بەم هەڵوێستەی (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر)ی زانی، پێی وت: موحەممەد! خوشکەکەت دایکی بڕوادارانە، داوای ئەوەت لێدەکات لەگەڵی بچی بۆ حەج، بەڵام شوێنی ناکەویت، بەڵام گورگ و قەلەڕەشەکانی عەرەب بانگت دەکەن بۆ شتێکی نادروست، کە دەرچوونە لەسەر خەلیفە، شوێنیان دەکەویت!

(موحەممەد) وتی: ئیبنی تەمیمی! تۆ چیت بەسەر ئەوەوە هەیە،؟

لێکدانەوەکەی حەنظەلە ڕاست دەرچوو

(حەنظەلە) بەدەم خوێندنەوەی ئەم چەند دێڕە شیعرە ڕۆیشت، کە لە ترۆپکی داناییدان:

عَجِبْتُ لِما يُخوضُ الناسُ فيهِ   يَرمــونَ الخلافــةَ أنْ تَــزولا
ولَــو زالَــتْ لَزالَ الخَيرُ عَنْهُمْ   ولاقَــوْا بَعــدَها ذُلاًّ ذَلــيلاً
وكانـوا كَاليَهودِ أو النَّصارى   سَــواءً كلُّهُــمْ ضَــلّوا السَّــبيلا[1]

ئەوەی (حەنظەلە)ی نووسەر بە فیراسەتی ئیمانی خۆی چاوەڕێی دەکرد، ڕویداو هاتەدی، چونکە پەرتەوازەیی موسڵمان و، لاوازی خەلافەت یان لابردنی، سەر دەکێشێ بۆ سەرشۆڕی و سوکی و گومڕابونی موسڵمانان.

(حەنظەلە) بە بیرتیژی و وردبینیەکەی ئەوەی هەست پێکردبوو، کە ئامانجی ئەم لەڕێدەرچوە سەبەئیانە خودی (عوسمان)ﷺ نیە، بەڵکو مەبەستی شەیتانەکانیان سیستەمی فەرمانڕەوایی(حکم)ی ئیسلامە، دەیانەوێ خەلافەت لەناوببەن!!

لەیلای کچی عومەیس، ئامۆژگاری برا لەڕێ دەرچوەکانی دەکا

(لەیلای کچی عومەیس) بە (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر) کە برای بوو لە دایکەوە، چونکە کچی (ئەسمائی کچی عومەیس) بوو، هەروەها بە (موحەممەدی کوڕی جەعفەری کوڕی ئەبوطالب)-ئەمیش برای بوو،

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٨٥-٣٨٦

چونکه (ئەسمای کچی عومەیس) خێزانی (جەعفەری کوڕی ئەبوطالب) بوو، کاتێك له موئتەدا شەهید بوو (ئەبو بەکری صدیق)ﷺ مارەی کرد-، پێی وتن:

له ڕاستیدا چرا خۆی دەسوتێنێ و ڕۆشناییەکەی بۆ خەڵکە، جا له کارێکدا خۆتان گوناهبار مەکەن کە سبەی لەسەر ئێوە کەس خۆی گوناهبار ناکا! ئەم هەوڵەی ئەمڕۆ ئێوە دەیدەن بۆ دەرچوون لەسەر (عوسمان) سبەی بۆ جگە لەئێوەیە، ئەمڕۆ خۆتان لەکارێك بپارێزن کە ئەو کردەوەیە سبەی دەبێتە ئاخ و حەسرەت لە سەرتان!!

ئەوان لێی تووڕە بون و وتیان: ئەوەی (عوسمان) پێی کردین لەبیرمان ناچێ!

پەلەکردنی سەبەئیەکان لە جێبەجێکردنی نەخشەکەیان، پاش سێ ڕۆژ لە گەمارۆ

پێی وتن: چی پێکردوون، لەوە زیاتری نەکردوە کە پابەندی شەرعی خوای کردوون و لەسەرپێچی فەرمانی خوا تەمێی داون![1]

سێ ڕۆژ بەسەر گەمارۆدانی (عوسمان)ﷺ لەلایەن سەبەئیەکانی تێپەڕی-ئەوەبوو گەمارۆکە لە هەشتی مانگی (ذي القعدة) دەستی پێکرد- سوپای موسڵمانان لە میصر و شام و کوفە و بەصرەوە بۆ فریاکەوتنی (عوسمان) و دژایەتیکردنی لەڕێدەرچووە سەبەئیەکان بەڕێ کەوتن.

لەڕێدەرچووەکان هەواڵی دەرچوونی سوپاکانیان زانیبوو، بۆیە پەلەیان کرد بۆ لەناوبردنی (عوسمان) و کوشتنی، تا پەرتەوازەیی نێوان موسڵمانان زیاتر بێت و موسڵمانانیش نەتوانن لەدژی ئەوان ڕێك بکەون.

حاجیەکان و سوپاکان بەرەو مەدینە دێن

هەروەها لەڕێدەرچوان زانیان وەرزی حەج کۆتایی پێهات و حاجیەکانیش سورن لەسەر ئەوەی بێن بۆ مەدینە و پشتگیری (عوسمان)ﷺ بکەن و زاڵ بن بەسەر ئەو لەڕێدەرچوانەوە، (ئیبن عەباس)ﷺ نامەکەی (عوسمان)ی بەسەر حاجیاندا خوێندەوەو کاری تێکردن و وتیان: کاتێك لەحەج ئێدەبینەوە دەچینە مەدینە و لەدژی میصری و شوێنکەوتەکانیان دەجەنگین، ئەوانەی گەمارۆی (عوسمان)یان

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٨٧.

داوە، جەنگانیان عیبادەتە، ئەوەش دەخەینە پاڵ عیبادەتی حەجەكەمان.

بە كرداریش سەرەتای حاجیەكان گەیشتنە مەدینە، یەكەم كەسێك كە گەیشتە مەدینە (موغیرەی كوڕی ئەخنەسی كوڕی شورەیق) بوو كە چووە ماڵی (عوسمان) و بەرگری لێكرد و لەگەڵ دوژمنە سەبەئیەكان بەشەڕ هات!

سەبەئیەكان شەڕ بە منداڵانی هاوەڵان دەفرۆشن

سەبەئیەكان شەڕیان بە (عوسمان)ﷺ و ئەوانەی لەناو ماڵەكە لەگەڵیدا بون دەفرۆشت،-كۆمەڵێك لە كوڕانی هاوەڵان لەگەڵی بون و بەرگریان لێی دەكرد، وەكو كوڕەكانی (عەلی) و كوڕی (طەڵحە) و كوڕی (زوبەیر) و كوڕی (عومەر) و كوڕی (حەكەم)ﷺ-، دەیانویست بیانویەكیان دەستكەوێ بیكەنە پاساوی هێرش كردنە سەر ماڵی (عوسمان)ﷺ، بەڵام دەستیان نەدەكەوت.

عبدالله ی كوڕی سەلام بە قسەیەكی زۆر جوان ئامۆژگاری سەبەئیەكان دەكات

گەمارۆكەیان بۆ ماڵی (عوسمان)ﷺ زیادی كرد، زیادەڕەویان كرد لە نەهێشتنی هێنانی خواردن و ئاو بۆ ئەوانەی لەناو ماڵەكەدا گەمارۆدرابون، كەمێك ئاویان پێدەگەیشت، ئەوەش بەنهێنی و شاراوایی لەماڵی (ئیبن حەزم)ی دراوسێیانەوە.

چەند ڕۆژێك پێش كوشتنی (عوسمان)ﷺ لەلایەن لەڕێدەرچووەكانەوە، هاوەڵی پایەبەرز (عبداللەی كوڕی سەلام)ﷺ-كە پێش موسڵمان بونی یەك لە زانایانی ئایینی جولەكە بوو- بەوێدا تێپەڕی و لەبەر دەرگای ماڵی (عوسمان)دا وەستا و دەستی كرد بە قسەكردن لەگەڵ لەڕێدەرچووە گەمارۆدەرەكان و پێیانی وت:

خەڵكینە! پێشەوا و خەلیفەكەتان مەكوژن، بە كوشتنی ئەو شمشێری خوا لەسەر خۆتان هەڵمەكێشن، بەخوا ئەگەر شمشێری خوا لەسەر خۆتان هەڵكێشن، دوای ئەوە ناكرێ بە كێلاندا!

هاوار بۆتان! ئەمڕۆ دەسەڵاتتان بە قامچی و دارە، ئەگەر ئەو بكوژن، ئەوە دەسەڵاتتان تەنها بە شمشێر ڕەفتار دەكات!

هاوار بۆتان! لە ڕاستیدا ئەمڕۆ مەدینە بە فریشتەی خوا دەورەدراوە و ئێشكی لەسەر دەگرن، سوێند بەخوا ئەگەر بیكوژن، ئەو فریشتانەش واز

لە مەدینە دێنن!

سەبەئیەکان لە قسەکانی (عبداللەی کوڕی سەلام) توڕەبون و دەستیان کرد بە جنێوپێدانی و پێیان وت: ئەی کوڕی جولەکە، تۆ چیت داوە لەمە، چی لەم کارە دەزانی؟[1]

ئەم قسەیەی (عبداللەی کوڕی سەلام) لە تروێکی جوانی و بەنرخیدایە، وەك قسەکەی (حەنظلەی کوڕی رەبیع)ی نووسەر، کە لەپێشەوە هێنامان، ئەوەی لەو کاتەی خوێنی (عوسمان)یان ڕژاندﷺ، ئەوەی (ئیبن سەلام) ئاگاداری پێدان هاتەدی!

بۆچی بڕیاری پەلەکردن لە کوشتنی عوسمانیان دا؟

لەڕێ دەرچوە سەبەئیەکان زانیان نزیکە سوپا ئیسلامیەکانی ولآتانی تر بگەنە مەدینە، هەر بۆیە لە خۆیان ترسان چارەسەری گرفتەکەشیان تەنها لە کوشتنی (عوسمان)دا بینیەوە.

وتیان: تەنها کوشتنی ئەم پیاوە لەوەی تێی کەوتوین رزگارمان دەکا، ئەگەر کوشتمان خەڵکی ئاگایان لێمان نامێنێ و بە کوشتنی ئەوەوە سەرقاڵ دەبن!

بەم شێوەیە شەیتانە سەبەئیەکان لە رۆژانی دوایی گەمارۆکەدا بڕیاری کوشتنی (عوسمان)یان داﷺ.

موغیرەی کوڕی ئەخنەس، یەکەم حاجیە بەرگری لە عوسمان بکات

(موغیرەی کوڕی ئەخنەسی کوڕی شورەیق) کە بە پەلە لە جێبەجێکردنی حەج گەڕابویەوە، چوە ژوورەوە بۆ ماڵی عوسمان و چوە پاڵ ئەو کوڕانەی هاوەڵان کە بەرگریان لە عوسمان دەکرد.

(موغیرەی کوڕی ئەخنەس) لە ناوەوە لەبەر دەرگای ماڵەکەی (عوسمان)دا وەستا و پێی وت: ئەی ئەمیری بڕواداران! بیانومان چیە لای خوا ئەگەر تۆ بەجێ بهێڵین! پێویستە لەدژیان بجەنگین تا دەمرین.[2]

(عوسمان)ﷺ لە رۆژانی دوایی گەمارۆکەدا دەستی کردبوو بە نوێژ و خوێندنی قورئان، ئەوەندەی خوا حەزی کرد نوێژی دەکرد، ئەگەر ماندوو

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٩١.

٢ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٣٨.

بوایە دادەنیشت و دەستی دەكرد بە قورئان خوێندن، بەم شێوەیە لە نێوان نوێژ و قورئان خوێندندا بوو.

سەبەئیەكان ئاگر لە ماڵی عوسمان بەردەدەن

سەبەئیەكان بڕیاریان دا یەكەم هێرش بكەنە سەر خانوەكە، ئاگریان هێنا، ئاگریان لە دەرگا و سەقفەكەی بەردا، پیاوەكانی ژورەوە دەستیان كرد بە كوژاندنەوەی ئاگرەكە، (عوسمان)ﷺ هەر خەریكی نوێژكردنی خۆی بوو.

یەكەم جەنگ لەبەر دەرگای ماڵی عوسمان

دەرگا و سەقفەكە سوتان و دارەكان كەوتنە سەر زەوی.

كۆمەڵێك پیاوی بەرگریكەر لەناوەوە بۆیان ڕاپەڕین و لەگەڵیان كەوتنە جەنگەوە، لەوانە: (موغیرەی كوڕی ئەخنەس) و (حەسەنی كوڕی عەلی) و (موحەممەدی كوڕی طەڵحە) و (سەعیدی كوڕی عاص) و (مەروانی كوڕی حەكەم) و (عبداللەی كوڕی زوبەیر) و (زیادی كوڕی نوعەیمی فەهری) و (نیاری كوڕی عبداللەی ئەسلەمی) و (ئەبوهورەیرە)ﷺ.

(ئەبوهورەیرە)ﷺ لەكاتی جەنگان لەگەڵ لەڕێدەرچووەكاندا دەیوت: من سەرمەشق و پێشڕەوتانم لە جەنگ كردن لە دژیاندا، ئەمە ڕۆژێكە لێدان تێیدا خۆشە و، جەنگ تێیدا حەڵاڵە.

لەگەڵ لەڕێدەرچووەكان دەجەنگا و پێی دەوتن: ﴿وَيَاقَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ: ئەی هۆزەكەم، ئەوە چییە من بۆ ڕزگاری و سەرفرازی بانگهێشتان دەكەم، ئێوەش بۆ ئاگر بانگم دەكەن.﴾.

عوسمان نوێژی دەكرد و قورئانی دەخوێند.

هەموو ئەمانە ڕوویدا (عوسمان)ﷺ نوێژی دەكرد و سورەتی (طه)ی لە نوێژەكەیدا دەخوێند، ئەوەی ڕوویدا نەیشڵەژان و قورئانەكەی پێ تێك نەدا و نوێژەكەی نەبڕی، كاتێك سورەتی (طه)ی تەواوكرد ڕكوعی برد و نوێژی تەواو كرد، پاشان دانیشت لە قورئانەكە سورەتی (آل عمران)ی دەخوێند.[1]

دوو شەهید لەبەر دەرگای عوسمان

یەكەم شەهیدێكی بەردەرگای ماڵی عوسمان، (موغیرەی كوڕی ئەخنەس) بوو، كە پیاوێكی (لەیثی) لە (بەنی لەیث) كوشتی، كاتێك

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٨٨-٣٨٩.

کوشتی پەشیمان بویەوەو وتی: إنا لله وإنا اليه راجعون..

(عبدالرحمنی کوڕی عەدیس) کە یەکێك بوو لە سەرکردەکانی لەڕێدەرچووەکان، بەکابرای (لەیثی) وت: ها چیتە؟

وتی: لە خەوندا پێم وترا: مژدەی ئاگر بدە بە بکوژی (موغیرەی کوڕی ئەخنەس)! کەچی من تووشی کوشتنەکەی بووم!!

عوسمان فەرمان بە بەرگریکەرەکان دەدات کە بگەڕێنەوە بۆ ماڵەکانیان

پیاوێکی (کەنانی)ش (نیاری کوڕی عبداللهی ئەسلەمی) کوشت، (ئەسلەمی)ش بوویە دووەم شەهیدی بەردەرگای ماڵی (عوسمان)، کاتێك (عوسمان)ﷺ لاشەی هەردوو شەهیدەکەی لەبەردەم دەرگای ماڵەکەیدا بینی، ئازار و خەفەتی خوارد، سوێندی خوارد دەبێ ئەو پیاوانەی بەرگری ئەدەکەن لە جەنگ بوەستن و شمشێرەکانیان بکەن بە کێلانا! فەرمانی پێکردن لە خانوەکە دەرچن، هەموویان ماڵەکەیان جێهێشت و گەڕانەوە ماڵەکانیان.

بەم شێوەیە و بە فەرمانی (عوسمان)ﷺ پێکدادانی یەکەمی نێوان موسڵمانە چاکەخواز و لەڕێدەرچوە سەبەئیەکان کۆتایی پێهات!!

دواهەمین کەسێك کە ماڵەکەی بەجێهێڵا (عبداللهی کوڕی زوبەیر) بووﷺ، ئەوەبوو (عوسمان)ﷺ ڕاسپاردەکەی خۆی پیا نارد، تا تەسلیمی (زوبەیری کوڕی عەوام)ی باوکی بکات،ﷺ.[1]

(عوسمان)ﷺ تەنها خۆی لە ماڵدا مایەوە، لەگەڵ هەندێ لە خێزان و خزمەتکارەکانی، سێ هەزار لەڕێدەرچووی سەبەئیش گەمارۆی ماڵەکەیان داوە!!

دواڕۆژی ژیانی عوسمان: هەینی ۳٥/۱۲/۱۸ك

لە دواییدا ڕۆژ هەینی (۱۸)ی (ذي الحجة)ی ساڵی (۳٥)ی کۆچی هات، بەمەش چل ڕۆژی تەواو بەسەر گەمارۆی (عوسمان)دا تێپەڕیبوو.

هەر لەو ڕۆژەشدا (عوسمان)یان کوشتﷺ، ڕۆژی هەینی (عوسمان) بەڕۆژوو بوو، دڵنیابوو لەوەی ئەجەلی نزیك بوەتەوە، ئەو خەڵکە دەیکوژن، دەستیکرد بە خوێندنی قورئان، تا بە بەڕۆژویی و قورئان خوێندنەوە بە

---

۱ ـ تأريخ الطبري ٤: ۳۸۹-۳۹۰.

دیداری خوای خۆی شاد بێت!

عوسمان لەگەڵ ڕاسپێردراوی یەکەم بەکوشتنی گفتوگۆ دەکات و قەناعەتی پێ دەکات

سەبەئیەکان هاتنە ژوورەوە و دەستیان کرد بە تێکدانی ناوماڵەکە.

یەکێك لە سەبەئیەکان ڕووەو (عوسمان) هات بۆ ئەوەی بیکوژێ و پێی وت: خۆت لە خەلافەت لەکار خە، پاشان لێت دەگەڕێین و وازت لێ دێنین!

(عوسمان) پێی وت: ئەی بێبەڵا بی! بەخوا نە لە ئیسلام و نە لە نەفامیشدا هیچ ئافرەتێکم ڕووت نەکردوەتەوە، نە گۆرانیم وتوە، نە ئاواتم خواستوە، سوێند بەخوا لەوەتەی دەستی ڕاستم خستوەتە نێو دەستی پێغەمبەری خواوەو بەیعەتم پێداوە، لەسەر عەورەتم دانەناوە.

کراسێك داناکەنم خوا کردبێتیە بەرم، من هەر لەم جێگایەدا دەبم، تا خوا بەختیاران ڕێزدار دەکا و خراپەکاران سوك و ڕیسوا دەکا!

پیاوەکە دەستی لە عوسمان هەڵگرت و چووە دەرەوە بۆ لای لەڕێدەرچووەکان، پێیان وت: ها چیت کرد؟ بۆچی نەتکوشت؟

پێی وتن: بەخوا کەوتینە گرفتێکەوە چارەسەری نیە، بەخوا تەنها بە کوشتنی لە دەست خەڵك ڕزگارمان دەبێ، سوێند بەخوا بۆمان حەڵاڵ نیە بیکوژین! نازانم چی بکەین!

عوسمان قەناعەت بە ڕاسپێردراوی دوەمیش دەکات کە دەست لە کوشتنی هەڵگرێت

سەبەئیەکان پیاوێکی تریان نارد تا بیکوژێ.

(عوسمان) پێی وت: تۆ لە کامە هۆزی؟

وتی: (لەیثی)م.

(عوسمان) پێی وت: دەرچۆ، تۆ ئەو کەسە نیت کە من دەکوژێ!

پێی وت: چۆن؟!

وتی: تۆ ئەوە نەبویت پێغەمبەری خوا لە ڕۆژی فڵان و فڵاندا بۆت پاڕایەوە، کە تۆ لەگەڵ چەند هاوەڵێکتدا بوی؟

وتی: بەڵێ.

(عوسمان) وتی: بڕۆ براکەم، پاڕانەوەکەی پێغەمبەری خوا بەفیڕۆ مەدە!!

پیاوەکە بیری‌کەوتەوەو پەشیمان بوویەوە لەوەی کردی و لە ماڵەکە چووە دەرەوەو لە سەبەئیەکان دوور کەوتەوە.

قەناعەت بە ڕاسپێردراوی سێیەمیش دەکا

پیاوێکی قوڕەیشیان خستە ژورەوە تا بیکوژێ!

پێی وت: (عوسمان)! من دەتکوژم.

(عوسمان)ﷺ وتی: نەخێر، فلان! تۆ نامکوژی!

وتی: بۆچی؟

(عوسمان)ﷺ وتی: لە ڕۆژی فلان و فلاندا پێغەمبەری خواﷺ داوای لێخۆشبونی بۆکردی، بۆیە خوێن بەناهەق ناڕێژی!

پیاوەکە بیری کەوتەوەو پەشیمان بویەوە لەوەی کردی و، داوای لێخۆشبونی لەخوا کرد و ماڵەکەی بەجێ هێلا و لەوانیش جیابویەوە!

دواکەسێك کە چووە سەری، (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر) بوو، ریشی گرت و ڕایکێشا.

قەناعەت بە ڕاسپێردراوی چوارەمیش دەهێنێ کە موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر بوو

(عوسمان)ﷺ پێی وت: ریشم بەردە، ڕەفتارێکت ئەنجام دا و پێگەیەکت بەرامبەرم گرت، ئەبوبەکری باوکتﷺ شتی وای نەدەکرد، کوڕی برام، هاوار بۆ تۆ، لەسەر خوا توڕەبویت؟ چیم ای‌کردووی؟ تاوانێکت ئەنجام دا و حوکمی خوام بەسەرتا جێبەجێ‌کرد!

(موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر) پەشیمان بویەوەو لەلای (عوسمان)ﷺ هەستا و بە پەشیمانی لە ماڵەکەی چووە دەرەوە.[1]

سەرکردە لەڕێ‌دەرچوەکان سەریان سوڕما لە پاشگەزبونەوەی ئەو خەڵکە لە کوشتنی (عوسمان)ﷺ، ئەوەتانێ چوارکەسیان ڕاسپارد بۆ کوشتنی، (عوسمان)ﷺ لەگەڵیان دەدوێ و قەناعەتیان پێ دەکا، پاشگەزدەبن و وازی ای‌دێنن و بە پەشیمانیەوە واز لەمانیش دێنن!

چوونە ژوورەوەی سێ لە سەرکردە سەبەئیەکان بۆ کوشتنی

ئا لەم کاتەدا سێ لە سەرکردە سەبەئیەکان و شەیتانەکانیان بڕیاریان دا هەموو پێکەوە بچنە سەری و پێکەوە بیکوژن.

---

١ ـ تەماشای گفتوگۆی (عوسمان) لەگەڵ ئەو چوار کەسەدا بکە لە (تأريخ الطبري ٤: ٣٩٠-٣٩١).

کاتیش دوای عەصری رۆژی هەینی بوو، (عوسمان)ﷺ بەرۆژووە و دانیشتووەو قورئانەکەی لەپێشدایەو لێی دەخوێنێ.

هەریەکە لە (غافقی کوڕی حەربی عەکی)ی ئەمیری لەڕێدەرچوەکان و (سودانی کوڕی حەمرانی سوکونی) و (قەتیرەی کوڕی فولانی سوکونی) هاتنە ژوورەوە بۆ سەری.

غافقی لە عوسمان دەدا و شەق لە قورئانەکە هەڵدەدا

(غافقی) بە ئاسنێك کە پێی بوو کێشای بەسەری (عوسمان)دا و شەقێکیشی لە قورئانەکەی بەردەستی دا!! قورئانەکە سوڕێکی خوارد و لەبەردەمی (عوسمان)دا جێگیر بوو. بەهۆی لێدانەکەی (غافقی کوڕی حەرب) خوێن بە دەموچاوی (عوسمان)دا هاتەخوارﷺ، چەند دڵۆپێك کەوتە سەر فەرمودەی خوا ﴿فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ: خوات بەسە، چونکە ئەو خوایە بیسەر و زانایە.﴾البقرة/١٣٧.

سودانی کوڕی حەمران پەنجەکانی دەستی خێزانەکەی عوسمان دەقرتێنێ و پاشان عوسمانیش دەکوژێ

(سودانی کوڕی حەمرانی سکونی) هات و بە شمشێرەکەی بەربوە (عوسمان)ﷺ، خێزانەکەی کە (نائلەی کچی فەرافیصە) بوو، بەرگری لێکرد و دەستی دایە بەر شمشێرەکەی، سودان بە شمشێرەکەی لێیدا و پەنجەکانی قرتاند، جا رۆشت و خوێن لە پەنجە براوەکانی دەچۆڕا.

(سودان) بەچاو تەشەری لێدەدا و سەیری پشتەوەی دەکرد و دەیوت: پاشکۆیەکی گەورەی هەیە!!

(سودانی کوڕی حەمران) چەند جارێك بە شمشێرەکەی دای لە (عوسمان)ﷺ و کوشتی.

نەجیح، سودان دەکوژێ

یەکێك لە غولامەکانی (عوسمان)ﷺ کە بە (نەجیح) ناودەبرا، کاتێك ئەمەی بینی، کوشتنی (عوسمان)ی زۆر لا ناخۆش بوو، بەشمشێرەکەی هێرشی کردە سەر (سودانی کوڕی حەمران) و کوشتی!!

کاتێك (قەتیرەی کوڕی فولانی سکونی) بینی (نەجیح) (سودان)ی کوشت، هێرشی کردە سەر (نەجیح) و کوشتی.

غولامێکی تری (عوسمان)ﷺ کە ناوی (صەبیح) بوو، هێرشی کردە سەر (قەتیرەی کوڕی فولان) و کوشتی.

چوار کوژراو لە ماڵەکەدا: دوو شەهید و دوو تاوانبار

لە ماڵەکەدا چوار کوژراو هەبون" دوو شەهید و دوو تاوانبار.

دوو شەهیدەکە (عوسمان) و (نەجیح)ی غولامی بوو.

بەڵام دوو سەبەئیە تاونبارەکە (سودان) و (قەتیرە) بون.

کاتێك کوشتنی (عوسمان)ﷺ کۆتایی پێهات،-کە لە پێش خۆرئاوابونی ڕۆژی هەینی بوو-، فیتنەگەرێکی سەبەئیەکان هاواری کرد و وتی: خوێنی ئەم پیاوەمان بۆ حەڵاڵ نەبوە، تا ماڵەکەیمان لەسەر حەرام بێت! ئاگادار بن ماڵەکەشی حەڵاڵە بۆمان، ئەوەی لە ماڵەکەیدایە تاڵانی بکەن!

هەرچی و پەرچیە سەبەئیەکان دەستیان کرد بە خراپەکاری و تێکدانی، تەنانەت ئەوەی بە ئافرەتیشەوە بوو تاڵانیان کرد!

دوو کوژراو لەسەر ماڵەکە: شەهیدێك و تاوانبارێك

یەك لە سەبەئیەکان کە بە (کەلثومی تەجیبی) ناودەبرا، هێرشی کردە سەر (نائلە)ی خێزانی (عوسمان)ﷺ و عەبایەکی لەسەر بوو بەتاڵان بردی و پاشان تەماشایەکی پاشەوەی کرد و پێی وت: ماڵی دایکت وێران بێ، پاشکۆیەکی چەند تەواوت هەیە!

(صەبیح)ی غولامی (عوسمان) دیتی و گوێی لێبوو ئەو قسە ناشرینانەی بە (نائیلە) دەوت، شمشێرەکەی لێبەرزکردەوەو کوشتی، یەك لە سەبەئیەکانیش هێرشی کردە سەر غولامەکە و کوشتی.

سەرەنجام شەش کوژراو بوو: سێ بە سێ

بەم شێوەیە ماڵی (عوسمان)ﷺ لەسەر شەش کوژراو داخرا، سێیان شەهید بون کە (عوسمان) و هەردوو غولامەکەی (نەجیح) و (صەبیح) بون.

سێ تاوانبارەکەش: (سودان و قەتیرە و کەلثومی تەجیبی) بون.

پێشتریش سێکەس بۆ بەرگری کردن لە (عوسمان)ﷺ شەهید بون، کە ئەوانیش: (موغیرەی کوڕی ئەخنەس) و (زیادی کوڕی نوعەیمی فەهری) و نیاری کوڕی عبداللەی ئەسلەمی) بوو.

سەبەئیەکان بەیتولمال تاڵان دەکەن

پاش ئەوەی هەرچیوپەرچیە سەبەئیەکان ماڵی (عوسمان)یان تاڵان کرد، بانگیان کرد و وتیان: بگەن بە (بەیتولمال)، نەهێڵن کەس پێشتان کەوێ، ئەوەی تێیدایە بیبەن!

ئێشکگرانی (بەیتولمال) گوێبیستی دەنگ و هەرایان بون، تەنها دوو

تورەکە خواردنیشی تێدابوو، وتیان: خۆتان ڕزگارکەن، چونکە ئەم خەڵکە دنیاخۆرن!

سەبەئیەکان پەلاماری (بەیتولمال)یان دا و ئەوەی تێیدا بوو تاڵانیان کرد![1]

تەمەنی عوسمان و ماوەی خەلیفایەتی و کاتی شەهیدبونی

شەهیدبونی (عوسمان)ﷺ لەپێش خۆرئاوابونی ڕۆژی هەینی (۱۸)ی مانگی (ذي الحجة)ی ساڵی (۳٥) بوو.

ئەمەش دوای ئەوەی لەڕێدەرچووە سەبەئیەکانی میصر و کوفە و بەصرە چل ڕۆژ گەمارۆیان دا، لە (۸)ی مانگی (ذي القعدة)تا (۱۸)ی مانگی (ذي الحجة).

خەلافەتەکەشی دوانزە ساڵ دوانزە ڕۆژی کەم بوو، چونکە بەیعەتی خەلافەتی لە سەرەتای مانگی (موحەڕەم)ی ساڵی (۲٤)دا بوو.

تەمەنیشی لە کاتی شەهیدبونیدا لە دەوروبەری (۸۳) ساڵیدا بوو.[2]

دوای کوشتنی عوسمان، هەرچیو پەرچیەکانی شوێنکەوتەی سەبەئیەکان کارەکەیان بەسەردا دەشکێتەوە

لەڕێ دەرچووە سەبەئیەکان مەبەستەکانی خۆیان هێنایە دی، ئەمیری بڕوادارانیان کوشت، زۆرێك لە شوێنکەوتەکانیان لە هەرچی و پەرچی و ئاژاوەچیەکان دوای کوشتنی (عوسمان)ﷺ هەڵوەستەیان کرد و بیریان کردەوە، چونکە وایان گومان نەدەبرد کە سەرەنجام دەستیان دەچێتە کوشتنی.

شەیتانە سەبەئیەکانیان بێئاگایان کردبون و بۆ ئاژاوەگێڕی لەسەر (عوسمان)ﷺ بەکاریان هێنان، بەڵام بۆ ئەوەی بیکوژن ئەوە شتێك بوو بە ناشایستەو کارێکی زۆر ناشیرینیان دەزانی.

کارەکە کەوتە دەست ئەو ئاژاوەگێڕانە و، ئەوەیان بەسەرهات کە بەسەر (بەنی ئیسرائیل)دا هات، کاتێك کە گوێرەکەیان پەرست، هەندێکیان پەشیمان بونەوە، هەروەك خوای گەورە فەرمویەتی:

﴿وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلاً جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لاَ يُكَلِّمُهُمْ وَلاَ يَهْدِيهِمْ سَبِيلاً اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ(١٤٨)وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٩١-٣٩٢.

٢ ـ تەماشای (البداية والنهاية)ی (ابن كثير) ٧: ١٩٠ بكە.

أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾: لەپاش موسا، هۆزەکەی ئەو پەیکەری گوێرەکەیان . لەخشڵ و زینەی خۆیان . دروست کرد کە هەر دەیبۆڕاند! ئەدی نەیاندی ئەو گوێرەکە قسەیان لەگەڵ ناکا و ڕێگایان پێ نیشان دانا؟ بەڵێ کەوتنە . پەرستنی و- ستەمکاربون، کاتێ تەواو پەژیوانی دایگرتن و دیتیان سەریان لێشێواوە، گوتیان: ئەگەر پەروەردگارمان بەر بەزەیی خۆیمان نەخا و لە گوناهانمان نەبورێ، ئێمە لە زیانبارانین.﴾الأعراف/١٤٨-١٤٩.

پیاوچاکانی خەڵکی مەدینە خەمباری کوشتنی خەلیفەکەیان بون، چونکە بەهۆی کەمی ژمارەیان لەبەرامبەر سەبەئیەکان نەیانتوانی سەریخەن و پشتگیری بکەن، لەبەر ئەوەی (عوسمان)ﷺ فەرمانی پێکردبون دەست بکێشنەوەو جەنگ نەکەن، دەستیان کرد بە وتنی (إنّا لله وإنّا إليه راجعون) و گریان، بەلاّم چی بکەن؟ لە کاتێکدا سوپای ئەو لەڕێدەرچووە سەبەئیانە مەدینەی داگیرکردوەو خراپەکاری تێدا دەکا و ڕێگری خەڵکەکەی دەکا لە هەموو شتێ؟

ئەمیری بەفیعلی مەدینە غافقی کوڕی حەربی عەککی بوو

فەرمانڕەوای مەدینە ئەمیری لەڕێدەرچووەکانی میصر(غافقی کوڕی حەربی عەککی) بوو.

شەیتانە نەخشەکێشەکە (عبداللەی کوڕی وەهەبی سەبەء)یشیان لەگەڵ بوو، شاد و دڵخۆش بوو بەهۆی گەیشتنی بە هیواو ئاوات و ئامانجە جولەکەییە شەیتانیەکانی!

گەورە هاوەڵان هەریەکەیان لەسەر کوشتنی (عوسمان)ﷺ قسەی خۆیان کرد.

زوبەیر و طەلحە و عەلی جنێو بە بکوژانی عوسمان دەدەن

کاتێك (زوبەیری کوڕی عەوام)ﷺ بەوەی زانی وتی: ڕەحمەتی خوا لە (عوسمان)، إنّا لله وإنّا إليه راجعون.

پێیان وت: ئەوانەی کوشتیان پەشیمان بونەتەوە!

وتی: تەدبیریان کرد، تەدبیریان کرد، بەلاّم بەوشێویەیان لێهات کە خوا فەرموویەتی: ﴿وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ: ئەوانە دوور دەخرێنەوە لەوەی

وا ئارەزووی دەکەن.﴾سبأ/٥٤.

کاتێ (طلحه‌ﷺ) بەوەی زانی وتی: ڕەحمەتی خوا لە (عوسمان)، إنّا لله وإنّا إليه راجعون.

وتیان: پەشیمان بونەتەوە.

وتی: دەك لەناوچن! جا ئەم فەرمودەیەی خوای خوێند:

﴿مَا يَنظُرُونَ إِلاَّ صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ(٤٩)فَلاَ يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلاَ إِلَى أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ: ئەوانە هەر چاوەنوڕی یەك نەعرەتەن کە لە کاتێکدا خەریکی هەرا و کێشەی ناوخۆیانن، دەیانگرێ، ناتوانن وەسیەتیش بکەن، ڕێشیان نابێ بچنەوە ناو کەس وکاریان.﴾یس/٤٠-٥٠.

کاتێکیش عەلیﷺ بەوەی زانی وتی: ڕەحمەتی خوا لە (عوسمان)، إنّا لله وإنّا إليه راجعون.

وتیان: پەشیمان بونەتەوە.

ئەویش ئەم ئایەتەی خوێند:

﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ(١٦)فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا: وەکو شەیتان، کاتێ بە بنیادەمی گوت: خوا مەناسە، وەختێ لە خودا تەکیەوە، گوتی: لێم نزیك مەبەوە، من لەو خودایە دەترسم کە پەروەردگاری گشت دنیایە.. سەرەنجامی هەردووکیان هەر ئەوەیە کە تاهەتایە لە ئاگردا دەمێننەوە﴾الحشر/١٦-١٧.

سەعدی کوڕی ئەبو وەقاص دوعا لە بکوژانی عوسمان دەکات

کاتێکیش (سەعدی کوڕی ئەبو وەقاص)ﷺ بەوەی زانی وتی: ڕەحمەتی خوا لە عوسمان. پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە:

﴿قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالأَخْسَرِينَ أَعْمَالاً(١٠٣)الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا(١٠٤)أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ: بڵێ: ئاخۆ دەتانەوێ پێتان بڵێم، کێن ئەوانەی لە کردەوەکانی خۆیان زۆرتر زیانیان پێدەگا؟ ئەو کەسانەی تەقالایان لەژیانی سەر دنیایەدا بەفیڕۆ چووەو لاشیان وایە کارێکی چاکیان

كردووه.. ئەوانە كەسگەلێكن كە لە نیشانان و دیداری پەروەردگاریان حاشایان كرد، ئیتر هەركارێكی كردیان پوچەڵە.﴾الكهف/١٠٣-١٠٦.

پاشان وتی: خوایەگیان، پەشیمان و سوك و ریسوایان كەی، پاشان بیانگرە.

خوای گەورەش پاڕانەوەكەی (سەعد)ی قبوڵ كرد-سەعد دوعای قبوڵ دەبوو-، ئەوەبوو هەموو ئەوانەی بەشداری كوشتنی (عوسمان)یان كرد، خودا گرتنی و بە كوشت چوون، وەك (عبداللّەی كوڕی سەبەء) و (غافقی) و (ئەشتەر) و (حەكیمی كوڕی جەبەلە) و (كەنانەی تەجیبی).[1]

هەموویان بە كوشتن مردن

هیچ كەس لەوانەی بەشداری كوشتنی (عوسمان ﷺ)یان كرد بە مردنی ئاسایی نەمردن، بەڵكو كوژران!!

(موستەنیری كوڕی یەزید) لە براكەیەوە (قەیسی كوڕی یەزید) دەگێڕێتەوە كە وتویەتی: بەخوا نەمزانیوە و نەمبیستووە كەسێك غەزوی (عوسمان)ی كردبێ یا سواربوبێ بۆ ئەو مەبەستە و لە كوژران رزگاری بووبێت.

پاشان (قەیسی كوڕی یەزید) باسی كۆبونەوەی خەڵكێك دەكا لە لەڕێدەرچووەكانی كوفە كە لەسەر عوسمان ﷺ دەرچوون كە تیایدا (ئەشتەری نەخەعی) و (كومەیلی كوڕی زیاد) و (عومەیری كوڕی ضابئ) هەبوو.

كەوا چۆن هەموویان كوژران جگە لە (عومەر) و (كومەیل).

حەجاج دوا دوكەسیان دەكوژێت

پاش زیاتر لە چل ساڵ لە كوشتنی (عوسمان) ﷺ، ئەمارەتی (حەجاجی كوڕی یوسفی ثەقەفی) لە عێراق بەرپا بوو.

(حەجاج) پاشی ئەو هەموو ساڵە، بەهۆی دەرچوونیان لەسەر (عوسمان ﷺ) هەستا بە كوشتنیان.[2]

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٩٢، والبداية والنهاية ٧: ١٨٩.

٢ ـ تەماشای بەسەرهاتی كوشتنیان لەلایەن حەجاجەوە لە (تأريخ الطبري ٤: ٤٠٣-٤٠٤) بكە.

وتمان (عوسمان ﷺ) کەمێك لەپێش خۆر ئاوابونی ڕۆژی هەینی (١٨)ی مانگی (ذي الحجة)دا کوژرا.

کاتێك تاریك داهات، (نائلەی کچی فەرافیصە)ی خێزانی (عوسمان ﷺ) هات بۆ لای (عبدالرحمنی کوڕی عودەیسی بەلەوی) کە یەکێك بوو لە سەرکردەکانی لەڕێدەرچووەکان بوو، داوای لێکرد لاشەی شەش کوژراوەکە لە ماڵەکەی دەرکا، ئەویش جنێوی پێدا و قەدەغەی کرد!

دەرهێنانی لاشەی عوسمان لە تاریکی شەودا

لە نیوەشەودا (مەروانی کوڕی حەکەم) هات بۆ ماڵی (عوسمان) ﷺ و وتی: ئەگەر تا بەیانی لەعوسمان گەڕێن، ئەوا ئەو خەڵکە لاشەکەی دەشێوێنن.

کۆمەڵێ هاوەڵ کۆوە بون، کە تیایاندا (عەلی) و (طەڵحە) و (کەعبی کوڕی مالیك) و (زەیدی کوڕی ثابیت) و (حەکیمی کوڕی حەزام) و (جوبەیری کوڕی موطعیم) و (زوبەیری کوڕی عەوام) هەبوو ﷺ.

نوێژ لەسەر کردنی و سپاردنی لە گۆڕستانی بەقیعدا

لاشەکەی (عوسمان)یان دەرکرد، شۆردیان و کفنیان کرد، پاشان (مەروانی کوڕی حەکەم) نوێژی لەسەر جەنازەکەی کرد، پاشان گۆڕەکەیان لە (حەوشی کەوکەب)دا بۆ هەڵکەند، کە بێستانێك بوو پێیان دەوت (بێستانی کەوکەب)، لە تەنیشت (بەقیعی غەرقەد)ەوە بوو، عوسمان ﷺ کڕیبوی و کردبووی بە گۆڕستان و کردبویە زیادەیەك بۆ (بەقیع)، یەکەم کەسیش کە تیایدا سپاردە کرا خۆی بوو ﷺ.

لە بەیانیشدا لاشەی غولامەکانی (عوسمان)" (نەجیح) و (صەبیح)یان هەڵگرت و نوێژیان لەسەرکردن، پاشان لە (حەوشی کەوکەب)دا لە تەنیشت گۆڕەکەی (عوسمان)ەوە ئەسپەردەیان کردن.

بەڵام سێ کوژراوە سەبەئیەکە" (سودان) و (قەتیرە) و (کەلثوم)، بەپێ ڕایان کێشان و فڕێیان دایە بێستانەکانی مەدینەوەو سەگ خواردنی!![١]

دوای کوژران و سپاردەکردنی (عوسمان)، (مەروانی کوڕی حەکەم) لەگەڵ هەندێ لە بەنی ئومەییە لە مەدینە دەرچون بۆ مەککە، لە ترسی

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٤١٤-٤١٥.

چنگی لەڕێ دەرچووە سەبەئیەکان، لە ڕێگەدا گەیشتن بە دایکی بڕواداران (عائشە)ؓ، کە لە مەککەوە بۆ مەدینە دەگەڕایەوە، پاش جێبەجێکردنی مەناسیکی حەج، هەواڵی کوژرانی (عوسمان)ی پێ ڕاگەیاندؓ، ئەویش ڕەحمەتی بۆ نارد و دوعای لە بکوژانی کرد و نەفرینی لێکردن، پاشان گەڕایەوە بۆ مەککە.

دەرچوونی هەندێك لە بەنی ئومەییە بەرەو مەککە

هەندێ لە بەنی ئومەییە لە مەدینە دەرچون و بەرەو شام چوون، لە (وادي القرى)دا گەیشتن بە سوپای شام بە سەرکردایەتی (حەبیبی کوڕی مەسلەمە) کە بۆ پشتگیری (عوسمان)ؓ هاتبون، ئەوانیش هەواڵی کوژرانی (عوسمان)یان پێ ڕاگەیاندن، (حەبیب)یش بە سوپاکەیەوە گەڕایەوە شام و نەچووە مەدینە.

سوپای کوفەش بە سەرکردایەتی (قەعقاعی کوڕی عەمری تەمیمی) کە بۆ پشتگیری (عوسمان)ؓ دەرچووبون بە کوژرانی (عوسمان)یان زانی و هەر لە ڕێگەوە گەڕانەوە!

چەند قسەیەك دەربارەی کوژرانی عوسمان

لێرەوە چەند قسەیەك دەهێنین سەبارەت بە کوژرانی (عوسمان)ؓ کە پێغەمبەری خواﷺ و هەندێ لە هاوەڵان و تابعین گوتویانە:

١- (نەسائی) لە (ئەحنەفی کوڕی قەیسی تەمیمی)یەوەؓ دەگێڕێتەوە کە وتویەتی: بۆ حەج دەرچوین، چوینە مەدینە و دەمانویست حەج بکەین [ئەمەش لە فیتنەکەی عوسماندا بووؓ]، کاتێك لە ماڵەکانمان بوین و بارو بنەمان دادەنا، یەکێك هات، وتی: خەڵکی لە مزگەوتدا کۆبونەتەوەو ترساویشن، ئێمەش ڕۆیشتین، بینیمان خەڵکی لەمزگەوتدا کۆبونەتەوەو (عەلی) و (زوبەیر) و (طەڵحە) و (سەعدی کوڕی ئەبووەقاص)یشیان لەگەڵدایەؓ، هەروەها ئێمەش چووین، کاتێك (عوسمان)ؓ هات بانپۆشێك(چەرچەف)ی زەردی لەبەردا بوو، سەریشی پێ داپۆشیبوو.

عوسمان، هاوەڵان بەشاهێد دەگرێ لە ستایشکردنی پێغەمبەر بۆی

(عوسمان)ؓ وتی: (عەلی) لێرەیە؟ (طەڵحە) لێرەیە؟ (زوبەیر) لێرەیە؟ (سەعد) لێرەیە؟

وتیان: بەڵێ.

سێ لە دیاردەكانی ماڵ بەخشینی عوسمان لە سەردەمی پێغەمبەر

(عوسمان)ﷺ وتی: سوێندتان دەدەم بەو خوایەی كە هیچ پەرستراوێك جگە لەو نیە، دەزانن پێغەمبەری خواﷺ فەرمووی: هەركەسێ شوێنی بەستنەوەی حوشتری بەنی فولان بكڕێ خوا لێی خۆش دەبێت؟ منیش بە بیست هەزار-یا بیست و پێنج هەزار- كڕیم و چووم بۆ لای پێغەمبەرﷺ و هەواڵەكەم پێدا، فەرمووی: بیخەرە سەر مزگەوتەكەمان و پاداشتەكەی بۆ تۆیە؟

وتیان: ئەرێ بەخوا!

(عوسمان) وتی: سوێندتان دەدەم بەو خوایەی كە هیچ پەرستراوێك جگە لەو نیە، دەزانن پێغەمبەری خواﷺ فەرموی: هەركەسێ بیری (ڕۆمە) بكڕێ خوا لێی خۆش بووە؟

منیش بەوەندەو بەوەندە كڕیم، چومە لای پێغەمبەرﷺ و پێم وت: بەوەندەو بەوەندە كڕیومە.

فەرمووی: بیكە بیری موسڵمانان و پاداشتەكەی بۆ تۆیە؟

وتیان: ئەرێ بەخوا!

(عوسمان) وتی: سوێندتان دەدەم بەو خوایەی كە هیچ پەرستراوێك نیە جگە لەخۆی نەبێت، ئەرێ ئێوە دەزانن پێغەمبەری خواﷺ سەیرێكی دەم و چاوی خەڵكی كرد و فەرمووی: هەركەس پێداویستی جەنگی ئەوانە ئامادە بكات خوا لێی خۆش دەبێت؟-مەبەستی (سوپای تەنگی و ناخۆشی: جیش العسرة) بوو-، من ئامادەم كردن، تەنانەت وشتر و ڕەشمەیەكیشی كەم نەبوو؟

وتیان: ئەرێ بەخوا!

(عوسمان) وتی: پەروەردگارم شاهێد بە، پەروەردگارم شاهێد بە، پەروەردگارم شاهێد بە![1]

پێغەمبەر هەواڵی شەهیدبونی عوسمان و دوو هاوەڵەكەی دەدات

٢- (ترمذی) لە (ئەبو عبدالرحمنی سولەمی)یەوە دەگێڕێتەوە، وتویەتی: (كاتێك عوسمانﷺ گەمارۆ درا، چووە سەرەوەی خانوەكەی و

١ ـ رواه النسائي في كتاب الجهاد، باب فضل من جهز غازياً. أنظر جامع الأصول لأبن الأثير ٨: ٦٣٧-٦٣٨.

پێی وتن: لەبەر خوا بیرتان دەخەمەوە، ئایا دەزانن کاتێك (حیراء) هاتە هەژان، پێغەمبەری خواﷺ پێی فەرموو: جێگیربە ئەی (حیراء)! هیچت لەسەر نیە بێجگە لە پێغەمبەرێك یان صدیقێك یان شەهیدێك؟

وتیان بەڵێ......)[١]

٣- (بوخاری) و (موسلیم) لە (ئەنەسی کوڕی مالیك)ەوەﷺ دەگێڕنەوە کە وتویەتی: شاخی ئوحود هاتە لەرزە، پێغەمبەرﷺ و ئەبوبەکر و عومەر و عوسمانی لەسەربووﷺ، پێغەمبەری خواﷺ فەرمووی: (ئوحود ئارام بە! تەنها پێغەمبەرێك و صدیقێك و دوو شەهیدت لەسەرە).[٢]

پێغەمبەر هەواڵی تەنگژەکە بە عوسمان دەدات

٤- (بوخاری) و (موسلیم) لە (ئەبو موسای ئەشعەری)یەوە دەگێڕێتەوەﷺ، کە وتویەتی: من لە یەکێك لە بێستانەکانی مەدینەدا لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ بووم، پێغەمبەری خوا فەرمانی پێکردم دەرگاکەی بکرم.

پیاوێك هات داوای مۆڵەتی کرد، وتم: کێیە؟

وتی: ئەبوبەکر.

پێغەمبەری خواﷺ فەرمووی: مۆڵەتی بدە و مژدەی بەهەشتی پێبدە.

پاشان (عومەر) هات، پێغەمبەری خواﷺ فەرمووی: مۆڵەتی بدە و مژدەی بەهەشتی پێ بدە.

پاشان (عوسمان)ﷺ هات، پێغەمبەری خواﷺ فەرمووی: مۆڵەتی بدە و موژدەی بەهەشتی پێبدە لەسەر بەڵایەك کە توشی دێ!

(عوسمان)ﷺ هاتە ژورەوەو دەیوت: خوایە ئارامیت، خوا پشتیوانە!![٣]

٥- (ترمذی) و (ئەحمەد) لە (عائشە)وەﷺ دەگێڕێتەوە کە گوتویەتی: من لە خزمەت پێغەمبەردا بوومﷺ، فەرمووی: عائشە! ئەگەر یەکێکمان لابوایەو قسەی بۆ بکردینایە!

---

١ ـ رواه الترمذي في كتاب المناقب، باب مناقب عثمان. أنظر جامع الأصول ٧: ٤٠.

٢ ـ أخرجه البخاري في كتاب الفضائل. ومسلم في كتاب الفضائل.

٣ ـ أخرجه البخاري في كتاب الفضائل ومسلم في كتاب الفضائل.

وتم: ئەی پێغەمبەری خوا! نەنێرم بەدوای ئەبوبەکردا؟

بێدەنگ بوو، پاشان فەرمووی: ئەگەر یەکێکمان لابوایەو قسەی بۆ بکردینایە!

وتم: ئایا نەنێرم بەدوای (عومەر)دا؟

بێدەنگ بوو، پاشان بەردەستێکی بانگ کردو بە نهێنی بە گوێیدا چپاندی و ڕۆیشت.

کاتێکم زانی (عوسمان)ﷺ داوای مۆڵەت دەکات.

پێغەمبەر فەرمان بە عوسمان دەدات کە لە خەلیفایەتی تەنازول نەکات

مۆڵەتی دا و هاتە ژوورەوە.

پێغەمبەری خواﷺ ماوەیەکی زۆر بە چرپە قسەی لەگەڵ کرد.

پاشان پێی فەرموو: (عوسمان)! خوای بەرز و باڵا کراسێکت لەبەر دەکا-مەبەستی خەلافەت بوو-، ئەگەر دووڕووەکان ویستیان دایبکەنی، دایمەکەنە.. دووجار یا سێجار ئەمەی پێفەرموو.[1]

(نوعمانی کوڕی بەشیری ئەنصاری) گێڕەرەوەی فەرمودەکە لە (عائشە)وە وتویەتی: دایکی بڕواداران! ئەی ئەو کاتە ئەم فەرمودەیە لەکوێ بوو؟

پێی وت: بەخوا لەبیرم چووبوو، بیرم نەکەوتەوە!

کاتێك (موعاویە) بەم فەرمودەیەی زانی، داوای لە (عائشە) کرد بۆی بنوسێ، منیش نوسیمەوەو ناردم بۆ شام.[2]

هەر ئەمەش بوو هۆی دەست لەکار نەکێشانەوەی عوسمان تا کوژرا

٦- (ترمذی) لە (ئەبو سەهل)ەوە دەگێڕێتەوە کە وتویەتی: گوێبیستی (عوسمانی کوڕی عەفان) بووم ﷺ کە لە ماڵەکەی خۆیدا بوو، دەیگوت: لە ڕاستیدا پێغەمبەری خواﷺ سپاردەیەکی پێداوم، منیش جێبەجێی دەکەم و ئینشاء الله خۆڕاگرم لەسەری.. ڕەحمەتی خوای لێبێ، خۆڕاگر بوو تا بەشەهیدی کوژرا.[3]

---

١ ـ أخرجه الترمذی في مناقب عثمان، وأحمد في المسند. أنظر صفة الصفوة ١: ٢٩٨-٢٩٩.

٢ ـ البداية والنهايةو لأبن کثير ٧: ٢٠٨.

٣ ـ رواه الترمذي في كتاب المناقب، باب مناقب عثمان.

پێغەمبەر هەواڵی کوژرانی عوسمان بە ستەملێکراوی دەدات

٧-(ترمذی) و (ئەحمەد) لە (عبداللەی کوڕی عومەر)ەوە دەگێڕێتەوە کە وتویەتی: پێغەمبەری خواﷺ باسی فیتنەی کرد و فەرمووی: ئەم سەر و مل پێچراوە بە ستەملێکراوی دەکوژرێ.. ئیبن عومەر دەڵێ: سەیری سەر و مل پێچراوەکەم کرد، دیتم (عوسمان)ە.[١]

پێغەمبەر هەواڵ دەدات کە عوسمان لەسەر ڕێنمونیە

٨- (ترمذی) لە (ئەبو ئەشعەثی صەنعانی)یەوە دەگێڕێتەوە کە فەرمویەتی: دوای کوژرانی (عوسمان)ﷺ چەند وتاربێژێك لە شامدا دەستیان دایە وتار، کە تیایاندا هاوەڵانی پێغەمبەری خواﷺ هەبوو، دوا پیاوێکیان هەستا، پێی دەوترا (مورەی کوڕی کەعب)، وتی: ئەگەر فەرمودەیەك نەبوایە لە پێغەمبەرمﷺ بیستبوو، هەڵنەدەستام.

پێغەمبەری خواﷺ باسی فیتنەی بۆ کردین و نزیکی کردەوە، پیاوێکی سەرومل پێچراو بەوێدا تێپەڕی، پێغەمبەری خواﷺ فەرمووی: ئەم پیاوە لەو ڕۆژەدا لەسەر ڕێنوێنیە.. چووم بۆ لای، بینیم (عوسمانی کوڕی عەفان)ەﷺ، ڕوویم بۆ لای وەرگێڕا و وتم: ئەی پێغەمبەری خوا! مەبەستت ئەمەیە؟ فەرمووی: بەڵێ!!![٢]

عوسمان لە فیتنەکەدا ڕاستەقینەی کاروبارەکانی دەزانی

ئەم فەرمودە دروستانە ئەوەمان نیشان دەدات کە پێغەمبەری خواﷺ هەواڵی داوە بە (عوسمان)ﷺ سەبارەت بەوەی بەسەریدا دێ و، ئەو لەسەر ڕێنمونیە و داواشی لێ کردووە لەسەر بەڵا خۆڕاگر بێ و لە خەلافەتیش تەنازول نەکا، چونکە بەشەهیدی دەمرێ.

(عوسمان)ﷺ لە ڕۆژانی فیتنە و میحنەکەدا، دەیزانی چی بەسەر دێ و، فیتنە بەچی کۆتایی دێت، لەبەر ئەوەی لە پێغەمبەری خوایﷺ بیستبوو.

(عوسمان)ﷺ دڵنیابوو کە لەڕێدەرچووە سەبەئیەکان ئاژاوەچین و لەسەر ناهەقن، ناوەستن و بێدەنگ نابن و سەرەنجامیش لە کوشتنیدا سەردەکەون.

---

١ ـ رواه الترمذي في مناقب عثمان. وأحمد في مسند ابن عمر.

٢ ـ رواه الترمذي في مناقب عثمان.

لەوانەیە ئەمە ڕاڤەی نهێنی سوربونی (عوسمان)مانﷺ بۆ بکات لەسەر دانەبەزین لە خەلافەت و، خەلافەت کراسێك بێ لەلایەن خواوە لەبەری کراوەو دروست نیە دایکەنێت، هەرچەندە دووڕووە سەبەئیەکان هەوڵی داکەنینی بدەن، چونکە لەسەر ناهەقن. ئەمەیە کە پێغەمبەری خواﷺ وەسیەتی بۆ کردووەو (عبداللهی کوڕی عومەر)یش ئاماژەی بۆ دەکات.

ئەو ئەنجامەی پێی دەگەین

لەوانەیە هەر ئەمەش ڕاڤەکەری نهێنی ئەو سوربونەی (عوسمان)ﷺ بێت لەسەر جەنگ نەکردن لە مەدینەدا و سەرچاوەی ئەو فەرمانە یەکلایی و زۆر سورەی (عوسمان)ﷺ بێ بۆ هاوەڵان و کوڕەکانیان کە چەك فڕێ دەن و بگەڕێنەوە بۆماڵەکانیان!

خوا لە (عوسمان) ڕازی بێت و بە ڕەزامەندی خۆیشی شادی کا، چۆن خۆڕاگر و خواویست بوو و پشتی بەخوا بەست، تەسلیمی قەدەری خوا بوو، چاودێری و چاوەڕێی کوژران و شەهیدبونی بوو، پێی باش بوو خۆی قوربانی ئوممەتەکەی بێ، بەهۆی ئەوەوە خوێنێ نەڕژێ!!

۹- (بوخاری) و (ترمذی) لە (عوسمانی کوڕی عبداللهی کوڕی موهەب)ەوە دەگێڕنەوە، کە وتویەتی: پیاوێکی خەڵکی میصر هات دەیویست حەج بکات، بینی کۆمەڵێك کۆڕیان گرتوە، وتی: ئەو خەڵکە کێن؟

ئیبن عومەر هەندێك گومان لەسەر عوسمان بۆ میصریەکە روون دەکاتەوە

وتیان: ئەوانە قوڕەیشین!

وتی: کێ شێخ(مامۆستا)یانە؟

وتیان: عبداللهی کوڕی عومەر.

وتی: (ئیبن عومەر)! من پرسیاری شتێکت لێدەکەم، هەواڵم پێبدە، ئایا دەزانی (عوسمان) لە ڕۆژی (ئوحود)دا رایکرد؟

(ئیبن عومەر) وتی: بەڵێ.

وتی: ئایا دەزانی بەشداری جەنگی بەدری نەکرد؟

(ئیبن عومەر) وتی: بەڵێ.

وتی: ئایا دەزانی بە (بیعة الرضوان)یشدا خۆی شاردەوەو ئامادەی نەبوو؟

(ئیبن عومەر) وتی: بەڵێ.

پیاوەکە وتی: الله اکبر!

(ئیبن عومەر) وتی: وەرە با بۆت ڕوون کەمەوە.

مەسەلەی ڕاکردنی لە ڕۆژی (ئوحود)دا شایەتی ئەدەم خوای گەورە لێی بوردوەو لێی خۆشبوو، خوا فەرموویەتی:

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ: ئەوانەی لەئێوە ڕایان کرد-لەوڕۆژەدا کە دوو کۆمەڵ گەیشتنە یەک-، شەیتان هەڵی خلیسکاندن، لەبەر کارێ کە کردبویان" خوایش بەخشینی. هەر خودایە کە لە گوناهان دەبورێ و لەسەرخۆیە.﴾آل عمران/١٥٥.

بەڵام ئامادەنەبونی لە (بەدر)دا، لەبەر ئەوەبوو کە (ڕوقیە)ی کچی پێغەمبەری خواﷺ کە خێزانی ئەوبوو، لەو کاتەدا نەخۆش بوو، پێغەمبەری خواﷺ پێی فەرموو: تۆ پاداشت و بەشی پیاوێکت هەیە کە ئامادەی (بەدر) بووە.

بەڵام ئامادە نەبونی لە (بيعة الرضوان)دا، ئەگەر لە بنەچەکانی مەککەدا کەسێکی بەڕێزتر لە (عوسمان) هەبوایە، ئەوا دەیاننارد بۆ مەککە، پێغەمبەری خواﷺ ناردی، (بيعة الرضوان)یش دوای ناردنی (عوسمان) بوو بۆ مەککە، پێغەمبەری خواشﷺ بە دەستی ڕاستی ئاماژەی دا: ئا ئەمە دەستی (عوسمان)ە، دای بە دەستی خۆیداو وتی: ئەمەش لەبۆ عوسمان!!

پاشان (ئیبن عومەر) بە پیاوە میصریەکەی وت: دەی ئەمە لەگەڵ خۆت بیە!![1]

حوذەیفەی کوڕی یەمان قسە لەسەر شەهیدبونی عوسمان دەکات

١٠- (حوذەیفەی کوڕی یەمان)ﷺ قسەیەکی سەیری هەیە لەسەر مەسەلەی کوژرانەکەی (عوسمان)ﷺ.

(زەیدی کوڕی وەهەب) لە (حوذەیفە)وەﷺ گێڕاویەتیەوە کە وتویەتی: یەکەم فیتنە کوژرانی (عوسمان)ە و دواهەمین فیتنە دەرچوونی دەجالە، سوێند بەوەی نەفسی منی بەدەستە، هەرکەسێك بە ئەندازەی وردیلەیەك

---

١ ـ رواه البخاري في الفضائل، والترمذي في مناقب عثمان.

كوژرانی (عوسمان)ی پێ خۆش بێت، ئەگەر بە دەجال بگا یەكسەر شوێنی دەكەوێت، ئەگەر پێشی نەگا لە گۆڕەكەیدا بڕوای پێ دێنێ!

(موحەممەدی كوڕی سیرین)یش لە (حوذەیفە)وە گێڕاویەتیەوە كە وتویەتی: پەروەردگارا! ئەگەر كوژرانی (عوسمان) خێری تیا بووبێ، ئەوا بەشی منی تێدا نیە، ئەگەر كوژرانەكەی شەڕیش بوو بێت، ئەوا من لێی بەریم.. بەخوا ئەگەر كوشتنی خەیر بێت ئەوا خەیری لێ دەبارێت، ئەگەر كوشتنیشی شەڕ بێت ئەوا خوێن دەمژێ.

(ئەبوعبدالله‌ی حەرانی) لە (حوذەیفە)وە گێڕاویەتیەوە، كاتێك (حوذەیفە) لە ماڵی خۆیدا نەخۆشی مردنی گرت، یەك لە براكانی لەگەڵدا بوو، قسەی لەگەڵ خێزانەكەی دەكرد و دەیچپاند بە گوێیدا، ئەویش چاوی كردەوەو پێی وت: چی ڕوویداوە؟ وتیان: خەیرا

وتی: شتێك لەمنی بشارنەوە خەیر نیە.

پیاوەكە وتی: (عوسمان) كوژراوە.

(حوذەیفە) وتی: إنا لله وإنا الیه راجعون، پەروەردگارا! من بەری و كەنارگیرم لەم كارە، ئەگەر كوشتنی خەیر بێت، ئەوە بۆ ئەوانەیە ئامادەی بون، من لێی بەریم، ئەگەریش كوشتنەكەی زیان بێت، ئەوا هی ئەوەیە ئامادەی بوو، منیش لێی بەریم.. ئەی (عوسمان) ئەمڕۆ دڵەكان گۆڕان، سوپاس بۆ ئەو خوایەی پێش فیتنەی خستم، بە سەركردە و پیاوەگەورەكانیەوە.[1]

ئیبن موسەیەب هۆی لاپەڕبونی ئیبن ئەبی حوذەیفە ڕوون دەكاتەوە

١١- (یەحیای كوڕی سەعید) و (عبدالله‌ی كوڕی سەعیدی كوڕی ثابیت) وتویانە: پرسیاركەرێك سەبارەت بە (موحەممەدی كوڕی ئەبو حوذەیفەی كوڕی عوتبە)-كە (عوسمان) بەخێوی كردبوو، كوڕی ژنەكەی بوو، لەماڵی ئەودا بە هەتیوی گەورە بوو- پرسیاری لە (سەعیدی كوڕی موسەیەب) كرد: چی وای لەو كرد لە (عوسمان) یاخی بێ؟

(سەعیدی كوڕی موسەیەب) وتی: ئەو هەتیو بوو، لە ماڵی (عوسمان)دا

---

١ ـ تەماشای وتەكانی حوژەیفە بكە لە (البدایة والنهایة) ٤: ١٩٢.

گەورە بوو، (عوسمان)ﷺ سەرپەرشتیاری هەتیوی کەسوکارەکانیشی بوو، هەموویانی لەخۆ دەگرت و نەفەقەی دەکێشان، کاتێ (عوسمان ﷺ) خەلافەتی گرتە دەست، (موحەممەد) داوای لە (عوسمان) کرد بیکاتە سەرپەرشتیاری کارێك!

(عوسمان ﷺ) پێی وت: ڕۆڵەکەم، ئەگەر تۆ باش و وشیار و شایستە بی بۆ کار، ئەوا بەکارت دەهێنم و سەرپەرشتیاری کارێکیشت پێ دەدەم، بەڵام هێشتا شایستەی ئەوە نیت!

(موحەممەد) پێی وت: کەواتە مۆڵەتم بدە تا دەرچم و بەدوای کارێکدا بگەڕێم بۆ قوتی ژیانم.

(عوسمان ﷺ) پێی وت: بۆ کوێ دەتەوێ بچۆ.

(عوسمان ﷺ) لەلایەن خۆیەوە ئامادەی کرد و ماڵ و سامانی پێدا.

(موحەممەدی کوڕی ئەبو حوزەیفە) ڕۆیشت بۆ میصر، ڕقی لە (عوسمان)ﷺ هەڵسابوو، چونکە ویلایەتی پێ نەسپاردبوو، لەوێش سەبەئیەکان لە دەوری کۆبونەوەو بەلای خۆیاندا ڕایانکێشا![1]

ئیبن موسەییەب هۆی کاریگەربونی عەممار بە گومانەکان ڕوون دەکاتەوە

١٢- پرسیار لە (سەعیدی کوڕی موسەییەب) کرا سەبارەت بە هۆی وەستانی (عەممای کوڕی یاسر) دژ بە (عوسمان)ﷺ و کاریگەر بونی پێیان-لەگەڵ ئەوەی ئەو وەك ئەوان سەبەئی نەبووﷺ-.

وتی: لەنێوان (عەممار) و (عەباسی کوڕی عوتبەی کوڕی ئەبوجەهل)دا دەمەقاڵێیەك ڕوویدا، (عوسمان)ﷺ لێی دان، ئەوەش بووە هۆی تێکچوونی نێوان خاووخێزانی (عەممار) و خاووخێزانی (عوتبە)، (عەممار)یش لەمەوە هەڵوێستی بەرامبەر (عوسمان)ﷺ گۆڕا.

سالمی کوڕی عبداللە، هۆی کاریگەربونی موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر بە گومانەکان ڕوون دەکاتەوە

(سەعیدی کوڕی موسەییەب) هۆ و مەبەستی لێدانەکەی (عەممار)ی درێژە پێنەدا.[2]

١٣- (موبەشیر) پرسیاری لە (سالمی کوڕی عبداللەی کوڕی عومەر)

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٩٩.

٢ ـ تأريخ الطبري ٤: ٣٩٩.

کردﷺ، سەبارەت بە (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکری صدیق)، کە چی وای لێکرد دژ بە (عوسمان)ﷺ بوەستێ؟

(سالم) وتی: توڕەیی و تەماح!

(موبەشیر) وتی: توڕەیی و تەماحی چی؟

(سالم) وتی: (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر) ئەو شوێنەی هەبو لە ئیسلامدا کە هەیبوو، ئەو کوڕی (ئەبوبەکری صدیق) بووﷺ، هەندێك لە خەڵکی هانیان دا و تەماحیان بۆی دروست کرد، ڕێنیشاندەری هەبوو.

هەقێك کەوتە سەری، (عوسمان)یشﷺ بە ڕەوا گرتی و دای لە پشتی و، نەرمی لەگەڵ نەنواند!

لە دەرونی (موحەممەد)دا ئەمە و ئەوە کۆبونەوە، دژ بە (عوسمان)ﷺ وەستا، بوو بە سەرزەنشتکراو(مذمم)، پاش ئەوەی سوپاسکراو(محمد) بوو.[1]

ئیبن کەپیر هۆی نەجەنگانی هاوەڵان لەگەڵ سەبەئیەکان روون دەکاتەوە

١٤- ئەم وتانە بە پرسیارێك کۆتایی پێ دێنین کە ئیمامی مێژوونووس (ئیبن کەثیر) ڕەحمەتی خوای لێبێ، وروژاندویەتی و چەند وەڵامێکی نایابیشی بۆ تۆمار کردووە.

دەڵێ: ئەگەر یەکێك بڵێ: چۆن (عوسمان) لە مەدینەدا کوژرا؟ لەکاتێکدا کۆمەڵێك لە گەورە هاوەڵانی تێدا بوو؟ بۆ بەربەستی کوشتنەکەیان نەکرد؟

هاوەڵان تەوەقوعی کوشتنی عوسمانیان نەدەکرد

وەڵام لە چەند ڕوییەکەوە:

وەڵامێکیان: هیچ یەکێك لەو هاوەڵانە گومانی نەدەبرد کە کار بگا بەوەی لەڕێدەرچووەکان (عوسمان)ﷺ بکوژن، ئەوان مەبەستی کوشتنیان ڕانەگەیاندبوو، بەڵکو لەوانەیە زۆرینیان لەسەرەتاوە نەیانویستبێ بیکوژن.

چونکە یەك لەم سێیەیان لێ داوا دەکرد:

یا خۆی لە کار بخا، یا (مەروانی کوڕی حەکەم)یان تەسلیم بکات، یان دەیکوژن!

زۆربەی هاوەڵان داواخواز بون (مەروان)یان تەسلیم بکا یا خۆی لەکار بخا، بەمەش لەو میحنەتە ڕزگاری دەبێ.

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤: ٤٠٠.

هاوەڵان گومانیان نەدەبرد کوشتن روو بدا و، ئەو خەڵکە جورئەتیان بگاتە ئەو رادەیە کە هەستن بە کوشتنی!

هاوەڵان لە پێناویدا جەنگان بەڵام ئەو فەرمانی ڕاگرتنی جەنگی پێدان

دووەم: هاوەڵان بەرگریان لە کوشتنی (عوسمان)ﷺ کرد و پشتگیریان کرد، زۆر بەتوندیش بەربەستیان لێکرد، بەڵکو هەندێکیان لەپێناویدا جەنگان، بەڵام کاتێك میحنەتەکە پەرەی سەند، (عوسمان)ﷺ سوێندی لێخواردن کە بگەڕێنەوە بۆ ماڵەکانیان، ئەوانیش لەگەڵ پێناخۆش بونیاندا فەرمانەکەیان جێبەجێکرد، چونکە دەیانزانی جێبەجێکردنی فەرمانی ئەمیر خواپەرستی و گوێڕایەڵیەو سەرپێچیکردنیشی بێفەرمانیە.

خەڵکی مەدینە لەبەرامبەر سەبەئیەکان کەم بون

وەڵامی سێیەمیان: ئەو لەڕێدەرچووە سەبەئیانە کاتێکی گونجاو و لەباریان هەڵبژارد بۆ داگیرکردنی مەدینە، ئەویش کاتی دەرچوونی زۆربەی خەڵکی مەدینە بوو بۆ حەج، لە مەدینەشدا کەمێك لە خەڵکی مابویەوە کە توانای هەڵگرتنی چەکی هەبوبێت.

کاتێکیش لەڕێدەرچووەکان زانیان سوپاکانی میصر و شام و کوفە و بەصرە روویان لە مەدینە کردووە بۆ فریاکەوتنی (عوسمان) و نزیکە حاجیەکانیش بگەڕێنەوە مەدینە، پەلەیان کرد لە جێبەجێکردنی کوشتنی (عوسمان)ﷺ، پێش ئەوەی فریاکەوتنەکان بگەن.

وەڵامی چوارەمیان: ژمارەی لەڕێدەرچووە سەبەئیەکان بە بەراورد لەگەڵ خەڵکی جەنگاوەری مەدینە زۆر بون و سێ هەزار جەنگاوەر بون، کە لەوانەیە ئەو ژمارەیە لە جەنگاوەران لە مەدینەدا نەبوبێ، چونکە خەڵکی لە سەنگەر و شار و وڵاتە رزگارکراوەکاندا بون.

زۆرێکیان کەنارگیریان لە فیتنە کرد

لەگەڵ ئەوەشدا زۆربەی هاوەڵان کەنارگیریان لە فیتنە کرد و لە ماڵەکانیان نەهاتنە دەرەوە، ئەو کەسەش کە دەهاتە نوێژ لە مزگەوت بە شمشێرەوە دەهات.

ئەگەریش ئەو هاوەڵانە بیانویستایە ئەو لەڕێدەرچووانە لە ماڵی (عوسمان) دووربخەنەوە، لەوانەیە نەیاتوانیبایە!

منداڵانی هاوەڵان بەرگریان لە عوسمان کرد

پاشان گەورە هاوەڵان، وێنەی (عەلی) و (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ

کوڕەکانیان ناردە لای (عوسمان)ﷺ، بۆ ئەوەی لەگەڵی بن و بەرگری لە ماڵەکەی بکەن، ئەو کوڕانە بە باشترین شێوە بە ڕۆڵی خۆیان هەستان و دەستیان کرد بە شەڕکردن لەگەڵ لەڕێدەرچووەکان، تا ئەو کاتەی (عوسمان)ﷺ داوای لێکردن و سوێندی لێخواردن لە جەنگ کردن نەوەستان!

هیچ هاوەڵێك بە کوشتنی عوسمان ڕازی نەبوو

بەڵام ئەوەی هەندێ لە خەڵکی باسی دەکەن لەوەی کە هەندێ لە هاوەڵان . وەك (عەلی و طەڵحە و زوبەیر)ـ ﷺ (عوسمان)یان تەسلیم و سەرشۆڕ کرد و، ڕازی بون بە کوشتنی، ئەوە شتێکی پوچ و ناڕەوایە.

هیچ یەکێك لە هاوەڵان ڕازی نەبووە بە کوشتنی (عوسمانﷺ) ، بەڵکو هەموو هاوەڵێك کوشتنەکەی پێ ناخۆش بووەو ڕیسوای کردووەو جنێوی داوە بەوانەی جێبەجێیان کرد، بەڵام هەندێکیان ئاواتەخواز بون ئەگەر (عوسمانﷺ) خۆی لەکار بخستایە، وەکو (عەمماری کوڕی یاسر).[1]

ڕەزای خوا لە شەهیدی ماڵەکەی (شهید الدار)، (عوسمانی کوڕی عەففان) بێ و بە ڕازیبونی خۆی شادی بکا، خوای گەورەش لە سەرجەم هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ڕازی بێت...

١ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٤: ١٩٧-١٩٨، بە دەستکاری داڕشتن و کورتکردنەوەی، بەڵام ئەمە ناوەڕۆکی وتەکانی (ابن كثير)ە.

ترۆسکی پێنجەم

عەلی کوڕی ئەبوطالب، لەنێوان جێنشین بون و شەهیدبوندا.

خەواریجە سەبەئیەکان توانیان عوسمانی کوڕی عەففانﷺ بکوژن، ئەوەش لەپێش ئاوابونی خۆر لە ڕۆژی هەینی هەژدەی مانگی (ذی الحجة)ی ساڵی ٣٥ی کۆچی بوو.

سەبەئیەکان مەدینە داگیر دەکەن

لەو کاتەدا فەرمانڕەوای سەبەئییەکان لە مەدینەدا (غافقی کوڕی حەربی عەککی) بوو، شەیتانی ڕاستەقینەیان (عبداللەی کوڕی وەهەبی کوڕی سەبەء)یان لەگەڵدا بوو.

لە ڕۆژانی گەمارۆی عوسمان و ڕۆژانی دوای شەهیدبونی، غافقی کوڕی حەرب فەرمانڕەوای کرداری مەدینە بوو، واتە شاری مەدینە لەو کاتەدا لەژێر دەسەڵاتی خەواریجە سەبەئیەکان بوو.

ناکۆکی سەبەئیەکان لەسەر خەلیفەی نوێ

لەپێش کوژرانی عوسمان، سەبەئیەکان لەنێوان خۆیاندا کۆك نەبون لەسەر ئەوەی لەدوای عوسمانﷺ کێ ببێتە جێنشین، بەڵکو لەسەر دانانی جێنشینی تازەش ناکۆك بون.

ئێمە ئەوە دەزانین کە سەبەئیەکان سێ کۆمەڵ بون لە میصرو کوفە و بەصرە، سەبەئیەکانی میصری هەواداری (عەلی کوڕی ئەبوطالب)ﷺ بون و سەبەئیەکانی کوفە هەواداری (زوبەیری کوڕی عەوام)ﷺ بون و سەبەئیەکانی بەصرەش هەواداری (طەڵحەی کوڕی عبیداللە)ﷺ بون.

سەبەئیەکان تەنها لەسەر کوشتنی عوسمانﷺ و شێواندنی ژیانی موسڵمانان و دروستکردنی دووبەرەکی لەنێوانیاندا کۆك بون، لەبەر ئەوە بەدوای دانانی جێنشینێك لەدوای عوسمانﷺدا نەدەگەڕان.

موسڵمانەکان بەبێ جێنشینن، ئەمە یەکەم جارە شتی وا روو بدات، چەند ڕۆژێك بەسەر کوژرانی جێنشینەکەیاندا تێپەڕی، ئایە سەرکردە سەبەئیەکان دەبێ چی بکەن؟ شەیتانەکانیان وێنەی (عبداللەی کوڕی

سەبەء) و (غافقی کوڕی حەرب) و (ئەشتەری نەخەعی) و (حەکیمی کوڕی جەبەلە) دەبێ چۆن هەڵسوکەوت بکەن؟ پێویستە کارێك بکەن ئەو گرفتەی پێ چارەسەر بێ.

گەورە هاوەڵان بانگەشەی سەبەئیەکان بۆ بەیعەت پێدان ڕەت دەکەنەوە

سەرکردە سەبەئیەکان پێنج ڕۆژ بەردەوام بون و پەیوەندیان دەکرد بە گەورە هاوەڵەکان و داوای ئەوەیان لێ دەکردن کە یەکێکیان ببێت بە جێنشین و ئەوانیش بەیعەتی بدەنێ. بەڵام هاوەڵە بەڕێزەکان قسەی سەبەئیەکانیان ڕەت دەکردەوەو پەسەندیان نەدەکرد، بەڵکو نەفرەتیان لێدەکردن لەوەی کە هەستان بە کوشتنی عوسمانﷺ.!!

عەلی و طەڵحە و زوبەیر بەیعەتی سەبەئیەکان ڕەت دەکەنەوە

لەو (دە) کەسەی کە مژدەی بەهەشتیان پێدرابوو پێنجیان لەژیاندا مابون، ئەوانیش (عەلی کوڕی ئەبوطالب) و (طەڵحەی کوڕی عبیداللە) و (زوبەیری کوڕی عەوام) و (سەعدی کوڕی ئەبو وەقاس) و (سەعیدی کوڕی زەید)ﷺ، بەڵام ئەوانی تر کۆچی دواییان کردبوو کە ئەم پێنجە بون: (ئەبوبەکر) و (عومەر) و (عوسمان) و (ئەبوعبیدەی عامری کوڕی جەڕاح) و (عبدالرحمنی کوڕی عەوف)ﷺ.

سەبەئیەکانی میصر دەچنە لای (عەلی کوڕی ئەبوطالب)ﷺ چونکە هەواداری ئەوبون و داوای لێ دەکەن کە ڕازی بێت و بەیعەتی بدەنێ و بیکەن بە جێنشین، بەڵام داواکەیان ڕەت دەکاتەوەو خۆی لێیان بەری دەکا و نەفرەتیان لێ دەکات.

سەبەئیەکانی کوفەش دەچنە لای (زوبەیر)ﷺ و داوای ئەوەی لێ دەکەن ببێت بە جێنشین، ئەویش داواکەیان ڕەت دەکاتەوەو خۆیان لێ بەری دەکا و نەفرەتیان لێ دەکات.

سەبەئیەکانی بەصرەش دەچنە لای (طەڵحە)ﷺ و داوای ئەوەی لێ دەکەن، ئەویش ڕەتی دەکاتەوە و خۆی لێیان بەری دەکا و نەفرەتیان لێ دەکا.

چەند جار ئەو هەوڵانەیان لەگەڵ ئەو سێ هاوەڵەدا دووبارە کردەوە، بەڵام ئەوان لەسەر ڕەت کردنەوەی داواکەیان سووربون.

سەبەئیەکان دەچنە لای سەعیدی کوڕی ئەبو وەقاص بۆ جێنشینایەتی

لێرەدا قسەی هەرسێ کۆمەڵەکە بوو بە یەك لەسەر ئەوەی (عەلی) و (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ بەلاوە بنێن و هیچ کام لەو سیانە هەڵنەبژێرن و بچن بۆ لای هاوەڵی چوارەم، ئەویش (سەعدی کوڕی ئەبو وەقاص)ەﷺ.

لەو سەردەمەدا (سەعد) و (سەعیدی کوڕی زەید)ﷺ خۆیان لەو ئاژاوەیەدا کەنارگیر کردبوو، لە پارچە زەویەك کە هەیان بوو لە ناوچەی (العقیق)ی نزیك مەدینە نیشتەجێ ببون.

سەبەئیەکان بە سەعدیان وت: تۆ خاڵۆی پێغەمبەری خواﷺ و یەکێکی لەو (دە)کەسەی مژدەی بەهەشتیان پێدراوە و پێغەمبەرﷺ کە کۆچی دوایی کرد لە تۆ رازی بوو و، (عومەر)ﷺ تۆی کردبووە ئەندامی شورا و ئێمەش لەسەر تۆ کۆبوینەتەوە و کۆین لەسەرئەوەی بەیعەتت بدەینێ و بتکەین بە فەرمانڕەوای بڕواداران، جا هەستە و با بەیعەتت بدەینێ.

سەعد داواکەیان رەت دەکاتەوە

سەعدﷺ بەم شێوەیە وەڵامی داواکەی دانەوەو وتی: هەر لەو کاتەی شورا کۆبوەوە و بەیعەتیان دا بە عوسمان من و (ئیبن عومەر) ای‌ی دەرچووین، من هەرگیز پێویستم بەمە نیە.

دواتر ئەم دێرە شیعرەی گوت:

لا تخلطن خبيثات بطيّبة   واخلع ثيابك منها وانجُ عُريانا[1]

کاتێك گوێبیستی رەتدانەوەی سەعد بون روویان کردە (عبداللەی کوڕی عومەر)ﷺ و پێیان وت: تۆ کوڕی (عومەری کوڕی خەتتاب)ی، تۆ بەم کارە هەستە..

ئیبن عومەر داواکەیان رەت دەکاتەوە

ئەویش بەم شێوەیە وەڵامی دانەوە:

ئەم کارە تۆڵەی هەیە، بەخوا من خۆمی تێدا هەڵناقورتێنم.

سەبەئیەکان واقیان وڕما بە رەت کردنەوەی هەر پێنج هاوەڵەکە بۆ قبوڵ کردنی خەلافەت و دانیشتن بۆ بەیعەتدان لە ژێر شمشێری

---

١ ـ ماناکەی ئەوەیە: پیسەکان بە پاك تێکەڵ مەکە، جلەکانت فرێدە و بە رووتی خۆت رزگار کە.

سەبەئیەکان و لەژێر داگیرکردنیان بۆ مەدینە. هەوڵەکانی سەبەئیەکان کە پێنج رۆژی خایاند بێئاکام بوو.!!

لە کارەکەشیان سەرسام بون و نەیاندەزانی چی بکەن.

عەلی داوای هەندێك لە هاوەڵان رەت دەکاتەوە بۆ بەیعەت پێدان

هەندێ لە موسڵمانان-کە سەبەئی نەبون- چوون بۆ لای (عەلی کوڕی ئەبوطالب)ﷺ و داوایان لێ کرد ببێتە جێنشین، ئەویش رەتی کردەوە و، داوای لێکردن جێنشینایەتی بە شورا بێ و پێی وتن: عومەر پیاوێکی پیرۆز بوو، دانانی جێنشینی کردە شورا، لەسەر خەڵکی پێویستە کۆ ببنەوەو راوێژ بکەن، بۆ ئەوەی جێنشینی خۆیان دەستنیشان بکەن.

هەندێك لە موسڵمانان وتیان: ئەگەر خەڵکی گەڕانەوە بۆ شارەکانی خۆیان و جێنشین هەڵنەبژێردرا، ئەوکاتە مەترسی ناکۆکی خەڵکی و پشێوی ئوممەت لەئارادا دەبێت، پێویستە هەرچیزووترە جێنشین هەڵبژێرین..

هەوڵ و تەقەلای سەبەئیەکان بۆ هەڵبژاردنی جێنشین پێنج رۆژ بەردەوام بوو، لە رۆژی شەممەوە تاوەکو رۆژی چوارشەممە، بێ ئەوەی ئەنجامێکی هەبێ.[1]

سەبەئیەکان خەڵکی مەدینە کۆردەکەنەوە

لە رۆژی شەشەمدا، کە دەکاتە رۆژی پێنج شەممەی (٢٤)ی (ذي الحجة)، سەبەئیەکان خەڵکی مەدینەیان بە زۆر لەمزگەوت کۆکردەوە.

(طەڵحە) و (زوبەیر) و (سەعد)ﷺ لەگەڵ خەڵکە کۆبووەوەکە نەبون، چونکە بۆ سەر زەویەکانیان لە دەرەوەی مەدینە دەرچووبون.

پاش کۆکردنەوە پێیان وتن: ئەی خەڵکی مەدینە! ئێوە ئەهلی راوێژن، لەم ئوممەتەدا ئێوە ئەهلی حەل و عەقدن، بە رەزامەندی ئێوە پێشەوا جێگیر دەبێت، فەرمانی ئێوە لای ئوممەت جێبەجێ دەکرێت، پیاوێك لەخۆتان هەڵبژێرن و بەیعەتی جێنشینایەتی پێ بدەن، ئێمەش دواتان دەکەوین و هاودەنگ دەبین لەسەر ئەو کەسەی هەڵی دەبژێرن!

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٣٢-٤٣٣

مۆڵەتی دوو ڕۆژیان دەدەن بۆ هەڵبژاردنی خەلیفە

دوای ئـەوە هەڕەشـەیان لـە خـەڵکی مەدینـە کـرد و وتیـان: دوو ڕۆژ کاتەکەتان بۆ دوا دەخەین بۆ ئەوەی جێنشین هەڵبـژێرن.. سوێند بەخوا ئەگەر لەم دوو ڕۆژەدا جێنشین هەڵنەبژێرن، ئەوا ئێمە (عەلی) و (طەڵحە) و (زوبەیر) و خەڵکانێکی زۆر لە ئێوە دەکوژین!![1]

خـەڵکی مەدینـە لـەوە ترسـان خەواریجـە سـەبەئیەکان هەڕەشـەکانیان جێبەجێ بکەن، چونکە ئەوانە خەڵکێکی پیاوکوژن، پێشتر فەرمانڕەوای ئیمانداران (عوسمان)یانﷺ کوشت، چی ڕێیـان لێ دەگرێت هەڕەشـەکانیان جێبەجێ نەکەن؟

باروداۆخی هەڵبژاردنی عەلی بۆ جێنشینایەتی

لـەم بارودۆخـە خەماویـەدا و، لـەو کاتـەی کـە سـەبەئیەکان مەدینـەیان داگیر کردووە و، زۆریـان لـە خەڵکەکـەی کـردووە کـە جێنشـین هەڵبـژێرن، خەڵکی مەدینە ڕوویان کردە (عەلی کوڕی ئەبوطالب)ﷺ.

بارودۆخەکە بارودۆخی زۆرکردن و تۆقاندن بوو، لەلایـەن ئـەو کۆمەڵـە بکوژە خەواریجانەوە، ئەگەر لە ماوەی دیاریکراودا جێنشین هەڵنەبژێرن، ئەوا مەرگ چاوەڕوانی خەڵکی مەدینە دەکات!!

گفتوگۆی نێوان عەلی و خەڵکی مەدینە

خەڵکی مەدینە چوون بۆ لای (عەلی کوڕی ئەبوطالب)ﷺ و پێیـان وت: وەرە بـا بەیعـەتت بـدەینێ!! نـابینی ئیسـلام چـی بەسـەر هـاتووە؟ نـابینی تووشی چی بووین؟ ئەو کۆمەڵە نابینی؟

(عەلی)ﷺ وەڵامی دانەوەو وتی: وازم لێبێنن و بچن یەکێکی تر دابنێن، چونکە ڕوبەڕوی کارێك بووینەتـەوە چەند ڕوویـەکی هەیە و چەند ڕەنگی هەیە، دڵ پێی هەڵناستێت و ژیریەکان لەسەری جێگیر نابن!!

پێیان وت: بۆ خـوا داوات لێدەکەین کە ڕازی بیت بەیعەتت بدەینێ و بـەم کـارە هەڵبسـتی، ئایـا ئـەوە نـابینی کـە ئێمـە دەیبیـنین؟ ئایـا ئیسـلام نابینی! ئایا ئاژاوەکە نابینی! ئایا لە خوا ناترسێی!!!

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٣٣-٤٣٤

عەلی رازی دەبێ بەوەی بەیعەتی بدەنێ

عەلی‌ﷺ لەبەردەم ئەو هەموو هەوڵ و پێداگیریانەی گەورە هاوەڵاندا ناچار بوو پاشگەز بێتەوە و داواکەیان وەربگرێت.

پێی وتن: ئەوە بزانن من ئەگەر وەڵامی داواکەتانم داوە و رازی بووم بە بەیعەتتان، ئەوکاتە رای خۆم بەسەرتاندا دەسەپێنم، دەتانخەمە سەر ئەوەی دەیزانم، ئەگەریش وازم لێبێنن و کەسێکی تر هەڵبژێرن، ئەوە لەلای من چاکترە و من یەکێکم وەك ئێوە.. من گوێڕایەڵترین و ملکەچترینتانم بۆ هەر کەسێ کە ئێوە بیکەن بە فەرمانڕەوا.

کۆبونەوەی هەینی لە مزگەوت بۆ بەیعەت دان بە عەلی

ئەو ڕۆژە بڵاوەیان لێکرد و ڕێکەوتن لەسەر ئەوەی بەیانی یەکتری ببینن کە ڕۆژی هەینییە و ڕۆژی کۆتایی مۆڵەتەکەی سەبەئیەکانە بۆیان.

سەبەئیەکان بەوەیان زانی کە خەڵکی مەدینە روو دەکەنە مزگەوت بۆ بەیعەت دان بە (عەلی)ﷺ، کاتی بەیعەت دانەکەشیان زانی کە هەینییە و لەناو مزگەوتدایە.

دڵخۆشی سەبەئیەکانی میصر و تورەبونی سەبەئیەکانی کوفە و بەصرة

سەبەئیە مصریەکان-و لەگەڵ ئەوانیشدا سەری ئاژەوەگێڕیەکە (عبداللەی کوری سەبەء)، کە هەر ئەوانیش بون (عوسمان)یانﷺ کوشت- دڵخۆش بون، چونکە هەواداری (عەلی) بون و، هەڵبژاردنی (عەلی)ﷺ بە فەرمانڕەوای بڕواداران بە سەرکەوتنێکی خۆیان دەزانی بەسەر سەبەئیەکانی دیکەدا.

لەو کاتەی ئەمانە دڵخۆش بون، بەڵام سەبەئیەکانی کوفە لە (زوبەیر)ﷺ تورە بون چونکە بە جێنشینی رازی نەبوو، هەروەها سەبەئیەکانی بەصرەش لە (طەڵحە)ﷺ تورە بون لەبەر هەمان هۆ.

هەر یەك لەم دوو کۆمەڵە خۆیان بە دۆڕا و شکست خواردوو دەزانی، چونکە نەیانتوانیوە ئەو کەسە بکەنە جێنشین کە دەیانویست و هەواداری بون.

ئامادەکردنی طەڵحە و زوبەیر بۆ بەیعەت دان بە عەلی

بەمەش سەبەئیەکانی بەصرە و کوفە بونە شوێنکەوتەی سەبەئیەکانی میصر و پارچەیەك لەوان.

بەڵام سوور بون لەسەر بەیعەت دان بە جێنشینی تازە و کۆتایی هێنان

بەم گرفتە.

سەبەئیەکان وتیان: پێویستە بەیعەت بە (عەلی) بدرێ، چونکە خەڵکی مەدینە ئەویان دەوێت، دەبێ هەموو بەیعەتی پێ بدەن، بە (طەڵحە) و (زوبەیر)یشەوە.

لەو کاتەدا (زوبەیری کوڕی عەوام)ﷺ لە دەرەوەی مەدینە بوو، سەبەئیەکی بەصراییان نارد تا بیهێنێتەوە، تا لە ڕۆژی هەینیدا ئامادەی بەیعەتی (عەلی)ﷺ بێت، ئەوەبوو سەرکردەی سەبەئیەکانی بەصرە (حەکیمی کوڕی جەبەلە) لەگەڵ کۆمەڵێکدا چوون بۆ لای و بەزۆری و بە زەبری شمشێر هێنایانەوە، تا ئامادەی کۆبوونەوەکەی بەیعەت بێت.

(طەڵحەی کوڕی عبیداللە)ﷺ لە دەرەوەی مەدینە بوو، سەبەئیەکی کوفەییان نارد تا ئامادەی بەیعەتی (عەلی)ﷺ بێت لە ڕۆژی هەینیدا، ئەوەبوو سەرکردەی سەبەئیەکانی کوفە (الاشتر النخعي) لەگەڵ کۆمەڵێکدا چوون بۆ لای و بەزۆری و بە زەبری شمشێر هێنایانەوە تا ئامادەی کۆبوونەوەکەی بەیعەت بێت.

کۆبونەوەی ڕۆژی هەینی ٢٥ زوالحجە لە مزگەوتی پێغەمبەر

لە ڕۆژی هەینی، (٢٥)ی ذي الحجة،ساڵی (٣٥)، هاوەڵان لە مزگەوت کۆبونەوە، لەژێر پاسەوانی و دەسەڵاتی سەبەئیەکاندا بون کە بە شمشێرەوە بەسەر سەریانەوە وەستابون!!.

(عەلی کوڕی ئەبوطالب)ﷺ هات و چووە سەر مینبەر و گوتی: خەڵکینە! ئەمە کاری ئێوەیە، کەس حەقی تێدا نیە، تەنها ئەو کەسە نەبێت کە ئێوە دەیکەن بە فەرمانڕەوا و بەیعەتی دەدەنێ.

عەلی کاروباری جێنشینی دەداتە دەست ئەهلی حەل و عەقد

دوێنێ لەسەر بڕیارێك یەکترمان بەجێ هێشت، ئەگەر ویستتان لەسەر بێت ئەوە بۆتان دادەنیشم و بەیعەتم دەدەنێ و لەسەر بڕیارەکەی دوێنێ دەڕۆین، ئەگەریش ئەوە بەباش نازانن، هەرکەسێك حەز دەکەن هەڵیبژێرن، من هیچ شتێك لە دڵمدا نابێت بەرامبەر بەکەس و، لەگەڵ ئێوەشدا بەیعەتی دەدەمێ!!.

هاوەڵان وتیان: ئێمە لەسەر ئەو بڕیارەی دوێنێین و ڕازین کە تۆ ببینە فەرمانڕەوای بڕواداران، دەستت بێنە با بەیعەتت بدەینێ.

(عەلی)ﷺ دانیشت بۆ بەیعەت پێدان، هاوەڵانیش بەرەو پیری چوون و بەیعەتیان پێدا.

بەیعەتدانی هەموو هاوەڵانی مەدینە بە عەلی

ئەو هاوەڵانەش کە خۆیان لە فیتنەکە بەدوور گرتبوو، وەك (سەعدی کوڕی ئەبو وەقاص) و (سەعیدی کوڕی زەید) و (عبداللەی کوڕی عومەر) و (ئوسامەی کوڕی زەید) و (موحەممەدی کوڕی مەسلەمە) و ئەوانیتر، بەیعەتیان پێدا–خوا لەهەموویان ڕازیبێت.

بەم شێوەیە لەلایەن هەموو هاوەڵانەوە بەیعەت بە عەلی درا و، کەسیان لە بەیعەت دوانەکەوتن، دوای ئەوان هەموو خەڵکی بەیعەتیان پێدا، لەگەڵ ئەوانیشدا هێزە سەبەئیەکانیش کە مەدینەیان داگیرکردبوو.

هەندێك لە هاوەڵان لە کاتی بەیعەت پێدانەکە پێیان وت: بەیعەتت دەدەینێ لەسەر بەرپاکردنی کیتابی خوا لە نزیك و لە دوور، لە بەهێزی و بێهێزیدا. ئەویش لەسەر ئەوە بەیعەتی لێ وەرگرتن.[1]

دوای ئەوەی خەڵکەکە بەیعەتیان پێدا، هەستا و وتارێکی بۆ خەڵك دا و، گوتی:

وتاری عەلی لەدوای بەیعەت پێداندا

((خوای گەورە کیتابێکی ڕێنیشاندەری دابەزاندوە، چاکە و خراپەی تێدا ڕونکردۆتەوە، ئێوەش کار بە چاکە بکەن و واز لە خراپە بهێنن، فەرزەکان لەسەرتان پێویستە، بۆ خوا جێبەجێی بکەن، دەتانگەیەنێتە بەهەشت.

خوای گەورە هەندێك سنوری حەرام کردووە کە ئاشکران، سنوری موسڵمانیشی لەسەروو هەموو سنوورەکانی ترەوە داناوە، موسڵمانانیشی بە دڵسۆزی و یەکخواپەرستی یەوە پەیوەست کردووە.

موسڵمانیش ئەو کەسەیە کە موسڵمانان لە زمان و دەستی سەلامەت بن تەنها بە حەق نەبێت، ئازاردانی موسڵمانیش حەڵاڵ نیە، تەنها بەوە نەبێت

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٣٤-٤٣٥

که خوای گەورە لەسەری پێویست کردووە.

دەستپێشـــخەری بکـــەن لـــە کاروبـــاری خەڵکیـــدا، تایبەتمەنـــدی هەریەکێکتان مردنە، لەراستیدا خەڵکی لە بەردەمتانە و ڕۆژی دواییش لە پشتەوە دەورەی داون، جا باری خۆتـان سوك بکـەن، پێـی دەگـەن، بەڵام خەڵکی چاوەڕوانی دواییینیانن.

بەندەکانی خوا! لە بەندە و زەوی خوادا ترسی خواتان هەبێت، ئێوە لە هەموو شتێك لێتان دەپرسرێتەوە، هەتا لە پارچە زەوی و ئاژەڵانیش.

گوێڕایەڵی خوای گەورە بن و لە فەرمانی دەرنەچن، ئەگەر چاکەتان دیت وەری بگرن و، ئەگەر خراپەتان دیت وازی لێبێنن.

خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ: بیر لەو دەمە بکەنەوە کە ئێوە لەم وڵاتەدا کەمێکی بێدەسەڵات بون" ترستان هەبو خەڵکیتر دەرتان بکەن و بێ جێ وڕێ بمێننەوە. پەنای دان و یاریـدەی دان و سـەرکەوتن و ڕۆزی پـاك و ڕەوای پێـدان، بەشـکە شوکرانەبژێر بن.﴾الأنفال/٢٦.))[١]

بەیعەتەکەی عەلی بەپێی بنەما شەرعیەکان دروستە

بەم شێوەیە بەیعەتی (عەلی کوڕی ئەبوطالب)ﷺ تەواو بوو، بەیعەتێکی ڕاست و دروست بوو بەپێی بنەماکانی ئیسلام و، لەلایەن ئەهلی ڕاوێژ و ئەهلی حەل و عەقد لە موسڵمانان و، هیچ یەکێك لە خەڵکی مەدینە لە بەیعەتەکە بەدوا نەکەوت.

دەست گرتنی سەبەئیەکان بەسەر مەدینەدا و، هاتنە ناو سوپاکەیەوە لەوەو دوا، هیچ لێڵی یەك ناخاتە بەیعەتەکەی (عەلی)یەوەﷺ، چونکە پێویست بوو بەیعەت بە فەرمانڕەوایەکی بڕواداران بدرێت، تاکو دەنگی موسـڵمانان یـەك بخـات و، کاروباریـان بـەڕێوە ببـات، دوای ئـەوەش یەکلابێتەوە بۆ لێپرسینەوەو دادگایکردن و سزادانی ئەوانەی هەستان

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٣٦

بە خراپەكاری و، كوشتنی (عوسمان)ﷺ.

مادام ئەوانەی هەڵیانبژارد و پێی رازی بون و بەیعەتیان پێدا خاوەنی كارەكە بون و، ئەهلی حەل و عەقد و راوێژ لە هاوەڵان بون، كەواتە بەشێوەیەكی شەرعی و دروست بوەتە جێنشین.

عەلی داوای جێنشینایەتی نەكردوەو هەوڵی بۆ نەداوە

وا دەبینین شان دانەبەری (عەلی)ﷺ بۆ جێنشینایەتی، دوای داواكاری و سووربونی گەورەهاوەڵان و موسڵمانە چاكەكان بوو، دوای ئەوەی رەتی كردەوە و لەخۆی قەدەغە كرد، بەڵام لە كۆتاییدا هاتە سەر ویست و ئیرادەی ئەوان! ئەو داوای جێنشینی نەكرد و، نەیویست و هەوڵی بۆ نەدا، پیلانی لەسەر (عوسمان)ﷺ نەگێڕا تا جێنشینایەتی پێی بگات، وەك هەندێ لە مێژوونووسە درۆزنە دەمهەڵبەستەكان هەڵی دەبەستن!!

رازیبونی بە جێنشینایەتی بۆ پاراستنی بەرژەوەندی ئوممەت و قوربانی دان لەپێناویدا بوو

وا دەبینین رازیبونی (عەلی)ﷺ بە جێنشینێتی، داكۆكی كردن بوو لە رزگاركردنی موسڵمانان و، كۆكردنەوەی قسەیان و، چارەسەری گرفتەكەیان، دەیزانی كە جێنشینایەتی لەدەستدانە نەك دەستكەوت، تێكۆشانە نەك قازانج، دەردەسەری و ماندوبونە نەك بەرژەوەندی و سودوەرگرتن!.

(عەلی)ﷺ بە وەرگرتنی جێنشینایەتی، دەیزانی ئەوەی پێی هەڵدەستێت چییە، هەستی بە مەترسیەكەی دەكرد، سەرەنجامەكەی لەبەرچاوبوو، رازیش بوو بەم رێگە سەخت و دڕكاویەدا گوزەر بكات و، بە هەموو شتێك قوربانی بدات بۆ بەرژەوەندی ئوممەتەكەی.

(عەلی كوڕی ئەبوطالب)ﷺ دەیتوانی دەست لە كارەكە بكێشێتەوە و، دورەپەرێزی هەڵبژێرێ- هەروەك چۆن هاوەڵە بەرێزە پایەبەرزەكان كردیان- و بەمەش حەسانەوە و سەلامەتی و رزگاربونی بۆ خۆی هەڵدەبژارد، ئەگەر بشی كردبایە گوناهبار یان كەمتەرخەم نەدەبوو.

بەڵام كێ بۆ ئوممەت دەبێ؟ كێ بۆ یەكخستنی دەنگیان دەبێ؟ كێ بۆ بەڕێوەبردنی كاروباریان دەبێ؟

(عەلی)ﷺ بە وەرگرتنی جێنشینایەتی، سەختترین چارەسەر و،

توندترین لای هەڵبژارد و، بەرژەوەندی ئوممەتی خستە سەرووی بەرژەوەندی تایبەتی خۆی، بەمەش جێنشینیەکەی قوربانیدانێکی مەزن بوو!!!

کاتێ بەیعەتەکەی (عەلی)ﷺ تەواو بوو، سەبەئیەکان پێیان وت:

خُذْها إلَيْكَ وَاحْذَرَنْ أَبا الحَسَنْ — إنَّا نُمِرُّ الأمْرَ إمْرارَ الرَّسنْ

صَوْلَةَ آسادٍ كاسدادِ السُّفُن — بِمَشرفِيّاتٍ كَغُدْرانِ اللَّبَنْ

ونَطْعَنُ المُلْكَ بِلِين كالشَّطَنْ — حَتَّى يَمُرَّنَّ عَلَى غَيْرِ عَنَنْ

بەمەش رایان گەیاند کە چونەتە ناو سوپای (عەلی)یەوەﷺ و سەربازی ئەون، گوێڕایەڵ و ملکەچی ئەون، لەگەڵیدا جەنگی ئەوانە دەکەن کە لەفەرمانی دەردەچن و دژی دەوەستن.

ئەوان بەم کارەیان بەرژەوەندی خۆیان دەویست، تا موسڵمانان لێیان بەئاگا نەیەنەوە و نەتوانن لێیان بپرسنەوە و لەسەر کوشتنی (عوسمان)ﷺ، سزایان بدەن.

بونیان لە سوپاکەی عەلی بنەڕەتی گرفتەکەیەتی

ئەمەش بنەڕەتی گرفتەکەی (عەلی کوڕی ئەبوطالب)ﷺ بوو، کە بووە هۆی جیاواز بون لەگەڵ (معاویە) و، پاشان (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ و، پاشان روودانی چەند جەنگێك..

(عەلی)ﷺ بەم شێوەیە وەڵامی وتەکەی پێشووی سەبەئیەکانی دایەوە:

إنِّي عَجَزْتُ عَجْزَةً لا أعْتَذِرْ — سَوفَ أكيسُ بَعْدَهَا وأسْتَمِرّ

أرْفَعُ مِن ذَيْلِيَ مَا كُنْتُ أجُرّ — وأجْمَعُ الأمرَ الشَّتِيتَ المُنْتَشِرْ

إنْ لَمْ يُشاغِبْني العَجولُ المُنْتَصِرَ — أوْ يَتْرُكوني وَالسِّلاحُ يُبْتَدَرَ[1]

کراسەکەی عوسمان و پەنجەکانی خێزانەکەی لە شامدا

لە ماوەی نێوان کوشتنی (عوسمان)ﷺ و بە جێنشین بونی (عەلی)داﷺ، (نوعمانی کوڕی بەشیری ئەنصاری) لەمەدینە بەرەو شام دەرچوو بۆ لای (موعاویە)ﷺ و، ئەو کراسەی (عوسمان)ی لەگەڵ خۆی برد کە کاتی

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٣٧.

کوڕانی لەبەریدابوو، کە بە خوێن بوو، هەروا پەنجەکانی (نائلە)ی خێزانی (عوسمان)یشی لەگەڵ خۆی برد کە لەکاتی بەرگری کردن لە (عوسمان) پڕابوو.

(موعاویە)ش کراسەکەی (عوسمان) و پەنجەکانی (نائلە)ی لە مزگەوت هەڵواسی و موسڵمانانیش لە دیمەشق دەهاتن و کاری تێدەکردن و بۆ خەلیفە شەهیدەکەیان دەگریان!.

بەڵێنیان دەدا کە تۆڵەی (عوسمان) بسەننەوە و، تۆڵە لەو خەواریجە سەبەئیانە بکەنەوە کە کوشتویانە.

لەو هاوەڵە بەڕێزانەی کە لە دیمەشقدا هانی تۆڵەسەندنەوە لە بکوژانی (عوسمان)یان دەدا: (عوبادەی کوڕی صامیت) و ((ئەبودەرداء) و (ئەبو ئومامەی باهلی) بوو.[1]

طەڵحە و زوبەیر داوای سزادانی بکوژان لە عەلی دەکەن

کاتێ (عەلی) بەیعەتی پێدرا، (طەڵحە) و (زوبەیر) و هەندێ هاوەڵی تر چوونە لای و پێیان وت: ئێمە کاتێ بەیعەتمان بەتۆ دا مەرجمان ئەوەبوو کە سنوورەکان(حدود) بەرپا بکەیت، ئەوانەش کۆمەڵی خەواریجەکانن و بەشدارییان لە کوشتنی (عوسمان)دا کردووە، دەمانەوێت حەدیان لەسەر جێبەجێ بکەیت.

وەڵامی عەلی بۆیان و بەڵگەی دواخستنی

(عەلی) وەڵامی دانەوە: براکانم! من بێئاگا نیم لەوەی ئێوە دەیزانن، بەڵام چی بکەم لەگەڵ ئەم کۆمەڵە پیاوکوژە، لەکاتێکدا ئەوان دەستیان بەسەر مەدینەدا گرتووە،دەسەڵاتیان بەسەرماندا هەیە و دەسەڵاتمان بەسەریاندا نیە، ناتوانین ڕوبەڕوویان ببینەوە یان ناڕەزاییان بەرامبەر دەربڕین، جا چۆن دەتوانین لێیان بپرسینەوە یان سزایان بدەین؟ کە هێزێکیشمان نیە بۆ ڕوبەڕووبونەوەیان؟ هەروەها بەندەکانیشتان لەگەڵیان هەڵساونەتەوە، دەشتەکیەکانیشتان چوونەتە ڕیزی ئەوانەوە، ئەوانە لەناو ئێوەن و چییان بوێت بەسەرتان دێنن و، چییان بوێت پێتانی دەکەن!!

ئایا هیچ بوارێك دەدۆزنەوە بۆ جێبەجێکردنی ئەوەی دەتانەوێ؟ ئایا

---

١ ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٧ : ٢٢٨.

ئێستا توانای لێپرسینەوە و سزادانی ئەوان لای ئێمە دەبینن؟

پاشان (عەلی) بە (طلحە) و (زوبەیر)ﷺ و ئەوانەی لەگەڵیاندا بون وتی: سوێند بەخوا (ان شاء الله) هەمان رای ئێوەم هەیە، لەوەی دەیڵێن لەگەڵتاندام، بەڵام کاری ئەو خەواریجانە کاری نەفامیە و، هێزیان هەیە و، لایەنگریان لەگەڵدایە و، لە وڵاتانەوە یارمەتیان بۆ دێت! ئێمەش لەژێر هێزی ئەواندایین!!

عەلی خەڵک دەکاتە سێ بەشەوە و داوای مۆڵەت پێدان دەکا

ئەگەر من بە رای ئێوە بکەم و ئەم کارە بوروژێنم و پەلەبکەم لە جێبەجێکردنی حەد لەسەریان، ئەوا خەڵك دەبنە سێ بەشەوە، بەشێکی هەمان رای ئێوەیان دەبێت و ئاماژە بە پەلەکردن لە سزادانیان و جێبەجێکردنی حەد لەسەریان دەکات.

بەشێکیش هەمان رای ئێوەیان نیە و، بەڵکو لەگەڵ خەواریجەکانە و سەریان دەخات.

بەشێکیش لەسەرخۆیی و پەلەنەکردن لە سزادانیان بەچاك دەزانێ و، داوای ئەوە دەکات چاوەڕوان بکرێت تا خەڵکەکە هێمن دەبنەوە و دڵەکان دەگەڕێنەوە شوێنی خۆیان و، ئەم تەم و مژە دەڕەوێتەوە، ئەوکاتە هەق دەسەنرێت و حەدەکان جێبەجێدەکرێت.

جا لێم بێدەنگ بن و مۆڵەتم بدەن هەتا باروودۆخەکە هێمن دەبێتەوە، دوای ئەوە بگەڕێنەوە تا حەدیان لەسەر جێبەجێبکەین.[1]

پەلەکردن لە سزادانی بکوژەکان یان دواخستنی

هاوەڵان لە مەدینە بوون بە دوو بەشەوە: بەشێکیان لەگەڵ بۆچونی (عەلی کوڕی ئەبوطالبﷺ) بون وەیانوت: ئێمە ئێستا ناتوانین بەسەر ئەم کۆمەڵە شەڕەنگێزەی بکوژانی عوسمان دا سەرکەوین، لەبەر ئەوە سزادانیان وجێبەجێکردنی حەد لەسەریان دوادەخەین تا ئەوکاتەی بەهێز دەبین.

بەشەکەی تریان ڕایان وابوو کە حەدیان لەسەر جێبەجێ بکرێت و

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٣٧ .

دوانەخرێت، ئەنجامەکەشی هەرچیەك بێت.

(طەڵحە) و (زوبەیر)یش ﷺ لەگەڵ بەشی دووەمدا بون.

ڕەتکردنەوەی فەرمانی عەلی بە دەرچوونی دەشتەکیەکان لە مەدینە

لەبەرامبەر پێداگیری ئەو هاوەڵانەی خاوەنی رای دووەم بوون کە دەبێ پەلەبکات لە جێبەجێکردنی سنوورەکان لەسەر بکوژانی (عوسمان) ﷺ، (عەلی) لە ڕۆژی سێیەمی جێنشینایەتیەکەیدا دەرچوو بۆ ناو خەڵکەکە و پێی وتن: ئەو دەشتەکیانەی لە مەدینە کۆبونەتەوە لەناو خۆتان دەریانکەن.

ئەو دەشتەکیانەی کە لەکاتی کوژرانی (عوسمان)دا لە بیابانەوە هاتبون بۆ مەدینە، فەرمانی پێکردن بگەڕێنەوە بۆ شوێنەکانی خۆیان و، پێی وتن: ئەی دەشتەکیەکان! بگەنەوە بە ئاوەکانتان.

خەواریجە سەبەئیەکان ئەم فەرمانەی ئەمیری بڕوادارانیان ڕەت کردەوە و، بە هەنگاوێکی ئەویان دانا تا هەرچی و پەرچی و خەڵکە سادەکەیان لێ جودا بکاتەوە و بۆیان یەکلا بێتەوە و، تۆڵەیان لێ بستێنێتەوە-کە هەرواش بوو-!.. جا هانی دەشتەکیەکانیان دا کە دەرنەچن و سەرپێچی بکەن، ئەوانیش بەقسەیان کردن.

عەلی نیشانی هاوەڵانی دا کە لە بەرامبەر سەبەئیەکاندا دەستەوسانن

(عەلی) ﷺ کە بینی سەبەئی و دەشتەکیەکان بەدەنگیەوە نەهاتن، بە سەغڵەتیەوە گەڕایەوە ماڵەوە، (طەڵحە) و (زوبەیر) ﷺ و هەندێك لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ چوونە لای.

پێی وتن: بینیتان؟ ئەوە ئێوە و ئەوە تۆڵەکەتان، دەبیستێننەوە، ئەوانە بکوژن! وتیان: ناتوانین!

ئەویش وتی:

وَلَوْ أَنَّ قَوْمِي طاوَعَتْني سَرَاتُهُمْ   أَمَرْتُهُم أَمْرَاً يُدِيخُ الأعاديا

طەڵحە و زوبەیر داوای دەرچوون دەکەن بۆ هێنانی سەرباز

دوای ئەوە (طەڵحە) ﷺ پێی وت: ئەی ئەمیری بڕواداران! ڕێم بدە بچم بۆ بەصرە، تا لەوێ هێز و سەرباز و ئەسپت بۆ بێنم یارمەتیت بدەن، تا بەسەر ئەو خەواریجە یاخیبوانەی مەدینەیان داگیرکردوە زاڵ بیت.

(زوبەیر) ﷺ پێی وت: ئەی ئەمیری بڕواداران، ڕێم بدە بچم بۆ کوفە، تا

لەوێ سوپا و سەربازت بۆ بێنم یارمەتیت بدەن.

(عـەلی)ﷺ بـە هـەردووکیانی وت: دەرفـەتم بـدەن بـیر لـە قسـەکانتان بکەمەوە![1]

ئەوانیش لەسـەر داواکردنـی دەرفـەت گلـەییان لێـی کـرد و، دەیانویسـت ڕێیـان بـدات تـا بچـن بـۆ بەصـرە و کوفـە سـەرباز بێـنن، تـا لـە چـنگی سـەبەئیەکان ڕزگاریـان بێـت و پەلەبکـەن لـە جێبـەجێکردنی حـەدەکان لەسەریاندا!

ئـەم هەڵوێسـت و گفتوگۆیـەی نێـوان ئـەو دوانـە و (عـەلی)ﷺ سـەرەتای نـاکۆکی بۆچـونەکانی نێوانیـان بـوو، ئـەوان دەیانویسـت پەلـەبکرێ لـە سزادانی بکوژەکان و ئەویش دەیویست چاوەڕوان بکرێ هەتا بارودۆخەکە هێمن دەبێتەوە.

پاشـان ڕووداوەکـان بـەدوای یەکـدا هـاتن و ناکۆکیـەکان کەڵەکـە بـون و (عەلی)یان سەرقاڵ کـرد لـەوەی بتوانێ ئـەم ئەرکە ئـەنجام بـدات، بەجۆرێك بەدرێژایی جێنشینیەکەی بۆی یەکلانەبوەوە.

لـە ڕۆژانـی یەکـەمی جێنشـینیەکەی (عـەلی)ﷺ، (مـوغیرەی کـوڕی شوعبە)ﷺ چووە لای و وەك ئامۆژگاریکار پێی وت: ئەمیری بڕواداران! تـۆ مـافی گوێڕایـەڵی و ئامۆژگاریـت لەسـەرم هەیـە" پەلـە مەکە لـە لادانـی ئـەو والییانەی کە (عوسمان) لەسـەر وڵاتـەکان دایناون، (موعاویە) لەسـەر شـام بهێڵەوە و مەیگۆڕە، (ئیبن عامر) لە بەصرە بهێڵەوە و مەیگۆڕە، والییـەکانی تـریش لەسـەر وڵاتـەکانیان بهێڵـەوە، دوای ئـەوەی گوێڕایـەڵت دەبـن و بەیعـەتت پـێدەدەن، بـە خۆیان و سـەربازەکانیانەوە، ئەوا ئەوکاتـە دەکرێ یان بیانهێڵیتەوە و یان بیانگۆڕیت!

بۆچونەکەی (موغیرە)ﷺ ڕاست و دروست بوو.

(عەلی)ﷺ پێی وت: لێم گەڕێ با تەماشا بکەم و بیربکەمەوە!.

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ :٤٣٧-٤٣٨ .

(موغیره)ﷺ گلەیی لە (عەلی)ﷺ کرد، چونکە یەکسەر بۆچوونەکەی وەرنەگرت و ڕاستەوخۆ کاری پێنەکرد، بە دڵشکاوی چووە دەرەوە.

گلەیی کردنەوە دەگەڕێتەوە

لە ڕۆژی دوای ئەوە چووەوە لای وئەمجارەیان ئامۆژگاریکار نەبوو، بۆیە بۆچوونەکەی دوێنێی هەڵوەشاندەوەو پێی وت: من وای دەبینم کە پەلە بکەیت لە لەکارخستنی (موعاویە) و (ئیبن عامر) و والیەکانی دی و، داوای بەیعەتیان لێبکەیت، تا بزانیت کێ لەگەڵتدایە و کێ لەگەڵتدا نیە، تا بزانیت کێ گوێڕایەڵە و کێ گوێڕایەڵ نیە.

کاتێ (موغیره)ﷺ لەلای (عەلی) چووە دەرەوە وتی: سوێند بەخوا دوێنێ ئامۆژگاریم کرد، کاتێ کە وەری نەگرت ئەمڕۆ فێڵم لێی کرد.[1]

(موغیره)ﷺ بە توڕەیی لە مەدینە بەرەو مەکە کەوتەڕێ، پاشان چوو بۆ طائف، لە هەموو فیتنەیەك خۆی بەلا دا، لەگەڵ هیچ لایەك لە لایەنەکان نەبوو: نە لەگەڵ (عەلی) بوو، نە لەگەڵ (طەلحە) و (زوبەیر) بوو، نە لەگەڵ (موعاویە) بوو، خوا لە هەموو هاوەڵان ڕازی بێت.

ئیبن عەباس پرسیار لە بۆچوونی موغیره دەکات

پاش دەرچوونی (موغیره)، (عبدالله‌ی کوڕی عەباس)ﷺ چوو بۆ لای (عەلی)، پرسیاری دەربارەی قسەکانی (موغیره) لێکرد.

(عەلی)ﷺ وتی: دوێنێ هات و ئەوەها و ئەوەهای وت، ئەمڕۆ هات ئاوەها و ئاوەهای وت!

(ئیبن عەباس)ﷺ وتی: ئەوەی دوێنێ ئامۆژگاری کردووی، بەڵام ئەمڕۆ فێڵی لێکردوویت!!

بۆچوونی ئیبن عەباس دەربارەی کردارەکانی عەلی

(ئیبن عەباس)ﷺ ڕاستی وت، بەڵکو ئەوە بوو کە (موغیره) ڕایگەیاند.

(عەلی) بە (ئیبن عەباس)ی وتﷺ: تۆ ڕات چی یە؟

(ئیبن عەباس)ﷺ ئامۆژگاری کرد و وتی: کاتێ (عوسمان) کوژرا، یان پێش کوژرانی، ڕام وابوو کە لە مەدینە دەربچیت و، بچیتە ماڵەکەت لە مەککە و دەرگا لەسەر خۆت دابخەیت.

کە موسڵمانان لەناو خۆیان دەشێوان، لەتۆ زیاتر کەسیان نەدەدیتەوە

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٣٨.

و، دەهاتن بۆ لات و تکایان دەکرد کە جێنشینی بگریتە دەست.

بەڵام ئێستا، دوای ئەوەی، ئەوەی ڕوویدا ڕوویدا، پاش کوژرانی (عوسمان)ﷺ، هەندێ لە بەنی ئومەییە بە کوشتنی (عوسمان) تاوانبارت دەکەن و، وا هەڵدەبەستن کە دەستت لەو کارەدا هەبووە، ئەمەش لەناو خەڵکدا بڵاو دەکەنەوە.

ئەوانەش هەمان داواکاری بەشێك لە خەڵکی مەدینە-وەك (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ-یان هەیە لە پەلەکردن لە سزادانی بکوژانی (عوسمان) و، تۆش ناتوانیت ویستەکەیان جێبەجێ بکەیت.

ئیبن عەباس ئاماژە بە هێشتنەوەی والیەکانی عوسمان دەکات

ئەمیری بڕواداران! وادەبینم کە والیەکانی (عوسمان)ﷺ لەسەر کاری خۆیان بهێڵیتەوە، بەتایبەتی (موعاویە) لەسەر شام بهێڵیتەوە، ئەگەر ئەوە نەکەیت، دەترسم گوێڕایەڵت نەبن و لە فەرمانت دەربچن و بە کوشتنی (عوسمان) تاوانبارت بکەن.

عەلی هەموو والیەکانی عوسمان لەکار دەخات و خەڵك بەش بەش بون

لە وەڵامی ئاماژەکەی (ئیبن عەباس)داﷺ-کە هەمان ڕای پێشوی (موغیرەی کوڕی شعبە)ﷺ بوو- (عەلی) وتی: هەر دەبێت والیەکان بگۆڕرێت و، والی دیکە لەسەر وڵاتەکان دابنرێ.[1]

والییە تازەکان بۆ شوێنی کارەکانیان بەڕێکەوتن، هەبوو کارەکەی کەوتە دەست و بۆی چووە سەر، هەشبوو ڕێگری کرا لە گەیشتن بە کارەکەی.

موسڵمانان لە وڵاتەکان بەش بەش بون، هەبوو بەیعەتی بە (عەلی) دا و چووە ژێر فەرمانیەوە، هەبوو ڕایدەگەیاند کە ناچێتە ژێر فەرمانیەوە تا بکوژەکانی (عوسمان)ﷺ سزا نەدات، هەبوو چاوەڕوانی دەکرد تا بزانێ کاروبارەکە بەچی دەگات.

طەڵحە و زوبەیر لە عەلی جودا دەبنەوە

(موعاویە)شﷺ لەوانە بوو کە سەرپێچی ڕاگەیاند تا حەد لەسەر

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٣٨-٤٣٩ .

بکوژانی (عوسمان)ﷺ جێبەجێ دەکرێت.[١]

کاتێ (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ لەسەرخۆیی (عەلی)یان بینی لە سزادانی بکوژانی (عوسمان)داﷺ، گلەییان لێکرد و رایەکەیان بە ڕاست نەزانی و بۆچوونەکەیان وەرنەگرت، پاشان وایان بەباش زانی لێی جودا ببنەوە، داوای مۆڵەتیان لێی کرد تا بچن بۆ (عومرە)، ئەویش مۆڵەتی دان.

(طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ مەدینەیان بەجێهێشت بەرەو مەککە بەڕێکەوتن بۆ بەجێهێنانی (عومرە)، لەوێ چاویان بە دایکی ئیمانداران (عائیشە) کەوت، کە هەر لە کاتی جێبەجێکردنی پەرستشەکانی حەجەوە تا ئەو کاتە لە مەکە مابوەوە.[٢]

حەسەنی کوڕی ئامادەی نەجەنگان لەدژی موعاویەی بۆ دەکا

کاتێ (موعاویە)ﷺ لە شام رایگەیاند کە لەگەڵ بۆچوونەکەی (عەلی)دا نیە و، بەیعەتی پێنادات تاوەکو سزای بکوژانی (عوسمان)ﷺ نەدرێت، (عەلی)ﷺ پێی وابوو کە دروست نیە بۆ (موعاویە) و سەربازەکانی وا بکەن، بەیعەت دان بە ئەمیری بڕواداران واجبە، پێویستە لەسەر ئوممەت گوێڕایەڵ و ملکەچی بن و، نابێت داری گوێڕایەڵی لەت بکرێت.

هەرچەندە (موعاویە)ﷺ و خەڵکی شام ئەمەیان بە ئیجتهاد کرد، بەڵام بۆچوونەکەیان لەلای (عەلی) قبوڵ نیە، لەبەر ئەوە پێویستە بگێڕدرێنەوە ژێر گوێڕایەڵی ئەمیری بڕواداران و یاخیبونەکەیان نەمێڵرێ.

بۆچونی طەڵحە و زوبەیر و عائیشە لە دەرچوون لە فەرمانی عەلی

لەبەر ئەوەی خەڵکی شام لە فەرمانی (عەلی کوڕی ئەبوطالب)ﷺ دەرچوون و گوێڕایەڵی نەبوون، ئەویش سوپایەکی بۆ جەنگ کردن لە دژیان ئامادەکرد، جا داوای لە والیەکانی بەصرە و کوفە و میصریش کرد کە خەڵك ئامادەبکەن بۆ جەنگان لەدژی خەڵکی شام.

(حەسەن)ی کوڕیﷺ چووە لای و داوای لێکرد کە لەسەرخۆ بێت و دەست بە جەنگان لەدژی خەڵکی شام نەکات و، نەرم و نیان بێت لەگەڵیان، ئەوانە دوای نەمانی گومانەکان دێنە ژێر فەرمانیەوە، بەڵام (عەلی) قسەکەی

١ ـ سەیری درێژەی ئەمە لە (تأريخ الطبري ٤ : ٤٤٢-٤٤٤) بکە.
٢ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٤٤

ڕەت كـردەوە، هـەروەك قسـەی ئـەوانی تـریش ڕەت كـردەوە كـە هـەمان ئاماژەكەی (حەسەن)یان پێدا، وەك (زیادی كوڕی حەنظلەی تەمیمی).[1]

پـێش ئـەوەی (عـەلی)ﷺ بكەوێتـە ڕێ بـۆ جـەنگی خـەڵكی شـام، چـەند هـەواڵێكی بێزاركـەری لـە مەكـەوە پێگەیشـت، كـە (طـەڵحـە) و (زوبـەیر) و (عائیشـە)ﷺ كۆبونەتـەوە لەسـەر ئـەوەی داوا لـە (عـەلی) بكـەن پەلـەبكات لـە سزادانی ئەو بكوژانەی ئێستا لەناو سوپاكەیدان.

لەسـەرخۆیی و دواخسـتن لـە جێبـەجێكردنی حـەد و بـەجێهێنانی ئـەو ئەركەیان لەسەر (عەلی)ﷺ گرتبوو، بەڵگە و ئیجتهاد و بۆچونەكەیان لەوەدا پەسەند نەكرد.

ئـەم ئیجتهادەیـان وای لێكـردن كـە داوای پەلـەكردن لـەو كـارە لـە (عـەلی) بكەن و، هانی خەڵك بدەن بۆ داواكردنـی ئـەو كـارە و، خـەڵك كۆبكـەنـەوە و كۆمەڵیان بكەن و بۆ ئەو مەبەستە بیانوروژێنن، تا فشار بخەنە سـەر (عـەلی) و داوای جێبـەجێكردنی حوكمی خـوای لێ بكـەن بەسـەر بكوژەكانـدا، وای لێهـات (عائیشـە) وتـاری بـۆ موسـڵمانان دەدا و هـانی دەدان بـۆ داواكردنـی سزادانی بكوژەكان.

خەڵك لە مەككە لە دەوری (طەڵحە) و (زوبەیر) و (عائیشە)ﷺ كۆبونەوە و هـەموو ڕێكـەوتن لەسـەر داواكردنـی ئەمـە لـە (عـەلی) و، ڕایـان هاتـە سـەر ئەوەی بۆ ئەم مەبەستە بەرەو بەصرە دەربچن.

عائیشە لەسەر حوشترەكەی لەگەڵ طەڵحەو زوبەیر بەرەو بەصرە بەڕێ دەكەون

حوشترێكیان بۆ (عائیشـە) ئامـادەكرد، كـە نـاوی (عەسـكەر) بوو، تـا بـۆ بەصـرە سـواری بێـت، ئـەو حوشـترە (یـەعلی كـوڕی ئومەییـە) لـە یەمـەن كڕیبـووی، دایكـانی دیكـەی بڕواداران ڕازی نـەبون لەگـەڵ (عائیشـە) بـەرەو بەصـرە دەربچن، (طـەڵحـە)و (زوبـەیر)و (عائیشـە)ﷺ و ئەوانـەی لەگەڵیانـدا بون بەپەلە بەرەو بەصرە كەوتنە ڕێ.

(عائیشـە)-خـوای لێ ڕازی بـێ- دەیـوت: (عوسـمـان) بـە سـتەم لێكـراوی

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٤٤-٤٤٥

کوژرا، کاروبار ڕاست نابێتەوە هەتا فەرمان و دەسەڵات بەدەست ئەو ئاژاوەچی و خەواریجانەوە بێت، جا داوای خوێنی (عوسمان) بکەن، سزای بکوژەکانی بدەن، ئیسلام سەربەرز دەکەن.

جێنشینایەتی عەلی ڕەت ناکەنەوە، بەڵکو داوای جێبەجێ کردنی حەد دەکەن

مەبەستی دیاریکراوی (طەڵحە) و (زوبەیر) و (عائیشە)ﷺ: داواکردنی خوێنی (عوسمان)ﷺ و، داواکردن لە (عەلی)ﷺ بە دادگایی کردن و سزادانی بکوژەکان و، تۆڵەسەندنەوە لێیان لەسەر تاوانەکەیان بوو.

فەرمانڕەوایی (عەلی)یانﷺ ڕەت نەکردبووەوە و، بەیعەتەکەیان بۆی نەشکاندبوو و، داوای لابردن و لەکارخستنیان نەکردبوو و، لە فەرمانی دەرنەچووبون.

بەڵکو لێی ڕازی نەبون، بەهۆی دواکەوتنی لە سزادانی خەواریجە بکوژەکان و، ڕازیبونی بەوەی لە سوپاکەیدا بن.

(عەلی) بەم هەڵوێستەی (طەڵحە) و (زوبەیر) و (عائیشە)ﷺ ڕازی نەبوو، هەروەکو لەوەوپێش لە هەڵوێستی (موعاویە)ﷺ و شامییەکان ڕازی نەبوو و، بە یاخیبون لە ئەمیری بڕواداران و دەرچوون لە فەرمانی و پەرتەوازەکردنی موسڵمانانی دانا.

پێی وابوو دەبێت ئەم یاخیبون و دەرچوونە لابرێت و جەنگ لەگەڵ ئەو هاوەڵانە بکرێت هەتا دەگەڕێنەوە بۆ گوێڕایەڵی و ڕیزی کۆمەڵ، دوای ئەوە یەکلا دەبێتەوە بۆ سزادانی بکوژانی (عوسمان)ﷺ.

بەهۆی دەرچوونی (طەڵحە) و (زوبەیر)و (عائیشە)ﷺ، (عەلی)ﷺ خۆی ناچاربوو جەنگی سەرپێچیکارانی لە شام دوابخات و، دەست بکات بە جەنگ لەگەڵ سوپای (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ بۆ گێڕانەوەیان بۆ ژێر فەرمانی خۆی.

بەرەو جەنگیان دەچێت

عەلی، (عبداللەی کوڕی عومەر)ی بانگ کردﷺ و هانیدا تا لەگەڵی دەربچێت بۆ جەنگی یاخیبوان، (عبداللە) ئەوەی ڕەت کردەوە و، پێی وت: بەڵکو من پیاوێکم لە خەڵکی مەدینە، لێیان دانابڕێم، ئەگەر دابنیشن دادەنیشم، ئەگەر دەرچن دەردەچم.

ئیبن عومەر و زۆربەی هاوەڵان لەگەڵ جەنگدا نین، نە لەگەڵ عەلی و نە لە دژی

(عـەلی)ﷺ هـانی هـاوەڵان دا لەگەڵیـدا دەربچـن و فـەرمانی پێکـردن دوابـەدوای گوێڕایـەڵی و بەیعەتپێـدانی پێشـوویان سەریشـی بخـەن، بـە گوێڕایـەڵییان رازی نابـێ هـەتا لەگـەڵی هەڵنەسـتن و بەسـەری نەخـەن و، لەگەڵیـدا جـەنگی ئەوانـە نەکـەن کـە دژی وەسـتاون و سـوپایان بـۆ جـەنگ کردنی ئامادەکردوە!

بەڵام زۆربەی هاوەڵان بەچاکیان نەزانی لەگەڵی دەربچن بۆ جەنگی ئەو برایانـەی کـە لـە بۆچـون و ئیجتهـاددا جیـاواز بەیـەکن، وەکـو (طـەڵحـە) و (زوبەیر) و (موعاویە)ﷺ، بەباشیان نەزانی موسڵمانان خۆبەخۆ بجەنگێن، ئەو روداوە یەك لەدوای یەکانەی نێوان عەلی و سەرپێچیکارانیان بە فیتنـە و ئاژاوە دانا، کە تێکەڵ بونی دروست نیە، ئەوەبوو خۆیان بەدوور گرت و بەشدارییان نەکرد.

(شـەعبی) دەڵێـت: سوێند بەو خوایـەی کـە هـیچ پەرسـتراوێك نیـە ئـەو نـەبێت، لـە هـاوەڵانی بەدر تـەنها شـەش کـەس لـە فیتنەکـەدا لەگـەڵ (عـەلی) دەرچوون و حەوتەمیان نەبوو، یان حەوت کەس بون و هەشتەمیان نەبوو.[1]

هاوەڵان سێ کۆمەڵ بون، زۆربەیان لەگەڵ دانیشتندا بون

موسڵمانان سەرسام و دوودڵ بوون، ئایا لەگەڵ (عەلی)داﷺ بجەنگن کە خاوەنی فەرمانە و سەرپێچیکاران بگەڕێننەوە ژێـر فەرمان؟ یـان جـەنگی سەبەئیە تاوانبارەکانی بکوژانی (عوسمان)ﷺ بکەن کە لە ریزی سوپاکەی (عـەلی)دان، بەمـەش ئـەوان جـەنگی (عـەلی) ئـەمیری بـڕواداران دەکـەن؟ یـان خۆیان لە هەردوو کۆمەڵ دابڕن و، بەشداری ئەو فیتنـە و ئاژاوە کوێرانەیـە نەکەن؟

هـاوەڵان بـون بـە سـێ کۆمەڵـەوە" ئەگـەریش زۆرینـەیان ئەوانـەبون کـە سێیەمیان هەڵبژارد و خۆیان لە فیتنە و ئاژاوە دابڕی.

بـۆ گێڕانـەوەی سەرپێچـیکارەکانی بەصـرە بـۆ ژێـر فـەرمانی خـۆی، (عـەلی)ﷺ بـە سـوپاکەیەوە لـە مەدینـە رووی کردە ئـەوێ، لەگـەڵ ئەویشـدا

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٤٧ .

هەموو خەواریجە سەبەئیەکان کە لە مەدینە بون لەگەڵی دەرچوون و، لە سەرووی هەمووشیانەوە شەیتانی گەورەیان (عبداللەی کوڕی سەبەء).

عبداللەی کوڕی سەلام ئامۆژگاری عەلی دەکات کە دەرنەچێت

پێش دەرچوونی (عەلی)ﷺ لە مەدینە، (عبداللەی کوڕی سەلام)ﷺ پێی وت: ئەی ئەمیری بڕواداران! لە مەدینە دەرمەچۆ، سوێند بەخوا ئەگەر لێی دەربچیت بۆی ناگەڕێیتەوە و، دەسەڵاتی موسڵمانانیش هەرگیز بۆی ناگەڕێتەوە.

(عەلی) کاری بە ڕاوێژەکەی (ئیبن سەلام) نەکرد و ڕەتی کردەوە.[١]

حەسەنی کوڕی عەلی گلەیی لە باوکی دەکات

(عەلی)ﷺ سوپاکەی لە (ڕەبەذە) دامەزراند وەك خۆئامادەکردنێك بۆ ڕۆیشتن بەرەو بەصرە، لەوێ (حەسەن)ی کوڕی چووە لای و پێی وت: باوکەگیان! من پێم وتی بەڵام بەقسەت نەکردم، ئێستاش تۆ بەرەو عێراق دەردەچیت، بەیانی لە زەوی ونبوندا بەبێ پشتیوان دەکوژرێی!!

(عەلی)ﷺ پێی وت: چیت پێم وتوە و بەقسەم نەکردویت؟

(حەسەن)ﷺ وتی: کاتێ گەمارۆ خرایە سەر (عوسمان) پێم گوتی کە لە مەدینە دەربچی، تاوەکو لەکاتی کوشتنی (عوسمان)دا لە مەدینە نەبیت، تا بەوە تاوانبار نەکرێیت، پاشان ئەو ڕۆژەی (عوسمان) کوژرا پێم گوتی بەیعەت قەبووڵ نەکەیت هەتا نوێنەری هەموو شار و وڵاتەکان دێنە لات، دوای ئەوە کاتێك (طەڵحە) و (زوبەیر) لە فەرمانت دەرچوون پێم گوتی لەماڵی خۆت دانیشە هەتا چاك دەبنەوە، ئەوا ئەگەر خراپەکاریەك بکەوتایە نێوان موسڵمانان، لەسەر دەستی کەسێکی دیکە دەبوو!!

عەلی بۆچوونی خۆی بۆ دەخاتە روو

(عەلی)ﷺ وەڵامی دایەوە و وتی: بۆ ئەوکاتەی گەمارۆی (عوسمان) درابوو، ئێمەش وەك ئەو گەمارۆ درابووین، بۆ بەیعەتەکە، فەرمان فەرمانی خەڵکی مەدینەیە و، پێمان ناخۆش بوو کاروبارەکە بەزایەبچێ و موسڵمانان بێ پێشەوا بمێننەوە. بەڵام سەبارەت بە دەرچوونی (طەڵحە) و (زوبەیر)، چی بکەم لەوەی لەسەرم پێویست بووە، ئەی داوام لێنەکراوە موسڵمانان ملکەچ بکەم و دەرچوان بگەڕێنمەوە؟ دەتەوێ چۆن بم؟ ئایا

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٤٧ .

دەتەوێ وەك ئەو کەمتیارە بم کە چواردەورەی دەگیرێت، پاشان پەلەکانی دەکرێتەوە و دەردەکرێت و ڕاودەکرێت؟.

ئەگەر بە ئەرکی خۆم هەڵنەستم لەوانەی لەسەرم پێویست بووە لە فەرمانڕەوایەتی موسڵمانان، ئەی کێ پێی هەڵدەستێ.[1]

سەرسامی و دوودڵی تاریقی کوڕی شەهاب: لە فیتنەدا چی بکات

کاتێ (عەلی)ﷺ لە (ڕەبەذە) بوو، (تاریقی کوڕی شەهاب) بەلایدا تێپەڕی، کە سوپاکەی بینی وتی: ئەوە چییە؟ وتیان: ئەوە ئەمیری بڕوادارانە!

وتی: چی دەوێت؟

وتیان: (طەڵحە) و (زوبەیر) لە فەرمانی دەرچوون، ئەویش دەیەوێت بیانگەڕێنێتەوە ژێر فەرمان!

ئەم کارە سەرسامی و دوودڵیی زۆربەی موسڵمانانە

وتی: إنا لله وإنا إليه راجعون! ئایا بچمە پاڵ (عەلی) و جەنگی ئەو دوو پیاوە و دایکی ئیمانداران بکەم؟ یان لە (عەلی) جودا ببمەوە و لەگەڵی نەجەنگێم؟ سوێند بەخوا ئەمە زۆر سەختە و، ئەوەش هەر سەختە!!![2]

قسە و دوودڵییەکەی (تاریقی کوڕی شەهاب) هەر ئەوەبوو کە زۆربەی موسڵمانان لە هەموو لایەك، لە هاوەڵ و شوێنکەوتوان دەیانبینی و هەستیان پێدەکرد! ئایا لەگەڵ عەلی بجەنگن؟ یان لە دژی (عەلی) بجەنگن؟ یان دانیشن و پشتیوانی (عەلی) نەکەن؟ هەموو ئەمانە شیرینترینیان تاڵە!

پێش گەیشتنی سوپای (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ بۆ بەصرە، (مەلیحی کوڕی عەوفی سەلەمی) بەلایاندا تێپەڕی و بە (زوبەیر)ی وتﷺ: ئەبو عبدالله! ئەوە چییە؟

زوبەیر ئامانجەکەیان بۆ مەلیحی سەلەمی ڕوون دەکاتەوە

(زوبەیر)ﷺ وتی: ستەمیان لە ئەمیری بڕواداران (عوسمان) کرد و، بەبێ هیچ تۆڵە و بیانوویەك کوشتیان.

وتی: ئەوانەی کوشتیان کێن؟

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٥٦ .

٢ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٥٦ .

(زوبەیر)ﷺ وتی: ئاژاوەچییانی وڵاتەکان و ئەو هۆزانەی مەیلیان بەلای ئەواندا بوو، لەگەڵ دەشتەکیەکان و کۆیلەکان کە پشتیوانیان کردن و سەریانخستن.

وتی: ئەی ئێوە چیتان دەوێ؟

(زوبەیر) وتی: بۆ ئەم کارە خەڵك هەڵدەستێنین و هانیان دەدەین، بۆ ئەوەی داوای خوێنی (عوسمان) بکەن تا خوێنی بەزایە نەچێت و ون نەبێت، چونکە بەزایەدانی، سووککردنی دەسەڵاتی خودایە لە ناومان، ئەگەر خەڵك لە نموونەی ئەمانە دانەبڕێن، ئەوا هیچ پێشەوایەکی موسڵمانان نامێنێ ئەو دەستە خەڵکە نەیکوژن.

(مەلیح) وتی: سوێند بەخوا وازهێنان لە خوێنی (عوسمان) شتێکی قورسە، بەڵام ئێوە نازانن ئەم کارە بەرەو کوێ دەڕوات!!![1]

کاتێ سوپای (طەڵحە)و (زوبەیر)ﷺ گەیشتنە دەوروبەری بەصرە، والی بەصرە (عوسمانی کوڕی حەنیف) بوو، (عوسمان) هاوەڵی بەڕێز (عەمرانی کوڕی حەصین)ی نارد تا هەواڵەکە بزانێ.

(عەمرانی کوڕی حەصین) دەربارەی هۆی هاتنی لەگەڵ ئەو سوپایەدا پرسیاری لە (عائیشە) کرد.

(عائیشە)–خوای لێڕازیبێ– وتی: ئاژاوەچییانی وڵاتان و لارو وێری هۆزەکان هێرشیان کردە سەر حەرەمی پێغەمبەری خواﷺ و، کارەساتی ترسناکیان تێدا ئەنجام دا، بیدعەچی و لەڕێدەرچوویان تیادا جێگیر کرد، بەمە نەفرەتی خوا و پێغەمبەرەکەیان لەسەر پێویست بوو، بە ناهەق پێشەوای موسڵمانانیان کوشت، بەمە خوێنی حەرامیان حەڵاڵ کرد و، ماڵی حەرامیان تاڵان کرد و، شاری حەرام و مانگی حەرامیان حەڵاڵ کرد و، ناموس و ئابڕوویان دڕاند و، لەناو خەڵکی مەدینە نیشتەجێ بون، ئەگەرچی خەڵکی مەدینە حەزیان بە مانەوەیان نەبوو و، ڕەتیان دەکردنەوە و، بەهۆی ئەوانەوە زیانیان لێکەوتبوو، بەڵام ناتوانن ڕووبەڕوویان ببنەوە و

عائیشە کارەکە بۆ عەمرانی کوڕی حەصین ڕوون دەکاتەوە

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٦١ .

دەریان بکەن، منیش دەرچووم بۆ ناو موسڵمانان تا پێیان رابگەیەنم کە ئەو خەڵکە چی دەکەن و، چی پێویستە لەسەریان بۆ چاککردنی ئەم کارە بیکەن، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿لاَ خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلاَّ مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلاَحٍ بَيْنَ النَّاسِ: زۆربەی سرتەو چپەکەیان بەهرەی نیە، مەگەر باسی خێرات و کاری ڕەواو پێکهێنانەوەی مەردم بێ﴾النساء/١١٤.

جا ئێمە بە چاکسازی هەڵدەستین، و فەرمانی خوا و فەرمانی پێغەمبەرەکەی ﷺ لەسەر گەورە و بچووك و، نێر و مێ جێبەجێ دەکەین. ئێمە فەرمانتان پێدەکەین بە چاکە و هانتان دەدەین لەسەری، یان ڕێگریتان لێ دەکەین لە خراپە و بۆ گۆڕینی هانتان دەدەین.

کاتێ (عیمرانی کوڕی حەصین) گوێبیستی بیانووی (عائیشە) بوو رووی کردە (طەڵحە) و پێی وت: چی تۆی هێناوەتە بەصرە؟

(طەڵحە) رضي الله عنه وتی: بۆ داواکردنی خوێنی (عوسمان).

وتی: ئەی بەیعەتت بە (عەلی) نەدا؟

(طەڵحە) وتی: بەڵێ بەیعەتم پێدا و شمشێر لەسەر گەردنم بوو، من بەیعەتەکەم بۆی ناشکێنم و، جەنگی لەگەڵ ناکەم ئەگەر ڕێگەی نێوان ئێمە و بکوژانی (عوسمان) نەگرێت، ئێمە هیچمان ناوێت تەنها تۆڵەسەندنەوە لە بکوژانی (عوسمان) نەبێت!

دوای ئەوە (عیمران) چووە لای (زوبەیر) رضي الله عنه هەمان پرسیاری (طەڵحە)ی لێکرد، (زوبەیر)یش هەمان وەڵامی (طەڵحە)ی دایەوە.

عیمران ئامۆژگاری عوسمانی کوڕی حەنیف بە دانیشتن دەکات

(عیمرانی کوڕی حەصین) گەڕایەوە بۆ لای والی (عوسمانی کوڕی حەنیف) و، راپۆرتی خۆی دەربارەی ئامانجی (طەڵحە) و (زوبەیر) و (عائیشە)ی رضي الله عنهم پێشکەش کرد، پاشان پێی وت: سوێند بەخوا جەنگ هەڵتاندەتەکێنێ بە هەڵتەکاندنێکی دوورودرێژ، دوای جەنگەکە ئەوەی لەئێوە دەمێنێتەوە شتێکی زۆر ناهێنێت!!!

(عوسمان) پێی وت: عیمران! پێم بڵێ چی بکەم؟

وتی: من دانیشتووم، تۆش دانیشە!

(ئیبن حەنیف) وتی: بەڵکو ڕێیان لێدەگرم وجەنگیان لەگەڵ دەکەم هەتا فەرمانی ئەمیری بڕواداران دێت.

دابەش بونی خەڵکی بەصرە و بەیەك گەیشتنیان لە مەربەد

سوپاکەی (طەڵحە) و (زوبەیر) گەیشتنە (مەربەد)ی تەنیشت بەصرە، (عوسمانی کوڕی حەنیف) بۆیان دەرچوو تا نەهێڵێ بچنە ناو بەصرەوە، ئەوانەی هاتبون قسەیان کرد و هەواڵی ئامانجەکانیان دا، (طەڵحە) قسەی کرد و، (زوبەیر) قسەی کرد و، (عائیشە) قسەی کرد.

موسڵمانان جیاڕابوون، هەندێکیان پشتگیری (طەڵحە)یان کرد و ئەوانەش کە لەگەڵیدان چوونە ریزیانەوە، هەندێکیش پشتیوانی ئەوانیان نەکرد و لەگەڵ (عوسمانی کوڕی حەنیف) مانەوە و، هەندێکیش لەماڵی خۆیان دانیشتن!!.[١]

هەردوو کۆمەڵ لە بەرامبەر یەکتریدا

لایەنگرانی (طەڵحە) و (زوبەیر) کۆبونەوە و، لایەنگرانی (عوسمانی کوڕی حەنیف)یش کۆبونەوە و، هەردولا بەرامبەر یەکتر وەستان و، (فم السکە) لە نێوانیاندا بوو، جا هیچ پێکدادانێك لەنێوانیان ڕوی نەدا.

سەبەئیەکان جەنگ لەنێوان هەردوو لا هەڵدەگیرسێنن

سەبەئیە بکوژەکانی (عوسمان) کە لە بەصرە بون بە سەرکردایەتی (حەکیمی کوڕی جەبەلە) بەمە ڕازی نەبون.

(حەکیمی کوڕی جەبەلە) و هەرچی لەگەڵیدا بوو لە سواری ولاخەکانیان دەرچوون و لە (فم السکە) جەنگیان لەنێوان هەردوو لا هەڵگیرساند، (حەکیم) قسەی ناشیرینی بە دایکی ئیمانداران (عائیشە) دەوت و جوێنی پێدەدا، یەکێك لە موسڵمانان ڕێگری ئەوەی لێکرد، ئەویش یەکسەر کوشتی، ئافرەتێکی موسڵمانیش ڕێگری جوێندانی لێکرد ئەویشی کوشت.

بە دەستی سەبەئیەکان هەر لە بەیانییەوە تا نیوەڕۆ جەنگ لەنێوان هەردوو لا هەڵگیرسا، لە هەردوو لا کوژراو و بریندار هەبوو.

---

١ تأريخ الطبري ٤ :٤٦١-٤٦٤.

پاشان هەندێ لە دانایان هەوڵیان دا بۆ راگرتنی جەنگ و رێکەوتنی کاتی لەنێوانیاندا، هەردوو لا رێکەوتن لەسەر ئەوەی هەرلایەیان لە شوێنی خۆی بمێنێ و شەڕ بە لایەکی تر نەفرۆشێت.

ئەرکی کەعبی کوڕی سور لە مەدینەدا

لەسەر ئەوە پێکهاتن کە (کەعبی کوڕی سور) بنێرن بۆ مەدینە، تا پرسیار دەربارەی بەیعەتی (طەڵحە) و (زوبەیر) بۆ (عەلی)ﷺ و، بارودۆخی خەڵکی مەدینە بکات، ئەگەر بە رەزامەندی خۆیان بەیعەتیان دابوو، ئەوە دەبێ لە بەصرە دەربچن، ئەگەر بەزۆر بەیعەتیان دابێت لە بەصرە دەمێننەوە و، (عوسمانی کوڕی حەنیف) لێی دەردەچێت.

قازی (کەعبی کوڕی سور) گەیشتە مەدینە و خەڵك لێی کۆبونەوە، وتی: ئەی خەڵکی مەدینە! من نێردراوی خەڵکی بەصرەم بۆ لای ئێوە، ئایە (طەڵحە) و (زوبەیر) بەزۆر بەیعەتیان داوە یان بە ئارەزووی خۆیان؟

خەڵك بێدەنگ بون، کەس وەڵامی نەدایەوە تەنها (ئوسامەی کوڕی زەید)ﷺ نەبێت، کە وتی: بەزۆر بەیعەتیان داوە و، زۆریان لێکرا بەیعەت بدەن!!

بەهۆی قسەکەی (ئوسامە)وە ناکۆکی کەوتە نێوان خەڵکی مەدینە.[1]

کاتێ (عەلی) بەوەی زانی کە لە مەدینە چی روویداوە-و لەو کاتەدا لەرێگە بوو بەرەو بەصرە- وتی: ئەوان زۆریان لێنەکراوە بۆ بەش بەش بون و ناکۆکی، بەڵکو زۆریان لێکراوە بۆ کۆمەڵبون و چاکە، بە ئامانجی یەکدەنگی موسڵمانان، ئەگەر ئەوان بیانەوێ بەیعەتەکەیان هەڵبوەشێننەوە، ئەوە هیچ بیانوویەکیان نیە، ئەگەر شتێکی تریشیان دەوێت ئەوا لێی دەکۆڵینەوە.![2]

عوسمانی کوڕی حەنیف لە بەصرە دەرکرا

دوای ئەوە پێکدادان لەنێوان هەردوو بەرە" سوپای (طەڵحە) و سوپای (عوسمانی کوڕی حەنیف) روویدا، سوپای (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ والی

---

١ تأريخ الطبري ٤ : ٤٦٦-٤٦٨ .

٢ تأريخ الطبري ٤ : ٤٦٨ .

بەصرە (عوسمانی کوڕی حەنیف)یان دەسگیر کرد و دەریان کرد بۆ لای (عەلی).

پاش دەرکردنی (عوسمانی کوڕی حەنیف) لە بەصرە، ئەو خەواریجە سەبەئیانەی تێدا مایەوە کە بەشداری کوشتنی (عوسمان)یانﷺ کردبوو.

جەنگ لەگەڵ سەبەئییەکانی بەصرە

(حەکیمی کوڕی جەبەلە)ی سەرکردەی سەبەئیەکانی بەصرە بە خۆی و سێسەد کەسەوە لەوانەی بۆ سەر (عوسمان) دەرچوون، لەگەڵ ئەو دەشتەکی و هەرچی و پەرچیانەی کە هاوڕایان بوون، دەرچوون بۆ جەنگی (طەڵحە) و (زوبەیر).

هەردوو بەرە لای (دار الرزق) لە (زابوقە)ی بەصرە پێکگەیشتن.

(عائیشە)-خوای لێرازیبێ- وتی: تەنها ئەوانە بکوژن کە لەدژتان دەجەنگن.

بانگکەری (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ هاواری کرد: هەرکەس لە بکوژانی (عوسمان) نیە با وازمان لێبهێنێ، ئێمە تەنها دەمانەوێ بکوژانی (عوسمان) بکوژین.

کاتێ هەردوو سوپاکە ڕوبەڕوو بونەوە، (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ وتیان: سوپاس بۆ خوا کە تۆڵەی ئێمەی لە بکوژانی (عوسمان) لە بەصرە بۆ کۆکردوینەتەوە، خوایە پارچەپارچەیان بکە و بیانکوژە و کەسیان لێ مەهێڵەوە.

کوژرانی هەموو سەبەئیەکان تەنها یەکێکیان نەبێت

جەنگێکی توند ڕوویدا و بە کوژرانی تاوانباری سەبەئی (حەکیمی کوڕی جەبەلە) و هەرچی لەگەڵیدا بون کۆتایی هات، کەسیان لێ دەرباز نەبوو تەنها یەك پیاو نەبێت کە بەشداری کردبوو لە گەمارۆدانی (عوسمان)ﷺ، ئەویش (حورقوصی کوڕی زوهەیری سەعدی) بوو، کە لە بەصرە هەڵهات بۆ ناو هۆزەکەی خۆی کە (بەنی سەعد) بوو، لەوێ خۆی پەنا دا.

پاككردنەوەی بەصرە لە سەبەئیەکان

کاتێ (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ هەواڵیان نارد بۆ (بەنی سەعد) تا (حورقوص) بدەن بەدەستەوە، تا بەهۆی تاوانەکەی لە دژی (عوسمان)ﷺ

بیکوژن، هۆزەکەی لەرووی دەمارگیرییەوە پاراستیان و بۆ تۆڵەسەندنەوە نەیاندا دەستەوە.

پاش شکست هێنانی سەبەئیەکانی بەصرە لە بەرامبەر (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ، بانگکەرێك لە بەصرە بانگی کرد: هەرکەسێ لەناو تیرەکەیدا کەسێك هەیە لەوانەی هێرشیان کردە سەر مەدینە و بەشداری گەمارۆی سەر (عوسمان) و کوشتنیان کردووە، با بۆمانی بهێنێ.

جا خەڵکی بەصرە هەر وەکو سەگ ئەو خەواریجە سەبەئیانەیان دەهێنا، هەموویان کوژران و کەسیان دەرباز نەبوو تەنها (حورقوص) نەبێت.

بەمە بەصرە لە سەبەئییەکان پاك بوویەوە و، (طەڵحە) و (زوبەیر) و (عائیشە)ﷺ و ئەوانەی لەگەڵیاندا بون بەشێکی ئامانجەکەیان، لە تۆڵەسەندنەوە لە بکوژانی (عوسمان)ﷺ و کوشتنیان، بەدەست هێنا.[1]

عەلی لە (رەبەذە)دا نەخشەی خۆی بۆ هەڵسوکەوت لەگەڵ سەرپێچیکارانی روون دەکاتەوە

(عەلی)ﷺ کاتێ لەگەڵ سوپاکەیدا لە (رەبەذە)دا بون، نەخشەی خۆی بۆ هەڵسوکەوت کردن لەگەڵ سەرپێچیکارانی روونکردەوە، یەکێك لە سەربازەکان پرسیاری لێکرد: ئەی ئەمیری بڕواداران! دەتەوێ چی بکەیت؟

وتی: دەمانەوێ و نیەتمان چاکسازییە، ئەگەر ئەوەمان لێ وەرگرن و بەدەنگمانەوە بێن.

پێی وت: ئەگەر بە دەنگمانەوە نەهاتن؟

(عەلی)ﷺ وتی: لەگەڵ بیانوو و ئیجتهادی خۆیان لێیان دەگەڕێن و، هەقی خۆیان پێ دەدەین و ئارامیان لەسەر دەگرین.

وتی: ئەگەر بەوەشمان رازی نەبون؟

(عەلی) وتی: وازیان لێدەهێنین ئەگەر وازمان لێ بهێنن.

وتی: ئەگەر وازیان لێمان نەهێنا؟

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٧٠ – ٤٧٢ .

(عەلی) وتی: خۆمان لێیان دەپارێزین و بەرگری لە خۆمان دەکەین.[1]

(عەلی)ﷺ بە سوپاکەیەوە لە (ڕەبەذە)وە بەرەو بەصرە بەڕێکەوت، بەلای (فەید)دا تێپەڕی، پاشان بەلای (ثەعلەبیە)دا و، ئینجا بەلای (ذی قار)دا.

دوو نوێنەرەکەی عەلی بۆ خەڵکی کوفە

لە (ذی قار)دا (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر) و (موحەممەدی کوڕی جەعفەری کوڕی ئەبوطالب)ی نارد بۆ کوفە، تا خەڵکەکەی ڕاپەڕێنێت بۆ دەرچوون بۆ جەنگ لە دژی سەرپێچیکارانی (عەلی)، لە دوای ئەوانیش (ئەشتەری نەخەعی) نارد بۆ لایان.

والی کوفە ئەبوموسای ئەشعەری لەگەڵ جەنگ نەکردنە

ئەمیری کوفە (ئەبوموسای ئەشعەری)ﷺ بوو، کە لەگەڵ خۆدوورخستن لە فیتنەی نێوان موسڵمانان بوو، بۆیە ئامۆژگاری خەڵکی کوفەی کرد دابنیشن.

کاتێ هەردوو نوێنەرەکەی (عەلی) گفتوگۆیان لەگەڵدا کرد، پێی وتن: ئەگەر هەردەبێ بجەنگین، ئەوا لەگەڵ (عەلی) ناجەنگین هەتا تۆڵە لە بکوژانی (عوسمان) نەسەنێتەوە و حەدیان لەسەر جێبەجێ نەکات!!.[2]

هەردوو نێردراوەکەی (عەلی) لە کوفە بەبێ ئەنجام گەڕانەوە، (عەلی) لەجیاتی ئەوان (حەسەن)ی کوڕی و (عەمماری کوڕی یاسر)ی ناردﷺ بۆ ڕاپەڕاندنی خەڵکی کوفە.

(حەسەن)ﷺ هات و گفتوگۆی لەگەڵ (ئەبوموسا)ﷺ کرد.

عەممار و حەسەن گفتوگۆ لەگەڵ ئەبوموسا دەکەن

پێی وت: ئەبوموسا! بۆچی خەڵکی لەئێمە سارد دەکەیەوە؟ سوێند بەخوا ئێمە تەنها چاکسازیمان دەوێ و، ئەمیری بڕواداران ترسی لە هیچ نیە.

(ئەبوموسا)ﷺ وتی: دایك و باوکم بە قوربانت بێت، ڕاست دەکەی، بەلام ڕاوێژپێکراو ئەمیندارە، منیش گوێم لە پێغەمبەری خواﷺ بووە دەیفەرموو: ((فیتنە و ئاژاوەیەك ڕوودەدات، دانیشتوو تیایدا چاکترە لەوەی بەپێوەیە، ئەوەی بەپێوەیە چاکترە لەوەی دەڕوا، ئەوەی دەڕوا چاکترە لەوەی بە سوارییە.)) خوای گەورە کردووینی بە برا، خوێن و

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٨١-٤٨٢ .

٢ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٦٨ .

ماڵمانی لێ حەرام کردوین، هەروەك دەفەرموێت: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلاَ تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا: ئەی گەلی بڕواداران! ماڵ و دارایی یەکتری- لەخوت وخۆڕایی- مەخۆن مەگەر بە سەودا و مامەڵە و ڕازی بون لەنێوان خۆتان" کە ئەوسا پێتان ڕەوایە، بە هەق نەبێ نابێ یەکتریش بکوژن، خودا دەربارەی هەموتان دلۆڤانە﴾النساء/٢٩.

هەروا دەفەرموێت: ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ: هەرکەسێك هەر لە ئانقەست بڕوادارێك بکوژێ، لەبری ئەوە لەناو دۆزەخ دایە﴾النساء/٩٣.

وتاری ئەبوموسا بۆخەڵکی کوفە

دوای ئەوە (ئەبوموسای ئەشعەری)ﷺ وتارێکی بۆ خەڵکی کوفە دا و تیایدا وتی: بێگومان هاوەڵانی پێغەمبەرﷺ، ئەوانەی لە چەندین شوێن لەگەڵیدا بون، زاناترن بە خوا و بە پێغەمبەرەکەی لەوانەی کە لەگەڵیدا نەبون، بێگومان ئێوە مافێکتان لەسەر من هەیە، و منیش ئەو مافەتان دەدەمێ، پێشتر بۆچونم وابوو کە دەسەڵات و فەرمانڕەوایی خوا بە سوك نەگرن و، بێترس نەبن بەرامبەر خوا و، هەرکەس لە مەدینەوە هات بۆ لاتان بیگەڕێننەوە بۆ مەدینە، هەتا لەسەر پێشەوایەك کۆدەبنەوە، خەڵکی مەدینەش زاناترن بەوەی کێ لەئێوە بۆ پێشەوایەتی دەشێت، جا ئێوە خۆتان لەو کارە هەڵمەقورتێنن.

ئەبو موسا ئامۆژگاریان دەکات بە نەچەنگان لە کاتی فیتنەدا

خەڵکینە! گوێڕایەڵم بن، دەبنە بنەڕەتێك لە بنەڕەتەکانی عەرەب} واتە لەنێوان وڵاتەکانی تردا دەبنە بنەڕەتی ئاشتی و ئاسودەیی،{ستەم لێکراو پەناتان بۆ دێنێ، ترساو لەناوتان دڵنیا دەبێت، ئێمەی هاوەڵانی پێغەمبەرﷺ زاناترین بەوەی کە بیستوومانە، فیتنە و ئاژاوە ئەگەر هات گوماناوی دەبێت و روون نابێت، ئەگەر ڕۆیشت ئینجا روون و ئاشکرا دەبێت.

ئەم فیتنە و ئاژاوەیەش وەك ژانەسك وایە، بای باکور و باشوور و بای

(صەبا) و (دەبور) دەیهێنێ و دەیبات، هەندێك جاریش هێمن دەبێتەوە، کەس نازانێ لە کوێوە هەڵدەکات، مرۆڤی نەرم ونیان سەرسام دەکات.

شمشێرەکانتان بخەنە کێلان و، نوکی ڕمەکانتان لێبکەنەوە و، تیرەی کەوانەکان بپچڕێنن و، داڵدەی ستەملێکراو و چەوساوە بدەن، تاوەکو ئەم کارە چاك دەبێتەوە و ئەم فیتنەیە لادەچێت.

ئامۆژگاریەکانم لێوەربگرن و پشتگوێی مەخەن، گوێڕایەڵم بن، دین و دونیاتان سەلامەت دەبێت، ئەوکەسەش کە ئاژاوەکەی هەڵگیرساندوە یان جۆشی پێ دەدات، بە گەرمییەکەی ژیانی ناخۆش و تاڵ دەبێت.[1]

قەعقاعی کوڕی عەمر دەرچوون لەگەڵ عەلی بەچاك دەزانێ

(قەعقاعی کوڕی عەمری تەمیمی) هەستا و وتی: حەق و ڕاستی ئەوەیە کە پێشەوا (ئەبوموسا) وتی، ئەگەر ڕێگای جێبەجێکردنی هەبوایە، بەڵام دەبێ خەڵك ئەمیرێکیان هەبێت خەڵکەکە ڕێك بخات و ستەمکار بترسێنێ و پشتیوانی ستەملێکراو بکات، ئێستاش ئەمیری بڕواداران (عەلی)یە، لە بانگەوازدا لەگەڵ سەرپێچیکارانی دادگەرە، داوای چاکسازی دەکات، دە ڕاپەڕن و بەسەری بخەن![2]

ئەشتەر کۆشکی ئەمیرایەتی داگیر دەکات و ئەبوموسا بەتورەیی دەردەچێت

(ئەشتەری نەخەعی)، (ئەبوموسا)ی بەجێهێشت لە مزگەوتی کوفە وتار بدات و، ڕۆیشت کۆشکی ئەمیرایەتی داگیر کرد و، خزمەتکارەکانی (ئەبوموسا) هاتن و هەواڵی ئەوەیان پێدا کە (ئەشتەر) دەری کردوون، کاتێ (ئەبو موسا) قسەی لەگەڵ (ئەشتەر) کرد و ناڕەزایی لەسەر کارەکەی دەربڕی، (ئەشتەر) پێی وت: لە کۆشکەکەمان بچۆ دەرەوە.

زۆربەی خەڵکی کوفە لەگەڵ (ئەشتەر) ڕاپەڕین، (ئەبو موسا)ش بەجێی هێشتن و لە کوفە دەرچوو.

دەرچوونی نۆ هەزار کەسی کوفە لەگەڵ عەلی

داوایان لە خەڵکی کوفە کرد بۆ ڕاپەڕین لەگەڵ (عەلی)ﷺ، نۆ هەزار کەس دەرچوون و بەرەو سەربازگەی (عەلی) بەڕێکەوتن، کە لە (ذیقار) بوو.

لەوانەی کە دەرچوون بۆ پشتیوانی (عەلی) لە ناودارانی کوفە:

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٨٣-٤٨٤ .

٢ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٨٣ .

(قەعقاعی کوڕی عەمری تەمیمی) و (عەدی کوڕی حاتەمی طائی).

کاتێ لە (ذی قار) پەیوەندییان کرد بە سوپاکەی (عەلی)ﷺ، (عەلی) ویستی دوا هەوڵی بۆ ئاشتبونەوە لەگەڵ (طەڵحە)و (زوبەیر)و (عائیشە)ﷺ لە بەصرە بدات، زۆریش سوور بوو لەسەر چاکسازی و ئاشتەوایی و، هەڵنەگیرسانی جەنگ و خوێن نەڕێشتن و، گێڕانەوەی سەرپێچیکارانی بۆ ژێر فەرمانی و، ڕێکەوتن لەگەڵیان.

عەلی، قەعقاعی کوڕی عەمر دەنێرێت بۆ ڕێکەوتن لەگەڵ خەلکی بەصرە

عەلیﷺ (قەعقاعی کوڕی عەمری تەمیمی)ی جیهادکاری بۆ ڕێکەوتن لەگەڵ (طەڵحە)و (زوبەیر)ﷺ نارد و، وتی: ئەو دوو پیاوە ببینە و بانگیان بکە بۆ پێکەوەگونجان و کۆمەڵ بون و، ئیختلاف و پەرتەوازەییان لەلا گەورە بکە.

(قەعقاع) چوو بۆ بەصرە، لە (عائیشە)وە-خوای لێ ڕازی بێ- دەستی پێکرد و پێی وت: دایکە! چی تۆی هێناوەتە بەصرە؟

ئەویش پێی وت: کوڕی خۆم! لەپێناوی چاکسازی نێوان خەڵکدا.

(قەعقاع) داوای لێکرد کە بنێری بەدوای (طەڵحە) و (زوبەیر)دا و بەئامادەبونی (عائیشە)ﷺ و لەبەردەمیدا قسەیان لەگەڵدا بکات.

گفتوگۆی قەعقاع لەگەڵ طەڵحە و زوبەیر

کە هاتن، دەربارەی هاتنیان پرسیاری لێکردن، وتیان-هەروەك (عائیشە) وتی-: لەپێناوی چاکسازی نێوان خەڵکدا.

پێی وتن: پێم بڵێن ڕووی ئەو چاکسازییە چییە؟ سوێند بەخوا ئەگەر بەچاکمان زانی ئەوە لەگەڵتان چاکسازی دەکەین، ئەگەریش بەخراپمان زانی ئەوە لەگەڵتان ڕێك ناکەوین!

پێیان وت: بکوژەکانی (عوسمان)ﷺ دەبێ هەر بکوژرێن، ئەگەر بەبێ تۆڵەسەندنەوە وازیان لێ بهێنرێت، ئەوە وازهێنان لە قورئان و، لەکارخستنی حوکمەکانیەتی، بەڵام ئەگەر تۆڵەیان لێ بسەنرێتەوە، ئەوە زیندووکردنەوەی قورئانە!

(قەعقاع) وتی: لە بەصرە شەش سەد کەس لە بکوژانی (عوسمان)

هەبون، ئێوە هەمووتان کوشت تەنها یەك پیاو نەبێت، ئەویش (حورقوصی کوڕی زوهەیری سەعدی)یە، کاتێ لەدەستتان هەڵهات پەنای بردە بەر هۆزەکەی کە بەنی سەعدە، کاتێ ویستتان بیگێڕنەوە و بیکوژن، هۆزەکەی ڕێگەیان لێگرتن و شەش هەزار پیاو لەسەری تووڕە بون و خۆیان لەئێوە بەدوور گرت و بەرامبەرتان وەك یەك پیاو ڕاوەستان.

ئەگەر واز لە (حورقوص) بهێنن و نەیکوژن، ئەوە وازتان هێناوە لەوەی کە دەیڵێن و بانگەوازی بۆ دەکەن و، داواش لە (عەلی) دەکەن جێبەجێی بکات.

ئەگەر لەپێناو (حورقوص) شەڕ لەگەڵ بەنی سەعد بکەن و، بەسەرتاندا زاڵ بن و بتانشکێنن شانازیتان بەسەردا دەکەن، ئەوا دەکەونە حاڵێکەوە نەدەبوایە تێی بکەون و، ئەوانتان بەهێز دەکەن و تووشی ئەوە دەبن کە پێتان ناخۆشە، ئێوە بە داواکردنی (حورقوص) هۆزی (ربیعە) و (مضر)تان لەم ناوچانەدا لەخۆتان تووڕە کردوە، ئەوەتا بۆ بەسەرخستنی بەنی سەعد و جەنگ و شکاندنی ئێوە کۆبونەتەوە.

هەر ئەمەش لەگەڵ (عەلی) ڕوویدا، لەکاتێکدا بکوژانی (عوسمان) لەناو سوپاکەیدان!

ژیربێژیەکەی (قەعقاع) و بەڵگە پەسەندەکەی کاری لە دایکی ئیمانداران و ئەوانەی لەگەڵیدابون کرد.

پێی وت: قەعقاع! ئەدی تۆ چی دەڵێیت؟

وتی: (دەڵێم: ئەمە کارێکە چارەسەرەکەی هێمن کردنەوەیە، پێویستە ئارام بگرین لە تۆڵەسەندنەوە لە بکوژانی (عوسمان)، کە ناکۆکیەکان کۆتاییان پێهات و، ئوممەت یەك دەنگ بون لەسەر ئەمیری بڕواداران، ئەوا یەکلا دەبێتەوە بۆ بکوژانی (عوسمان).

چارەسەر لەلای ئەو ئارامگرتن و هێمن کردنەوەیە، پاشان تۆڵە

ئێوە ئەگەر بەیعەت بە (عەلی) بدەن و لەگەڵی ڕێك بکەون، ئەوە نیشانەی چاکەیە و مژدەی ڕەحمەت و، بەتواناییە لەسەر سەندنەوەی تۆڵەی (عوسمان).

بەڵام ئەگەر ئێوە ڕازی نەبون و سوور بون لەسەر كەللەڕەقی و جەنگ كردن، ئەوە نیشانەی شەڕ و خراپە و لەدەستدانی ئەم دەسەڵاتەیە.

سەلامەتیەك هەڵبژێرن كە پێتان دەدرێت و ببنە كلیلی خەیر و چاكە هەروەك یەكەمجار وابون، دووچاری كارەساتمان مەكەن و خۆشتان دووچاری بین و، خوداش هەردوولامان بمرێنێت.

سوێند بەخوا، من ئەمە دەڵێم و بانگتان دەكەم بۆی و، لە هەمان كاتدا دەترسم نەگاتە ئەنجام، هەتا خوای گەورە پێویستی خۆی لەم ئوممەتە وەرگرێتەوە، كە كەلوپەلەكانی كەم بونەتەوە و ئەم كارەساتەی بەسەر هاتووە، بێگومان ئەم كارەساتەی بەسەری هاتووە زۆر گەورەیە، وەك ئەوە نیە پیاوێك پیاوێك بكوژێت، كۆمەڵێك كەسێك بكوژن، هۆزێك هۆزێك بكوژن!!))

قەعقاع قەناعەت بە كەلحە و زوبەیر و عائیشە دەهێنێ

ئەوانیش هاتنە سەر قسەی (قەعقاع)ی ڕاستگۆی دڵسۆز و، ڕازی بون لەسەر بانگەكەی بۆ ڕێكەوتن و، پێیان وت: بەراستی قسەكانت ڕاستن و پێكاوتە، بگەڕێوە، ئەگەر (عەلی) هات و لەسەر هەمان بۆچونەكەی تۆ بوو، ئەو كارە بەویستی خوا چاك دەبێتەوە.

دڵخۆشی عەلی بە سەركەوتنی قەعقاع و وتارەكەی لە ذی قاردا

(قەعقاع) لە ئەركەكەی بە سەركەوتوویی گەڕایەوە بۆ لای (عەلی) لە (ذیقار)، هەواڵی گفتوگۆیەكەی پێدا، (عەلی)ﷺ ئەمەی زۆر بەدڵ بوو، خەریك بوو هەموو ڕێك بكەون، جا ئەوەی پێی ناخۆش بوو پێی ناخۆش بوو و، ئەوەی پێی ڕازی بوو پێی ڕازی بوو.[1]

دوای ئەوە (عەلی)ﷺ هەستا و وتارێكی بۆ سوپاكەی دا و، لە وتارەكەیدا باسی نەفامی و ناخۆشییەكانی و، ئیسلام و بەختەوەرییەكانی و، نیعمەت و چاكەكانی خوای گەورە لەسەر ئەم ئوممەتە و، بە یەك دەنگ بونیان لەسەر (ئەبوبەكر) و (عومەر)یﷺ كرد.

عەلی دەڕواتە بەصرە بۆ ئاشتبونەوە

دوای ئەوە لە وتارەكەیدا وتی: دواتر ئەوەبوو (عوسمان)یان كوشت و، كۆمەڵانێكی دونیاویست زیانی لەم ئوممەتە دا و ئیرەییان پێبردن لەبەر

١ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٩٣-٤٩٤.

ئەوانەی خوای گەورە لە چاکەی خۆی بەسەریدا ڕشتون، ویستیان شتەکان بەرەودوا بگەڕێننەوە، خوای گەورەش فەرمانی خۆی دەگەیەنێتە جێ..

پاشان وتی: ئەوا من بەیانی دەچمە بەصرە بۆ ئاشتبونەوە لەگەڵ (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ، ئێوەش وەرن، بەڵام با کەس لەوانەی بە هەرشتێك هاوکاری کوشتنی (عوسمان)یان کردووە لەگەڵم نەیەن، با نەزان و نەفامەکان خۆیانم لێ بەدوور بگرن.

بەم شێوەیە (عەلی) و (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ خەریك بوو ئاشت دەبونەوە، نزیك بوو موسڵمانان لە بەصرە و کوفە کۆبن و ببنە یەك.

موسڵمانان بەمە دڵخۆش بون و سەبەئییەکان پیلانیان گێڕا

بەڵام ئایە ئەو سەبەئییانەی ناو سوپاکەی (عەلی) لەسەر ئاشتی بێدەنگ دەبن؟ ئایە بە یەکدەنگی موسڵمانان ڕازی دەبن؟ لە کاتێکدا ئەوان دەزانن کە لەمەدا ئەوان خەسارەتمەند دەبن و، ئاشتبونەوە لەسەر حیسابی ئەوان دەبێت و، ئوممەت لەسەریان کۆدەبنەوە، ئەوەتا (عەلی) دەستی بەو کارە کردووە، کە ڕێگەی نەدا کەس لەوانەی هاوکاری کوشتنی (عوسمان)یان کردووە، دوای بکەون، ئەی ئەگەر بۆیان یەکلابێتەوە، دەبێ چییان لێبکات؟

کۆبونەوەیەکی نهێنیی شەیتانە سەبەئییەکان بە سەرۆکایەتی ئیبن سەبەء

سەرکردەکانی ئەو خەواریجە سەبەئییانە کۆبونەوە بۆ تاوتوێکردنی کاروبارەکە، سوپاس بۆ خوا هیچ هاوەڵێکیان تێدا نەبوو.[1]

ئەو سەرکردە سەبەئییانەی کە ئامادەبون ئەمانەبون: (عبداللهی کوڕی سەبەء–ابن السوداء–) و، (ئەشتەری نەخەعی) و، (عەلبائی کوڕی هەیثەم) و، (شورەیحی کوڕی ئەوفا).

وتیان: ڕاتان چیە؟ بەخوا ئەوە (عەلی)یە، ئەو زاناترە بە کتێبی خودا لەوانەی داوای بکوژانی (عوسمان) دەکەن و، نزیکترە لەوەی کاری پێبکات، ئەوا دەربارەی ئێوە ئەوەی وت کە گوێتان لێبوو، سبەی خەڵکتان لەسەر کۆدەکاتەوە، خەڵکیش هەمووی ئێوەیان مەبەستە، جا ئەوکاتە چییان لێدەکەن، ژمارەتان کەمە و ئەوانیش ژمارەیان زۆرە،

١ـ البداية والنهاية ٧ :٢٣٩.

لەدەستیان ڕزگارتان نابێت.

ئەشتەر کوشتنی عەلی بەباش دەزانێ و ئیبن سەبەو ڕەتی دەکاتەوە

(ئەشتەری نەخەعی) وتی: دەربارەی (طەلحە) و (زوبەیر)، پێشتر دەمانزانی مەبەستیان چیە، بەڵام ڕای (عەلی) لەسەر ئێمە، نەمانزانی ئەمڕۆ نەبێ، ڕای هەموویان لەسەر ئێمە یەکە، ئەگەر ئاشت ببنەوە، ئەوان بێگومان لەسەر خوێنی ئێمە ئاشت دەبنەوە!.

وەرن با هەڵکوتینە سەر (عەلی) و بیکوژین و بیگەیەنینە (عوسمان)، ئاوا ئاژاوە و فیتنە و دووبەرەکی دەگەڕێتەوە و موسڵمانان پێوەی سەرقاڵ دەبن و ناپەرژێنە سەر ئێمە!!

بەڵام شەیتانی گەورەیان (عبدللە‌ی کوڕی سەبەء)، وتەی (ئەشتەر)ی دەربارەی کوشتنی (عەلی) ڕەت کردەوە و پێی وت: ئەشتەر! تۆ خراپترین ڕات هەیە، ئێوەی بکوژانی (عوسمان) کە لەگەڵ (عەلی)دان لە (ذی قار) دووهەزار و پێنجسەد یان نزیکی ئەوەندەن، دوای ئەوەی (طەلحە) و (زوبەیر) لە بەصرە نزیکەی شەش سەدی لێ کوشتن. ئەگەر بە ڕای (ئەشتەر)مان کرد و (عەلی)مان کوشت، ئەوا خەڵکی ئێرە دەمانکوژن، ئەوەتا (قەعقاعی کوڕی عەمر) پێنج هەزاری لەگەڵدایە و هەموویان تامەزرۆی جەنگ و کوشتنی ئێوەن و، ئێوە توانای ئەوانتان نیە.

ئیبن هەیسەم خۆدابڕین لەخەڵك بەباش دەزانێت و ئیبن سەبەئیش ڕەتی دەکاتەوە

(عەلبائی کوڕی هەیثەم) وتی: وازیان لێ بهێنن و بڕۆن بەرەو وڵاتێکی پارێزەر و خۆتانی تێدا بپارێزن، هەتا پاڵپشتێکتان بۆ دەبێت و بەهێزتان دەکات!!

(ئیبن سەبەء)ی شەیتانیان ڕەتی دایەوە و وتی: خراپترین قسە و بۆچونت وت، خەڵکی بە ئاواتی ئەوەن کە جودا و بە تەنها بن، دووربن لە خەڵکە بێتاوانەکان، تا هێرش بکەنە سەرتان و بتانکوژن، ئەگەر لە خەڵکە جودابونەوە لەناوبردنتان ئاسان دەبێت.

لە کۆتاییدا (ئیبن سەبەء)ی شەیتانیان ڕایە پیسەکەی خۆی وت کە ئەوانیش لەسەری یەکدەنگ بون.

پێی وتن: خەڵکینە! سەربەرزیتان لە تێکەڵبونی خەڵك و تاوانەوە لەناویاندایە، جا ڕووپامایییان بۆ بکەن و بێدڵییان مەکەن و لەگەڵیان هەڵکەن تا هەڵیانخەڵەتێنن و لەخشتەیان بەرن.

ئیبن سەبەء ئامادە بە هەڵگیرساندنی شەڕ لەنێوان هەردوو سوپا دەکا تا ناکۆك بن

دوای ئەوە (ئیبن سەبەء) فەرمانە نەفرین لێکراوەکەی پێکردن، کە ئاشتی لەناو دەبات و کێشە و دووبەرەکی دروست دەکات، پێی وتن: ئەگەر (عەلی) لەگەڵ (طەڵحە) و (زوبەیر) بەیەك گەیشتن و، هەردوو سوپا کەوتنە بەرامبەر یەك بۆ ئاشتبونەوە، ئەوا ئێوە دزە بکەنە ناو هەردوو سوپاکەوە و شەڕ لەنێوانیان هەڵگیرسێنن و هەوڵەکانی ئاشتی لەناوببەن، لێمەگەڕێن یەکلابنەوە بۆ تێڕوانین یان بیرکردنەوە یان ئاشتبونەوە، مەهێڵن کۆببنەوە یان ڕێککەون، ئەوەی ئێوە لەناو سوپاکەیدان-کە (عەلی)یە- ناچار دەبێت لێتان بێدەنگ بێت لەبەر ئەوەی پێویستی پێتانە، (طەڵحە) و (زوبەیر)یش، خوا لەئێوە سەرقاڵیان دەکات لێتان بێئاگا دەبن و دوچاری ئەوەدەبن کە پێیان ناخۆشە.

ڕێکەوتنی سەبەئییەکان لەسەر تێکدانی ئاشتبونەوە

خەواریجە سەبەئییەکان لەسەر ڕای (ئیبن سەبەء)ی شەیتانیان ڕێکەوتن و، جەختیان لەسەر جێبەجێکردنی کرد لەکاتی بەیەکگەیشتنی هەردوو سوپاکەدا.

پاشان لەناو خەڵك بڵاوەیان لێکرد و، کەس هەستی پێنەکردن و نەیانزانی بۆچی کۆبونەتەوە و لەسەرچی ڕێکەوتن.[1]

(عەلی)ﷺ بە پێشەنگی سوپاکەیەوە گەیشتە دەوروبەری بەصرە، (طەڵحە) و (زوبەیر)یشﷺ لە بەرامبەریدا سوپایان دامەزراند و، هەردوو سوپا کەوتنە بەرامبەر یەك، (عەلی) چاوەڕوانی گەیشتنی پشتیوانی ناوچە و هۆزەکانی تری دەکرد.

وتەی زوبەیر دەربارەی سوپای عەلی

(ئەبو جەرباء)-کە یەکێك بوو لە سەرکردەکانی سوپای بەصرە- هاتە لای (زوبەیر)ﷺ و پێی وت: من وادەبینم ئێستا، پێش ئەوەی هاوەڵانی لەدەوری کۆببنەوە، هەزار سوار بۆ لای (عەلی) بنێری، تا بۆیان شتێکی

١ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٩٣-٤٩٤، البداية والنهاية لأبن كثير ٧ : ٢٣٩.

كتوپڕ و لەناكاو بێت.

(زوبەیر)ﷺ پێی وت: ئێمە كاروباری جەنگ دەزانین، دەزانین ئەمە بۆچونێكە، بەڵام ئەوانە برامانن و كەسی بانگەوازەكەمانن، بەڵام ئەم ناكۆكیە كارێكە و ڕوویداوە و، هیچ دەقێكی لەسەر نیە لە ڕۆژی قیامەت بیانوو ببڕێت.

پاشان ئێمە لەگەڵ (قەعقاع)ی نوێنەری (عەلی) لەسەر كارێك ڕێكەوتوین و، ئاواتەخوازم لەگەڵی ئاشت بینەوە، جا لەخوابترسن و ئارام بگرن.

زوبەیر دان بە سەرسامی و بەرچاو ڕون نەبوندا دەنێت

یەكێكی تر ئاماژەی بە (زوبەیر)ﷺ دا كە لەناكاو هێرش بكەنە سەر (عەلی)ﷺ، ئەویش وەڵامی دایەوە و وتی: ئەوانە برامانن، ئەمەش كارێكی گوماناویە لە نێوان ئێمە و ئەوان، سوێند بەخوا، لەوكاتەوەی خودا (موحەممەد)یﷺ بە پێغەمبەر ناردووە، هاوەڵەكانی هیچ ڕێگەیەكیان نەگرتووە بۆئەوەی شوێن پێی خۆیان بزانن، هەتا ئەم ڕووداوە ڕویدا و (عوسمان)ﷺ كوژرا، سوێند بەخوا ئەوان نازانن بەرەو پێش دەڕۆن یان بەرەو دوا.

ئەو شتەی ئەمڕۆ لای ئێمە چاكە و لای براكانمان دزێوە، كە سبەی داهات هەمان شت لای ئێمە دزێو دەبێت و لای ئەوان چاك دەبێت، ئەو بەڵگانەی ئێمە لەسەر ئەوانمان گرتووە، ئەوان بە بەڵگەی نازانن، كە سبەی هات ئەوان ئەو بەڵگانە لەسەر ئێمە دەگرن.

ئێمە ئومێدی ئاشتی لەگەڵ براكانمان دەخوازین، ئەگەر بە دەممانەوە بێن، بەڵام ئەگەر ڕەتیان كردەوە ناچارین لەگەڵیان بجەنگین، چونكە دواچارەسەر داخكردنە.[1]

هاوەڵان سەرسامن لە ڕەفتاركردن لەگەڵ فیتنەدا

بەم دان پیانانە بوێرانەیەی (زوبەیری كوڕی عەوام)ﷺ، دەزانرێ هاوەڵان بەرامبەر ئەم فیتنە و ئاژاوەیەی ڕوویدا چەندە سەرسام بون، كە لە تێگەیشتن و ئاراستەكردن و ڕەفتارلەگەڵداكردنیدا ناكۆك بون، ئەم ناكۆكیە

١ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٩٥.

بوە هۆی جەنگ و کوشتار و خوێنڕشتن لەنێوان خۆیان، بە نابەدڵی و ناچاری دەجەنگان، بەڵکو بە سەرلێشێواوی و سەرسامییەوە دەجەنگان، ئەم وتە ئاشکرایەی (زوبەیر) لەجیاتی خۆی و هەموو هاوەڵانی تری پێغەمبەری خواﷺ، سەرسامی و دوودڵییەکەیان تۆمار دەکات.

ئەمە لەلایەن سوپاکەی (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ، بەڵام لەلایەن سوپاکەی (عەلی)ﷺ، وێنەکە گۆڕانی بەسەردا نەهاتبوو.

عەلی نەخشەی خۆی روون دەکاتەوە بۆ رەفتارکردن لەگەڵ سوپای بەصرەدا

یەکێك لە سەربازەکانی (عەلی)-کە (ئەعوەری کوڕی بەنانی مینقەری) بوو- هات و پرسیاری سەبارەت بەرەوپێشچوون بەرەو سوپای بەصرە و نەخشەکەی بۆ رەفتار لەگەڵیاندا، لە (عەلی) کرد.

(عەلی)ﷺ پێی وت: لەسەر بنەمای ئاشتی و کوژاندنەوەی ئاگری فیتنە لێیان دەچینە پێشەوە، بەڵکو خوای گەورە بە ئێمە ئوممەت یەك بخاتەوە و جەنگی لەسەر لابدات.

گفتوگۆیەکی ئاشکرا لەنێوان عەلی و ئەعوەری مینقەری دا

(ئەعوەر) پێی وت: ئەی ئەگەر بۆ ئاشتی وەڵامیان نەداینەوە؟

(عەلی) پێی وت: هەتا ئەوان وازمان لێ بێنن وازیان لێ دێنین! دەستپێشخەری جەنگ نابین لە جەنگدا.

(ئەعوەر) وتی: ئەی ئەگەر وازیان لێمان نەهێنا؟ و جەنگیان لەگەڵدا کردین؟

(عەلی) وتی: بەرگری لەخۆمان دەکەین.

(ئەعوەر) وتی: ئایا بۆ ئەوان پێویستە بەرگری لەخۆیان بکەن هەروەك بۆ ئێمە دروستە؟

(عەلی) وتی: بەڵێ.

گفتوگۆیەکی تر لەنێوان عەلی و دەئلانی دا

(ئەبو سەلامەی دەئلانی) هەستا و پرسیاری لە (عەلی)ﷺ کرد: ئایا تۆ وا دەبینی کە ئەو خەڵکە بەڵگەیان بەدەستەوەبێ لە داواکردنی خوێنی (عوسمان)دا، ئەگەر مەبەستیان لەمە بۆ خوا بێت؟

(عەلی)ﷺ وتی: بەڵێ!

(دەئلانی) وتی: ئایا لە دواخستنی سزادانی بکوژانی (عوسمان) هیچ

بەڵگەت هەیە؟

(عەلی) وتی: بەڵێ!

وتی: ئەی دەبێ حاڵی ئێمە وئەوان چۆن بێت، ئەگەر بەیانی پێیانەوە گرفتار بووین و جەنگاین و لێیان كوشتین و لێمان كوشتن؟

(عەلی) وتی: من ئاواتەخوازم كەس لە ئێمە و لە ئەوان نەكوژرێ، كە دڵی بۆ خوا خاوێن كردبێتەوە، مەگەر خوای گەورە بیباتە بەهەشتەوە!!!.

دوای ئەوە هەستا و وتارێكی بۆ سوپاكەی دا و وتی: خەڵكینە! خۆتان بگرن، دەست و زمانتان لەو خەڵكە بپارێزن، چونكە ئەوان براتانن، هەروەها ئارام بگرن لەوەی لەوانەوە بۆتان دێ، وریابن وا نەكەن بەیانی لەلای خوای گەورە پێشمان بكەون، چونكە شەڕفرۆشی ڕۆژی قیامەت ئەو شەڕفرۆشەیە كە ئەمڕۆ بەڵگەی لەسەر چەسپاوە.[1]

تێڕوانینێكی دادوەرانەو بابەتیانەی هەر كۆمەڵێك بۆ ئەوی تر

ئەمەیە ئاكاری ئیسلامی كە باڵ بەسەر دوو سوپای موسڵماناندا دەكێشێت كە ناكۆكن و كێشەیان لەنێواندا هەیە و لەگەڵ یەكتر دەجەنگن، ئەمە ڕێز و پایەی كێشە و ئادابی ناكۆكییە، ئەمەیە تێڕوانینی هەر كۆمەڵێك بۆ كۆمەڵەكەی تر.

بەم ڕستە ڕونكەرەوانە، (عەلی) بناغەی بۆچونی خۆی بۆ (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ و ئەوانەی لەگەڵیاندان پێشكەش دەكات، ئەوان لەلای خودا بەڵگە و بیانوویان هەیە، ئەوان ئەگەر لەسەر دەستی ئەم كوژران لەبەهەشتن!!

(عەلی)ﷺ نزیكەی بیست هەزاری لەگەڵدا بوو، بەلام (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ نزیكەی سی هەزاریان لەگەڵدابوو.

ڕوبەڕوبونەوەی نێوان هەردوو كۆمەڵ

ڕوبەڕوبونەوەی نێوان هەردوو كۆمەڵەكە لە مانگی (جومادی دووەم)ی ساڵی سی و شەش، دوای شەش مانگ لە جێنشینیایەتی (عەلی) بوو.[2]

١ـ تأريخ الطبري ٤ : ٢٩٥-٢٩٦ .

٢ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٤٠ .

کاتێ هەردوو کۆمەڵ کەوتنە بەرامبەر یەك، و هەردوولا پێك گەیشتن، (عەلی) (حەکیمی کوڕی سەلامە) و (مالیکی کوڕی حەبیب)ی نارد بۆ لای (طەڵحە) و (زوبەیر)، پێیان وتن: ئەگەر ئێوە لەسەر ئەوە ماون کە لەگەڵ (قەعقاعی کوڕی عەمر) پێی گەیشتن کە ڕازیبوون بە ئاشتبونەوە، ئەوا دەستمان لێ هەڵگرن و ڕێگەمان بدەن دابەزین، تاوەکو بەیەکەوە چارەسەری ئەم گیروگرفتە بکەین.

دوو نوێنەرەکەی عەلی بۆ سوپای بەصرە

وتیان: ئێمە هێشتا لەسەر ئەوەین کە لەگەڵ (قەعقاع) لەسەری ڕێکەوتین و، ئێمە سوورین لەسەر ئاشت بونەوەی نێوان خەڵك.

ئەحنەفی کوڕی قەیس لە دەهەزار کەسدا لەهەردو کۆمەڵ خۆی دووردەگرێت

(ئەحنەفی کوڕی قەیسی تەمیمی) لە دە هەزار کەسی (بەنی تەمیم)دا خۆدوورگرتنی لە جەنگ بەباش زانی، نە جەنگی (طەڵحە) و (زوبەیر) و، نە جەنگی (عەلی)ﷺ.

(ئەحنەف) بە بارێکی دەروونی توندا تێدەپەڕی، کە بەم وتەیە دەری بڕی: بەڕاستی پشت کردن لەوانەی کە (عائیشە)ی دایکی ئیمانداران و، (زوبەیر)ی حەواریی پێغەمبەری خوایانﷺ لەگەڵدایە زۆر سەختە، هەروەها جەنگی کەسێك کە بەیعەتم پێداوە و، ئامۆزای پێغەمبەری خوایەﷺ ئەویش زۆر سەختە.

کاتێك (زوبەیر)ﷺ ناردی بەدوایدا تا پەیوەندی بە سوپاکەیانەوە بکات، (ئەحنەف) بەوە وەڵامی دایەوە کە یەکێك لەم سێ ڕێگایە هەڵبژێرێت:

یان پردەکەم بۆ بکەنەوە، تا خۆم بگەیەنمە زەوی عەجەم و لەوێ لەگەڵ نەتەوەکەم جیهاد بکەم، هەتا خوای گەورە بڕیاری خۆی جێبەجێ دەکات.

یان بچم بۆ مەککە، لەوێ هاوسێیەتی حەرەم بکەم، هەتا خوای گەورە بڕیاری خۆی جێبەجێ دەکات.

یان خۆم لە ئێوە و لە (عەلی)ش بەدوور دەگرم و، لە نزیکتان دەبم و، چاودێری ڕووداوەکانی نێوانتان دەکەم، هەتا خوای گەورە بڕیاری خۆی جێبەجێ دەکات.!

(ئەحنەف) خۆی لە هەردوو سوپاکە بەدوور گرت و بەشداری ئەو جەنگەی نەکرد کە لەنێوانیاندا ڕوویدا، کە (عەلی) بەسەر بەرامبەرەکەیدا سەرکەوت، دوای ئەوە (ئەحنەف) چووە ڕیزی سوپاکەی (عەلی)یەوە.[١]

عیمرانی کوڕی حەصین بانگەوازی خۆدورگرتن لە فیتنە دەکات

ڕای (عیمرانی کوڕی حەصین) خۆدورگرتن بوو لە هەردوو سوپاکە، جا نوێنەری خۆی نارد و بانگەوازی دەکرد و دەیوت: (ئەبو نوجەید عیمرانی کوڕی حەصین) هاوەڵی پێغەمبەری خواﷺ، سڵاوتان لێدەکات و بانگتان دەکات بۆ نەجەنگان و، پێتان دەڵێت: سوێند بەخوا، ئەگەر لەسەر شاخێك لەگەڵ مەڕ و بزندا بم، خوریەکەی ببڕمەوە و شیرەکەی بخۆمەوە، لەلام خۆشەویستترە لەوەی تیرێك بگرمە یەکێك لەم دوو سوپایە و، یەکێك لە موسڵمانان بپێکم![٢]

کەعبی کوڕی سور ئامۆژگاری خۆدورگرتن لە فیتنە دەکات

قازی بەصرە (کەعبی کوڕی سور)یش خۆدورگرتن لە جەنگ بەباش دەزانێ، بە سەرداری هۆزەکەی (ئەزد)-کە لەگەڵ (طەلحە) و (زوبەیر)دا بوو- وت: بەقسەم بکە و ئامادەی جەنگ مەبە و هۆزەکەت لەجەنگ بەدوربگرە، من دەترسم ئاشتی سەر نەگرێت، واز لە هەردوولا بهێنە، ئەوان بران، ئەگەر ئاشتبونەوە، ئەوا ئەو شتەیە کە ئێمە دەمانەوێت، ئەگەریش جەنگان، ئەوا بەیانی ئێمە دەبینە دادوەر لەسەریان.

بەڵام ڕەتی کردەوە و بە قسەی نەکرد.

هەردوو سوپا سەردانی یەکتر دەکەن

لە ڕۆژی پێنج شەممە، پازدەی مانگی (جومادی دووەم)، هەردوو سوپا لەلای کۆشکی (عبداللهی کوڕی زیاد) لە (زابوقە) لە تەنیشت گوندی (ئەرزاق) دابەزین و، هیچ گومانێکیان لە ڕێکەوتن نەبوو.

هۆزەکانی هەردوو سوپا بەیەك دەگەیشتن و کۆدەبونەوە و سەردانی یەکتریان دەکرد، (مضر) بۆ لای (مضر) و، (ڕەبیعە) بۆ لای (ڕەبیعە) و، (یەمەن) بۆ لای (یەمەن)، کەسیش گومانی لە ڕێکەوتن نەبوو، تەنها

١ـ تأريخ الطبري ٤ : ٤٩٨ .
٢ـ تأريخ الطبري ٤ : ٥٠٣ .

دەربارەی ڕێکەوتن قسەیان دەکرد.

(عەلی)ﷺ لەلایەن خۆیەوە (عبداللەی کوڕی عەباس)ی نارد بۆ لای (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ و بە ڕاشکاوی قسەی لەگەڵدا کردن، ئەوانیش لەلای خۆیانەوە (موحەممەدی کوڕی طەڵحەی کوڕی عبیداللە)یان بۆ لای (عەلی) نارد-کە ناسرابوو بە (موحەممەدی سەجاد) لەبەر زۆر خواپەرستی و پارێزکاریەکەی، ئەویش بە ڕاشکاوی قسەی لەگەڵدا کرد. خەڵکی لە ڕەزامەندی و دڵخۆشی و پێکەوەگونجان و ئاسودەییدا بون.

بەیەک گەیشتنی عەلی لەگەڵ طەڵحە و زوبەیر

(عەلی)ﷺ لە سەربازگەکەی دەرچوو، (طەڵحە) و (زوبەیر)یشﷺ لە سەربازگەکەیان دەرچوون، دەرچوونی هەردوولا هاوکات بوو و بەیەک گەیشتن و هەرسێکیان بۆ ماوەیەکی درێژ کۆبونەوە و، دەربارەی ئەوانە قسەیان کرد کە لەسەری ناکۆک بون و، بە ڕاشکاوی لەگەڵ یەکتر گفتوگۆیان دەکرد، لە ڕێکەوتن و لابردنی جەنگ و شەڕنەکردن چاکتریان نەدۆزیەوە و، ناکۆکیەکانی نێوان خۆیان نەهێشت و، لەسەر ئاشتبونەوە و پاشەکشەی هەردوو سوپا و کۆتایی هێنان بە ناکۆکی ڕێکەوتن.

ئێوارە هەریەکەیان لەسەر ئەم نیازە گەڕایەوە سەربازگەکەی.

(عەلی)ﷺ هەواڵی بۆ سەرکردەکانی سوپاکەی نارد و ئاگاداری کردنەوە بەو ئاشتیەی کە لەسەری ڕێکەوتون، (طەڵحە) و (زوبەیر)یشﷺ هەواڵیان نارد بۆ سەرکردەکانی سوپاکەیان و ئاگاداریان کردنەوە لەو ئاشتیەی کە لەسەری ڕێکەوتوون.[1]

شادبونی موسڵمانان بە ئاشتی و توڕەبونی سەبەئییەکان

ئەو شەوە موسڵمانان لە هەردوو سوپادا لەسەر ئاشتی نوستن، لە چاکترین شەودا نوستن کە پێشتر لە شەوی وادا نەنوستون، بەهۆی ئەو سەلامەتی و ڕێکەوتن و ئاسودەییەی ئەوانی تێدابون، بەهۆی نەمانی ناکۆکی و ئاژاوەو فیتنە و جەنگ لە نێوانیاندا.

بەڵام خەواریجە شەیتانە سەبەئییەکان-کە نزیکەی دوو هەزار دەبون لە سوپای (عەلی)دا- ناخۆشترین شەویان بەسەردا هات کە هەرگیز شەوی وا

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ :٥٠٥-٥٠٦ .

ناخۆشیان نەبینیوە، دڵ پڕ لە قین بون بەهۆی نێزیکبونەوەی ئاشتی نێوان هەردوو سوپاکە، لەبەر قین و ئیرەییان لەسەر موسڵمانان نزیک بوو شەق بەرن.

نەخشەی سەبەئییەکان بۆ لەناوبردنی ئاشتی

سەرکردەکانیان، بۆ نمونە (عبداللەی کوڕی سەبەء) و (ئەشتەری نەخەعی) و (شورەیحی کوڕی ئەوفا)، بەیەك گەیشتن و هەموو ئەو شەوەیان بە راوێژەوە بردە سەر. لەسەر تێکدانی نەخشەی ئاشتی نێوان هەردوو سوپا و، لەناوبردنی دەرفەتی رێکەوتن و، هێشتنەوەی ئاژاوە و فیتنە و ناکۆکی لەنێوان موسڵمانان، بەڵکو کارکردنیش بۆ هەڵگیرسانی جەنگێکی دڕندانە لە نێوانیاندا رێکەوتن.

بەڵام جێبەجێکردنی ئەو پیلانە شەیتانییە بەوە دەبێت کە چەند تاکێك لەوانە دزە بکەنە ناو هەردو سوپاکە و لەناو هۆزەکاندا بڵاو ببنەوە، ئەمانەش لە شەودا بکرێت و بەبێ ئەوەی کەس پێیان بزانێت.

سەبەئییەکان رێکەوتن لەسەر ئەوەی هەردوو سوپا بخەنە تەڵەوە

لە بەرەبەیاندا، پێش دەرکەوتنی رووناکی و رۆژ هەڵاتن، هەریەکەیان تیربارانی سوپاکەی دیکە دەکات و چەك دەخەنە ناویانەوە و بە شمشێر هێرش دەکەنە سەریان، جا هەر کۆمەڵە وا گومان دەبات کە بەرامبەرەکەی رێکەوتنەکەی شکاندووە و ئاشتی رەت کردۆتەوە و جەنگی هەڵگیرساندووە!!

بەڕاستی ئەوە نەخشەیەکی شەیتانی فێڵاوی سەبەئییە، کۆششەکانی ئاشتی نێوان موسڵمانانی لەناو برد و جیاوازی و ناکۆکی لەنێوانیان قووڵتر کردەوە.

لە هەڵگیرساندنی جەنگدا سەردەکەون

لەگەڵ بەرەبەیاندا، سەبەئییەکان لەگەڵ تاریکیدا دزەیان کرد بۆ شوێنەکانی هەردوو سوپاکە، لەژێر باڵی تاریکیدا دزەیان کرد، بێئەوەی کەس پێیان بزانێت، (مضر)یەکانیان چوون بۆ لای هۆزەکەیان لە (مضر)، (رەبیعە)ییەکانیان چوون بۆ لای هۆزەکەیان لە (رەبیعە)، یەمەنییەکانیان چوون بۆ لای هۆزەکەیان لە خەڵکی یەمەن، چەکیان لەناویان دانا و بە

شمشێر هێرشیان کردە سەریان.

هەر کۆمەڵە و بۆ کۆمەڵەکەی بەرامبەری ڕاپەڕی بەو حیسابەی کە بەرامبەرەکەی پەیمانی شکاندووە و جەنگی دەست پێکردووە.

(طەلحە) و (زوبەیر)ﷺ کاتێکیان زانی لەکاتی بەرەبەیاندا جەنگ دەستی پێکرد، وتیان: ئەوە چیە؟

خەڵکەکە وتیان: سوپاکەی (عەلی) لەگەڵ بەرەبەیاندا هێرشیان کردە سەرمان!

(طەلحە) و (زوبەیر)ﷺ توڕەبون و وتیان: (عەلی) ڕاناوەستێ هەتا خوێن نەڕێژێت و حەرام حەڵاڵ نەکات، بێگومان ئەو ئاشتی ناوێت!!

سەبەئییەکان درۆ لەگەڵ عەلی دەکەن

بەڵام لای (عەلی)ﷺ، سەبەئییەکان پیاوێکیان لە نزیکیەوە دانابوو، هەتا ئەگەر پرسیاری کرد دەربارەی ئەوەی ڕوودەدات، ئەو سەبەئییە درۆی بۆ بکات و، ئەو هەواڵەی پێبدات کە خۆیان دەیانەوێت و ڕاستی لێ بشارێتەوە!! لەوانەیە ئەوەش (ئەشتەری نەخەعی) بێت کە سەرکردەی سەبەئییەکانی کوفە و، لە گەورە سەرکردەکانی سوپاکەی (عەلی)یە.

(عەلی)ﷺ کاتێکی زانی جەنگ هەڵگیرسا، وتی: ئەوە چیە؟

سەبەئییەکە پێی وت: لەگەڵ بەرەبەیاندا سوپای (طەلحە) و (زوبەیر) لەناکاو هێرشیان کردە سەرمان! بەڵام بەرپەرچمان دانەوە.

(عەلی)ﷺ وتی: (طەلحە) و (زوبەیر) ڕاناوەستن هەتا خوێن نەڕێژن و حەرام حەڵاڵ نەکەن، ئەوان ئاشتیان ناوێت.

سەبەئییەکان کۆششەکانیان زیاتر کرد بۆ هەڵگیرساندنی جەنگ و هێرش کردنە سەر لایەکەی تر و، هاندانی هەر کۆمەڵێك بۆ سەر بەرامبەرەکەی و وروژاندنی بۆ جەنگان لەگەڵیدا.

جەنگی حوشترەکە (الجمل) ڕوویدا

جا شەڕێکی توندوتیژ و گەرم و گوڕ و دڕندانە هەڵگیرسا، کە ئەویش شەڕی (حوشترەکە- الجمل) بوو.

بۆچی ناونرا جەنگی حوشترەکە

ناونرا شەڕی (حوشترەکە-الجمل) چونکە دایکی ئیمانداران (عائیشە)- خوای لێ ڕازی بێ- لەناو شەڕەکەدا و لە ناوەڕاستی سوپای بەصرەدا بوو،

سواری حوشترێك بوو بەناوی (عەسكەر)، كە (یەعلی كوڕی ئومەییە) لە یەمەن كڕیبووی و لە مەككە پێشكەشی كردبوو، (عائیشە) لەسەر پشتی ئەو حوشترە لە مەككەوە بەرەو بەصرە دەرچوو، پاشان لەكاتی شەڕەكەدا سواری بوو.

شەڕەكە لە ڕۆژی هەینی شازدەی (جومادی دووەم)ی ساڵی سی و شەش، لە ناوچەی (زابوقە)ی نزیك بەصرە بوو.

ئا بەم شێوەیە خەواریجە سەبەئییەكان لە نەخشەكەیان بۆ تێكدانی ئاشتی و، پارچەپارچەكردنی ئوممەت و، ڕشتنی خوێنی موسڵمانان، سەركەوتنیان بەدەست هێنا.

(عەلی)ﷺ بەوەی ڕوویدا زۆر خەمبار بوو، بانگكەرەكەی بانگی كرد: خەڵكینە دەست لە جەنگ هەڵگرن، كەس گوێی لە بانگەوازەكەی نەبوو، هەركەسە و بە جەنگی بەرامبەرەكەی سەرقاڵ بوو.[1]

جەولەی یەكەمی جەنگی الجمل

شەڕی (الجمل) بە دوو جەولە ڕوویدا، جەولەی یەكەمیان سەركردەی سوپای بەصرە (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ بون، لە بەرەبەیانەوە تا نزیك نیوەڕۆ بەردەوام بوو، شەڕێكی توندوتیژ بوو، لە هەردوو سوپا خەڵكێكی زۆری تیادا كوژرا.

(عەلی)ﷺ بانگی هێزەكەی خۆی كرد، هەروەك (طەڵحە) و (زوبەیر)یشﷺ بانگی سوپاكەی خۆیان دەكرد: ئەوكەسەی پشت هەڵدەكات مەیكوژن، بریندار مەكوژن، دوای ئەوانە مەكەون كە شەڕ بەجێدێڵن و وازدێنن.

كەعبی كوڕی سور ئامۆژگاری عائیشە دەكات بۆ ئاشتی دەربچێ

(كەعبی كوڕی سوری ئەزدی) كە قازی بەصرە بوو، یەكێك بوو لەوانەی خۆدوورگرتن لە شەڕ و نەڕشتنی خوێنی موسڵمانانی بەچاك دەزانی، چووە لای (عائیشە)ی دایكی ئیمانداران، كە لەماڵەكەی خۆیدا بوو ئامادەی جەنگەكە نەبوو.

١ـ تأريخ الطبري ٤ : ٥٠٦-٥٠٧ .

بە (عائیشە)ی وت: بگەرە ئەو خەڵکە، هیچیان ناوێ جەنگ نەبێ، شەڕەکەش لەنێوانیان زۆر توندە، بەڵکو خوا بە هۆی تۆ ئاشتیان بکاتەوە، بەڵکو خەڵکەکەش کە تۆیان دیت بەرەو ئاشتی بچن و دەست لە جەنگ هەڵگرن.

حوشترەکەیان بۆ ئامادە کرد کە ناوی (عەسکەر) بوو، زرێپۆشیان دا بەسەر کەژاوەکەیدا، بۆ ئەوەی رم و تیر نەیگاتێ، ئەویش سواری حوشترەکەی بوو و بە نیازی ئاشتی لەنێوان هەردوو لا چووە ناو گۆڕەپانی جەنگەوە.[1]

(زوبەیر) و (عەمماری کوڕی یاسر)ﷺ کەوتنە بەرامبەر، (زوبەیر) وتی: (ئەبو یەقظان)! ئەوە دەمکوژی!

(عەممار)ﷺ پێی وت: نەخێر (ئەبو عبدالله)!!

جا هەریەکەیان گەڕایەوە بۆ سوپاکەی خۆی.

چارپێکەوتنی عەلی بۆ زوبەیر لەکاتی جەنگدا و بیرخستنەوەی بە وتەی پێغەمبەر

(عەلی)ﷺ لە جەولەی یەکەم و لەکاتی توندبونی شەڕەکەدا داوای (زوبەیر)ی کرد تا قسەی لەگەڵدا بکات، ئەویش لەنێوان ریزەکانەوە بۆی دەرچوو، بەسەر ئەسپەکانیانەوە کەوتنە بەرامبەر یەك.

(عەلی)ﷺ بە (زوبەیر)ی وت: ئێوە سوار و پیاوی زۆرتان بۆ جەنگ کۆکردۆتەوە، ئایە بەڵگەیەکتان ئامادەکردووە بۆ لای خوا لە رۆژی قیامەتدا؟

زوبەیر! سوێندت دەدەم بەخوا، ئایا گوێت لە پێغەمبەری خواﷺ نەبوو کە دەیفەرموو: شەڕی لەگەڵدا دەکەیت و تۆ ستەمی لێ دەکەیت؟

زوبەیر پەشیمان دەبێتەوە و شەڕەکە بەجێ دەهێڵێت

(زوبەیر)ﷺ ئەو وتەیەی بەبیر هاتەوە کە لە پێغەمبەری خوایﷺ بیستبوو دەربارەی شەڕکردنی لەدژی (عەلی) و، لەو شەڕەشدا ستەم لە (عەلی) دەکات.

(زوبەیر)ﷺ پەشیمان بوویەوە و پێی وت: بەڵێ، بەخوا ئێستا بەبیرم هاتەوە، بەخوا ئەگەر لەبیرم بوایە ئەم رێیەم بۆ لای تۆ نەدەبڕی، بەخوا

---

١ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٥٠٧ .

لەئێستە بەدواوە شەڕ لەدژت ناكەم!!![1]

(زوبەیر)ﷺ ڕۆیشت و وازی لە شەڕ هێنا و ملكەچی حەق بوو و بۆ لای حەق گەڕایەوە و، یەقینی هەبوو كە لەم شەڕەدا ستەمی لە (عەلی) كردووە و حەق لەگەڵ (عەلی)یەﷺ.

عەمری كوڕی جرموز، لەكاتی خەودا زوبەیر دەكوژێت

(زوبەیر)ﷺ سواری ئەسپەكەی بوو، هەردوو سوپاكەی بەجێهێشت، جەنگەكە هێشتا هەر توند بوو، بە دۆڵێكدا تێپەڕی پێی دەوترێ (وادی السباع) و خزمەتكارێكی لەگەڵدا بوو، یەكێك لە بەدبەختەكان-كە (عەمری كوڕی جورموز) بوو- دیتی وا بەتەنیا دەڕوات، شوێنی كەوت.

(زوبەیر)ﷺ لەژێر سێبەری دارێكدا بە هێمنی و دڵنیاییەوە نوست، دەروونیشی ئاسودە بوو چونكە وازی لە شەڕكردنی (عەلی)ﷺ هێنابوو.

(ئیبن جرموز)ی بەدبەخت لەكاتی خەودا هێرشی كردە سەری و بە نامەردی و ستەم كوشتی و سەری لێكردەوە، پاشان شمشێر و ئەسپ و ئەنگوستیلەكەی برد.

خزمەتكارەكەشی نوێژی لەسەركرد و پاشان لەو شوێنە نادیارە لە (وادی السباع) ناشتی.

(عەمری كوڕی جرموز)ی بكوژ بە دڵخۆشییەوە هات بۆ لای (عەلی كوڕی ئەبوطالب)ﷺ تا مزگێنی كوشتنی دژەكەی پێبدا و بەخششی لێ وەدەست بكەوێت!!.

كاتێ (عەلی)ﷺ گوێبیستی كوژرانی (زوبەیر)ﷺ بوو گریا، پاشان داوای ڕەحمەت و ڕازیبوونی خودای بۆ كرد، دوای ئەوە شمشێرەكەی (زوبەیر)ی هەڵگرت و وتی: ئای ئەم شمشێرە چەند تەنگی و ناخۆشی لەسەر پێغەمبەری خواﷺ لابردووە.

ئینجا وتی: گوێبیستی پێغەمبەری خواﷺ بووم دەیفەرموو: موژدەی ئاگر بدە بە بكوژی كوڕی (صەفیە).

١ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٤١-٢٤٢.

(زوبەیر)ﷺ کوڕی (صەفیەی کچی عبدالمطلب)ی پوری پێغەمبەری خواﷺ بوو.

عەلی نەفرەت لە ئیبن جرموز دەکات و مزگێنی ئاگری پێ دەدات

پاشان جنێوی بە (ئیبن جرموز) دا و نەفرەتی لێکرد و دەریکرد.

(عەمری کوڕی جەرموز) لە عێراق بە زیندوویی مایەوە، تا ئەو کاتەی (عبداللهی کوڕی زوبەیر) هەستا و بانگەشەی جێنشینایەتی کرد و (موصعەبی کوڕی زوبەیر)ی برای کردە والی لەسەر عێراق.

(ئیبن جەرموز) ترسا لەوەی (موصعەب) بیگرێ و لە تۆڵەی باوکی بیکوژێ.

(موصعەبی کوڕی زوبەیر) وتی: فەرمانی پێبکەن با دەرچێت، ئەو ئەمین و پارێزراوە، لە تۆڵەشدا نایکوژمەوە، بەخوا ئەو لەلای من زۆر لەوە کەمترە کە بیکەمە هاوتا و یەکسانی (زوبەیر) و لە جیاتی ئەو بیکوژم!! سزاکەی واز لێدێنم بۆ ڕۆژی قیامەت.[١]

برینداربونی طەڵحەو مردنی لە بەصرە

بەڵام (طەڵحەی کوڕی عبیدالله)ﷺ دووەم سەرکردەی سوپای بەصرە، لە گۆڕەپانی جەنگەکەدا دەهات و دەچوو، لە کاتێکدا کە لەسەر ئەسپەکەی بوو تیرێکی وێڵ کە نەزانرا کێ هاویشتویەتی، ڕاستەوخۆ بەری کەوت، خوێنی زۆر لێهات.

پێیان وت: ئەبو موحەممەد! تۆ بریندارى، بڕۆ ماڵەکانەوە تا چارەسەر بکرێی.

(طەڵحە) بە خزمەتکارەکەی وت: هەڵمگرە و شوێنێکی گونجاوم بۆ بدۆزەوە.

کۆتایی پێهاتنی جەولەی یەکەمی جەنگەکە بە مردنی طەڵحە و زوبەیر

جا بردرایە بەصرە و بۆ چارەسەرکردن لە ماڵێك دانرا، بەڵام برینەکەی بە بەردەوامی خوێنی لەبەر دەڕۆیی، تا لە ماڵەکەدا کۆچی دوایی کرد، پاشان لە بەصرە ئەسپەردە کرا.

بە دەرچوونی (زوبەیر)ﷺ لە گۆڕەپانی جەنگ و پەشیمان بونەوەی لە شەڕکردن و، بە مردنی (طەڵحە)ﷺ و کەوتنی هەزاران کوژراو و بریندار لە

١ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٤٩-٢٥٠ .

هەردوولا، جەولەی یەکەمی جەنگی (جەمەل) کۆتایی پێهات و، زاڵبونیش لەو جەنگەدا بۆ سوپای (عەلی)ﷺ بوو بەسەر سوپای بەصرەدا.

(عـەلی)ﷺ چـاودێری ڕێـڕەوی جەنگەکـەی دەکـرد و، زۆری کـوژراو و برینـدارەکانی لـە هـەردوو لای دەبینـی، بەمـەش ئـازاری پێدەگەیشـت و خەفەتبار دەبوو.

عەلی بەراشکاوی خەفەتباری خۆی بۆ حەسەنی کوڕی دەردەبڕێ

(عـەلی)ﷺ ڕووی کـردە (حەسـەن)ی کـوڕی و بـە سـینگیەوە گوشـی و دەستی کرد بە گریان و وتی: کوڕەکەم، خۆزگە باوکت بیست ساڵ بەر لە ئەمڕۆ بمردبایە!!.

(حەسەن)ﷺ وتی: باوکەگیان! من ڕێگری ئەمەم لێکردی!!!.

(عەلی) وتی: من وا گومانم نەدەبرد کە کارەکە بگاتە ئەم ئاستە!، ئەبێ دوای ئەمە ژیان تامی چی بێ؟ دوای ئەمە هیوای چ چاکەیەك بخوازین؟.[1]

جەولەی دووەمی جەنگی جەمەل

دوای ئەوەی ڕۆژ نیوە بوو، جەولەی دووەمی جەنگی (جەمـەل) دەستی پێکردەوە، دوای ئەوەی کە هەردوو سەرکردەی سوپای بەصرە (طـەڵحە) و (زوبەیر)ی تێدا نەمان.

سـوپای (بەصـرە) لـە جەولـەی دووەمـی جەنگەکـەدا لـە دەوری (عائیشە)دا-خوای لێ ڕازی بێ- کۆبونەوە کە سواری حوشتر بووبوو، هـەر بۆیـەش بـە جـەنگی (حوشـترەکە: الجمـل) نـاونرا، وەك ئـەوەی ئـەو لـەو جەولەیەدا سەرکردەی جەنگەکە بێت.

(عائیشـە)-خـوای لێ ڕازی بـێ- سـوور بـوو لەسـەر کۆتـایی پێهێنـانی جەنگەکە و ئاشتەوایی کردن، سەبەئییەکانیش لەناو سوپاکەی (عـەلی)دا بون -بەڵکو لـە پێشـەوەی سـوپاکەدا بـون، ڕووبـەڕووی سـوپای بەصـرە- سووربون لەسەر جەنگ و کوشتار و، بوار نەدان بە هـەلی ئاشتی و کۆتایی پێهێنانی جەنگەکە.

هەرکەسـێك لـە سـوپای بەصـرە ڕوبـەڕویان ببوایەتـەوە دەیانکوشـت،

---

[1] ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٤١ .

بەتایبەتی کە ئەوان پێشەنگی سوپای (عەلی) و بەرامبەر سوپای بەصرە بون.

قــازی بەصــرە (کــەعبی کــوڕی ســور) پێشــکەوت و حوشــترەکەی (عائیشــە)ی ڕادەکێشا و، سـوور بـوو لەسـەر کۆتـایی پێهێنـانی جـەنگ و جێگرتنەوەی بە ئاشتەوایی.

عائیشە داوا لە نیبن سور دەکات قورئان هەلگرێت و بانگەشەی بۆ بکات

(عائیشـە)-خـوای لێ ڕازی بـێ- پێـی وت: کـەعب! واز لـە حوشـترەکە بێنەو ، قورئانێك هەلگرە و بە کتێبی خواوە لێیان بچۆ پێشەوە و بانگیان بکـە بـۆ ئاشـتەوایی و کـارکردن بـەوەی تێیدایـە، بـەلکو خـوا بـەتۆ ئاشـتی بهێنێت و جەنگ کۆتایی پێ‌بهێنێت.

(کەعبی کوڕی سور) قورئانەکەی هەلگرت و کەوتە پێشـەوەی سـوپای بەصـرە و هـاواری لـە سـوپای (عـەلی) کـرد و وتـی: خەلکینـە! مـن (کـەعبی کــوڕی ســور)ی قــازی بەصــرەم، بانگتــان دەکــەم بــۆ کتێبــی خــودا و کارپێکردنی و، ئاشتەوایی کردن لەسەر بنەمای کتێبی خوا.

سەبەئییەکان کەعبی کوڕی سور دەکوژن

سـەبەئییەکانی پێشـەوەی سـوپاکەی (عـەلی) ترسـان لـەوەی هەولەکـەی (کەعب) سەربگرێت، بۆیـە هـەموویان پێکـەوە تیربارانیـان کـرد، ئـەوەبوو بـە دیداری خوا گەیشت و گیانی سپارد و قورئانەکەش هەر لە دەستیدابوو!

تـیری سـەبەئییەکان حوشـتر و کەژاوەکـەی (عائیشـە)یـان پێکـا، جـا دەستی کرد بە بانگ کردن و دەیوت: کوڕەکانم، خودا خودا، یـادی خـودا و ڕۆژی لێپرسینەوە بکەن و، واز لە جەنگ بێنن.

سـەبەئییەکان بەقسـەیان نـەدەکرد و بـەردەوام بـون لـە لێـدانی سـوپای بەصرە.

عائیشە دوعا لە بکوژانی عوسمان دەکات

(عـەلی)ش‌ﷺ لـە پشـتەوە فـەرمانی دەدا بـە دەسـتهەلگرتن لـە جـەنگ و هێـرش نەکردنـە سـەر بەصـراییەکان، بـەلام سـەبەئییەکان لـە پێشـەوەی سوپاکەی بەقسەیان نەدەکرد و تـەنها دەیانویسـت بچنە پێشـەوە و هێـرش بەرن و بجەنگن!!.

کاتــێ (عائیشــە)-خــوای لێــرازی بــێ- بینــی وەلامــی بانگەوازەکــەی نادەنــەوە و (کــەعبی کــوڕی ســور)یشــیان لەبەردەمیــدا کوشــت، وتــی:

خەڵکینە! نەفرین لە بکوژانی (عوسمان) و شوێنکەوتەکانیان بکەن!!.

(عائیشە)-خوای لێ‌رازی بێ- دەستی کرد بە دوعا و نەفرەت کردن لە بکوژانی (عوسمان)ﷺ و، خەڵکی بەصرەش دەنگیان بەرزکردەوە بە دوعا و نەفرەت کردن لە بکوژانی (عوسمان) و شوێنکەوتەکانیان!.

هەروەها عەلی دوعایان لێ دەکات

(عەلی)ﷺ گوێبیستی دوعاکەی خەڵکی بەصرە بوو، وتی: ئەوە چیە؟ وتیان: (عائیشە) دوعا لە بکوژانی (عوسمان) دەکات و، خەڵکیش لەگەڵیدا دوعا دەکەن.

(عەلی)ﷺ وتی: لەگەڵمدا دوعا و نەفرەت لە بکوژانی (عوسمان) و شوێنکەوتەکانیان بکەن.

سوپای (عەلی)ش دەنگیان بەرزبوویەوە بە دوعا و نەفرەت کردن لە بکوژانی (عوسمان)ﷺ.[1]

بەمە هەردوو سوپا-سەرەڕای هەڵگیرسانی شەڕ لە نێوانیاندا- لەسەر ئەو ئامانجە هاوبەشە یەکدەنگ بوون، ئەویش دوعاکردنە لە بکوژانی (عوسمان)ﷺ.

هەردوو سوپا سەبەئییە بکوژەکانی (عوسمان)یان خۆشنەدەویست و رقیان لێیان دەبۆوە، بەڵام نەیاندەزانی چۆن دەستیان بەسەردا بگرن و لەناویان بەرن، چونکە ئەوان خۆیان بەسەر (عەلی)دا سەپاندبوو و، لە پێشەوەی سوپاکەی بون، خێرایی ڕووداوەکان و لە فەرمان دەرچوونی دژەکانی، بواری خۆ ڕزگارکردنی پێ نەدا!!.

سەبەئییەکان دەیانەوێت عائیشە و حوشترەکەی بکوژن

سەبەئییەکان هەوڵ و کۆششیان ئاراستەی کوشتنی حوشترەکە و کوشتنی دایکی ئیماندارا‌ن (عائیشە) -خوای لێ رازی بێ- کرد، سوپای بەصرە بەخێرایی کەوتنە پاراستنی (عائیشە) و حوشترەکەی، لەبەردەم حوشترەکەیدا دەجەنگان، هەرکەسێ جڵەوی حوشترەکەی بگرتبایە دەکوژرا، کە شەڕەکە لەبەردەم حوشترەکە لە ئەوپەڕی توندوتیژی و هێز و گەرمیدا بوو.

---

۱ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٥١٣ .

جەنگێکی سەخت لە دەوروبەری حوشترەکە

جەنگ لە دەوروبەری حوشترەکە چەندین کاتژمێر درێژەی هەبوو و، نۆرە بەنۆرە بوو، لە نێوان هێرش و پاشەکشەدا بون، جارێك سوپای (عەلی) زاڵ دەبون، جارێکیش بەلای سوپای بەصرەدا لاردەبووەوە.

لە جەنگی دەوروبەری حوشترەکەدا دەست و پێی زۆر لە هەردوو لا بڕا، لە هیچ جەنگێکی پێشتر و پاشتریش بەقەد ئەم جەنگە دەست و قاچ نەبڕاوە.

(عبدالرحمنی کوڕی عەتتابی کوڕی ئوسەید) پێشنوێژی سوپاکەی (عائیشە)، جڵەوی حوشترەکەی گرتبوو کوژرا، پاشان (ئەسوەدی کوڕی ئەبو بوختوری) گرتی و ئەویش کوژرا.

پاشان (عبداللەی کوڕی زوبەیر)ﷺ پێشکەوت تا جڵەوی حوشترەکە بگرێت، (عائیشە) پێی وت: تۆ کێیت؟

وتی: (عبداللەی کوڕی زوبەیر)!

کوڕی (ئەسما)ی خوشکی بوو، ترسا بکوژرێت، وتی: هاوار بۆ (ئەسما)!!.

شەڕکردنی ئیبن زوبەیر و ئەشتەری نەخەعی

(ئەشتەری نەخەعی)-کە ناوی (مالیکی کوڕی حارس) بوو- و سەرکردەیەکی سەبەئییەکان و، لە گەورەسەرکردەکانی سوپای (عەلی) بوو، هێرشی بردە سەر (ئیبن زوبەیر).

(ئەشتەر) و (ئیبن زوبەیر) شەڕێکی توندوتیژیان کرد، هەردووکیان پاڵەوانێکی شەڕکەری ئازا بون!، (ئەشتەر) لێدانێکی لە سەری (ئیبن زوبەیر)ﷺ دا و بەخەستی برینداری کرد، (ئیبن زوبەیر)یش لێدانێکی توندی لە ئەشتەر دا، پاشان زۆرانبازیەکی بەهێز لەنێوانیاندا ڕوویدا، هەردووکیان کەوتن و هەر شەڕیشیان دەکرد، (ئیبن زوبەیر) سوور بوو لەسەر کوشتنی (ئەشتەر)، چونکە لە سەرکردەی سەبەئییەکان و گەورە بکوژانی (عوسمان) بوو.

من و مالیك بکوژن

لەوکاتەی دەجەنگان، کەسیان نەیتوانی ئەوی تر لەناو ببات، (ئیبن زوبەیر) بە ئەوپەڕی دەنگی بانگی سوپای بەصرەی کرد و وتی:

من و (مالیك) بكوژن، (مالیك)یش لەگەڵمدا بكوژن.

خەڵکەکە گوێبیستی قسەکەی (ئیبن زوبەیر) بون، بەڵام نەیاندەزانی ئەو (مالیك)ەی کە (ئیبن زوبەیر) فەرمانی کوشتنی دەدات کێیە، چونکە ئەوان تەنها بە ناوی (ئەشتەر) دەیانناسی، ئەگەر (ئیبن زوبەیر) بیوتایە: (ئەشتەر) بكوژن، ئەوا (ئەشتەر) لە دەستیان ڕزگار نەدەبوو.

خەڵکی (ئیبن زوبەیر) و (ئەشتەر)یان لێك جودا کردەوە و کەسیان نەکوژران!![1]

کوژرانی موحەممەدی کوڕی طەڵحە لەبەردەم حوشترەکەدا

(موحەممەدی کوڕی طەڵحەی کوڕی عبیدالله) کە بە هۆی خواپەرستی و خۆپارێزیەکەیەوە بە (موحەممەدی سەجاد) ناسرابوو، هاتە پێشەوە و جڵەوی حوشترەکەی گرت.

بە (عائیشە)ی وت: دایکە! فەرمانم پێبکە.

پێی وت: فەرمانت پێ دەکەم کە وەك باشترینی دوو کوڕەکەی ئادەم بیت!.

(موحەممەدی کوڕی طەڵحە) هەرکەسێك لێی دەهاتە پێشەوە پێی دەوت: لەبەر خاتری خوا و خزمایەتی دەستم لێهەڵگرە، پاشان ئەم فەرمایشتەی خوای گەورەی بەسەردا دەخوێندەوە کە لە سورەتی (شورا)دایە:

﴿قُلْ لاَ أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلاَّ الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى: ئەمن پاداشتم لەنگۆ ناوێ، مەگەر خۆشویستنی خزمە نزیکەکان نەبێت.﴾الشورى/٢٣.

بەڵام سەبەئییەکان و ئەو ئاژاوەگێڕ و دەشتەکیانەی لەگەڵیاندا بون خاتری خوایان نەدەزانی، یەکێکیان بە ڕمەکەی هەڵیکوتایە سەری و لێیداو کوشتی.

بكوژەکەی شانازی بە تاوانەکەی دەکا

ئەو بكوژە دەربارەی کوشتنەکەی (موحەممەدی سەجاد) وتی:

وَأَشْــعَثَ قَــوَّامٍ بِــآيـاتِ رَبِّـهِ   قَليـلِ الأَذى فِيمـا تَـرى العَـيْنُ مُسْـلِمِ

١ـ تأريخ الطبري ٤ : ٥١٩. والبداية والنهاية لأبن كثير ٧ :٢٤٣-٢٤٤.

شَـــكَكْتُ لَهُ بِالرُّمْحِ جَيْبَ قَمِيصِهِ   فَخَـــرَّ صَـــرِيعاً لِلْيَـــدَيْنِ وَلِلْفَـــمِ
يُذَكِّرُنِي (حـــم) وَالرُّمْحُ شَـــاجِرٌ   فَهَـــلاَّ تَـــلا (حـــم) قَبْـــلَ التَّقَـــدُّمِ
عَلى غَيْرِ شَيْءٍ، غَيْرَ أَنْ لَيْسَ تابِعاً   عَلِيّـــاً، وَمَـــنْ لا يَتْبَـــعِ الحَـــقَّ يَنْـــدَمِ[1]

له دەوروبەری حوشترەكەدا بە هەزاران لە سوپای بەصرە كوژران، تەنها لە قورەیش حەفتا پیاو كوژران، هەریەكەیان دەهاتنە پێشەوە و جڵەوی حوشترەكەیان دەگرت.

كەژاوەكەی عائیشە لەبەر تیر بەركەوتنی وەكو ژیژك وابوو

تیرەكـان بـە حوشـترەكە و بـە كەژاوەكـەی (عائیشـە)وە دەنوسـان و ئەویشی تێدابوو، تیرەكان بە كەژاوەكەوە نووسابون، لەبەر زۆری تیرەكان وەكو ژیژكی لێهاتبوو.

قەعقاع فەرمان دەكا بەكوشتنی حوشترەكە و عائیشە ڕزگار دەكات

(قـەعقاعی كـوڕی عـەمری تـەمیمی) كـە لـە سـوپای (عـەلی)دا بـوو، زۆر ئازاری دەچەشت بە هۆی زۆری كوژراو و بریندار لەبەردەم حوشترەكە و دەوروبەریدا.

وتی: مادەم ئەو حوشترە بەپێوە بێت جەنگ هەر بەردەوام دەبێ، جا ئەگەر بمانەوێت جەنگەكە كۆتایی بێت پێویستە حوشترەكە بكوژین!.

پاشانیش (قەعقاع) لەوە ترسا دایكی ئیمانداران (عائیشە) بپێكرێ یان بكوژرێ!.

لـەو كاتـەدا (زوفـەری كـوڕی حـارس) لـە سـوپای بەصـرە جڵـەوی حوشـترەكەی بەدەسـتەوە بـوو، (قـەعقاع) داوای لێكـرد كاربكـا بـۆ كۆتـایی پێهێنانی جەنگەكە، ئەوەش بە كوشتنی حوشترەكەوە دێتە دی.

(زوفەری كوڕی حارس) دای لە پەلـەكانی حوشترەكە و برینـداری كـرد و، كەوتـە سـەر زەوی و هـاوارێكی لێبیسـترا كـە لـەوە تونـد و بـەهێزتر نەبیستراوە.

(قـەعقاع) و (زوفـەر) لـە كەژاوەكـە چـونە پـێش و (عائیشـە)یـان لەسـەر پشتی حوشترەكە داگرت و لەلایەكەوە دایاننا.

١ـ تأريخ الطبري ٤ : ٥٢٦ .

كاتێك سوپای بەصرە مردنی حوشترەكەیان بینی، پشتیان لە جەنگ كرد و گۆڕەپانەكەیان بەجێ هێشت و گەڕانەوە بۆ بەصرە.

لەكاتی داهاتنی شەودا جەنگەكە كۆتایی پێهات.

قوربانیانی جەنگی جەمەل

بەم شێوەیە جەنگی (جەمەل) ڕۆژێكی تەواو بەردەوام بوو، كە ڕۆژی پێنج شەممەی دەی (جومادی دووەم)ی ساڵی سی و شەش بوو.[١]

جەنگی (جەمەل) بووە هۆی كەوتنی دە هەزار كوژراو، پێنج هەزار لە سوپای بەصرە و پێنج هەزار لە سوپای (عەلی)، بەڵام برینندارەكان لە هەردوولا چەندانەی ئەو ژمارەیە بوو.[٢]

لە پێشەوەی كوژراوەكانیش: (زوبەیری كوڕی عەوام) و (طەڵحەی كوڕی عبیداللە) و (موحەممەدی كوڕی طەڵحە) و (كەعبی كوڕی سور)ﷺ.

دایكی بڕواداران (عائیشە) -خوای لێ ڕازی بێ- بەڕێزەوە لە كەژاوەكە هێنرایە دەرەوە و، (موحەممەدی كوڕی ئەبوبەكر) برای -كە لە گەورە سەركردەكانی سوپای (عەلی) بوو- هات بۆ لای، پاشان (عەلی) خۆیشی هات بۆ لای و سەلامی لێكرد، ئینجا پێی وت: دایكەگیان! خودا لە ئێمە و ئێوەش خۆش بێ!

عائیشە لە بەصرە، پاشان بەرەو مەككە

(عائیشە) -خوای لێ ڕازی بێ- وەڵامی دایەوە و وتی: بەڵێ كوڕەكەم" خودا لە ئێمە و ئێوەش خۆش بێ!!.

كە كۆتایی شەو داهات، (موحەممەدی كوڕی ئەبوبەكر)ی برای بردی و لەماڵی (عبداللەی كوڕی خەلەفی خوزاعی) لە بەصرە داینا، دوای چەند ڕۆژێك لە كاروانێكی شكۆداردا ئامادەی كرد و بەوپەڕی ڕێزەوە ناردیەوە بۆ مەككە![٣]

گفتوگۆیەكی ئیمانی لەنێوان عائیشە و قەعقاعدا

كاتێك (عائیشە) -خوای لێ ڕازی بێ- لە گۆڕەپانی جەنگدا لەناو كەژاوەكەیدا بوو، (قەعقاعی كوڕی عەمری تەمیمی) بەلایدا تێپەڕی، پێی

١ـ تأريخ الطبري ٤ : ٥٣٣-٥٣٤.

٢ـ تأريخ الطبري ٤ : ٥٣٩. والبداية والنهاية ٧ : ٢٤٥ .

٣ ـ تأريخ الطبري ٤ : ٥٣٤.

وت: قەعقاع! لەکاتی شەڕدا گوێبیستی یەکێك بووم لە سوپای کوفە پێمی دەوت:

يـا أُمَّنــا أَعَــقَّ أُمٍ نَعْلَــمُ وَالأُمُّ تَغْـدو ولَـداً وَ تَــرْحَمُ

أَلا تَرَيْنَ كَــمْ شُجاعٍ يُكْلَـمُ وَتُخْتَلَـى مِنْـهُ يَـدٌ وَمِعْصَـمُ[1]

قەعقاع! ئەم قسەیە ئازاری دام و گریاندمی.

(قەعقاع) پێی وت: بەخوا درۆی کرد، لە ڕاستیدا تۆ باشترین دایکێکی کە ئێمە زانیبێتمان، هەوڵی ئاشتەواییت دا، بەڵام گوێڕایەڵت نەبون!.

پێـی وت: بـەخوا کوڕەکـەم، خوازیـاربووم بیسـت سـاڵ بـەر لـەم ڕۆژە بمردمایە!.

عائیشە و عەلی خەفەتی خۆیان لەلای قەعقاع دەردەبڕن

(قـەعقاع) چـوو بـۆ لای (عـەلی)-کـە لـەناو سـوپاکەیدا بـوو-، ئـەوەی گوێبیستی بوو بۆی گێڕایەوە، (عەلی)ش رضي الله عنه پێی وت: بەخوا، خوازیاربووم بیست ساڵ بەر لەم ڕۆژە بمردمایە!!.

سـەبارەت بـەوەی لـە جەنگەکـەدا ڕوویـدا، قسـە و ئـازاری هەریـەك لـە (عەلی)و (عائیشە) رضي الله عنهما یەك بوو!.

عائیشە داوای ڕەحمەت بۆ کوژراوانی هەردوو سوپا دەکا

(عائیشـە) -خـوای لێ ڕازی بـێ- پرسـیاری هەنـدێ پیـاوی کـرد کـە لـە سوپاکەیدا بون، پێی وترا: کوژراون. وتی: خودا ڕەحمیان پێ بکات!.

پاشـان پرسـیاری هەنـدێ پیـاوی کـرد کـە لـە سـوپاکەی (عـەلی)دا بـون، وترا: کوژراون. وتی: خودا ڕەحمیان پێ بکات!.

خـەڵکی بەصـرە سـەریان سـوڕما لـە ڕەحمـەت نـاردنی (عائیشـە) بـۆ دژەکانی، هەمان قسەکەی (عەلی) وتەوە: من هیوام وایە ئەوەی بە دڵپاکی لەم دوو سوپایەدا کوژرابێ، بەهەشتی بێ!.[2]

(عـەلی) رضي الله عنه سـێ ڕۆژ لـە گۆڕەپـانی جەنگـدا مایـەوە، کـوژراوانی سـوپای

١ـ واتە: ئەی دایکمان، خراپترین دایکێکی زانیبێتمان، دایك ڕۆڵەی بەخێو دەکا و بـەزەیی پێدا دێتەوە، ئایا نابینی چەندان کەڵەپیاوی ئازا خـوێنی دەڕژێ و چـەندانی تـر دەسـت و مەچەکیان دەپەڕێ؟

٢ـ تأريخ الطبري ٤ : ٥٣٧.

بەصرەی بینی، خەفەتی بۆ خواردن و داوای ڕەحمەتی بۆ كردن، لەنێو كوژراوەكاندا (كەعبی كوڕی سور)ی قازی بەصرە و چەندان لە پیاوماقوڵ و پیاوچاكانی شارەكەی بینی، وتی: چۆن هەڵیاندەبەستا كە تەنها ئاژاوەگێڕ و گێلەكانی بەصرە بەرەو رومان هاتوون؟.

عەلی نوێژ لەسەر كوژراوانی هەردوو سوپا دەكا

(عەلی)ﷺ نوێژی مردوی لەسەر كوژراوانی هەردوو سوپاكە كرد، پاشان فەرمانی دا هەرچی چەك و شتومەكی بەجێماوی بەصرە هەیە كۆیكەنەوە، ئینجا فەرمانی دا هەمووی بنێرنەوە بۆ مزگەوتی بەصرە، هەركەسێك شتێكی خۆی ناسیەوە با بێت و بیباتەوە.

واتە ئەو شتانەی دژەكانی بەجێیان هێشتبوو، وەكو دەستكەوتی جەنگی نەیبرد بۆ سوپاكەی و دابەشی نەكرد بەسەریاندا، بەڵكو گەڕاندیەوە بۆ خاوەنەكانی.

سەبەئییەكان لەم ڕەفتارەی (عەلی)ﷺ توڕەبون و ویستیان سامانی (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ-كە بە مەلایین بوو- دابەشی كەن، هەموو ئەو شتانەش دابەش كەن كە بەصراییەكان لەدوای خۆیان بەجێیان هێشتبوو.

(عەلی)ﷺ وەڵامی دانەوەو وتی: كێتان حەز دەكا دایكی ئیمانداران (عائیشە) لە پشكەكەی ئەودا بێ و، بیكاتە بەندە و كەنیزەك لەلای خۆی؟.[1]

بەیعەتی خەڵكی بەصرە بۆ عەلی

پاشان (عەلی)ﷺ چووە بەصرەوە و سەرجەم خەڵكەكەی بەیعەتیان پێی دا، (عبداللەی كوڕی عەباس)یﷺ كردە والییان.

سەبارەت بەوەی لەنێوان (عەلی) و، (طەڵحە) و (زوبەیر)ﷺ ڕوویدا، یەكێك قسەی لەگەڵ (عەلی)كرد، ئەویش وتی: تەنها چاكە بڵێن، لە ڕاستیدا هیوام وایە من و (عوسمان) و (طەڵحە) و (زوبەیر) لە ڕۆژی قیامەتدا لەوانە بین كە خوای گەورە دەربارەیان دەفەرموێ: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ: هەر كینەیەك لە سینەیان بوو، دامانماڵی، دەبنە برا و لەبان تەختان هەمویان بەرامبەر یەكن.﴾الحجر/٤٧.

١ـ البداية والنهاية ٧ : ٥٤٥.

عەلی کوفە دەکاتە پایتەختی خۆی

پاش ئەوەی (عەلی)ﷺ چەند ڕۆژێك لە بەصرەدا مایەوە، بارودۆخەکە ئارام بویەوە، ڕووی لە کوفە کرد، لە ڕۆژی دووشەممەی دوانزەی مانگی ڕەجەب ساڵی سی و شەش چووە ناویەوە و کردی بە پایتەختی جێنشینایەتیەکەی کە درێژەی نەخایاند.

عەلی بانگی موعاویە دەکا بۆ گوێڕایەڵ بوون

(عەلی)ﷺ، (جەریری کوڕی عبداللەی بەجەلی)ی هاوەڵی پێغەمبەریﷺ نارد بۆ لای (موعاویە)ﷺ لە شام و داوای بەیعەت پێدان و گوێڕایەڵی و هاتنە ناو ئەوەی لێکرد کە خەڵك هاتونەتە ناویەوە.

(موعاویە)ﷺ ڕاوێژی بە خەڵکی شام کرد، ئەوانیش ڕێکەوتن لەسەر ئەوەی کە بەیعەتی پێنادەن هەتا ئەو بکوژانەی (عوسمان) نەکوژێت کە لەگەڵیدا لە سوپاکەیدان، یان ئەوانە بداتە دەست (موعاویە) و بیانکوژێت، چونکە ئەو شایانە بەسەندنەوەی خوێنی (عوسمان).[١]

دید و بۆچونی عەلی و موعاویە

لەراستیدا (موعاویە)ﷺ و خەڵکی شام ئەوانەی لەگەڵیدابون، لە داواکردنی جێبەجێکردنی حەد بەسەر بکوژانی (عوسمان)ﷺ و کوشتنیان لە تۆڵەی ئەودا کۆششیان کردووە و بیانویان هەبوە، (موعاویە)ﷺ شایانی سەندنەوەی خوێنی (عوسمان) بوو، چونکە خزمی بوو لە (بەنی ئومەییە) بوو، بۆچونی خۆیان هەبوو لە هەڵپەساردنی بەیعەتدان بە ئەمیری بڕواداران تا تۆڵە لە بکوژانی (عوسمان) دەسێنێتەوە!.

کاتێکیش دەڕوانینە هەڵوێستی (عەلی)ﷺ بەلای بەرامبەردا، دەبینین کۆششی کردووە و عوزر و بیانووی خۆی هەیە لە دواخستنی تۆڵەسەندنەوە لە بکوژانی (عوسمان)، تا ئەو کاتەی کاروبارەکان دێنەوە سەر باری خۆی و، بارودۆخەکە جێگیر دەبێت و، هەموو موسڵمانان بەیعەتی پێدەدەن!.

دەرچوون لە فەرمانی عەلی، سزادانی بکوژانی دواخست

کەس نکوڵی ئەوە ناکات کە لە سوپای (عەلی)دا زیاد لە دوو هەزار لە بکوژانی (عوسمان) هەبون، هەندێکیشیان لە گەورە سەرکردەکانی بون

١ ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٥٤ .

وەك (ئەشتەری نەخەعی)، (عەلی)ﷺ رقی لێیان بوو، بەدوای هەلێکی گونجاودا دەگەڕا تا لێیان رزگار بێت و لەناویان ببات و، سوور بوو لەسەر ئەوەی کاتێك بارودۆخەکە هێمن دەبێتەوە حەدیان لەسەر جێبەجێ بکات.

ئەوانەی داوای پەلەکردن لە پیادەکردنی حەد لەسەر بکوژانی (عوسمان)یان دەکرد، (عەلی)یان سەرقاڵ کرد، کە ناچار بوو ڕوو بکاتە ئەوان و لێپرسینەوەی بکوژەکان دوابخات، ئاژاوەکانیان لە دژی و پاشان ڕوودانی شەڕ لە نێوان ئەو و ئەواندا لە جەنگی (جەمەل)، ئینجا (صفین)، دادگایی کردنی بکوژانی دواخست.

ئەگەر ئەوانەی داوای ئەو مافەیان دەکرد، دژ بە (عەلی) لە بەصرە پاشان لە شام دەرنەچوونایە-کە بیانوویان هەبوو و کۆششیان کردبوو و، بەلای کەمەوە بۆچونێکی بیستراویان هەبوو-، ئەوا (عەلی) یەکلا دەبویەوە بۆ لێپرسینەوەی بکوژان و لەناوبردنیان!.

گرفتی عەلی بونی بکوژان لە سوپاکەیدا بوو

لە ڕاستیدا دواخستنی دادگایی کردنی (عەلی)ﷺ بۆ بکوژانی (عوسمان)ﷺ بەپێی کۆشش و لەبەر زەرورەت بوو، بونی بکوژانیش لە سوپاکەیدا هەر لەبەر زەرورەت بوو!!.

ئەوە قەدەری (عەلی)ﷺ بوو، ئا ئەمەش ئەو گرفتە ترسناکە بوو کە ڕوبەڕوی خەلافەتەکەی بوویەوە و لەناوی برد، پاشانیش بە شەهیدبونی کۆتایی هات.

ئەمەش قەدەری خوا بوو بۆ ئەم ئوممەتە و هەردەبوو ڕوی بدایە و جێبەجێ بوایە.[۱]

عەلی ڕوو لە شام دەکا بۆ ملکەچ پێکردنیان

(عەلی)ﷺ لە کوفەوە ڕووەو شام ڕۆیی، بۆ مل پێ کەچکردنی (موعاویە)ﷺ و ئەوانەی لەگەڵیدا بون، (موعاویە)ش خۆی ئامادەکردبوو بۆ ڕوبەڕوبونەوەو شەڕ لەگەڵ کردنی.

۱ـ سەیری (العواصم من القواصم)ی (ئیبن العربی):۱٦۲-۱۷۲ بکە لەگەڵ پەراوێزەکانی (محب الدین الخطیب).

ئەگەر (عەلی)ﷺ بەرەو شام نەڕۆیشتایە، (موعاویە)ﷺ نیازی شەڕ لەگەڵکردنی نەبوو و، سوپاشی بۆ شەڕکردنی نەدەنارد.

بەڵام چۆن (عەلی) ئەمیری بڕواداران بێدەنگ بێت لەسەر دژایەتی و بەیعەت نەدان؟. ئەو بە یاخیبون و هەڵگەڕانەوە و سەرپێچیکردنی خەلیفەی دادەنا!.

سوپای عەلی و سوپای موعاویە

سوپای (عەلی) ژمارەیان سەد و بیست هەزار کەس بون، ژمارەی سوپای (موعاویە)ش نەوەد هەزار کەس بون.

(ئەشتەری نەخەعی)، (قەیسی کوڕی سەعدی کوڕی عوبادە)، (عەمماری کوڕی یاسر) و (عبدالله‌ی کوڕی عەباس) لە سەرکردەکانی سوپای (عەلی) بون.

(عەمری کوڕی عاص)، (عەمری کوڕی سوفیانی سولەمی-ئەبو ئەعوەر-)، (نوعمانی کوڕی بەشیری ئەنصاری) و (عبدالرحمنی کوڕی خالیدی کوڕی وەلید) لە سەرکردەکانی سوپای موعاویە بوون.

جەنگی صفین لە جەولەی یەکەمیدا و پاشان شەڕ ڕاگرتن

هەردوو سوپاکە لە (صفین) لەسەر ڕوباری فورات پێك گەیشتن، لەوێدا جەنگی (صفین)ی ئازار و خەفەت هێنەر ڕوویدا، کە چەند هەفتەیەکی خایاند و دەیەها هەزار کوژراو لە هەردوولا کەوتن.

جەنگ لەنێوان هەردوو سوپاکە لە مانگی (ذو الحجة)ی ساڵی سی و شەش دەستی پێکرد، جەنگەکە لەنێوانیان پێکدادان و زۆرانبازی بوو، بە درێژایی مانگی (ذو الحجة) جەنگ لە نێوانیان بەردەوام بوو، لەوانەیە لە ڕۆژێکدا دوو جار بەشەر بهاتنایە.[1]

کاتێك مانگی موحەڕەمی ساڵی سی و حەوت هات، هەردوو سوپا بەربەستیان دانا و بەدرێژایی ئەو مانگە شەڕیان ڕاگرت، بەو هیوایەی ڕێکەوتن و سازش لە نێوانیان ڕوو بدا و کۆتاییەکەی بە ئاشتەوایی و کۆتایی هێنان بە گیروگرفتەکان و خوێنڕشتن بێت.

١ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٥٦-٢٥٨ .

لە مانگی موحەڕەمدا (عەلی)ﷺ وەفدێکی نارد بۆ لای (موعاویە)ﷺ کە سوپاکەی لە (صفین) مۆڵ دابوو، وەفدەکەش بە سەرۆکایەتی (عەدی کوڕی حاتەمی طائی) بوو.

(عەدی کوڕی حاتەم) وەفدی عەلی بۆ لای موعاویە

(عەدی) بانگی (موعاویە)ی کرد بۆ بەیعەت دان بە (عەلی)، تا خودا دەنگی موسڵمانان یەکبخا و خوێن نەڕێژرێ و ئاشتەوایی ڕووبدا.

(موعاویە)شﷺ بەم شێوەیە وەڵامی داواکەی (عەدی) دایەوە: ئێمە (عەلی) ڕەت ناکەینەوە، لە سەر کارەکەیدا کێشەی لەگەڵ ناکەین، بە کوشتنی (عوسمان) تاوانباری ناکەین، بەڵام پەنای بکوژانی داوە، تەنها ئەوەندەمان لەو دەوێ کە بکوژانمان بداتە دەست تا بیانکوژینەوە، دوای ئەوە وەك ئەمیری بڕواداران بەیعەتی پێدەدەین و، گوێڕایەڵی دەبین.[1]

مەنتیقی (موعاویە)ﷺ ڕوونە، بۆچونەکەشی ئاشکرایە، بەڵام (عەلی)ﷺ لەو جۆرە بارودۆخەدا دەستەوسان بوو لە جێبەجێکردنی ئەوەی (موعاویە) داوای دەکات، لەبەر ئەو هۆیانەی کە لەپێشەوە باسمان کرد.

حەبیبی کوڕی مەسلەمە، وەفدی موعاویەیە بۆ لای عەلی

ئەرکی (عەدی کوڕی حاتەم) لەلای (موعاویە) سەرنەکەوت.

پاشان (موعاویە)ﷺ لەلای خۆیەوە وەفدێکی نارد بۆ لای (عەلی) تا هەوڵبدەن قەناعەتی پێبکەن بە دانەدەستی بکوژانی (عوسمان)ﷺ و، کۆتایی هێنان بە جەنگ، وەفدەکەش بە سەرۆکایەتی (حەبیبی کوڕی مەسلەمەی فیهری) بوو، بەڵام هیچ سەرەنجامێکی نەبوو.[2]

مانگی موحەڕەم تێپەڕی و، هەوڵەکانی ئاشتەوایی نێوان هەردوولا سەرکەوتوو نەبوو، مانگی صەفەر هات، دەبوایە جەولەی دووەمی زۆر توند و دڕندانە و دڵڕەقانەی جەنگی (صفین) ڕووبدات.

جەنگێکی وێرانکەر لە صفین

لە ڕۆژی چوارشەممەی یەکی مانگی صەفەر، جەنگێکی وێرانکەر دەستی پێکرد و هەتا ڕۆژی هەینی (دە)ی صەفەر بەردەوام بوو.

---

١ ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٥٨ .

٢ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٥٦-٢٥٨ .

جەنگەکە لە (صفين)دا دە ڕۆژی تەواو بوو، توند و تیژ و وێرانکەر بوو، هەردوو سوپاکە چوونە پێش و کەوتنە ناو یەك و تێکگیر بون، تیایدا دەیان هەزار کوژراو کەوتن و، چەندانەی ئەوەش بریندار بون!!.

جەنگی (دە) ڕۆژی توندوتیژ

توندوتیژترین شەڕیش لە ڕۆژی پێنج شەممە (نۆ)ی صەفەر و شەوی هەینی (دە)ی صەفەردا بوو، کە بە (ليلة الهرير: شەوی هەسکەهەسك) ناونرا، چونکە جگە لە هەسکەهەسك و هانکەهانك نەبێ، هیچ دەنگ و قسەیەکی جەنگاوەرانی هەردوو سوپا نەدەبیسترا، ئەوەش بەهۆی ماندووبون و داهێزران و، بەجەرگی نواندن و جەنگانەوە بوو.

لەو شەوەدا بە ڕم شەڕیان دەکرد هەتا شکان و، بە تیر هەتا دوایی هات و، بە شمشێر هەتا تێکشکان[1]...

لە عەصری ڕۆژی هەینی (دە)ی صەفەردا، خەڵکی شام قورئانەکانیان بەسەر ڕمەکانیانەوە بەرزکردەوە و، کێشەی نێوان (عەلی) و (موعاویە)ﷺ چووە قۆناغێکی نوێوە.

کوژرانی عەممار کوڕی یاسر لە (صفين)

لە جەنگی (صفين)دا (عەمماری کوڕی یاسر)ﷺ کوژرا، کە لەگەڵ (عەلی)دا بوو دژی خەڵکی شام.

(عبداللهی کوڕی سەلەمە) وتویەتی: لە ڕۆژی (صفين)دا (عەممار)م دیت، پیاوێکی پیری باڵابەرز بوو، حەربەکەی بەدەستەوە گرتبوو، دەستیشی دەلەرزی و، دەیوت: سوێند بەوەی نەفسی منی بەدەستە، بەم ئاڵایە سێجار لەگەڵ پێغەمبەری خواداﷺ جەنگاوم، ئەمە چوارەمە! بەخوا ئەگەر لێمان بدەن هەتا دەمانگەیەننە (هوجەر-لە بەحرەین-)، گومانم لەوە نابێت کە ئێمە لەسەر هەقین و ئەوان لەسەر ناهەق.

لەو جەنگەدا (قەیسی کوڕی عوبادە) پرسیاری لە (عەمماری کوڕی یاسر) کرد و پێی وت: ئایا جەنگ کردنتان لەپاڵ (عەلی)، ڕایەکە و بۆی چوون، کە ڕا و بۆچونیش هەڵەدەکا و دەشپێکێ، یان سپاردە و پەیمانێکە

١- بۆ باسکردنی هەر (دە) ڕۆژەکەی جەنگی (صەفین) سەیری (البداية والنهاية) ٧ : ٢٦٢-٢٧٣بکە.

پێغەمبەری خواﷺ پێی سپاردوون؟

(عەممار) وتی: پێغەمبەری خواﷺ هیچ ڕاسپاردەیەکی پێ نەداوین کە بە سەرجەم خەڵکی نەدابێ.[١]

(عەممار) دان بەوەدا دەنێ کە جەنگانیان لەگەڵ (عەلی)دا بەهۆی ڕا و ئیجتهادەوە بووە، ڕا و ئیجتهادیش دەکرێ بپێکێ و دەشێ نەیپێکێ.

دەستەیەکی یاخیبوو عەممار دەکوژن

پێغەمبەری خواشﷺ هەواڵمان پێدەدا کە دەستە و کۆمەڵێکی یاخیبوو (عەممار) دەکوژن.

(بوخاری) و (موسلیم) لە (ئەبوسەعیدی خودری)یەوە دەگێڕنەوە کە پێغەمبەری خواﷺ بە (عەممار)ی فەرموو: ((دەستەیەکی یاخیبوو دەتکوژن)).

(عبدالرحمنی سولەمی) کوژرانی (عەممار)مان بۆ دەگێڕێتەوە، دەڵێ: لە (صفین)دا لەگەڵ (عەلی) بووین.. (عەممار)م بینی، بەهەر شیوێك لە شیوەکانی (صفین)دا بڕۆیشتایە، ئەو هاوەڵانەی پێغەمبەری خواﷺ کە لەوێ بون دوای دەکەوتن.

(عەممار)م بینی هات بۆ لای (هاشمی کوڕی عوتبەی کوڕی ئەبووەقاص)-برازای (سەعدی کوڕی ئەبووەقاص)- کە لە (صفین)دا هەڵگری ئاڵای (عەلی) بوو.

(عەممار) بە (هاشم)ی وت: (هاشم) پێشکەوە! بەهەشت لەژێر سێبەری شمشێراندایە، بەهەشت کراوەتەوە و حۆریەکان خۆیان ڕازاندۆتەوە.

اليَوْمَ أَلْقَى الأَحِبَّه مُحَمَّداً وَصَحْبَهْ

ئەمڕۆ دەگەم بە خۆشەویستان، موحەممەد و هاوەڵان.

(هاشم) و (عەممار) هەڵمەتێکی بەهێزیان برد و سوپایان بڕی و، کوژران، ڕەحمەتی خوایان لێبێ.

بکوژی (عەممار)-کە (ئیبن جەوی سەکسەکی) بوو- هات بۆ لای

١ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٦٧-٢٦٨.

(عەمری کوڕی عاص) و پێی وت: من (عەممار)م کوشت.

(عەمر) پێی وت: بەڵام بەخوا دەستت قازانجی نەکرد و، خودات تووڕە کرد!![1]

(عبدالرحمنی سولەمی) وتویەتی: پاش ئەوەی (عەممار) کوژرا و، شەو داهات، وتم: دەبێ ئەمشەو بچمە سەربازگەی شامییەکانەوە، تا کاریگەری کوژرانی (عەممار) لەسەریان ببینم.

چوار لە سەرکردەکانی سوپای شام لە کوژرانی عەممار دەکۆڵنەوە

چوومە سەربازگەکەیانەوە، دیتم چوارکەس بەو شەوە قسە و گفتوگۆ دەکەن:

(موعاویە) و، (ئەبوئەعوەری سولەمی) و، (عەمری کوڕی عاص) و (عبداللەی کوڕی عەمر)ی کوڕی-چاکترین چوارکەس-، ئەسپەکەم هێنایە نێوانیانەوە، تا لێیان نزیك بم و گوێبیستی قسەکانیان بم و هیچ قسەیەکم لەدەست نەچێ.

(عبداللەی کوڕی عەمر) وتی: لەم ڕۆژەتاندا ئەو پیاوەتان کوشت، پێغەمبەری خوداش ﷺ ئەوەی لەبارەوە فەرمووە کە فەرمویەتی؟

عبدالله ی کوڕی عەمر فەرموودەی پێغەمبەر لەبارەی کوژرانی عەممار دەگێڕێتەوە

(عەمر)ی باوکی وتی: چی فەرمووە؟

(عبداللەی کوڕی عەمر) وتی: کاتێك موسڵمانان مزگەوتی پێغەمبەری خوایان ﷺ بنیات دەنا، خەڵکی یەك یەك بەرد و خشتیان دەگواستەوە، (عەممار)یش دوو دوو خشت و بەردی دەگواستەوە.

پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ لای و پێی فەرموو: ((بۆبەڵابی (عەممار)، دەستەیەکی یاخیبوو دەتکوژن))!!

(عەمر) ڕووی لە (موعاویە) کرد و پێی وت: ئایا نابیستی (عبدالله) چی دەڵێ؟

فەرموودەکەی بە (موعاویە) ڕاگەیاند، (موعاویە) وتی: بەڵێ، دەستەیەکی یاخیبوو (عەممار) دەکوژێ، ئایا ئێمە (عەممار)مان کوشتووە؟ بەڵکو ئەوانە کوشتویانە کە دەریانهێناوە و هێناویانە!!!.

١ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٦٨-٢٦٩.

ئیتر خەڵکی شام دەیانوت: بەڵکو ئەوانە (عەممار)یان کوشت کە دەریانهێناوە و هێناویانە!!![1]

ئەم فەرمووده صەحیحە لەسەر کوژرانی (عەممار) لەسەر دەستی دەستەیەکی یاخیبوو، لە بەڵگەکانی پێغەمبەرێتی (موحەممەد)ەﷺ، کە پێغەمبەری خواﷺ هەواڵی کوژرانی (عەممار) مان پێ ڕادەگەیەنێ، ئەو هەواڵەش دوای سی و حەوت ساڵ دێتەدی!.

سوپای شام لە عەلی یاخیبون

هەروەك ئەم فەرموودە (صحیح)ە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی (عەلی) لە (موعاویە)ﷺ لە حەق نزیکترە و، خەڵکی شامیش دەستەیەکی یاخیبون، کە لە (عەلی) یاخی بون و لە فەرمانی دەرچون، وێڕای ئەوەی کە ئەهلی (حەل و عەقد) لە هاوەڵان وەك ئەمیری بڕواداران بەیعەتیان پێداوە، کەواتە بەیعەت و خەلیفایەتیەکەی شەرعی یە، کاتێکیش خەڵکی شام بەیعەتیان پێ نەدا و لە فەرمانی دەرچوون و لە دژی جەنگان-ئەگەریش بە ئیجتهاد و تەئویلکاری بوو و بیانوویان هەبوو-، ئەوا ئەوانە بونە دەستەیەکی یاخیبو لە ئەمیری بڕواداران.

بەڵام ئەو تەئویلەی (موعاویە)، بەوەی کە ئەوانەی (عەممار)یان کوشت سوپای (عەلی)ن، چونکە ئەوان هێناویانە بۆ (صفین)، ئەوە تەئویلێکی دوورە و لێی وەرناگیرێ!!.

سەرکەوتن لە (صفین)دا بۆ سوپای عەلی یە

لە ساتەکانی کۆتایی جەنگی (صفین)دا سوپای (عەلی) زاڵ ببون، کەوا ریزەکانی سوپای (موعاویە)یان بڕی و چونە ناویانەوە، نزیك بوو خەڵکی شام تێك بشکێن.

ئا لەو ساتانەدا (عەمری کوڕی عاص) چووە لای (موعاویە) و پێی وت: من را و بۆچونێکم هەیە کە دەبێتە هۆی پتەوبون ویەك ڕیزی خۆمان و پەرتەوازەیی و لاوازی ئەوان، وادەبینم مەصحەفەکان بەرزکەینەوە و

١ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٧٠-٢٧١.

داوایان لێ بکەین کە قورئان بکەینە حەکەم، ئەگەر وەڵامیان داینەوە ئەوە جەنگ کۆتایی پێدێ، ئەگەریش لە نێوان خۆیاندا ناکۆك بون، هەندێ ڕازی دەبن و هەندێك ناڕازی، ئەوا هەڵ دەوەشێن و هێز و پێزیان نامێنێ.

هەنگاوەکەی عەمری کوڕی عاص لە بەرزکردنەوەی (مصحف)ەکاندا

ئەبو وائل– برای دایکیی کوڕی سەلەمەی ئەسەدی تابعی–وتویەتی:– ئێمە لە (صفین)دا بووین، کاتێك کوشتارێکی زۆر لە خەڵکی شام کرا و زۆریان بۆ هات، پەنایان بردە پاڵ تەپۆڵکەیەك، (عەمری کوڕی عاص) بە (موعاویە)ی وت: (مصحف)ێك بنێرە بۆ عەلی، بانگەشەی بکە بۆ کتێبی خوا، چونکە ڕێگریت ناکات:

پیاوێك (مصحف)ێکی هێنا و، وتی: با کتێبی خوا لە نێوانماندا هەبێ، کێشەکەمان دەبەینە لای کتێبی خوا، پاشان ئەم فەرموودەی خوای خوێندەوە:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ: خۆ تۆ دیت، ئەو کەسانەی کە لە کتێبی ئێمەدا بەشێکیان پێ گەیشتبوو، خۆیان گوتیان بە هەرحوکمێ خودا بیدا ئێمە ڕازین، کەچی هێندێك لەوانە پێی ڕازی نەبوون.﴾ ال عمران:٢٣.

عەلی گوتی: بۆ ئەوە ئێمە لەمێوە لەپێشترین، با کتێبی خوا لە نێوانماندابێ.

ئا لێرەدا خەواریج لە فەرمانی دەرچوون، شمشێرەکانیان کردبووە ملیان و هاتن بۆ لای عەلی، ڕەتی داواکەی خەڵکی شامیان کرد لەوەی قورئان بکرێتە حەکەم، وتیان پێویستە بە شمشێرەکانمانەوە بچین بۆ لایان، تا خوای گەورە لە نێوانماندا بڕیاری خۆی دەدا.

پەرت بونی سوپای عەلی و بانگەوازی سەهلی کوڕی حەنیف

لێرەدا سەهلی کوڕی حەنیفی ئەنصاریﷺ وەستا و وتی: خەڵکینە! ڕاو بۆچونی خۆتان بەسەر دین دا هەڵبەست، لە ڕۆژی حودەیبیەدا منتان بینی، ئەگەر بمتوانیایە فەرمانەکەی پێغەمبەری خوامﷺ ڕەت دەکردەوە.

پاشان سەهلی کوڕی حەنیف ئەو سەرسوڕمانە توندەی ڕوون کردەوە کە موسڵمانان لە کاتی وەفاتی عوسمانەوە تێی کەوتوون و، وتی: بەخوا

لەوەتەی موسڵمان بووین شمشێرمان لە شان نەکردووە، مەگەر زانیبێتمان بۆ چ کاروبارێك ئاڕاستەمان دەکا، جگە لەمەی ئێستا نەبێ تێی کەوتووین، لەمەدا هەر کون و کەلەبەرێك دەگرین، لە لایەکی ترەوە لێمان دەکرێتەوە، ناشزانین چۆن هەڵسوکەوتی تێدا بکەین.!!![1]

شامی و عێراقی یەکان حەزیان لە (تەحکیم) و ئاشتەوایی یەکە دەکرد، بەڵکو ئەمە ببێتە مایەی نەڕشتنی خوێنی موسڵمانان و کۆتایی هێنان بە ناکۆکیەکانیان.

تەنها خەواریج حەزیان بە (تحکیم) و ئاشتەوایی نەکرد، ئەوە بوو لە پاشان گرفتەکانیان لەگەڵ عەلی دا چەندانە بویەوە. بەم بانگەشەی (حوکم بردن بۆ لای قورئان)، جەنگی (صفین) کۆتایی پێهات.

لە ڕۆژی هەینی (دە)ی مانگی صەفەری ساڵی سی و حەوت کۆتایی پێهات.

قوربانیانی جەنگی (صفین) حەفتا هەزار بوو

کوژراوی موسڵمانان لە جەنگی (صفین)دا حەفتا هەزار کەس بوو.

ژمارەی کوژراوانی سوپای (موعاویە) چل و پێنج هەزار کوژراو بوو.!!

ژمارەی کوژراوانی سوپای (عەلی)ش بیست و پێنج هەزار کوژراو بوو!![2]

ئەمە جگە لە ژمارەی بریندار و پێکراوەکان.

دەزانین ئەمە ژمارەیەکی گەورەیە، ڕەقەمێکی بەرزە، ئەمەش ئاماژەیە بۆ قوڵی ئەو کارەساتەی کە لەو ڕۆژانەدا تووشی موسڵمانان هات!!*

۱ـ البدایة و النهایة۷: ۲۷۳،۲٦۸.

۲ـ البدایة و النهایة۷:۲۷٥.

* د.إبراهیم لە کتێبی (أباطیل یجب ان تمحو من التأریخ) ئاماژە بەوە دەکا کە مێژوو نوسە موسڵمانەکان لە دیاری کردنی ژمارەدا بە شێوەیەکی گشتی ورد نەبون، هەر بۆیە دەبینین لە هێنانی ژمارەی کوژراوانی جەنگەکاندا زیادەڕەوییان کردووە.. دەکرێ هەر لەم ڕوانگەیەشەوە سەیری ئەم جەنگانەش بکرێ.. کە دەکرێ عاملی گزترەکاریش ڕۆڵی خۆی بینیبێ.. هەر چۆنێك بێ ئەم ژمارانە ئاماژەیە بۆ ترسناکی و زۆری ژمارەی کوژراوەکان. –وەرگێڕ–

پێغەمبەر هەواڵی جەنگی (صفین) دەدات

پێغەمبەری خواش ﷺ پێش ڕودانی ئەم جەنگە بە چەندەها ساڵ هەواڵی ڕوودانی پێداوین.

ئەوەتانێ بوخاری و موسلم لە ئەبوهورەیرەوە دەگێڕنەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺفەرموویەتی: ((لا تَقُومُ السّاعَةُ، حَتَّى تَقْتَتِلَ فِئتانِ عَظيمَتانِ، مَقْتَلَةً عَظيمَة، دَعْواهُما واحِدة: قیامەت هەڵناستێ، تا دوو کۆمەڵی گەورە بەشەڕ دێن و کوژراوێکی زۆر لە یەکتری دەخەن، بانگەوازیشیان یەکە)) [١].

لە ڕاستی دا هەردوو دەستەکە لە (صفین) گەورە و زۆر بون، سوپای عەلی سەد و بیست هەزار بوو، موعاویەش نەوەد هەزار بوو، کۆی هەردوو سوپاکەش دووسەد و دە هەزار کەس بوو، حەفتا هەزاریان کوژران! واتە سێیەکی موسڵمانان لە (صفین)دا کوژران!! کە ئەمەش کوشتارێکی گەورە و زۆرە!

بانگەوازی هەردوو دەستەکەش یەك بوو، کە ئەویش سەر خستنی حەق و بەرگری لێکردنی، لە ڕێی ئیجتهاد و تەئویلەوە بوو.!

ڕێکەوتنی هەردوولا لەسەر داوەری(تحکیم) کردن

پاش بەرزکردنەوەی (مصحف)ەکان و کۆتایی هاتنی جەنگی (صفین) بەو شێوەیەی کۆتایی پێهات، دوای چەندین نوسین و هاتوچۆکردن لەنێوان سوپای عەلی و موعاویەدا، هەردوولا لەسەر داوەری(تحکیم)ەکە ڕێکەوتن.

ئەوەش بەوەی کە عەلی لەلایەن خۆیەوە ناوبژیکارێك هەڵبژێرێت و، معاویەش لەلایەن خۆیەوە ناوبژیکارێك هەڵبژێرێ.

پاشان هەردوو ناوبژیکارەکە پێك بگەن و مشت ومڕ لەسەر چارەسەرکردنی گرفتەکە بکەن، دوای ئەوە لەسەر ئەوە ڕێك دەکەون کە بەرژەوەندی موسڵمانانی تێدایە و بڕیاری گونجاویان دەردەکەن و، پێویستە هەردوو لاش پابەندی بڕیار و حوکمەکانیان بن.

عەمری کوڕی عاص لەلایەن موعاویەوە

موعاویە لەلایەن خۆیەوە (عەمری کوڕی عاص)ی هەڵبژارد بۆ ناوبژیکاری، لە سوپای موعاویەدا هیچ گرفتێك نەبوو، هەمویان

١ـ البداية و النهاية ٧:٢٧٥.

شوێنکەوتە و گوێبیست و گوێڕایەڵی موعاویە بون، ئەمەیش تایبەتمەندیەکی تێبینیکراوی خەڵکی شام بوو!!

بەڵکو گرفت لە سوپای عەلیدا بوو، کە زۆرینەیان لە بیابان نشین و دەشتەکی و ئاژاوەچیەکان بون، کوفەش لەو ماوەیەدا بنکەی ئاژاوەچیەتی و یاخیبون بوو.

عەلی ویستی (عبداللەی کوڕی عەباس) هەڵبژێرێ، بۆ ئەوەی نوێنەر و جێگری ئەو بێت، بەڵام خەڵکی کوفە گێچەڵیان بە (عەلی) کرد و ئەمەیان ڕەت کردەوە و، وتیان: (عبداللەی کوڕی عەباس) کوڕی مامتە و، لەگەڵ خۆتدا ئەویشت نوقمی ئاژاوە کردووە.

زۆر کردن لە عەلی لەسەر بەوەکالەت ناردنی ئەبوموسای ئەشعەری

دەمانەوێ (ئەبوموسای ئەشعەری-عبداللەی کوڕی قەیس-) بکەیتە ناوبژیکار، چونکە ئەو بەربەستیی خەڵکی دەکرد لە ئاژاوە و جەنگ کردن، خۆی دورگرتوە لەسەرجەم ئەم روداوانە و، لە زەویەکیدا لە حیجازدا نیشتەجێ بووە، ئەو ساز و گونجاوە بۆ ئەوەی ببێتە ناوبژیکار!!

(عەلی) وتی: ئەگەر رازی نین (ئیبن عەباس) ناوبژیکار بێ، ئەوا (ئەشتەر) بکەنە ناوبژیکار!

وتیان: ئایا هەر (ئەشتەر) نەبوو جەنگی هەڵگیرساند و کاروباری تێکدا!!

خەڵکی کوفە لەسەر (ئەبوموسای ئەشعەری) سور بون، (عەلی)یش نەیدەویست بیکا بە ناوبژیکار، نەك وەك تانەدانێك لێی، ئەو هاوەڵێکی پایەبەرزە، بەڵام سەبارەت بە فیتنە هەمان رای ئەوی نەبوو، لە ڕووداوەکاندا شوێنی نەکەوتبوو، قەناعەتی بە بەڵگە و بیروبۆچونەکانی نەبوو، ئەی چۆن دەبێتە نوێنەر و نمایندەی ئەو؟؟

بەڵام (عەلی) زۆری لێکرا لەسەر (ئەبو موسای ئەشعەری)، سوپاکەشی بەسەر ڕایەکانیدا زاڵ بون و دەستیان بەسەر بڕیارەکانیدا گرتبوو، چونکە ئەوان لەگەڵ هۆز و کۆمەڵەکەیاندا بون و، (عەلی)یش هێز و کۆمەڵێکی

خۆی لەگەڵیان نەبوو، بۆیە لە ئاستیاندا دەستەوسان بوو، ئەمەش قەدەری ئەوبوو.

چوون بۆ لای (ئەبوموسای ئەشعەری) و، پێیان ڕاگەیاند کە خەڵکی ئاشت بونەتەوە و جەنگیان لە (صفین) ڕاگرتووە و، لەسەر داوەری(تحکیم) ڕێکەوتون. ئەویش وتی: (الحمد لله رب العالمین: سوپاس بۆ پەروەردگاری جیهانیان..

پاشان پێیان وت: لەلایەن (عەلی)یەوە تۆ کراویت بە ناوبژیکار. وتی: إنا لله وإنا إلیه راجعون.

دەقی نوسراوی تەحکیم لەنێوان هەردوولا و شاهێدەکانی

نوسراوی (تەحکیم)یان لەنێوان هەردوولادا نووسی، لە نوسراوەکەدا هاتووە: ئەمە ئەوەیە کە (عەلی کوڕی ئەبوطالب) و (موعاویەی کوڕی ئەبوسوفیان) لەسەری پێکهاتوون، (عەلی) لە بریی خەڵکی عێراق و ئەوانەی لەگەڵیدان و شوێنکەوتەی ئەون و، (موعاویە)ش لە بریی خەڵکی شام و ئەوەی لەگەڵیدایە لە موسڵمانان و بڕواداران:

ئێمە لە ئاست حوکمی خوا و کیتابەکەیدا ملکەچ دەبین، ئەوەی خوا دەیەوێ زیندووی دەکەینەوە و ئەوەشی نایەوێ دەیمرێنین.

هەردوو ناوبژیکار-کە (ئەبوموسای ئەشعەری) و (عەمری کوڕی عاص) بون- ئەوەی لە کیتابی خودا بەدییان کرد کاری پێدەکەن، ئەوەی لە کیتابی خوداشدا نەیانبینی، ئەوە پێویستە لەسەریان کار بە سوننەتی دادگەری گشتگیری کۆکەرەوە بکەن.[١]

هەردوو ناوبژیکار پەیمانیان لە هەردوو لا وەرگرت، کە خۆیان و ماڵ و منداڵیان پارێزراوە و، هەردوولاش پابەندن بەو حوکمەی دەری دەکەن.

لەسەر نوسراوی داوەری(تحکیم)ەکەش گەورە سەرکردەکانی سوپای (عەلی) وەك (عبداللهی کوڕی عەباس) و (ئەشعەسی کوڕی قەیس) و، گەورە سەرکردەکانی سوپای (موعاویە) وێنەی (ئەعوەری سولەیمی) و (عبدالرحمنی کوڕی خالیدی کوڕی وەلید) و (حەبیبی کوڕی مەسلەمە)

١ـ البدایة والنهایة ٧ : ٢٧٦-٢٧٧.

شاهێد بون.

پێکگەیشتن لە مانگی ڕەمەزان لە(ئەزروح)دا

هەردوو ناوبژیکارەکە ڕێکەوتن کە لە مانگی ڕەمەزان لە (ئەزروح)دا پێك بگەن.[1]

(ئەزروح) دێیەکە لە سەر چیاکانی (شەرات)، لە خوارووی ئوردون.

دوای ڕێکەوتن لەسەر داوەری(تحکیم) و سپاردنی کاروباری ئوممەت بە هەردوو ناوبژیکارەکە، هەردوو سوپاکە لە (صفین) کشانەوە، هەریەکەیان گەڕایەوە بۆ شوێنی خۆی.

(معاویە) گەڕایەوە بۆ شام، کە وڵاتێکە شوێنکەوتەی ئەون و گوێڕایەڵی فەرمانەکانین، (موعاویە) هیچ گرفت و گێچەڵێك یان هەڵگەڕانەوەو یاخیبونێکی تووش نەهات.

عەلی ڕوبەڕوی خەواریجەکان دەبێتەوە کە (تحکیم) ڕەت دەکەنەوە

(عەلی)ش (صفین)ی بەجێ‌هێشت و گەڕایەوە کوفە، بەڵام ڕوبەڕوی ترسناکترین گرفت بوویەوە، کە ئەویش گرفتی (خەواریج) بوو، ئەوانەی لە (صفین)دا بەهۆی پەسەندکردنی (تحکیم)ەوە لە ژێر فەرمانی دەرچوون، پاشان گرفتەکەیان چەندانە بویەوەو لە دواتردا پەرەی سەند.

سەرەتا گرفتی (خەواریج) لەناو جەنگی (صفین)دا دروست بوو، کاتێك (عەلی) لەنێو جەنگەکەدا بە داوەری(تەحکیم) ڕازی بوو، (ئەشعەسی کوڕی قەیسی کیندی) چوو بۆ لای (بەنی تەمیم) تا هەواڵی داوەری(تەحکیم)یان پێ ڕابگەیەنێ، (عوروەی کوڕی جەریری تەمیمی) هەستا بۆ لای و وتەیەکی دەربڕی کە دواتر بووە دەستوور و دروشمێك بۆیان.

وتی: لە دینی خوادا مرۆڤ دەکەنە ناوبژیکار؟

خەواریجەکان عەلی کافر دەکەن ولێی جیادەبنەوە

دوای ئەوە خەواریجەکان دەیانوت: حوکم تەنها بۆ خوایە.. ئەم وتەیە ڕەوابوو، بەڵام مەبەستیان پێی شتێکی ناڕەوا بوو.[2]

وەدەچن بۆ حەروراو

کاتێ عەلی گەیشتە کوفە، دوانزە هەزار لە سوپاکەی لێی جیابونەوەو،

١ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٧٧-٢٧٨.

٢ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٨٨-٢٨٩.

لە فەرمانی دەرچوون، چونکە بە (تەحکیم) ڕازی بووە و، بەمەش مرۆڤی لە دینی خوادا کردووە بە ناوبژیکار، لەگەڵ ئەوەشدا کە حوکم تەنها بۆ خوایە، بەمەش کوفری کردووە و لە دینی خوا دەرچووە، جا بەهۆی ئەم کوفر و هەڵگەڕانەوەیەی پێویستە جەنگ لەدژیدا بکرێ!!!

ئەم خەواریجانە لە گەڵ عەلی نەهاتنە ناو کوفەوە، بەڵکو چوون بۆ دێیەك کە پێی دەوترا (حەروراء)، هەر بەم ناوەشەوە ناونران (حەروریەکان)، هەروەك بە (خەواریج) و (موحەکیمە)ش ناودەبران، خۆیشیان ناوی خۆیان ناو دەنا بە (الشُراة) واتە ئەوانەی خۆیان بەخوا فرۆشتووە.

پێغەمبەر هەواڵی دەرچوونی خەواریجەکان دەدات

پێغەمبەرﷺ هەواڵی دەرچوونی ئەم خەواریجانەی ڕاگەیاندووە، ئەوەتا (موسلیم) لە (ئەبوسەعیدی خودری)یەوە دەگێڕێتەوە، لە پێغەمبەری خواوەﷺ، فەرمویەتی: ((تَمْرقُ مَارِقَة،عِنْدَ فُرْقَةٍ مِنَ المَسلِمِين، تَقْتُلُهُم أَوْلَى الطائِفَتَين بِالحَق: لەکاتی پەرتەوازەیی موسڵماناندا، هەندێ لە ڕێ دەردەچن، یەکێ لەو دوو کۆمەڵە دەیانکوژن کە لە حەقەوە نزیکترن)).

لەگێڕانەوەیەکی تردا هاتووە کە فەرمویەتی: ((تَكُنُ أُمَّتي فِرْقَتَين، تَخرُجُ بَيْنَهُما مارِقَة، تَلي قَتْلَها أَولاهُما: ئوممەتەکەم دەبن بە دوو دەستەوە، لەنێوانیاندا هەندێ لەڕێ دەردەچن، ئەوانەی لە حەقەوە نزیکترن لەڕێدەرچوەکان دەکوژن)).

چەند ئاماژەیەکی گرنگی ئەم فەرمودەیە

(ئەبوسەعیدی خودری) دەربارەی ئەم فەرمودەیە دەدوێت و بە خەڵکی عێراق دەڵێت: ئەی خەڵکی عێراق! ئێوە ئەوانەتان کوشت..

ئەم فەرموودە صەحیحە ئاماژە بە چەندین بەڵگە دەکات:

لەوانە: سەلماندنی پێغەمبەرایەتی، بەوەی پێغەمبەری خواﷺ هەواڵی لە ڕێدەرچوونەکەیان ڕادەگەیەنێ و، هەر واش بوو، ئەوەبوو پاش چەندەها ساڵ لەڕێدەرچوون.

لەوانە: لەڕێدەچوونیان لەکاتی پەرتەوازەیی و جیاوازی موسڵماناندا، هەروەك لە ڕۆژی (صفین) ڕوویدا.

لەوانە: بڕیاردانی موسڵمانێتی هەردوو دەستە ناکۆکەکە" سوپای عەلی و سوپای موعاویە.

عەلی لە معاویە لە هەقەوە نزیکترە

لەوانە: بڕیاردان لەسەر ئەوەی کە ئەو دەستەیەی لەگەڵ خەواریجەکان دەجەنگێت لەسەر هەقن. ئەمەش مانای وایە (عەلی) و هاوەڵانی لە (موعاویە) و هاوەڵانی لە هەقەوە نزیکترن، لەگەڵ ئەوەی (موعاویە) و هاوەڵانی لەسەر هەقن، بەڵام (عەلی) و هاوەڵانی لەهەق لەپێشتر و نزیکترن: ((تَقْتُلُهُم أَوْلَى الطائِفَتَين بِالحَق)).[١]

ئیبن عەباس لەگەڵ خەواریجەکان گفتوگۆ دەکات و نیوەیان دەگێڕێتەوە

کاتێک خەواریجەکان لە فەرمانی (عەلی) دەرچوون و چوون بۆ (حەروراء)، (عبداللەی کوڕی وەهەبی راسبی)یان کردە سەرکردەی خۆیان.

(عەلی) ویستی ئاژاوە و فیتنەکەیان لەناو ببات و، بیانگێڕێتەوە بۆ ناو کۆمەڵی موسڵمانان، ئەوەبوو کاتێك لە (حەروراء)دا بون، (عبداللەی کوڕی عەباس)ی نارد بۆ لایان، تا گفتوگۆیان لەگەڵ بکا و بەڵگەیان لەسەر بچەسپێنێ.

(ئیبن عەباس) سێ رۆژ لایان مایەوە، گفتوگۆی لەگەڵ دەکردن و گومانەکانیانی دەڕەواندەوە، لە کۆتاییدا توانی قەناعەت بە نیوەیان بکا، ئەوەبوو پەشیمانیان راگەیاند و، وازیان لە دەرچوون لە فەرمانی (عەلی) هێنا و، گەڕانەوە ناو کۆمەڵی موسڵمانان، (ئیبن عەباس)یش هێنایانیەوە لای (عەلی) لە کوفە.

بەڵام نیوەکەی تریان لەسەر راکەی خۆیان سوور بون.

عەلی هەڵوێستی خۆی بە خەواریجەکان رادەگەیەنێ

(عەلی) نێرراوێکی بۆ لای ئەمانە نارد و پێی وتن: با لەنێوان ئێمە و ئێوەدا بەڵێن بێت کە خوێنی حەرام نەڕێژن و ڕێگری نەکەن و، ستەم لە پەنادراو(ذمی) نەکەن، ئێمەش لە مزگەوتەکانی خوا بەربەستیتان لێ ناکەین و لە شەڕکردنتان دەستپێشخەری ناکەین تا ئێوە دەستپێشخەری

١ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٧٩-٢٨٠.

نەکەن.[١]

دروشمیان: حوکم تەنها بۆ خوایە. وتەیەکی ڕەوایە مەبەستیان پێی ناڕەوایە

ڕۆژێـک (عـەلی) لـە کوفـەدا وتـاری دەدا، یـەکێك لـە خەواریجـەکان بـۆی هەستا و پێـی وت: عـەلی! لـە ڕاسـتی دا تـۆ مرۆڤـت کردووە بە هاوبەش لـە دینی خوادا، حوکمیش تەنها بۆ خوایە.

هەنـدێ خـەواریجی تـر لـە دەوروبـەری مزگەوتـدا بـون، هاواریـان کـرد: حوکم تەنها بۆ خوایە، حوکم تەنها بۆ خوایە.

(عـەلی)یـش وەڵامـی دانـەوە و وتـی: ئەمـە وتەیـەکی ڕەوایـە، بـەڵام بـۆ مەبەستێکی ناڕەوا بەکاری دەهێنن.

ئەمە وتەیەکی پێکراوی (عەلی) بوو، ئەوەی کە خەواریجەکان بانگەشەی بۆ دەکەن، لەو وتەیەی کە دەڵێن: حوکم تەنها بۆ خوایە، لە خـودی خۆیـدا وتەیـەکی ڕەوایـە، شـتێکی ئاشـکرایە لـە ئیسـلامدا کـە فـەرمانڕەوا خوایـە، فـــەرمان و حـــوکمیش هـــەر فـــەرمان و حـــوکمی ئـــەوە، فەرمانڕەوایەتی(حاكمية)ش یەك لە تایبەتمەندیەکانی خوایەتی‌یە، ئەمەش هەرهەمووی تەواو و دروستە.

بەڵام خەواریجەکان بەم ڕەوایە ناڕەوایان مەبەست بوو، دەیانویست ئـەم ڕەوایـە بـۆ ئـاژاوەگێڕی و هەڵگەڕانـەوە و دەرچـوون لـە فـەرمانی خەلیفـە، بەڵکو بە کـافر کردنیشـی وەگەڕخـەن. وتەکـەش ئامـاژە بـەوە ناکـات و ئەو ناڕەوایەی لێ دەرناهێنرێ.

عەلی لەگەڵ ئەو خەواریجانەی بە کافریان داناوە بەویژدان دەبێت

لە شوێنێکی تردا، (عەلی) لەگـەڵ ئـەو خەواریجانـەی بـەکافریان دانـا و خوێنیان حەڵاڵ کرد بەویژدان بوو.

لـە (عەلقەمـەی کـوڕی عـامر)ەوە کـە وتویـەتی: دەربـارەی خـەواریج پرسیاریان لە (عەلی) کرد: ئایا ئەوانە هاوبەش پەرست(مشرك)ن؟

عەلی وتی: نەخێر، هاوبەش پەرست نین، بـەڵکو لـە هاوبـەش پەرستی و بێبڕوایی هەڵاتوون!

پێیان وت: ئایا ئەوانە دووڕوون؟

١ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٨١.

وتی: نەخێر، دووڕووەکان بەکەمی نەبێ یادی خوا ناکەن، ئەمانە یادی خوا زۆر دەکەن.

پێیان وت: کەواتە ئەی ئەمیری بڕواداران! ئەوانە چین؟

وتی: برامانن، غەدر و ناهەقیان بەرامبەر کردوین، بەهۆی غەدر و ناهەقیانەوە لەدژیان جەنگاوین!![1]

کۆبونەوەی هەردوو ناوبژیکارەکە لە (ئەزروح)

لەمانگی ڕەمەزانی ساڵی سی وحەوتدا، کاتی کۆبونەوەی دوو ناوبژیکارەکە هات هەروەك لە (صفین) لەسەری ڕێکەوتبون.

(عەلی) لەلایەن خۆیەوە چوارسەد پیاوی نارد، تا شاهێد و ئاگاداری داوەرییەکە بن، لەناویاندا (عبداللەی کوڕی عەباس) بوو، (موعاویە)ش لەلایەن خۆیەوە چوارسەد پیاوی نارد، کە (عبداللەی کوڕی عومەر) لەناویاندا بوو.

هەردوو ناوبژیکارەکە (ئەبوموسای ئەشعەری) و (عەمری کوڕی عاص) لە (ئەزروح) پێك گەیشتن، کە لەو کاتەدا سەر بە (دومة الجندل) بوو.

چاو برابووە سەعدی کوڕی ئەبووەقاص

هەندێ موسڵمان ویستیان (سەعدی کوڕی ئەبو وەقاص) بەشداری داوەرییەکە بکا و، داوای لێبکەن تا ببێتە ئەمیری بڕواداران، تا دەنگی موسڵمانان یەك بخات.

(سەعد)یش لە سەردەمی (عومەر) و (عوسمان)دا لە راوێژکاران بوو، یەکێك بوو لەو (دە) کەسەی موژدەی بەهەشتیان پێدرابوو، کە لە ساڵی سی و حەوتدا تەنها سیانیان بە زیندوویی مابونەوە: (عەلی) ئەمیری بڕواداران کە دژی نەیارەکانی دەجەنگا و، (سەعد) و (سەعیدی کوڕی زەید)، کە خۆیان دوورگرتبوو لە ئاژاوە و جەنگان و، هەریەکەیان لە زەویەکەی خۆی لە دەوروبەری مەدینە نیشتەجێ ببون.

هەندێ لە لە خەڵکی چاویان بڕیبوە (سەعد) و، هیواخوازبون کە خەلافەت بگرێتە دەست و دەنگی موسڵمانان یەك بخات، بەڵام ئەو خۆی

١ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٩.

لەو كارە بەدەركرد و خۆ دووركرتن لە فیتنەی هەڵبژارد.

عومەری كوڕی سەعد داوا لەباوكی دەكات هەوڵ بۆ خەلیفایەتی بدات

ئیمام (موسلیم) لە صەحیحەكەیدا لە (عامری كوڕی سەعدی كوڕی ئەبووەقاص)ەوە دەگێڕێتەوە، كە (عومەری كوڕی سەعد)ی برای چوو بۆ لای (سەعد)ی باوكی كە لەو كاتەدا لە دەرەوەی مەدینە لەناو مەڕەكانی خۆی بوو.

كاتێك (سەعد) (عومەر)ی كوڕی بینی بەرەو لای دێت، وتی: پەنا بەخوا لەشەڕی ئەو سوارە!.

كوڕەكەی هاتە لای و پێی وت: باوكەگیان! ئایا ڕازیت تۆ وەكو كۆچەرییەك لەنێو مێگەلەكەتدا بیت، خەڵكیش لەسەر دەسەڵات و خەلافەت پەلكێشیانە؟ هەستە ئامادەیان بە، ئاگادار بە، تۆ هاوەڵی پێغەمبەری خواﷺ و ئەهلی ڕاوێژیت، بەشداری شتێكت نەكردووە ئوممەت پێی ناخۆش بێت، تۆ بۆ خەلافەت لە هەموو كەس شیاوتری!!.

(سەعد) كێشای بە سینگی (عومەر)دا و پێی وت: بێدەنگ بە، من گوێبیستی پێغەمبەری خواﷺ بووم دەیفەرموو: ((إنَّ الله يُحِبُّ العَبْدَ التَقيَّ الغَنيَّ الخَفيَّ: لەڕاستیدا خوا بەندەیەكی خۆپارێزی بێنیازی شاراوەی خۆش دەوێ)).

عومەر بۆ قەناعەت پێكردنی باوكی پەنا دەباتە بەر عامری برای

جا كاتێ (سەعد) بەدەم داواكەی (عومەر)ی كوڕی نەچوو، (عومەر) پەنای بردە بەر (عامر)ی برای تا قەناعەت بە باوكی بكا تا بچێت بۆ لای خەڵكەكە و ببێتە ئەمیری بڕواداران.

(عامر) هات بۆ لای باوكی و پێی وت: باوكەگیان، خەڵكی لەسەر دونیا بەشەڕ دێن و تۆش لێرەی؟

سەعد شمشێرێكی قسەكەری دەوێت!

پێی وت: كوڕی خۆم! دەتەوێ ببمە سەری ئاژاوە و فیتنە؟ نە بەخوا دەرناچم تا شمشێرێكم پێنەدەن كە جیاوازی بكات لەنێوان ئەوانەی لەگەڵیدا دەجەنگێم، ئەگەر لە گەردنی بڕوادارێكم دا، نەیبڕێ و كاری تێنەكا، ئەگەریش لە گەردنی بێبڕوایەكم دا، بیبڕێ و بیكوژێ!!!.

پاشا پێی وت: كوڕی خۆم! من گوێبیستی پێغەمبەری خواﷺ بووم

دەیفەرموو: ((لەراستیدا خوا بەندەیەکی خۆپارێزی بێنیازی شاراوەی خۆش دەوێ)).[١]

لەبیرمان نەچێ لەکاتی کۆبونەوەی هەردوو ناوبژێکارەکە لە (ئەزروح)دا تەنها یەك خەلیفە هەبوو، کە ئەویش (عەلی کوڕی ئەبوطالب) بوو، هەر ئەو شوێنکەوتەکانی و هاوەڵانی و ئەوانەی لەگەڵیدا بون بە ئەمیری بڕوادارانیان دادەنا.

تەنها عەلی ئەمیری بڕواداران بوو، موعاویەش والی شام

بەڵام (موعاویەی کوڕی ئەبوسوفیان) بانگەشەی خەلافەتی نەدەکرد، خۆی بە ئەمیری بڕواداران دانەدەنا، شوێنکەوتەکانی و هاوەڵەکانی بەیعەتی ئەوەیان پێنەدابوو کە ئەو ئەمیری بڕواداران بێ.

واتە جیاوازی و ناکۆکی و جەنگەکە لەنێوان دوو خەلیفە و ئەمیری بڕواداران–عەلی و موعاویە– نەبوو، بەڵکو لەنێوان ئەمیرێکی بڕواداران کە زۆرینەی موسڵمانان بەیعەتیان پێدابوو و، هەندێکیشیان–کە خەڵکی شام بون بە سەرکردایەتی موعاویە– ڕەتی بەیعەت پێدانیان کردبوو، مەگەر دوای تۆڵەسەندنەوە لە بکوژانی عوسمان و کوشتنیان.

موعاویە لەسەر خەلافەت کێشەی لەگەڵ عەلی نەبوو

واتە (موعاویەی کوڕی ئەبوسوفیان) خۆی وا ڕاگەیاندبوو کە تۆڵەستێنی خوێنی شەهید (عوسمان)ە و، والی شامی سەردەمی (عومەر) و (عوسمان)ە و، لەکارخرانیشی لەلایەن (عەلی)یەوە شتێکی دروست و تەواو نیە، چونکە (عەلی) لە دیدی ئەودا ئەمیری بڕواداران نیە تا ئەو لەکار بخا، ئەو هەر بە والیەتی شام دەمێنێتەوە، تا ئەمیرێك بۆ بڕواداران پەیدا دەبێت و تۆڵە لە بکوژانی (عوسمان) دەسێنێتەوە و، سەرجەم موسڵمانانیش بەیعەتی پێدەدەن، گرنگ نیە ئەگەر (عەلی) بێ، یان هەر هاوەڵێکی تر.

(موعاویە) لەسەر خەلافەت کێشەی لەگەڵ (عەلی)دا نەبوو، لەو پێناوەشدا لەدژی نەجەنگا، وەهاش خۆی پیشان نەدەدا کە ئەو لە عەلی بۆ خەلافەت شیاو تر بێ، بەڵکو لەسەر ئەوە بوو عەلی داوای بەیعەت پێدان و

١ـ البداية والنهاية ٧ : ٢٨٣.

گوێڕایەڵی کردنی لێدەکرد، موعاویە تانەی لە شیاوێتی عەلی بۆ خەلافەت نەدەدا، خۆیشی وەك بەدیل و جێگرەوەیەکی عەلی بۆ خەلافەت پێشان نەدەدا، بەڵکو تانەی لە پەلەکردنی عەلی بۆ خەلافەت دەدا و، تانەی لەوە دەدا کە سەرجەم موسڵمانان بەیعەتیان پێی نەداوە و، خاوێتی نواندووە لە سزادانی بکوژانی عوسمان دا.

ئەم مەسەلەیە لەگەڵ خۆمان هەڵ دەگرین و چاوەڕێی کۆبونەوەی هەردوو ناوبژیکارەکە -ئەبو موسا و عەمر- دەکەین تا ڕاستێتی مەسەلەکە بزانین.

دید و بۆچونی موعاویە و ئەوانەی لەگەڵی بون لە بەیعەت نەدانیان بە عەلی

وێنەکە لەبەر دەم هەردوو ناوبژیکارەکەدا بەم شێوەیە بوو: دەستەیەکی گەورەی موسڵمانان بەیعەتیان بە عەلی کوڕی ئەبوطالب دابوو وەك ئەمیرێ بۆ بڕواداران و گوێڕایەڵی بوون، دەستەیەکی تری موسڵمانان -موعاویە و خەڵکی شام- ئەم مەسەلەیان پەسەند نەدەکرد و ڕەتیان کردەوە، نەك وەك تانەدانێك لە شیاوێتی عەلی، یا بەربەرەکانی کردنی لەسەر خەلافەت، بەڵکو لەبەر ئەوەی لە دیدی ئەواندا -جێنشینیەتیەکەی بەپێی بنەما ئیسلامیە دروستەکان نەبوەو، سەرجەم هاوەڵان بەیعەتیان پێی نەداوە.

پاشان تاوەکو ئێستاش نەیتوانیوە پیادەی یاسا و فەرمانەکانی خوا بکا و حەد بەسەر بکوژانی عوسماندا جێبەجێ بکا، پاشانیش بکوژانی عوسمان لەناو سوپاکەیدا هاوشانی دەجەنگێن، لە کاتێکدا ئەوان تاوانکار و یاخی و بکوژن، دوای ئەوە خەلافەتی عەلی بووەتە هۆی پەرتەوازەیی لە نێوان موسڵماناندا، ئەوەتانێ چەندان جەنگ لە نێوانیاندا هەڵگیرسا، جەنگی جەمەل (دە) هەزار کەسی تێدا کوژرا و بە زیادەی ئەوەندەی تری بریندار، جەنگی (صفین) حەفتا هەزاری تێدا کوژرا، بەزیادەی ئەوەندەی تر بریندار.

بۆچی عەلی لە خەلافەت دانابەزێ

ئایا گونجاوە لەگەڵ هەموو ئەمانەدا عەلی کوڕی ئەبوطالب بە خەلیفە و ئەمیرێتی بڕواداران بمێنێتەوە؟ لەگەڵ ئەوەی هەموو بڕواداران پێی ڕازی

نین؟ جا ئەگەر درێژە بە خەلافەت بدا ئەوە جەنگەکانی نێوان موسڵمانان بەردەوام دەبێ؟ یا واز لەو کارە بێنێ و کاروبارەکە بگەڕێتەوە بۆ خاوەنەکانی؟ کە ئەوانیش ئەهلی حەل و عەقدن لە هاوەڵان، تا کەسێکی شیاو بۆ ئەمیرێتی بڕواداران دەست نیشان بکەن، کە سەرجەم موسڵمانان لەسەری یەك دەنگ دەبن!!

جا ناوبژیکارەکان لە (ئەزروح)دا لەمەیان کۆڵیەوە.

ئەبو موسای ئەشعەری و عەمری کوڕی عاص ڕێکەوتن لەسەر ئەوەی کاروباری خەلافەت بگێڕنەوە بۆ خاوەنەکانی، کە ئەهلی حەل و عەقدن لە هاوەڵان، ئەو هاوەڵانە دەگرێتەوە کە لە ژیاندان و پێش وەفاتی، پێغەمبەری خواﷺ لێیان ڕازی بووە.

وێنەی: عەلی کوڕی ئەبوطالب، سەعدی کوری ئەبی وەقاص، سەعیدی کوڕی زەید، عبداللهی کوڕی عومەر، ئەمانە لەو ڕاوێژەدابون کە عوسمانی تێدا دەست نیشان کرا- هەردوو ناوبژیکارەکە لە (ئەزروح) ڕێکەوتن کە ئەو گەورە هاوەڵانە پێك بگەن و لە نێوان خۆیاندا کەسێك بۆ ئەمیرێتی بڕواداران دەست نیشان کەن و، بەڕەزامەندی خۆیان بەیعەتی پێ بدەن، پاشان موسڵمانانی هەموو شار و وڵاتان بەیعەتی پێ بدەن.

ڕێکەوتنیان لەسەر ئەمە، مانای وازهێنانی ئێستای (عەلی)یە لە خەلافەت، چونکە سەرجەم موسڵمانان بە جێنشینیەتی ئەو ڕازی نین، جا گەر لەلایەن ئەهلی حەل و عەقدەوە هەڵبـژێررا ئەوا باشتریش، ئەگینا ئەویش بەیعەت بەو کەسە دەدا کە بڕواداران ڕازین ئەمیریان بێت.

موعاویە نە لەکار لادرا و نە جێگیریشیان کرد

بەڵام موعاویە نە لە کارەکە لادرا، نە جێگیریشیان کرد، ئەبو موسا لە کاری نەخست تا عەمر دایبنێتەوە، چونکە موعاویە لە کاتی تەحکیمەکەدا ئەمیری بڕواداران نەبووە، ئەمەش داوانەکراوە و لەسەر ئەوەش بەیعەتی پێ نەدراوە.

موعاویە تەنها لە دوای شەهید کردنی عەلی، پاش وازهێنانی حەسەنی

كوڕی لە خەلافەت لەساڵی كۆمەڵ(الجماعة)دا وەك ئەمیری بڕواداران بەیعەتی پێدراوە.

وەستاندنی جەنگ تا كاتی هەڵبژاردنی خەلیفە

هەردوو ناوبژیكارەكە ڕێكەوتن لەسەر ئەوە تا ئەو كاتەی ئەهلی حەل و عەقد لە گەورە هاوەڵان كۆ دەبنەوە بۆ دەستنیشان كردنی ئەمیری بڕواداران، عەلی سەروكاری ئەو وڵاتانە دەكات كە لە ژێر دەستی دان، كە عێراق و حیجاز و یەمەنە، موعاویەش سەروكاری ئەو وڵاتانە دەكات لە ژێر دەستی دان، كە شام و میصر و ئەفریقیایە، ڕێكەوتنیش لە نێوانیاندا دەبێ بەرپا بێ.

ئیبن عاص ڕووداوەكانی نێوان خۆی و ئەبی موسا دەگێڕێتەوە

عەمری كوڕی عاصﷺ هەندێ لە ڕووداوەكانی نێوان خۆی و ئەبو موسا لە كاتی (تەحكیم)ەكەدا دەگێڕێتەوە.

(حەضینی كوڕی منذر) -كە لە پیاوەكانی عەلی بوو- هاتە لای عەمر و پرسیاری لێ كرد: سەبارەت بەو كارەی كە بە تۆ و ئەبو موسا سپێردراوە، چیتان تێدا كردوە؟ هەواڵم بدەرێ. عەمر وتی: خەڵكی زۆریان لەسەری وت، بەخوا كارەكە بەو شێوەیە نەبوو كە خەڵكی دەیانوت.

بەڵام من بە ئەبو موسام وت: ڕات لەم كاروباری خەلافەتەدا چۆنە؟

ئەبو موسا وتی: من وای دەبینم لەناو ئەو كەسانەدا بێ كە پێغەمبەری خواﷺ تا وەفاتی كرد لێیان ڕازی بووە، تا لە نێوان خۆیاندا كەسێك بە ئەمیر هەڵبژێرن.

پێیم وت: ئەی من و موعاویە لە كوێ دادەنێی؟ ئەبو موسا وتی: ئەگەر ئەمیری بڕواداران پشتتان پێ ببەستێ ئەوا ئێوە هاوكاریتان لێ دەوەشێتەوە، خۆ ئەگەر بێنیاز بێ لێتان، ئەوا ئێوە بڕیار و فەرمانی خوایی بێ نیازی كردوون!!

ئەبو موسا هەندێ لەوتەكانی (ئیبن عاص)مان بۆ دەگێڕێتەوە

ئەبو موسا سەبارەت بە وەرعی عەمر لێپرسینەوەی نەفسی خۆی و وەبیرهێنانەوەی ڕێژین(سیرة)ی ئەبوبەكر و عومەر و ترسانی لە داهێنانی شتی ناشایستە لە دوای ئەوانمان بۆ دەگێڕێتەوە.

ئەبو موسا وتویەتی: عەمری كوڕی عاص پێی وتم: بەخوا ئەگەر

ئەبوبەكر و عومەر ئەم ماڵ و سامانەیان بەجێ هێشت لە كاتێكا بۆیان ڕەوا و دروست بوو بەكاری بێنن، ئەوا زەرەمەند و هەڵە بون و، ڕایەكەیان كەم و كورت بوە لە ڕایەكانیاندا.

بەخوا زەرەرمەند و هەڵەكار نەبون و لە ڕاوبۆچونیاندا كەم و كورت نەبون.

بەخوا هەرچی خەیاڵ و بێهێزی و لاوازیەك كە توشمان هاتبێ بەهۆی خۆمانەوە بووە.[1]

بەڵام ئەو هەنگاوە جێبەجێكاریە كرداریەی هەر دوو ناوبژێكارەكە لەسەری ڕێكەوتن كە ئەنجامی بدەن تەواو نەكرا.

ئەو سەرەنجامەی هەردوكیان پێی گەیشتن هەردوو لای ڕازی نەكرد، گەورە هاوەڵانیش بۆ دەستنیشان كردنی ئەمیری بڕواداران كۆنەبونەوە، كارەكەی نێوان عەلی و موعاویەش بەشێوەی خۆی مایەوە.

عەلی سەروكاری ئەو وڵاتانەی دەكرد كە لەگەڵیدا بون، خەڵكەكەشی وەك ئەمیرێكی بڕواداران بەیعەتیان پێی دەدا، موعاویەش سەروكاری ئەو وڵاتانەی دەكرد كە لە گەڵیدا بون، بەو پێیەی والیە نەك ئەمیری بڕواداران، لە نێوانیانیش دا تا ماوەیەك ڕێكەوتن هەبوو.

بەم شێوەیە كاروباری داوەریكردن(تحكیم) كۆتایی پێهات و گرفتەكەش چارەسەر نەكرا[2]. كاتێك كاروباری (تحكیم) بەبێ ڕێكەوتن كۆتایی پێهات، شام هێمن و ئارام بوو، كە سەر بە موعاویە بو، بەڵام عەلی لەلای خۆیەوە گرفتی خەواریجەكانی لەسەر گەورە بوو.

خەواریج بە سەركردایەتی (ڕاسبی)

خەواریجەكان بەرە و، نەهرەوان دەرچوون، لە وێش سوپایەكی

١ـ (العواصم من القواصم)ی إبن العربي ١٧٨-١٨٠.

٢ ـ سەیری ئاراستە و بۆچونی هەر یەكە لە ابن العرب و محی الدین الخطیب بكە سەبارەت بەوەی لە نێوان ئەبو موسا و عەمر لە تەحكیم دا ڕوویدا لە (العواصم و القواصم) ١٧٢-١٨٠ لەگەڵ پەراوێزی لاپەڕەكاندا.

چەكداریان پێك هێنا، یەكەم كەسێكیان كرد بە ئەمیری خۆیان عبداللەی كوڕی وەهەبی ڕاسبی‌ی بوو.

لەو ناوچەیەدا دەستیان كرد بە خراپەكاری، خوێنی موسڵمانانیان ڕشت، ڕێیان لێ دەگرتن و خوێن و سامانیان حەڵاڵ دەكردن.

خەواریج عبداللە ی كوڕی خەباب و ژنەكەی دەكوژن

یەكەم تاوانێكی كوشتن كە لە دەستیان ڕوویدا، ئەوە بوو یەكێك لە هاوەڵانی پێغەمبەرﷺ بەلایاندا تێپەڕی كە ئەویش ((عبداللەی كوڕی خەبابی كوڕی ئەرەت)) بووﷺ ئافرەتەكەشی لەگەڵ دا بوو كە دووگیان بوو.

پێیانوت: تۆ كێی؟

وتی: عبداللەی كوڕی خەباب، هاوڕێی پێغەمبەرﷺ .

وتیان: فەرموودەیەكمان پێ بڵێ لە باوكتەوە بیستبێتت.

وتی: گوێبیستی خەبابی كوڕی ئەرەت بووم دەیگوت: پێغەمبەری خواﷺفەرموویەتی: ((لەمەولا فیتنە و ئاژاوە ڕوو دەدا، ئەوەی لێ ی دانیشتووە باشترە لەوەی بە پێوەیە، ئەوەشی بە پێوەیە باشترە لەوەی تیایدا دەڕوا، ئەوەشی ئاسایی دەڕوا باشترە لەوەی بەپەلەیە تیایدا)).

دایان لەبەر، پاشان سەریان بڕی، دوای ئەوە ژنەكەشیان سەر بڕی و سكیشیان هەڵ دڕی[١].

گفتوگۆی عەلی لەگەڵ خەواریج پێش جەنگانیان

عەلیﷺ بۆ شەڕی خەواریج لە نەهرەواندا دەرچوو، كاتێك پێیان گەیشت قسەیەكی دوور و درێژ لە نێوانیاندا ئەنجام درا، هەر وەك هەر یەكە لە (ئەبو ئەیوبی ئەنصاری) و (قەیسی كوڕی سەعدی كوڕی عوبادە) قسەی لەگەڵ كردن، بەڵام هەر نەگەڕانەوەو گوێڕایەڵ نەبون.

جەنگی نەهرەوان و كوژرانی سەركردەی خەواریجەكان

پاش ئەوە (ئەبو ئەیوبی ئەنصاری)ﷺ ئاڵای دڵنیایی و پاراستنی بەرزكردەوە.

بانگكەرێك لە لایەن عەلی‌یەوە بانگی كرد:

هەر كەسێ بێتە ژێر ئەم ئاڵایە ئەوە پارێزراوە، هەر كەسێكیش بچێت

١ـ البداية و النهاية ٧:٢٨٨.

بۆ کوفە و مەدائن هەر پارێزراوە، ئێمە پێویستیمان بە جەنگ و کوشتاری ئێوە نیە، بەڵام ئەوانەمان دەوێ کە براکانمانیان کوشتووە.

جا زۆرینەیان ڕۆیشتن و، نزیکەی هەزار کەسیان لەگەڵ (راسبی) ئەمیریان مانەوە، جەنگی (نەهرەوان)یش لەنێوان عەلی و ئەواندا روویدا، کە یەکەم جەنگ بوو لەدژی خەواریجەکان و، بە کوژرانی زۆرینەی سەرکردەکانیان کۆتایی پێهات.

عەلی (ذو الثدیە المخدج) دەکوژێ

لەم جەنگەدا (عبداللەی کوڕی وەهبی ڕاسبی)ی ئەمیریان کوژرا، هەروەها هەر یەکە لە (حورقوصی زوهەیری سەعدی) و (شورەیحی کوڕی ئەوفا)ش کوژران، کە دوو سەبەئی بون بەشداریان لە کوشتنی عوسمان کردبو.[1]

لە نێوان کوژراوەکانی خەواریج لەم جەنگەدا (ذوالثدیة) یا (مُخَدَّج) هەبوو.

فەرمودەی یەکەم دەربارەی جەنگ کردنی عەلی لەدژی خەواریج

ئیمام موسلیم لە (صحیحە)کەیدا لە زەیدی کوڕی وەهبی جوهەنی یەوە دەگێڕێتەوە-کە لەو سوپایەی عەلیدا بوو کە بۆ جەنگی خەواریج دەرچوو بون- کە گوتویەتی: عەلی کوڕی ئەبوطالب ﷺ گوتویەتی: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیستووە دەیفەرموو:

((یَخرُجُ قَومُ مِن أُمَّتي، یَقرَؤونَ القُرآن، لیس قِراءَتُکُم إلی قِراءَتِهِم بِشَيءْ، وَلا صَلاتُکُم إلی صَلاتِهِمْ بِشَيء، وَلا صِیامُکُم إلی صِیامِهِم بِشَيء، یَقرَؤونَ القُرآنَ وَیَحسَبُونَ أَنَّهُ لَهُم، وَهُوَ عَلَیْهِم: کۆمەڵێك لە ئوممەتەکەم پەیدا دەبێ، قورئان دەخوێنن، قورئان خوێندنی ئێوە لە چاو ئەواندا هیچ نیە، نوێژ کردنتان لەچاو نوێژ کردنیان هیچ نیە، ڕۆژو گرتنتان لە چاو ڕۆژو گرتنیاندا هیچ نیە، قورئان دەخوێنن وا دەزانن قورئان لە سودی ئەوانە، بەڵام لەڕاستیدا قورئان لە دژی ئەوانە)).

پاشان عەلی ﷺ وتی: ئەگەر ئەم سوپایە بەو کەسانەیان بزانیبایە کە

١ـ البدایة و النهایة ٧ :٢٨٨-٢٨٩ .

توشـیان دێـن، چـەندە پاداشـتیان بـۆ دەنوسـرێ کـە لەسـەر زمـانی پێغەمبەرەکەیانـەوەﷺ هـاتوە، ئـەوا ئـیتر کـاروکردەوەی تریـان نـەدەکرد، نیشانەی ئەمەش ئەوەیە پیاوێکیان تێدایە دەستی باسکی نیە، لەسەری قۆڵیدا شتێکی وێنەی سەر گۆی مەمك هەیە، کە چەند موویەکی سپی پێوەیە!

زەیدی کوڕی وەهەب گوتویەتی: کاتێك جەنگەکە بە تێکشکانی ئەوان کۆتایی پێهات عەلیؓ وتی: لە نێوانیاندا بۆ (مخدج)* بگەڕێن!

بە دوایدا گەڕان، بەڵام نەیاندۆزیەوە!

عەلیؓ خۆی هەستا، چووە لای هەندێ لە کوژراویان، کە بەسەریەکدا کەوتبون، لێرەدا پێی‌وتن:

لەسەر یەك لایان بەن، ئەوانیش لەسەر یەك لایان بردن، بینیان (مخدج) بە کوژراوی لەسەر زەویەکە کەوتووە، کاتێك عەلی بە کوژراوی بینی‌ی، گوتی: الله اکبر، پاشان وتی: خوا ڕاستی فەرمووە و پێغەمبەرەکەشی گەیاندویەتی.

عوبەیدەی سەلمانی هەستایە پێ و وتی: ئەی ئەمیری بڕواداران: تو ئەو خوایەی کە جگە لەو هیچ پەرستراوێکی دی نیە، تۆ ئەمەت لە پێغەمبەری خواﷺ بیستووە.؟

عەلی وتی: بەو خوایەی کە جگە لەو هیچ پەرستراوێکی دی نیە، لەپێغەمبەری خواﷺ گوێبیستی ئەمە بووم.[1]

فەرموودەی دووەم

موسلیم لە عبیداللەی کوڕی ئەبی ڕافعەوە دەگێڕێتەوە کەوتویەتی: کاتێك لەگەڵ عەلی‌دا بۆ جەنگی حەروریەکان-خەواریج- دەرچووم، وتیان: حوکم تەنها بۆ خوایە.

عەلیؓ گوتی: ئەمە وتەیەکی ڕەوایە بەڵام مەبەستیان پێی ناڕەوایە، پێغەمبەری خواﷺ وەسفی خەڵکێکی کردووە، لە ڕاستی‌دا من

* (مخدج) بە مانای کەسێك دێ کە کەم و کورت و نا تەواوبێ- (وەرگێڕ).

١ـ البداية و النهاية ٧:٢٩١.

سـیفەتەکانیان لەمانـەدا دەبیـنم، هـەق و ڕەوا دەڵـێن، بـەڵام لەمـەیان تێناپەڕێ-ئاماژەی بۆ قوڕگی کرد- لەلای خوا خراپترین دروستکراون، کەسێکی ڕەشیان تێدایە یەکێ لە دەستەکانی وەك گوانی مەڕ یا وەك گۆی مەمك وایە.

کاتێ عەلی کوشتاریانی کرد، وتی: بۆ ئەو پیاوە ڕەشە بگەڕێن.

سەیریان کرد بەڵام نەیانبینی.

عەلی ﷺ وتی: بگەڕێنەوە سەیر کەن، هەر دەبێ بیدۆزنەوە، بەخوا نە درۆم کردووە و نە درۆشم لەگەڵ کراوە.!!

گەڕانەوە و ڕوانیان، بینیان لە شوێنێکی ڕوخاودایە، بردیان بۆ لای عەلی، ئەویش وتی: الله اکبر!

بوخـاری و موسـلیم لـە (سـوەیدی کـوڕی غەفلـەوە) دەگێڕنـەوە کـە فەرمودەی سێ یەم وتویـەتی: عـەلی کـوڕی ئـەبوطالـب ﷺ وتویـەتی: ئەگـەر لـە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ فەرموودەیـەکم بـاس کـرد، گـەر لـە ئاسمانـەوە هەڵـدێرێم پـێم خۆشترە لەوەی درۆ بە دەمیەوە بکەم، ئەگەر لە نێوان خۆم و ئێوەدا قسەم کرد ئەوا جەنگ فڕوفێڵە.

گوێبیستی پێغەمبـەری خـوا بـووم ﷺ دەیفەرموو: ((يَخرُجُ قَوْمٌ مِنْ أُمَّتي، في آخِرِ الزَمانِ، أحداثُ الأسنانِ، سُفَهاءُ الأحلامِ، يَقُولُونَ مِن قَوْلِ خَيرِ البَرِيَّة، يَقْرَؤونَ القُرآنَ لا يُجاوِزُ حَناجِرَهُم، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّين كَما يَمرقُ السَهمُ من الرَمية. فإذا لَقيتُمُوهُم فاقتُلُوهُم، فإنَّ في قَتْلِهِم أجراً لِمَنْ قاتَلَهُم عِنْدَالله يَومَ القِيامَة: کۆمـەڵێك خـەڵك لـە ئـاخری زەمانـدا لـە ئوممەتەکـەم پەیـدا دەبـن، تـازە پێگەیشـتوون، نـەفام و ناتێگەیشـتوون، فـەرموودەی چـاکترین خـەڵك کـە پێغەمبەری خوایە ﷺ دەڵێن، قورئان دەخوێنن بەڵام لە قوڕگیـان تێناپـەڕێ، لـە دیـن دەردەچـن هـەر وەك چـۆن تـیر لـە نێچیر دەردەچـێ. ئەگـەر پێیـان گەیشـتن بیـانکوژن، بـە کوشـتنیان لـە ڕۆژی دواییـدا خـودا پاداشـتی

بکوژانیان دەداتەوە[١]..

موسلیم لە جابری کوڕی عبداللەوە دەگێڕێتەوە لە جەعرانە لەگەڵ پێغەمبەری خوادا بووم، کە زیوی لە ناو جلەکەی بیلال دا بەسەر خەڵکیدا دابەش دەکرد.

جابری کوڕی عبدالله رەخنەی پیاوە تەمیمیەکە لە پێغەمبەر دەگێڕێتەوە

پیاوێك وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ دادگەر بە! پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: هاوار بۆت، ئەگەر من دادگەر نەبم ئەبێ کێ دادگەر بێ؟ زیان لێ کەوتووم ئەگەر دادگەر نەبم.

عومەر وتی: ئەی پێغەمبەری خوا با ئەم دووڕووە بکوژم!

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی ((پەنا بە خوا لەوەی خەڵکی بڵێن من هاوەڵی خۆم دەکوژم، ئەمە و هاوەڵانی " قورئان دەخوێنن لە قوڕگیان تێناپەڕێ، لە دین دەردەچن هەروەك چۆن تیر لە نێچیر دەردەچێت))[٢].

ئەبو سەعیدی خودری بەسەرهاتی خۆی دەگێڕێتەوە

بوخاری و موسلیم لە ئەبو سەعیدی خودرییەوە دەگێڕنەوە کە گوتویەتی:

لە کاتێکدا پێغەمبەری خوا ﷺ شتێکی دابەش دەکرد، لەو کاتەدا (ذوالخويصرة)ی تەمیمی هات بۆ لای وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ دادگەر بە! پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: هاوار بۆت! کێ هەیە دادگەر بێ ئەگەر من دادگەر نەبم؟

عومەری کوڕی خەتاب گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ : مۆڵەتم ئەدەی لە گەردنی بدەم؟

فەرمووی: وازی لێ بێنە: ئەمە هەندێ هاوەڵی هەیە هەر یەکێك لەئێوە نوێژکردنەکەی خۆی لەلا سوکە لە ئاست نوێژکردنەکەیاندا، ڕۆژوەکەی لەگەڵ ڕۆژویاندا، ئەوانە لە دین دەردەچن هەروەك چۆن تیر لە نێچیر دەردەچێ..

نیشانەکەیان پیاوێکی ڕەشە، یەکێك لە دەستەکانی وێنەی مەمکی

١ـ البداية و النهاية٧: ٢٩١.

٢ـ البداية و النهاية ٧: ٢٩٧.

ئافرەتە، یا وێنەی پارچە گۆشتێکە و ئەلەرێتەوە، لە وەختێکدا پەیدادەبن کە خەڵك پەرتەوازەن.

(عەلی)ش لە ڕۆژی نەهرەواندا کوشتی

ئەبو سەعیدی خودری گوتی: من شایەتی دەدەم ئەمەم لە پێغەمبەری خواﷺ بیست، هەم شایەتیش دەدەم کاتێ عەلی ئەوانەی کوشت من لەگەڵیدا بووم، ئەو پیاوەیان هێنا بەو وەسف و سیفەتە بوو کە پێغەمبەری خواﷺ وەسفی کردبوو[1].

هەروەها موسلیم لە ئەبو سەعیدی خودرییەوە دەگێڕێتەوە ﷺ کە گوتویەتی: پێغەمبەری خواﷺ فەرموویەتی: ((تَمرُقُ مارِقَة، عِنْدَ فُرقَةٍ مِنَ المُسلِمين، تَقْتُلُهُم أولَى الطائِفَتَين بالحَقِّ: لە ڕێ دەرچوانێك لەرێ دەردەچن، لە کاتێکدا موسڵمانان لە پەرتەوازەییدان، نزیکترین یەك لەو دوو دەستەیەی لە هەقەوە نزیکە شەڕیان لەگەڵ دەکەن))[2]

سەهلی کوڕی حەنیف جەنگی عەلی دژ بە خەواریجەکان دەگێڕێتەوە

بوخاری و موسلیم لە بوسری کوڕی عەمرەوە دەگێڕنەوە کە گوتویەتی: چوومە خزمەت سەهلی کوڕی حەنیف و، وتم: لە پێغەمبەری خواوەﷺ لە بارەی حەروری(خەواریج)ەوە چیت بیستووە پێمی بڵێ.

گوتی: ئەوەی لە پێغەمبەری خواوەﷺ بیستومە بۆتی باس دەکەم، هیچ شتێکی لێ زیاد ناکەم.

گوێم لە پێغەمبەری خوا بووﷺباسی خەڵکێکی دەکرد ئا لێرەوە پەیدادەبن-بەدەستی ئاماژەی بەرە و عێراق کرد- قورئان دەخوێنن لە قوڕگیان تێناپەڕێ، لە دین دەردەچن هەروەك تیر لە نێچیر دەردەچێ.

وتم: ئایا باسی هیچ نیشانەکیانی کرد؟

حەوت فەرموودە داوای کوشتاری خەواریج دەکا

سەهل وتی: من هەر ئەوەم بیست، زیاترت بۆ ناخەمە سەری[3].

ئەم حەوت فەرموودە صەحیحە و جگە لەمانەش[1] بە بەڵگەکانی

١ـ البداية و النهاية ٧: ٣٠٠-٣٠١.

٢ـ البداية و النهاية: ٧ :٢٧٩

٣ـ البداية و النهاية : ٧: ٣٠٢.

پێغەمبەرایەتی دادەنرێن، ئەوەتانێ پێغەمبەری خوا ﷺ هەواڵی دەرچوونی خەواریجمان پێ ڕادەگەیەنێ، کە لە قورئان تێناگەن و گوێڕایەڵی ئیمام ناکەن و موسڵمانان دەکوژن، بانگەشەی کوشتنیان دەکات، ستایشی بکوژانیان دەکا و بە نزیکترینیان دادەنێ لە هەقەوە.

عەلی ئەشتەری نەخەعی دەکاتە والی میصر

لە ساڵی سی و هەشت دا عەلی کوڕی ئەبوطالب﷛ (ئەشتەری نەخەعی –مالکی کوڕی حارث–) دەکاتە والی میصر، ئەشتەر لەسەرکردەکانی کوفە بووە، بەو پێیە خۆی سەپاند بەسەر عەلی دا و بووە یەکێك لە گەورە سەرکردەکانی، ئەشتەر یەکێك بوو لەو سەبەئیانەی بەشداری کوشتنی عوسمانی کرد بوو.

ئەشتەر لە عێراقەوە بەرەو میصر کەوتە ڕێ، بەڵام خوا دامەزراوی نەکرد و دەست ڕۆیشتوی نەکرد و نەیهێشت خۆشی والیەتی میصر بچێژێ.

ئەشتەر پێش گەیشتنی بەژەهر دەمرێت

کاتێ گەیشتە (قەلزەم)ی دەوروبەری شام، یەکێك لە ئەهلی (ذمة)ی ئەوێ خواردنی پێشکەش کرد، پاشان هەنگوینی ژەهراوی دەرخوارد دا، ئەشتەر بەو ژەهرە مرد، موعاویە و عەمر بە مردنی ئەشتەر دڵخۆش بون کە بە هۆی هەنگوینە ژەهراوییەکەوە مرد، وتیان: خوا سەربازی لە هەنگوینیش هەیە.[٢]

عەلی﷛ لە دوای مردنی ئەشتەر، (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکری صدیق)ی کردە والی میصر، ئەویش هەروەها یەکێك بوو لەوانەی هاوکاری گەمارۆدانی عوسمانی کردبوو.

ئیبن عاص موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر دەشکێنێ و میصر بۆ معاویە دەگێڕێتەوە

موعاویە﷛ عەمری کوڕی عاصی ناردە میصر، تا جەنگی موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر بکات، بەو پێیەی لە بکوژانی عوسمانە.

---

١ ـ سەیری زۆر فەرموودەی تر بکە، بەچەند گێڕانەوەیەك کە ابن الکثیر لە البدایة و النهایة ٧: ٢٩٠–٣٠٧ هێناویەتی.

٢ـ البدایة و النهایة ٧:٣١٣.

ڕوبەڕوبونەوە لە نێوان (عەمری کوڕی عاص) و (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر) ڕوویدا، عەمر شانزە هەزار کەسی لەگەڵ بوو، موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر کە دەهەزار کەسی لەگەڵ بوو، لەم ڕوبەڕوبونەوەیەدا بکوژانی عوسمان ئەوانەی لەگەڵ (ئیبن ئەبو بەکر)دا بون لە میصر کوژران، جەنگەکەش بە تێك شکانی (ئیبن ئەبو بەکر) کۆتایی هات.

پاشان هاوەڵانی (ئیبن ئەبو بەکر) بڵاوەیان لێی کرد، هیچ کەسێکیان لەگەڵدا نەما، (موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکر) بەسەرشۆڕی و دەرکراوی و تێکشکاوی و خەفەتباریەوە دەرچوو، بەلای کەلاوەیەکدا تێپەڕی، پەنای پێ برد، برسی و تینوی بوو، بەڵام (موعاویەی کوڕی حەدیج)ی سەرکردەی پشتیوانانی عوسمان لە میصر پێی گەیشت و لەوێدا کوشتی.

بەم شێوەیە میصر لە ژێر دەسەڵاتی عەلی دەرچوو، کەوتە بەردەستی موعاویە، (عەمری کوڕی عاص)یش بووە والی میصر.[1]

لە ساڵی سی و نۆ دا، لەو لایانەی عێراقەوە، کە لەگەڵ شام دا هاوسنوور بون، چەند پێکدادانێك لە نێوان سوپای عەلی و موعاویەدا ڕوویدا.[2]

موعاویە حیجاز و یەمەنیش دەخاتە ژێر رکێفی خۆیەوە

لە سەرەتای ساڵی چلی کۆچیدا موعاویە (بوسری کوڕی ئەرطەئە)ی بە سوپاکەیەوە نارد، تا حیجاز و یەمەن بخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆیەوە، بوسر چووە مەککە و مەدینەوە و پاشان چوو بۆ یەمەن، ئەم وڵاتانەش کەوتنە ژێر دەسەڵاتی موعاویەوە.[3]

وردەوردە کاروباری عەلی بەرەو کزی دەچوو، موعاویەش بەرەو بەهێزی، خەڵکی عێراق کە شوێنکەوتەی عەلی بون لێی یاخی دەبون و ئاژاوەیان پێ دەگێڕا، لەو لاشەوە خەڵکی شام گوێڕایەڵی موعاویە بون و،

١ـ البداية و النهاية ٧ : ٣١٣-٣١٥ .

٢ـ البداية و النهاية ٧: ٣٢٠-٣٢٢ .

٣ ـ البداية و النهاية ٧ : ٣٢٢-٣٢٣.

پابەند بون بە گوێڕایەڵ كردنیەوە. جا هەرچەندە خەڵكی شام هێزیان زیادی دەكرد، ئەوەندە خەڵكی عێراق لاواز دەبون و وازیان دەهێنا.

هەموو ئەمانە لە كاتێكدا بون، عەلی كوڕی ئەبوطالب ﷺ باشترینی خەڵكی ئەو سەردەمە بوو، لە هەموو موسڵمانان خواپەرست تر و زاهیدترینیان بوو، لەخواترس و شارەزاترینیان بوو، لەگەڵ سەرجەم ئەمانەدا شوێنكەوتەكانی بەجێیان هێشت و وازیان لێی هێنا، تا ژیانی لا ناخۆش بوو، بەهۆی زۆر بونی فیتنە و بە دەركەوتنی بەڵاو نەهامەتیەكان و دەستەوەستانی و نەبونی سەربازی گوێڕایەڵ، ئاواتەخوازی مردن بوو.

عەلی بكوژەكەی بە لەسەرەخۆ و خاو و خلیچ دادەنێ

عەلی ﷺ زۆر جار دەیووت: چی ئەو خراپەكارەی بەند كردووە؟ چاوەڕوانی چی یە؟ بۆ نایەتە پێش و بمكوژێ؟!!

(ثەعلبەی كوڕی یەزید) گوتویەتی: عەلی ﷺ گوتویەتی: سوێند بەوەی دان(حبة)ی لەت كردوە و گیانی دروست كردوە، ئەمە بەمە سوور دەبێ - ڕیشی بەسەری بەخوێن دەبێ -، ئەبێ ئەو خراپەكارە چی بەندی كردبێ؟

(عبداللەی كوڕی سەبع) گوتی: ئەی ئەمیری بڕواداران، سوێند بەخوا هەر پیاوێ ئەوەت پێ بكا خاو و خێزان و هۆزەكەشی لە ناو دەبەین.

عەلی ڕەتی ئەوە دەكاتەوە كە كەس بكا بە جێنشینی خۆی

عەلی ﷺ گوتی: سوێندتان ئەدەم بەخوا جگە لە بكوژم كەسی تر نەكوژن!!

وتیان: ئەی ئەمیری بڕواداران! لە دوای خۆت كەس ناكەی بەجێنشین؟

گوتی: نەء، بەڵكو بەو شێوەیەی پێغەمبەری خوا ﷺ بەجێی هێشتن ئاوا بەجێتان دێڵم.

وتیان: ئەی كاتێ كە دەگەی بە خزمەت پەروەردگارت، چی پێ دەڵێی؟

گوتی: ئەڵێم: پەروەردگارم! ئەوەندەی دات نابوو منت كردە جێنشینیان، پاشان گیانمت كێشا، من تۆم تیا بەجێ هێشتوون، ئەگەر ویستت ئیصلاحیان دەكەی، ئەگەر بشتەوێ خراپیان دەكەی!!

عەلی دەزانێ كە دەكوژرێ

زەیدی كوڕی وەهەب گوتویەتی:

خەواریج دەهاتن بۆ لای عەلی و پێیان دەووت: لە خوا بترسە تۆ هەر دەمری!

عەلی ﷺ گوتی: نەء بەو كەسەی دانە(حبَّة)ی قلّیشاندووە و گیانی دروست كردووە،* من دەكوژرێم، لە لێدانێك كە بەر ئێرە دەكەوێ و ئێرە سوور دەكا-بەدەستی ئامارژەی بۆ ڕیشی كرد- ئەمە پەیمانێكە كراوە و بڕیارێكە دراوە، ئەوەی دەم هەڵبەست بكا زیان لێكەوتووە.[1]

عەلی لە واز هێنان و پشت هەڵكردنی خەڵكەكە خەمبارە

عەلی ﷺ لە ڕۆژانی كۆتایی تەمەنیدا لە قەومەكەی خەمبار و دڵ بە ئازار بوو، بەهۆی پشت كردنی شوێنكەوتە و هاوەڵانی لە سەرخستنی و هاوكاری كردنیدا دڵشكاو بوو، هیواخوازی مردن بوو تا لە دەستیان ڕزگاری بێ!

زوهەیری كوڕی ئەرقەم هەندێ لەو وتانەی (عەلی)مان ﷺ بۆ دەگێڕێتەوە، كە پێش چەند ڕۆژ لە شەهید كردنی لە وتارێكدا گوتویەتی.

لە كۆتایی وتارەكەیدا هێرش دەكاتە سەریان

زوهەیری كوڕی ئەرقەم گوتویەتی: عەلی لە ڕۆژی هەینیدا وتاری بۆ داین، گوتی: پێیان ڕاگەیاندم كە (بوسرەی كوڕی ئەبی ئەرطەئە) ڕووەو یەمەن بەڕێكەوتوە تا دەستی بەسەردا بگرێ، بەخوا وا دەزانم ئەو قەومە- قەومی موعاویە- بەسەرتان دەكەون!!

ئەوان بۆیە بەسەرتانا سەر دەكەون، چونكە ئێوە لە پێشەواكەتان یاخی دەبن و ئەوان گوێڕایەڵی پێشەوای خۆیان دەكەن، ئێوە ناپاكن و ئەوان دەست پاكن، لەبەر ئەوەی ئێوە لە زەمینەی خۆتاندا خراپەكاری دەكەن، بەڵام ئەوان چاكسازی و ئیصلاح دەكەن!!

فلان كەسم نارد، ناپاكی و ستەمی كرد، فلانی ترم نارد ناپاكی و ستەمی كرد و، ماڵ و سامانەكەی نارد بۆ معاویە! ئەگەر كەسێكتان بكەمە ئەمینداری دۆلكەیەك، ئەوا دەسكەكەی دەبەن.

ئاواتەخوازی مردنە

پەروەردگارم لێیان وەڕس بووم و لێم وەڕس بون، حەزیان پێناكەم و

---

* ئەمە وەرگێڕانێكی كورت ترە لەوەی پێشوو-مامۆستا مەلا ڕشید بەگی بابان- وەرگێڕانێكی تەفسیری بۆی كردووە -وەرگێڕ-.

١ـ البداية و النهاية ٧: ٣٢٤ .

حەزم پێناکەن، خوایە منیان لە کۆڵ کەرەوە و ڕزگارم کە لێیان!!!

زوهەیر گوتی: هێشتا هەینیەی داهاتوو نەگەڕایەوە عەلی ﷺ کوژرا.[1]

ئەم وتە سەیرانەی عەلی ﷺ لە ڕۆژانی دوایی تەمەنیدا ڕادەی بێهیوایی و ماندووبونی (عەلی)مان بە دەست شوێنکەوتووەکانیەوە بۆ وێنا دەکات، بەڕادەیەك چارەسەر تەنها لە ئاواتی مردن خواستندا دەبینێتەوە!!

پیلانی خەواریج بۆ سێ هاوەڵەکە

کۆمەڵێك لە خەواریجەکان ڕێکەوتن لەسەر کوشتنی هەرسێ هاوەڵ" عەلی و موعاویە و عەمری کوڕی عاص ﷺ.

چونکە وایان دەبینی ئەم سێ هاوەڵە کافرن، پێشەوای کافران و سەرکردەی فیتنە و هۆکاری ئەو بەڵایانەن کە بەسەر موسڵمانانندا هاتووە، لەبەر ئەوە دەبێت بکوژرێن تا خەڵکی لێیان قوتار بێ و بحەسێنەوە.

لە ساڵی چل دا، سێ کەس لە خەواریجەکان کۆبونەوە، کە بریتی بون لە: (عبدالرحمن‌ی کوڕی عەمر)ی ناسراو بە (ئیبن مەلجەمی موڕادی حومەیری کیندەیی میصری) و، (بەرکی کوڕی عبداللەی تەمیمی) و (عەمری کوڕی بەکری تەمیمی).

ئەم سێ بەخت ڕەشە برا کوژراوە، خەواریجەکانی خۆیانیان هێنایەوە یاد، کە (عەلی کوڕی ئەبوطالب) ﷺ لە جەنگی نەهرەواندا -کە پێشتر ئاماژەمان پێی کرد- کوشتبونی و، داوای ڕەحمەتیان بۆیان کرد.

پاشان وتیان: لەپاش ئەوان ژیانمان بۆ چییە؟ بەڕاستی ئەوان لە پێناوی خوادا لە لۆمەی لۆمەکاران نەدەترسان، ئای ئەگەر خۆمان بەخوا بفرۆشتایە، بچوینایەتە سەر هەرسێ پێشەوای گومڕایی-عەلی و موعاویە و ئیبن عاص- و بمانکوشتنایە، وڵاتمان لە دەستیان قوتار بکردایە و تۆڵەی براکانمان لێ بسەندنایەتەوە!!

ئیبن مەلجەم وتی: (عەلی کوڕی ئەبوطالب) بۆ من جێبێڵن.

(بەرکی تەمیمی) وتی: (موعاویە)ش لە شام دا بۆمن بەجێ بێڵن.

(عەمری کوڕی بەکر) وتی: (عەمری کوڕی عاص)یش لە میصردا بۆ

---

١ ـ البداية و النهاية ٧: ٣٢٦ .

خۆم.

هەرسێ بەدبەختەکە پەیمانیان داو لە نێوان خۆیاندا بەڵێنیان بەیەك دا، ڕێکەوتن لەسەر ئەوەی هیچ کەسیان لەوەی بۆی دانراوە پاشگەز نەبێتەوە، تا دەیکوژێ یا لەو پێناوەدا دەمرێ، جا شمشێرەکانیان هەڵگرت و ژەهراوییان کرد.

جێبەجێ کردنی پیلانەکە لە حەڤدەی ڕەمەزان دا بێ

ڕێکەوتن لەسەر ئەوەی کاتی جێبەجێ کردنی تاوانەکە نوێژی بەیانی حەڤدەی ڕەمەزان بێ، بە شێوەیەك هەریەکەیان لەو بەیانیەدا بەرەو ڕووی ئەو کەسەی بڕیارە بیکوژێ بڕوا و لە نوێژی بەیانی ئەو ڕۆژەدا بیکوژێ.[1]

بەرکی تەمیمی موعاویە بریندار دەکا و دەکوژرێ

(بەرکی کوڕی عبداللەی تەمیمی) چوو بۆ دیمەشق تا تاوانەکەی جێبەجێ بکا.

لە بەیانی ڕۆژی هەینی ی حەڤدەی ڕەمەزان دا (موعاویە)ﷺ دەرچوو بۆ نوێژی بەیانی لە مزگەوت دا، بەرك بە شمشێرە ژەهراوییەکەیەوە هەڵی کوتایە سەری و لێی دا و لێدانەکەی بەر سەروی ڕانی کەوت و شلکەی سەرەوەی بریندار کرد، بەڵام موعاویە نەمرد.

(بەرەك)یان گرت، موعاویەﷺ فەرمانی دا بە کوشتنی، پێش ئەوەی بیکوژن بە موعاویەی وت: من موژدەیەکت پێدەدەم.

موعاویە وتی: ئەو مژدەیە چی یە؟

(بەرك) وتی: براکەم لەم ڕۆژەدا (عەلی کوڕی ئەبوطالب)ی کوشتووە!

پاشان فەرمانی دا (بەرك) بکوژن.

عەمری کوڕی بەکر بەڕێوەبەری پۆلیسی ئیبن عاص دەکوژێ و دەکوژرێ

پزیشك هات و چارەسەری موعاویەی کرد، دەرمانێکی پێدا ژەهرەکەی لێ لابرد و چارەسەری کرد.

بەڵام (عەمری کوڕی بەکری تەمیمی) ڕووی کردە میصر تا بە شمشێرە ژەهراویەکەی، (عەمری کوڕی عاص) بکوژێ.

١ـ البداية و النهاية٧ : ٣٢٦-٣٢٧ .

لە بەیانی ڕۆژی هەینیی حەڤدەی ڕەمەزاندا (عەمری کوڕی عاص) نەخۆش کەوتبوو، بۆی نەگونجا دەرچێ و نوێژی بەیانی بە خەڵك بکا، بەڕێوەبەری پۆلیسی (خاریجەی کوڕی ئەبو حەبیبەی عامری) نارد تا لەجێی خۆی پێش نوێژی خەڵك بکا.

خاریجە بۆ پێش نوێژی پێش کەوت، (عەمری کوڕی بەکر) بە شمشێرە ژەهراوییەکەی هێرشی کردە سەری، ئەو وای گومان برد (عەمری کوڕی عاص)ە و، کوشتی.

کاتێ (عەمری کوڕی بەکر)یان گرت، پێیان وت: عەمری کوڕی عاص نەکوژرا، بەڵکو (خاریجەی عامری)ت کوشت.

داخ و خەفەتەکەی زیاتر بوو، وتی: من (عەمر)م ویست بەڵام خوا (خارجە)ی ویست!!

پاشان عەمری کوڕی عاص فەرمانیدا، کوشتیان.[١]

بەم شێوەیە خوا موعاویە و (عەمری کوڕی عاص)ی ﷺ لەم پیلانە دەرباز کرد.

قەدەری خوا وابوو کە (عبدالرحمنی کوڕی مەلجەم)لە کوشتنی (عەلی کوڕی ئەبوطالب)دا ﷺ سەرکەوتوو بێ!

ئیبن مەلجەم لە نێو خەواریجەکانی کوفەدا

(عبدالرحمنی کوڕی مەلجەم) هات و چووە کوفەوە، ئەم نیازەی لە خەواریجەکانی کوفە شاردەوە، تا کارەکەی ئاشکرا نەبێ و پیلانەکەی پوچەڵ نەبێتەوە.

(عبدالرحمنی کوڕی مەلجەم) ئاشنایەتی لەگەڵ ئافرەتێکی خاریجی جوان دا پەیدا کردبوو، کە بە (قەطامی کچی شەجنە) ناو دەبرا، زۆر ڕق و قینی لە عەلی بوو، چونکە باوك و برا (خارجی)یەکەی لە ڕۆژی نەهرەواندا کوژرا بوو.

ئیبن مەلجەم ئالودەی جوانی (قطام) بوو، خوازبێنی کردبوو تا مارەی بکات، مەرجی مارەییەکەی سێ هەزار درهەم و خزمەتکارێك و کوشتنی

---

١ ـ البداية و النهاية ٧: ٣٣٠ .

عەلی کوڕی ئەبوطالب بوو!!!

حەزی ئیبن مەلجەم لەگەڵ حەزی قەطام کۆبوویەوە، ڕق و کینی دڵەکانیان لەسەر کوشتنی عەلی یەکی گرت.

ئیبن مەلجەم پێی وت: بەخوا هاتنم بۆ کوفە تەنها لەبەر کوشتنی عەلییە!

(قەطام) هانی ئیبن مەلجەمی مێردی دا کە بچێ بۆ لای پیاوێك لە خزمانی، بەناوی (وردان) تا لە کوشتنی عەلی بەشداری بکا.

ئیبن مەلجەم توانی قەناعەت بە پیاوێکی خەواریج بکا و بەلای خۆیدا ڕایکێشێ، بەناوی (شەبیبی کوڕی نەجدەی ئەشجەعی)، دوای مشتومڕێکی درێژ قەناعەتی پێی کرد کە بەشداری کوشتنی عەلی بکا.

هەرسێ پیلانگێڕەکە لە مزگەوتی کوفەدا

هەرسێ بەدبەخت: ئیبن (مەلجەم) و (وردان) و (شەبیب)، لەسەر کوشتنی عەلی لە بەیانی ڕۆژی هەینی حەڤدەی ڕەمەزانی ساڵی چلی کۆچی، ڕێك کەوتن.

ئیبن مەلجەم شمشێرەکەی ژەهراوی کرد، هەرسێکیان لە شەوی هەینیدا لە بەرامبەر ئەو بەربەست(سدّ)ەی عەلی لێوەی دەچوو بۆ نوێژ خۆیان مەڵاس دا.

کەمێك پێش هاتنی بەیانی، لەو ڕۆژە عەلی رضي الله عنه لە ماڵەکەی دەرچوو بۆ مزگەوت، -لەو کاتەی دەچوو بۆ مزگەوت، هەر بەڕێوە- خەڵکی بۆ نوێژ کردن لەخەو هەڵدەستاند و، دەیگوت: نوێژەکانتان، نوێژەکانتان!

کاتێك عەلی رضي الله عنه گەیشتە دەرگای مزگەوتەکە، هەرسێ بەدبەختەکە بە شمشێرەکانیان هێرشیان کردە سەری، شەبیب شمشێرەکەی بۆ داوەشان، بەڵام نەیپێکا و شمشێرەکەی کەوتە سەر تاقی دەرگاکەوە.

ئیبن مەلجەم لە بەیانی هەینی ی ١٧ی ڕەمەزان عەلی دەپێکێ

ئیبن مەلجەم بە شمشێرەکەی لێیدا و پێکای، شمشێرە ژەهراویەکەی بەر لا سەری عەلی رضي الله عنه کەوت، خوێن لەسەریەوە بەسەر ڕیشی دا چۆڕا.

هەروەك خۆی ئاماژەی دەکرد و بە خەڵکی دەوت، کە ڕیشی بە خوێنی

سەری سوور دەبێ.

کاتێك ئیبن مەلجەم بە شمشێرەکەی دای لە عەلی، هاواری کرد و وتی: عەلی! حوکم تەنها هەر بۆ خوایە، نە بۆ تۆیە و نە بۆ هاوەڵەکانت.

پاشان دەستی بە خوێندنی ئەم ئایەتە کرد:

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ: هی واش لەناو مەردم هەیە بۆ ڕەزای خوا گیان دەبەخشن، خودا دەگەڵ عەبدانی خۆی دلۆڤانە.﴾البقرة/٢٠٧.

عەلی کە خوێن لەسەری دەچۆڕا، گوتی: فریاکەون بیگرن.

خەڵکی، (عبدالرحمنی کوڕی مەلجەم)یان گرت، پیاوێکی حەزرەمەوتیش هەستا (وەردان)ی کوشت، بەلاّم پیلان گێڕی سێیەم کە (شەبیب) بوو هەڵهات و خۆی ڕزگار کرد، کەسیش نەیناسیەوە.

عەلی‌ﷺ (جەعدەی کوڕی هبیرە)ی پێش خست و نوێژی بەیانی پێ کردن.

گفتوگۆی عەلی لەگەڵ ئیبن مەلجەم پاش پێکرانی

(عەلی)یانﷺ هەڵگرت و بردیانەوە بۆ ماڵی خۆی، پاشان (عبدالرحمنی کوڕی مەلجەم)یان بەدەست بەستراوی هێنا.

عەلیﷺ بە ئیبن مەلجەمی وت، ئەی دوژمنی خوا! ئەدی چاکەم لەگەڵ نەکردووی؟

وتی: بەڵێ.

وتی: ئەی چی پاڵی پێتەوە نا ئەمە بکەی؟

ئیبن مەلجەم وتی: ئەمە شمشێرێك بوو چل بەیانی تیژم کردووە، داوام لە خوا کرد خراپترین دروستکراوی پێ بکوژرێ، ئەوە بوو دام لە تۆ.

عەلیﷺ پێی وت: من بە خراپترین دروستکراوی خوات دەزانم، وا دەبینم تۆ بەم شمشێرە دەکوژرێ ی.

پاشان بەوانەی دەوروپشتی وت: ئەگەر مردم ئەوا بیکوژن، ئەگەر ژیام من خۆم باشتر دەزانم چی پێ دەکەم.

عەلی جێنشینی دوای خۆی دەست نیشان ناکا

جوندبی کوڕی عبداللە گوتی: ئەی ئەمیری بڕواداران، ئەگەر مردی

بەیعەت بە حەسەن بدەین؟

عەلی﷛ گوتی: نە فەرمانتان پێدەکەم بەیعەتی پێبدەن و، نە بەربەستیشتان لێ دەکەم، ئێوە باشتر دەزانن، ئەوەی بە شیاوی دەزانن بیکەن.

وەسیەتی عەلی

عەلی﷛ وەسیەتی خۆی نوسی بۆ حەسەن و حوسەین و کوڕ و کچەکانی تری و سەرجەم موسڵمانان، ئەوەبو وەسیەتی کرد بۆ هەموویان بە ترسان لە خوا و نوێژ کردن و زەکات دان و ڕق خواردنەوە و سیلەی ڕەحم بەجێ هێنان و لێبوردەیی بەرامبەر نەفام و خۆ شارەزاکردن لە دین و توندوتۆڵی لە کاروبارەکاندا و پاراستنی قورئان و چاکە کردن لەگەڵ دراوسێ و فەرمان بە چاکە و نەهی کردن لە خراپە و خۆپارێزی لە تاوان و بێ ڕەوشتی.[1]

عەلی سێ ڕۆژ بە نەخۆشی مایەوە، لە بەیانی هەینییەوە، تا شەوی یەك شەممە، لەو سێ ڕۆژەدا زۆر (لا الـه الا الله)ی دەوت، جگە لەمە چی تری نەدەوت.

کۆچی دوایی عەلی لە شەوی یەك شەممە١٩ی ڕەمەزان

لەشەوی یەك شەممەی نۆزدەی ڕەمەزانی ساڵی چلی کۆچی، ئەمیری بڕواداران عەلی کوڕی ئەبوطالب﷛ بەهۆی کاریگەری ئەو برینە قوڵەی شمشێرە ژەهراوی یەکەی (ئیبن مەلجەم)ەوە کۆچی دوایی کرد، بەم شێوەیە، بە دەستی ئەو خاریجی‌یە کڵۆڵە، لە تەمەنی شەست و سێ ساڵی بە شەهیدی گەیشتە خزمەتی پەروەردگاری.

جێنشینیەکەی چوار ساڵ و نۆ مانگ چەند ڕۆژێك کەم بەردەوام بوو.

ئەوەبوو، دوای هەفتەیەکی تەواو لە شەهیدکردنی (عوسمان)، لە ڕۆژی هەینی بەیعەتی خەلافەتی پێدرا.

عەلی بە نهێنی لە (دار الامارە)دا ئەسپەردە دەکرێ

کاتێ (عەلی)﷛ کۆچی دوایی کرد، (حەسەن) و (حوسەین)ی کوڕی﷛ شۆردیان، پاشان (حەسەن) پێش کەوت و نوێژی جەنازەی، بە نۆ (الله اکبر) لەسەر کرد.!

١ـ سەیری دەقی وەسیەتەکەی بکە لە (البدایة و النهایة) ٧: ٣٢٨-٣٢٩ .

کاتێك شەو داهات، لە (دار الإمارة)ی کوفەدا گۆڕێکیان بۆی هەڵکەند، (حەسەن) و (حوسەین) و (موحەممەدی کوڕی حەنەفیە)ﷺ و ئەو خزمانەی لەگەڵیابون، لەنیوەی شەودا ئەسپەردەیان کرد و گۆڕەکەیان پۆشی و شاردیانەوە، لەترسی ئەوەی نەبادا خەواریج بێن و گۆڕەکەی هەڵدڕن و لاشەکەی دەرکەن و لە ڕقدا بیشێوێنن.

سەبارەت بە گۆڕی (عەلی)، پرسیاریان لە ئیمام (موحەممەدی کوڕی باقر) کرد-کە یەکێکە لە پێشەوایانی ئال و بەیت-.

تەمەنی عەلی لە کاتی کۆچی دواییدا

پێی وترا: لەو ڕۆژەی عەلی کوژرا، تەمەنی چەند بوو؟

ئیمام (باقر) وتی: شەست و سێ ساڵ بوو.

پێی وترا: ئەی لەکوێ ئەسپەردە کرا؟

وتی: لە (دار الإمارة)ی کوفەدا بەشەو ئەسپەردە کرا، لە ترسی خەواریج گۆڕەکەیان شاردەوە.

ڕەزای خوا لە ئەمیری بڕواداران (عەلی کوڕی ئەبوطالب) بێ و بە ڕەزامەندی خوا شاد بێ.

گفتوگۆی ئیبن مەلجەم لەگەڵ حەسەن

دوای شەهیدکرانی (عەلی)ﷺ و ئەسپەردەکردنی، (حەسەن)ی کوڕی، (عبدالرحمنی کوڕی مەلجەم)ی تاوانباری ئامادە کرد تا بیکوژێ.

(ئیبن مەلجەم) وتی: من ڕەفتارێکت دەخەمە پێش چاو.

(حەسەن) وتی: چییە؟

(ئیبن مەلجەم) وتی: من لەلای کەعبە پەیمانم بەخوا دابوو کە (عەلی) و (موعاویە) بکوژم، یا لەو پێناوەدا بکوژرێم، جا وا توانیم (عەلی) بکوژم، دەی بەرم بدە با بچم (موعاویە)ش بکوژم، بەڵێن بێ لەسەرم ئەگەر نەمتوانی بیکوژم، یا ئەگەر کوشتم و ڕزگارم بوو، بگەڕێمەوە بۆ لات تا بمکوژی!!

(حەسەن)ﷺ پێی وت: نەبەخوا، هەردەبێ بکوژرێی.

(حەسەن) فەرمانی دا بکوژرێ، کوشتیان، خوا ڕیسوای کا.[١]

١- بۆ درێژەی پیلان گێڕان لەسەر عەلی و چۆنیەتی شەهیدکردنی، بڕوانە (البداية والنهاية)٧: ٣٢٦-٣٣١

خەواریجەکان ستایشی ئیبن مەلجەم دەکەن

دوای ئەمە خەواریجەکان ستایشی کردەوەکەی (ئیبن مەلجەم)یان دەکرد، ئەوەتانێ شاعیرەکەیان (عیمرانی کوڕی حەتتان) مەدحی (ئیبن مەلجەم) دەکا و دەڵێ:

یا ضَرْبَةً مِنْ تَقِيٍّ ما اَرادَ بِها   إلاّ لِيَبْلُغَ مِنْ ذِي العَرْشِ رِضْوانا
إنِّيَ لأَذكُرُهُ يَوماً فَاَحْسَبُهُ   أَوْفى البَرِيَّةِ عِنْدَاللهِ مِيزاناً[١]

(ئیبن حەتتان) لەوەی وتی درۆی کرد، (ئیبن مەلجەم) لە کوشتنی (عەلی)دا گوناهبار و خراپەکار بوو، بەو تاوانەش سزای خوا وەردەگرێ، نەك ڕەزامەندی ئەو، خراپترین و بەدترین دروستکراوی خوایە نەك باش و بەوەفاترینیان.

خەڵکی کوفە بەیعەت بە حەسەنی کوڕی عەلی دەدەن

پاش ئەوەی (عەلی کوڕی ئەبوطالب)ﷺ ، لە ڕۆژی یەکشەممەی نۆزدەی ڕەمەزانی ساڵی چلدا ئەسپەردەکرا، دید و ڕوانینی خەڵکی کوفە ڕوو لە بەیعەت دان بوو بە (حەسەنی کوڕی عەلی) بۆ جێنشینی، لەگەڵ ئەوەی (عەلی) فەرمانی ئەوەی پێ نەکردبون، بەڵکو کاروبارەکەی بۆ هەڵبژاردنی خۆیان هێشتەوە.

(قەیسی کوڕی سەعدی کوڕی عوبادە) هات بۆ لای (حەسەنی کوڕی عەلی) و پێی وت: دەستت بێنە، لەسەر کیتابی خوا و سوننەتی پێغەمبەرەکەی بەیعەتت پێدەدەم.

دوای ئەوەی (قەیسی کوڕی سەعد) بەیعەتی پێدا خەڵکی تر هەستان و بەیعەتیان پێیدا.

حەسەن سوپایەك دژ بە موعاویە ئامادە دەکا

(قەیسی کوڕی سەعد) لە گەورە سەرکردەکانی سوپای (عەلی) بوو، چل هەزار جەنگاوەری لەگەڵدابوو، حەزی بە درێژەپێدانی جەنگی (موعاویە) و خەڵکی شام دەکرد.

١ـ وتە: ئای لەو لێدانەی کە لە کەسێکی پارێزکارەوە وەشێنرابێ و مەبەستیشی ڕەزامەندی خاوەنی عەرش بووبێ، من هەر ڕۆژێ کە بیرم دەکەوێتەوە، وای دادەنێم لە تەرازووی خوادا باشترین کەسێکە.

لەپاش کۆچی دوایی (عەلی)ﷺ، (موعاویە) سوپایەکی گەورەی ئامادە و پڕچەك کرد بۆ داگیرکردنی خەڵکی عێراق، لە سوپاکەیدا (عەمری کوڕی عاص) و (عبدالرحمنی کوڕی خالیدی کوڕی وەلید)ی لەگەڵدابوو.

خەڵکی کوفە (حەسەنی کوڕی عەلی)یان هاندا، بۆ کۆکردنەوەی خەڵکی و مۆڵدانی سوپا و ڕووکردنە جەنگی (موعاویە) و خەڵکی شام.

خەڵکی خۆیان ئامادەی جەنگی (موعاویە) کرد، لە سوپای حەسەن دەیان هەزار دەرچوون، بونە چەندین کەتیبەی زۆر و بەهێزی پیاوانی نمونەیی.

(حەسەنی کوڕی عەلی)ﷺ، (قەیسی کوڕی سەعد)ی کردە سەرکردەی سوپاکە، حەسەنیش لەگەڵیان دەرچوو بەمەبەستی (موعاویە) کەوتە ڕێ.

عێراقییەکان کەلوپەلی حەسەن تالان دەکەن و برینداری دەکەن

لەکاتێکدا سوپاکەی لە دەرەوەی (مەدائین) مۆڵی دابوو، پڕوپاگەندەیەك بڵاوبویەوە کە (قەیسی کوڕی سەعد)ی سەرکردەی سوپا کوژراوە! بەمەش ئاژاوە و پشێویەکی بێسەروبەر لە سوپاکەدا ڕوویدا، خەڵکی هێرشیان برد و هەرکەسە و شتومەکی ئەوانی تری تالان دەکرد، کۆمەڵێکیان هاتن و کەلوپەل و چادری (حەسەنی کوڕی عەلی)شیان تالان کرد و ڕاخەرەکەی ژێریشیان ڕاکێشا و هەندێکیشیان لێیان دا هەتا خوێن لەبەری ڕۆیی.

ئا ئەمەیان بە خەلیفەکەیان کرد!! حەسەن یەکجار زۆر ڕقی لێیان بووەوە.

(حەسەن) بە برینداری بردرایە کۆشکی سپییەوە لە مەدائن-بارەگای کیسرا لە سەردەمی دەوڵەتی فارسی-، تا تیایدا چارەسەر بکرێت.

موختاری ئەقەفی پێشنیاری بەدەستەوەدانی حەسەن بە موعاویە دەکات

کاربەدەستی (حەسەن)ﷺ لەسەر مەدائین (سەعدی کوڕی مەسعودی ثەقەفی) بوو، برازاکەی هاتە لای کە ناوی (موختاری کوڕی ئەبو عوبەید) بوو-باوکی (ئەبوعوبەیدەی کوڕی مەسعودی ثەقەفی) هاوەڵ بوو، کە لە خەلافەتی (صدیق)دا لەجەنگی پردەکە(الجسر)دا شەهید بوو، یەکێك بوو لە هاوەڵە چاکەکان، بەڵام (موختار)ی کوڕی شەیتانێك بوو، کە لەوەودوا بانگەشەی پێغەمبەرێتی کرد، (موصعەبی کوڕی زوبەیر)یش کوشتی.

(موختار) بە مامی وت: ئایا پلەوپایە و دەوڵەمەندیت ناوێ؟

پێی وت: چۆن؟

ئازار چەشتنی حەسەن لە پشت هەڵکردنی قەومەکەی

(موختار) وتی: (حەسەنی کوڕی عەلی) کە بریندارە و لە کۆشکەکەدایە، دەستبەسەری بکە و دەست و پێی ببەستەوە، پاشان بینێرە بۆ دژەکەی (موعاویە) تا بیکوژێ، (موعاویە)ش پارە و سامانێکی بێشومارت پێدەدا.

مامەی پێی وت: دەك خوا روت رەش بکا، ئەوەش رەش بکا کە هێناوتە، دەتەوێ غەدر لە کوڕی کچی پێغەمبەری خواﷺ بکەم!![1]

(حەسەنی کوڕی عەلی)ؓ زۆر ئازاری چەشت، بەهۆی یاخیبونی قەومەکەی لێی و ئاژاوەگێڕانیان لەسەری و پشت هەڵکردنیان، ئەمە سروشتیان بوو، (عەلی)ی باوکی چەند بەدەستیانەوە دەیناڵاند.

لەساڵی چل و یەکدا ئاشتەوایی لەنێوان (حەسەنی کوڕی عەلی) و (موعاویەی کوڕی ئەبوسوفیان)دا بە ئەنجام گەیشتؓ.

ئاشتەوایی حەزێکی هەربووسەرەی نێوان حەسەن و موعاویە بوو

(حەسەن)ؓ پاش ئەوەی پشت هەڵکردنی خەڵکی عێراق و، پەرتەوازەیی و یەکدەنگ نەبونیانی بینی، نامەی ئاشتەوایی بۆ (موعاویە) نارد، هەروەك (موعاویە)ش ئارەزوومەندی ئاشتەوایی کردن بوو لەگەڵ (حەسەن)دا.

ئیمامی بوخاری لە صەحیحەکەیدا بەسەرهاتی ئاشتەوایی (حەسەن) و (موعاویە) و دابەزینی (حەسەن) لە خەلافەت بۆ (موعاویە) دەکا، تا ئەم کارە ببێتە هۆی یەکریزی موسڵمانان.

حەسەنی بەصری ئاشتەواییەکەی حەسەن و موعاویە دەگێڕێتەوە

حەسەنی بەصری فەرمویەتی: بەخوا (حەسەن) بە چەندین تیپی وێنەی شاخەکانەوە پێشوازی لە (موعاویەی کوڕی ئەبوسوفیان) کرد.

(عەمری کوڕی عاص) بە (موعاویە)ی وت: من جۆرێك لە کەتیبە دەبینم، پشت هەڵناکەن تا بە ئەندازەی خۆیان نەکوژن!

(موعاویە)–کە بەخوا چاکترین دوو پیاو بوو– وتی: ئەگەر ئەوانە ئەوانە بکوژن و، ئەوانە ئەوانە بکوژن، ئەی کێ کاروباری خەڵکیم بۆ بەڕێوە

١ـ البداية والنهاية لأبن كثير ٨ :١٤.

ببات؟ کێ کاروباری لاوازەکانیان بەڕێوە ببات، کێ سەرپەرشتی ئافرەتانیان بکات؟

موعاویە دوو پیاو دەنێرێت بۆ ڕێکەوتن لەگەڵ حەسەن

(موعاویە)ﷺ دوو پیاوی نارد بۆ لای (حەسەن)، کە هەردووکیان قوڕەیشی و لە نەوەی (عبدالشمس) بون، کە (عبدالرحمنی کوڕی سەمرە) و (عبداللەی کوڕی عامری کوڕی کریز) بون، پێی وتن: بچن بۆ لای (حەسەن)، هەرچی ویست بیخەنە بەردەستی، قسەی لەگەڵ بکەن و داواشی لێبکەن.

هاتن بۆ لای (حەسەن) و چوونە خزمەتی و قسەیان لەگەڵ کرد و هەرچیان پێبوو پێیان وت، داواکاریشیان لێی کرد.

(حەسەنی کوڕی عەلی)ﷺ پێی وتن: ئێمەی کوڕانی (عبدالمطلب) لەم ماڵ و سامانەمان دەستکەوتووە و، ئەم ئوممەتە لە خوێنی خۆیدا گەوزاوە.

ڕێکەوتن لەسەر ئاشتەوایی

پێیان وت: (موعاویە) ئەوەو ئەوەت دەخاتە بەردەست، ئەم داواکاریانەشی هەیە.

(حەسەن)ﷺ وتی: کێ هەیە زامنی ئەوانە بێ بۆم؟

وتیان: ئێمە بۆ ئەوە دانێ و زەمانەتیت بۆ دەکەین.

(حەسەن)ﷺ هەرچیەکی لێیان داواکرد، یەکسەر ڕازی بون و وتیان: ئێمە بۆت دابین دەکەین.

(حەسەن) لەگەڵ (موعاویە) ئاشتەوایی کرد.

پێغەمبەر هەواڵی ئاشتەوایی بەهۆی حەسەنەوە دەدات

(حەسەنی بەصری) گێڕەرەوەی ڕووداوەکە وتویەتی: گوێبیستی (ئەبوبەکرە-نفیعی کوڕی حارس-) بووم دەیوت: پێغەمبەری خوامﷺ بینی لەسەر دوانگە و (حەسەنی کوڕی عەلی) لە تەنیشتیەوە بوو، جارێك ڕووی دەکردە خەڵکەکە و جارێك ڕوی دەکردە (حەسەن) و دەیفەرموو: ((ئەم کوڕەم گەورەو بەڕێزە، بەڵکو خوا بیکاتە هۆی ئاشتەوایی نێوان دوو کۆمەڵی گەورەی موسڵمانان)).[١]

١ـ البداية والنهاية ٨ : ١٧ .

ئەم فەرموودەیە لە بەڵگەكانی پێغەمبەرێتیە، ئەوەتانێ پێغەمبەرﷺ هەواڵی داوە كە حەسەن گەورە(سیّد)ە و سوور و بە خەمە بۆ موسڵمانان، خوا بەهۆیەوە دوو كۆمەڵی گەورەی موسڵمانان ئاشتەوایی و سوڵح پێدەكات.

ئەمەش لە ساڵی چل و یەكدا هاتە دی، ئەوەبوو بەهۆی (حەسەن)ەوە خەڵكی عێراق و شام ئاشتەوایی و سوڵحیان كرد و، هەموو ئوممەت لەسەر خەلافەتی (موعاویە) یەكیان گرت.

خەلیفایەتی حەسەن شەش مانگ بوو

وازهێنانی (حەسەن)ﷺ لە خەلافەت بۆ (موعاویە)ﷺ لە مانگی (ربیعی یەكەم)ی ساڵی چل و یەكدا بوو.

جێنشینی (حەسەن) شەش مانگی خایاند، لە رەمەزانی ساڵی چلی كۆچی تا (رەبیعی یەكەم)ی ساڵی چل و یەك.

ماوەی خەلیفەكانی راشدین تەواو دەكات

بە خەلافەتی (حەسەنی كوڕی عەلی)یەوە كە شەش مانگی خایاند، ماوەی خەلیفەكانی راشدین سی ساڵی تەواو كرد.

(سەفینە) لە پێغەمبەری خواوەﷺ دەگێڕێتەوە كە فەرمویەتی: ((خەلافەت لەدوای من سی ساڵە، پاشان دەبێت بە پاشایەتی).

(ئەبوبەكری صدیق)ﷺ خەلافەتی لە (رەبیعی یەكەم)ی ساڵی یانزەی كۆچی گرتە ئەستۆ و (حەسەنی كوڕی عەلی)ﷺ لە (رەبیعی یەكەم)ی ساڵی چل و یەكدا بۆ (موعاویە) وازی لێی هێنا.

هەروەها ئەم فەرمودەیەش لە بەڵگەكانی پێغەمبەرێتی (موحەممەد)ەﷺ، ئەوەبوو ئەم فەرموودەیە بە عەمەلی دەركەوت، كاتێك (حەسەن) بۆ (موعاویە) وازی لێی هێنا، بەم شێوەیە ماوەی خەلیفەكانی راشیدین كۆتایی پێهات، تا ماوەی پاشایەتی دەست پێ بكا.

موعاویە دوایینی خەلیفەكان و یەكەمینی پاشاكانە

(موعاویە)ﷺ سەبارەت بە خۆی دەیوت: من دواخەلیفە و یەكەمی پاشایانم.[1]

١ـ البداية والنهاية ٨ : ١٦ .

یەکێك لە سەرکردەکانی سوپای (حەسەن) پێش دابەزینی (حەسەن) لە خەلافەت بۆ (موعاویە) کە ناوی (ئەبو عەریف) بوو، وتویەتی: ئێمە دوانزە هەزار کەسێك بووین لە پێشەنگی سوپای (عەلی)یەوە، زۆر سوور بووین لەسەر جەنگی خەڵکی شام، کاتێك ئاشتەوایی (حەسەنی کوڕی عەلی)مان بیست وەك ئەوەی لە تورەییدا پشتمان شکابێت.

حەسەن سپی کەرەوەی ڕووی بڕوادارانە

کاتێك (حەسەنی کوڕی عەلی)ﷺ هاتە کوفەوە، یەکێك-کە (ئەبو عامر)یان پێدەوت- پێی وت: سەلامت لێبێ ئەی زەبونکەری بڕواداران! (حەسەن)ﷺ پێی وت: ئەبوعامر! وا مەڵێ، من زەبونکەری بڕواداران نیم، بەڵکو پێم خۆش نەبوو لەسەر موڵك و دەسەلات لەدڕیان بجەنگم!![1]

کاتێك ئاشتەوایی و سوڵحەکە لەنێوان (حەسەن)و (موعاویە)داﷺ لە (ربیعی یەکەم) ساڵی چل و یەکدا بە ئەنجام گەیشت، خەڵکی شام بەیعەتی (ئەمیری بڕواداران)یان بە (موعاویە)دا، پاشان شار و وڵاتەکانی تر بەیعەتیان پێی دا.

موعاویە لە ساڵی چل و یەکەوە بوو بە ئەمیری بڕواداران

(موعاویە)ﷺ پێش ئەوەی (حەسەن)ﷺ خەلافەتی بۆ بەجێ بێڵێ، والی شام و چەند وڵاتێکی تر بوو، نەك خەلیفە یا ئەمیری بڕواداران بووبێ، بەم سیفەتەشەوە خۆی بە خەڵکی نەدەناساند و داوای بەیعەت پێدانی خەلافەتیانی لێنەدەکرد، چونکە ئەمیر و خەلیفەی موسڵمانان هەبوو، کە ئەویش (عەلی) و پاشان (حەسەن)ی کوڕی بوو.

بەڵام دوای ئاشتەوایی کردنی (حەسەن)ﷺ لەگەڵیدا و وازهێنانی خەلافەت بۆی، بە یەکدەنگی موسڵمانان بوو بە ئەمیری بڕواداران.

الی کۆمەڵ ساڵی چل و یەك بوو

هەر بۆیە ئەو ساڵە، ساڵی چل و یەك، ناونرا بە ساڵی کۆمەڵ (عام الجماعة)، چونکە پەرتەوازەیی کۆتایی پێهات و هەموو خەڵکی کۆك و ڕێك بون لەسەر (موعاویەی کوڕی ئەبوسوفیان)ﷺ.

(موعاویە)ﷺ هاتە کوفەوە و خەڵکەکەی بەیعەتیان پێی دا و ئەویش

---

١ ـ البداية والنهاية ٨ : ١٩ .

(موغیرەی کوڕی شوعبە)ی کردە والییان.

(حەســەن) و (حوســەین)ﷺ و مــاڵ و خێزانــی (عــەلی) لــە کوفــەوە گواستیانەوە بۆ مەدینەی منەوەرە و لەوێ نیشتەجێ بون.

خوا لە هەموو هاوەڵان رازی بێت!! لە پێشەوەی هەموویان خەلیفەکانی ڕاشیدین!!

پێڕست

الخلفاء الراشدون

بين الاستخلاف والاستشهاد

د. صلاح عبد الفتاح الخالدي

نوسینگەی تەفسیر
بۆ بلاوکردنەوەو ڕاگەیاندن
هەولێر - شەقامی دادگا زێر ئوتێلی شیرین پالاس
Mob:00964 750 460 51 22
Tel: 0964 750 25 18 138
www.tafseer-pub.com
tafseeroffice@yahoo.com

